

ISSN (PRINT) 2413-1865
ISSN (ONLINE) 2663-2772
DOI 10.32999/KSU2413-1865

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

COLLECTION OF RESEARCH PAPERS

«PEDAGOGICAL SCIENCES»

Випуск 93

Херсон–2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пермінова Л.А. – кандидат педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна

Заступники головного редактора:

Петухова Л.Є. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна;

Слюсаренко Н.В. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна

Відповідальний секретар:

Гончаренко Т.Л. – кандидат педагогічних наук, Херсонський державний університет, Україна

Технічний секретар:

Блах В.С. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна

Члени редакційної колегії:

Андрієвський Б.М. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна;

Бондаренко О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет, Україна;

Вінник М.О. – кандидат педагогічних наук, Херсонський державний університет, Україна;

Воропай Н.А. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна;

Гаран М.С. – кандидат педагогічних наук, Херсонський державний університет, Україна;

Гнедкова О.О. – кандидат педагогічних наук, Херсонський державний університет, Україна;

Князян М.О. – доктор педагогічних наук, професор, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна;

Коваль Л.В. – доктор педагогічних наук, професор, Бердянський державний педагогічний університет, Україна;

Ковшар О.В. – доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний інститут, Україна;

Коткова В.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна;

Мухаммет Демірбілек – доктор наук, магістр наук, Сюлейман Демірель Університет, Туреччина;

Нагрибельна І.А. – доктор педагогічних наук, доцент, Херсонська державна морська академія;

Носко Ю.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівський колегіум імені Тараса Григоровича Шевченка», Україна;

Омельчук С.А. – доктор педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна;

Пахомова О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Саган О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна;

Співаковський О.В. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна;

Суріна Ірина – доктор соціологічних наук, професор, Поморська Академія, м. Слупськ, Республіка Польща;

Хоружа Л.Л. – доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна;

Чайка В.М. – доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна.

Збірник наукових праць «Педагогічні науки» є фаховим виданням (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 року (додаток № 4) з педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціальностями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 28.01.2021 р. № 9)**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 23957-13797ПП
від 26.04.2019 р. видане Міністерством юстиції України

Офіційний сайт видання: <https://ps.journal.kspu.edu>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

- Ткаченко Л. І. ОБДАРОВАНА ОСОБИСТІТЬ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ..... 7

СЕКЦІЯ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

- Горобець С. І. ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДИЧНИЙ ОРІЄНТИР
У ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ..... 14
- Ісакова Є. П. МОВНА ПОЛІТИКА В ДОШКІЛЬНОМУ СЕКТОРІ
ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ СІНГАПУРУ..... 22

СЕКЦІЯ 3

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

- Григоренко Г. В., Григоренко Д. П. ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА РОБОТА
З УЧНЯМИ В СТРУКТУРІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ..... 32
- Левицький О. І., Ковальчук В. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ..... 38
- Малашевська І. В., Лазука М. М. ВПЛИВ МУЗИКИ
НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ..... 44

СЕКЦІЯ 4

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

- Бобир О. І. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ
ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ
МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ..... 50
- Боровик М. О. КОМПЛЕКСНЕ ПОСДНАННЯ НАПРЯМІВ
ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ
ФІЗИЧНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ В МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ..... 56
- Ведь Т. М. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА..... 64
- Гагіна Н. В., Лось О. В. НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ..... 70
- Горобець Т. В., Шкоба В. А. ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРАКТИКИ
У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ..... 76
- Калашнік М. М. ФОРМУВАННЯ АКМЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ: СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ..... 82

Луцик Г. О. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	94
Мороз О. Л. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКИХ СПЕЦІАЛІСТІВ.....	100
Пермінова Л. А. ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДІЙ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ «ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ – ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ».....	105
Подольнчук С. В. ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА.....	111
Попова О. В., Цапко А. М. ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ЕТАПІВ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ФАСИЛІТАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	117
Чистякова Л. О. СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ.....	123
 СЕКЦІЯ 5 СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА	
Крикуненко Ю. О. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННСВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У РАЗІ АУТИСТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	128
 СЕКЦІЯ 6 СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Navrylenko K. M. NEW CHALLENGES FOR DISTANCE EDUCATION.....	133

CONTENTS

SECTION 1

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGIC

- Tkachenko L. I.** GIFTED PERSONALITY IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT:
PROBLEMS OF ADAPTATION.....7

SECTION 2

THEORY AND PRACTICE OF TEACHING

- Horobets S. I.** TEXTCENTRIC APPROACH AS A METHODOLOGICAL
GUIDELINE IN THE FORMATION FORMING THE RHETORICAL COMPETENCE
OF FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE.....14
- Isakova Ye. P.** LANGUAGE POLICY IN THE PRESCHOOL SECTOR
OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF SINGAPORE.....22

SECTION 3

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

- Hryhorenko H. V., Hryhorenko D. P.** PHYSICAL CULTURE AND RECREATION
WORK WITH PUPILS IN THE ACTIVITY STRUCTURE OF A GENERAL
EDUCATION INSTITUTION.....32
- Levitskyi O. I., Kovalchuk V. V.** FEATURES OF FORMATION
OF A HEALTHY LIFESTYLE OF STUDENTS IN THE CONDITIONS
OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION.....38
- Malashevskaya I. V., Lazuka M. M.** INFLUENCE OF MUSIC
ON THE FORMATION OF YOUNG GENERATION INDIVIDUALITY.....44

SECTION 4

THEORY AND METHODS OF PROFESSIONAL EDUCATION

- Bobyr O. I.** IMPLEMENTATION OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS
OF THE FORMATION OF THE ARTISTIC AND AESTHETIC MINDSET
OF WOULD-BE ARTISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING.....50
- Borovyk M. O.** COMPLEX COMBINATION OF PROFESSIONAL
TRAINING DIRECTIONS AND THE PURPOSE OF FORMATION
OF PHYSICAL ENDURANCE IN FUTURE POLICE OFFICERS.....56
- Ved T. M.** THEORHETICAL BASIS OF TRANSVERSAL COMPETENCES
FORMATION IN MODERN LEVEL OF SOCIETY DEVELOPMENT.....64
- Hahina N. V., Los O. V.** FOREIGN LANGUAGE TEACHING
IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE CONCEPT
OF LIFELONG EDUCATION IN UKRAINE.....70
- Gorobets T. V., Shkoba V. A.** PREPARATION OF STUDENTS
OF THE FACULTY OF PRESCHOOL EDUCATION AND MUSIC ART
FOR PRACTICE IN PRESCHOOL EDUCATION IN QUARANTINE.....76
- Kalashnik M. M.** FORMATION OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE
OF FUTURE SHIPMAKERS: CURRENT STATE OF PROBLEM DEVELOPMENT.....82

Lutsyk H. O. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE FORMATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' READINESS TO WORK WITH THE ADOLESCENTS PRONE TO DEVIANT BEHAVIOR.....	94
Moroz O. L. PECULIAR FEATURES OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE ACTIVITY OF FUTURE SEAFARERS.....	100
Perminova L. A. FORMATION OF UNIVERSAL LEARNING ACTIONS OF STUDENTS IN THE SYSTEM OF "PEDAGOGICAL COLLEGE – INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION".....	105
Podolyanchuk S. V. CONTENT FULL AND FEATURES OF THE STUDY OF MATERIAL SCIENCE IN THE TRAINING OF BACHELORS OF DECORATIVE ART.....	111
Popova O. V., Tsapko A. M. JUSTIFYING THE TECHNOLOGY STAGE CONTENT OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR PEDAGOGICAL FACILITATION IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITY.....	117
Chystiakova L. O. SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL EDUCATION: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF TRAINING TEACHER OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES.....	123
 SECTION 5	
SOCIAL PEDAGOGIC	
Krykunenکو Yu. O. THEORETICAL ANALYSIS OF THE STUDY OF SPEECH FEATURES IN AUTISTIC DISORDERS IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE.....	128
 SECTION 6	
MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES	
Havrylenko K. M. NEW CHALLENGES FOR DISTANCE EDUCATION.....	133

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.091.212.3:008

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-1>**ОБДАРОВАНА ОСОБИСТІТЬ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ:
ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ**

Ткаченко Лідія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу інтелектуального розвитку
особистості

Інститут обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України

Tkachenko.Lidiya@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2303-1147

Статтю присвячено актуальній проблемі адаптації обдарованих дітей в освітньому просторі сучасної школи з урахуванням полікультурного середовища, що утворюється контингентом учнів різних етносів і культур. Автор вказує на необхідність педагогічного супроводу адаптації обдарованих учнів. Спираючись на сучасні дослідження в області філософії, соціології, психології і сім'юсоціопсихології, автор формулює основні принципи організації адаптації в полікультурному соціумі освітнього закладу.

Сталий розвиток суспільства й безпека країни можуть бути забезпеченими за умови формування національної ідентичності у всіх представників соціуму країни, що означає єдність прагнень, узгодженість дій та мирне співіснування в майбутньому. Особливо це актуально для України, яка нині не лише прагне до сталого розвитку, а й змушена відстоювати свою незалежність і цілісність. В умовах сучасного цивілізаційного розвитку йдеться про формування в особистості так званої багатоярусної ідентичності, яка, з одного боку, означає приналежність до певної етнічної групи, що забезпечує особистості повне розкриття її здібностей, а з другого – гарантує формування відчуття приналежності до більш широкої спільноти – нації (багатонаціонального утворення, що об'єднане спільністю історичної долі та ідеєю безпеки й розвитку власної держави).

Самоідентифікація особистості (або формування багатоярусної ідентичності) є важливою, оскільки є запорукою її успішної самореалізації. Вона тісно пов'язана з глибокими ментальними утвореннями, провідною з яких є етнічна ідентичність. Особливо це актуально для обдарованої особистості, оскільки обдарування можуть розвинути й повною мірою забезпечити самореалізацію особистості за умови її успішної адаптації в соціумі. Успішність адаптації обдарованої особистості в полікультурному соціумі може бути забезпечено за умови цілеспрямованого педагогічного супроводу, принципи організації якого й сформульовано у статті. Зазначено, що для розкриття обдарованості особистості має відбуватися її інтелектуальний розвиток з урахуванням формування сім'юсфери, пов'язаної з етнічною приналежністю, а формування національної ідентичності має відбуватися на основі формування спільної сім'юсфери усіх учасників освітнього процесу на основі опанування сім'юсфери державної мови, спільної для всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: національна ідентичність, етнічність, сім'юпростір, самоідентифікація, самореалізація, освіта.

**GIFTED PERSONALITY IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT:
PROBLEMS OF ADAPTATION**

Tkachenko Lidiya Ivanivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher at the Department of Intellectual Development of Personality
*Institute of the Gifted Child of the National Academy of Educational Sciences
of Ukraine*

Tkachenko.Lidiya@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2303-1147

The article is devoted to the topical problem of adaptation of gifted children in the educational space of a modern school taking into account the multicultural environment formed by the contingent of students of different ethnicities and cultures. The author points out the need for pedagogical support

of the adaptation of gifted students. Based on modern research in the field of philosophy, sociology, psychology, and semiosociopsychology, the author formulates the basic principles of adaptation in a multicultural society of an educational institution.

Sustainable development of society and security of the country can be ensured by the formation of national identity in all members of society, which means unity of aspirations, coherence, and peaceful coexistence in the perspectives. This is especially true for Ukraine, which today not only strives for sustainable development but also is forced to defend its independence and integrity. In the conditions of modern civilization development, it is a question of formation in the person of so-called multilevel identity which, on the one hand, means belonging to a certain ethnic group that provides the person full disclosure of its abilities, and on the other – guarantees formation of the feeling of belonging to the wider community – the nation (multinational entity, united by a common historical destiny and the idea of security and development of their own state).

Self-identification of the individual (or the formation of a multi-tiered identity) is important because it is the key to its successful self-realization. It is closely linked to deep mental formations, the leading one being ethnic identity. This is especially true for the gifted person because talents can develop and fully ensure the self-realization of the individual, provided it is successfully adopted in society. The success of the adaptation of a gifted person in a multicultural society can be ensured under the condition of purposeful pedagogical support, the principles of organization of which are formulated in the article. It is noted that to reveal the giftedness of a person, his intellectual development should take into account the formation of the semiosphere related to ethnicity, and the formation of national identity should be based on the formation of a common semiosphere of all participants in the educational process.

Key words: national identity, ethnicity, semiospace, self-identification, self-realization, education.

Вступ

Нині дедалі актуальнішою стає проблема розвитку особистості, яка розглядається українськими вченими в галузі освіти на основі філософії людиноцентризму (В. Кремень). Трансформації в освіті тривають в Україні з початку XXI століття і спираються на принципи дитиноцентризму і студентоцентризму, що мають на меті найбільш повне задоволення потреб особистості в процесі навчання і виховання, розкриття її творчого потенціалу, що своєю чергою «виростає» з розуму, знань, мудрості, гуманістичних цінностей (Кремень, 2009). «Ми повинні якнайшвидше зробити все можливе для заміни авторитарної педагогіки педагогікою толерантності, суб'єктно-об'єктних відносин між учителем і учнем – суб'єктно-суб'єктивними, здійснити інші демократичні зміни, аби з навчальних закладів виходили люди самодостатні, підготовлені до свідомої та ефективно життєдіяльності в різних сферах життя» (Кремень, 2009: 388). При цьому потрібно враховувати, що можливість розвитку і самореалізації особистості зумовлена ступенем її адаптованості, що своєю чергою є наслідком процесу адаптації. Це процес, який у принципі триває все життя. Але найбільш важливою є успішна адаптація в період особистісного становлення, тобто з моменту народження і в шкільні роки.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Процес глобалізації, безперервний і нездоланний, дедалі більше визначає зміст і форми нашого буття, а в умовах усе швидшого розвитку інформаційних технологій і масової міграції між країнами

і континентами формує стиль мислення і поведінки, близький до стереотипних. У таких умовах загроза втрати унікальності і цілісності, як окремої людської особистості, так і широких спільнот, загострює проблему ідентичності. На думку С. Біляєвої, національна ідентичність «є стабілізуючим фактором її існування і запорукою успішності в майбутньому» (Біляєва, 2020: 15), а на думку В. Кременя, В. Ткаченка «основним для забезпечення сталості й згоди в суспільстві, а також запорукою міцності держави не менше а ніж конституція, армія і надійно захищені кордони» (Кремень, Ткаченко, 2013: 15).

Метою статті є з'ясування проблеми формування національної ідентичності обдарованої особистості в полікультурному соціумі. Для цього звернемося до методологічного підґрунтя, що пояснює смисл і мету формування національної ідентичності соціуму, способи розв'язання цієї проблеми в сучасному поліетнічному середовищі, а також умови, за яких відбувається несуперечливий розвиток обдарованої особистості в багатонаціональному освітньому просторі.

2. Методологія та методи

Окреслимо методологічні підходи до зазначеної проблеми. По-перше, В. Кремень акцентує, що «в умовах глобалізації не зменшується, не зникає, а навпаки, актуалізується завдання зміцнення внутрішньонаціональних, громадянських зв'язків, патріотичного єднання нації, народу, а отже, вироблення відповідних почуттів удитини... Тільки згуртована, консолідована нація зможе найбільшою мірою усвідомити власний національний інтерес і найбільш

ефективно його відстояти у відносинах з іншими державами» (Кремень, 2009: 389). По-друге, зазначає вчений, «національна ідентичність – синкретичне і багатопланове утворення. За умов нинішнього історичного періоду національна ідентичність виступає не лише духовною опорою, а й сукупністю переконань, світоглядних принципів. Із них складається система програм для практичної дії, що утворює нові смисли національної буття, яке перманентно реформується і відроджується. Практичний зміст ідеї національної ідентичності полягає в реалізації загальнонаціонального ідеалу планів державного будівництва» (Кремень, 2020: 40). Як бачимо, національна ідентичність не є абстрактним, теоретичним конструктом, навпаки, є тим стрижневим компонентом, який визначає самосвідомість особистості, формує її активну життєву позицію, відкриває перспективи її самореалізації. Тому складний смисловий концепт національної ідентичності набуває такої значимості, виконує надзвичайно важливу функцію в суспільстві – об'єднує його.

3. Результати та дискусії

Об'єднавча функція національної ідентичності

Ідентифікація та самоідентифікація особистості за принципом приналежності до певної країни-нації допомагає, за висловом В. Кременя і В. Ткаченка, «гомогенізувати» населення країни, зробити його однорідним і консолідованим, згуртувати загальними інтересами і уявленнями про «спільність долі». Визначальними характеристиками стають: мова, моральні норми і цінності, історична пам'ять і релігія, міф про спільних предків і уявлення про рідну землю (Кремень, Ткаченко, 2013: 184). Саме національна ідентичність викликає ототожнення особистості з певними культурними та цивілізаційними цінностями, смисложиттєвими цілями, моральними і творчими устремліннями.

Однак вивчення і аналіз сучасних викликів цивілізаційного розвитку світ-системи (Ім. Валлерстайн) – глобальні економічні інтереси, міграційні процеси, глобальні мережі зв'язку, регіональні інституційні міжнародні утворення, що, врешті-решт, означає об'єктивне нівелювання відмінностей – і одночасно стійке прагнення зберегти ідентичність, зумовлює виникнення та затвердження такого феномена, як «багаторушна ідентичність». Дослідники зазначених питань доходять висновку, що тенденції розвитку сучасних суспільств і держав красномовно про це свідчать. Вчені заявляють: «Вже не йдеться про абсолютний національний суверенітет.

Вибудовується багаторушна система ідентичності та громадської безпеки, складниками якої є інтернаціоналізм (іноді вживають поняття «космополітизм») і регіоналізм (як уособлення більш широких політичних і економічних ансамблів). Водночас утверджуються субнаціональні співтовариства (етнічні та інші) тою самою мірою, що й транснаціональні співтовариства (в межах релігій, соціальних класів). Зрештою, усі ці чинники накладаються на націоналізм і встановлюється таке співвідношення між національною ідентичністю й громадянською, яке гарантуватиме суспільну безпеку» (Кремень, Ткаченко, 2013: 188).

В іншому ключі, але в смисловий близькості висловлює свою думку, посилаючись на Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, М. Бойченко: «Щоб національна ідентичність не набувала шизоїдного характеру, а нація не розпадалася на частини – регіони, колонії, релігії, політичні осередки, богеми, еліти і космополітичні соціальні маси, якраз і потрібне згуртування всіх цих надто розмаїтих культурно представників цієї нації довкола чітко окреслених ідентифікаторів національної ідентичності, які мають бути наявними у кожному її вимірі. І тут важко переоцінити роль держави в забезпеченні загальнонаціональної інтеграції всіх версій національної ідентичності, забезпеченні узгодженого функціонування усіх соціальних систем на благо національної ідентичності» (Бойченко, 2020: 19). Провідним чинником у здійсненні важливих впливів у зазначеному напрямі вчений вважає національно орієнтовану освіту, а наскрізними її лініями – орієнтацію на українську як основну мову викладання, обов'язкове і повноцінне вивчення історії України та головне – присутність чіткої державної концепції національної ідентичності.

Надзвичайно важливу тезу висловлює С. Кримський. Він зазначає, що проблеми, пов'язані із формуванням національної ідентичності, потребують урахування політичного контексту. «Відомо, – зазначає С. Кримський, – що нація, на відміну від етносу, характеризується розвиненою системою самосвідомості, наявності власної держави чи боротьбою за неї ... І поки певна нація не проходить фазу вільного розвитку, чи боротьби за свободу, вона не готова до інтеграції, якими б загальнолюдськими цінностями ця інтеграція не вимірювалася. Тому нація може опинитись у ситуації, коли здавалось би, вона діє в напрямі, протилежному загальноісторичним тенденціям до єднання людства, але поза таким ствердженням самостійного, автономного розвитку вона не може увійти у простір

загальнолюдських цінностей та інтересів» (Кримський, 2008: 664). Отже, формування національної ідентичності, що, зрештою, включає і боротьбу за незалежність України, ніяк не може бути проігнорованим в освітньому процесі.

Принципи успішної адаптації одарованої особистості у полікультурному соціумі

Адаптованість особистості потрібно розглядати в двох аспектах, – уважають І. Котова й ін., – в особистісному і соціальному. Особистісний аспект передбачає пристосування людини до соціуму відповідно до його законів і реалізацію себе в ньому відповідно до власних уявлень. Психологічний зміст адаптації особистості визначається усвідомленням навколишнього середовища, рефлексією себе, саморегуляцією адаптаційного потенціалу. Соціальна адаптація представляє два взаємопов'язані процеси – соціалізацію та індивідуалізацію. Саме ці процеси створюють в єдності зовнішні і внутрішні умови для розвитку особистості, зумовлюючи соціальну й особистісну адаптацію. Гармонійне поєднання цих двох процесів на всіх етапах дитинства і юності забезпечує достатній рівень адаптованості (Котова, Гусейнов, Гусейнова, 2017).

Освіта (особливо в школі) є одним із головних чинників вторинної соціалізації особистості. Нагадаємо, що первинним соціалізатором вважають сім'ю, а серед вторинних соціалізаторів більшість дослідників називають загальноосвітній заклад (Гальченко та ін., 2018: 36–42). Тому саме ці два найбільш впливових соціалізатори фактично і формують національну ідентичність дитини, а пізніше – юної особистості.

Незаперечним є те, що сім'я формує перший (етнічний) ярус національної ідентичності. Передусім це усвідомлення себе особою певного етносу, оволодіння рідною, використовуваною в сім'ї для спілкування, мовою, засвоєння традицій найближчого оточення, виникнення етнічного менталітету.

Другий ярус – суто національної ідентичності (приналежність до держави-нації), з огляду на соціалізаторські функції школи, має сформуватися в загальноосвітньому навчальному закладі. І від того, в якому освітньому середовищі знаходиться дитина, залежить не тільки формування другого ярусу її національної ідентичності, а й благополуччя загалом – психоемоційне самопочуття, ступінь адаптованості, безболісність розвитку, успіхи в навчанні, здатність до самореалізації та ін. Поняття освітнього простору включає досить широкий арсенал засобів навчання й виховання, серед яких ключовим є педагогічний супровід.

Особливо гостро проблема педагогічного супроводу стоїть щодо обдарованих дітей, враховуючи особливості їхнього розвитку (Гальченко та ін., 2018; Ткаченко, 2019а; Ткаченко, 2019б). Попутно наведемо методологічні засновки реалізації особистості, зокрема обдарованої. «Ствердити себе людина не може інакше, як «привносячи себе у світ», – пише В. Кремень. – Соціальним засобом цього привнесення завжди виступає інтелектуальна і національна ідентичність. Інтелектуальна реалізує родову сутність людини, вона постає універсальною умовою визначення людської сутності буття взагалі, в центрі якого – особистісна самоідентифікація. Національна ж озумовлює вироблення оптимальних моделей соціально-економічного, суспільного і духовно-культурного розвитку у межах конкретної національної держави, що зумовлено культурними цінностями конкретного народу» (Кремень, 2020: 40). Зауважимо, що етнічна ідентифікація відображає безперервну самоідентичність особистості, а її заперечення може стати суттєвою перепорою до успішної адаптації і самореалізації індивіда, врешті-решт, призведе до загасання обдарованості, припинення її розвитку тощо.

Для освітньої діяльності в умовах багатонаціональних регіонів є архіактуальним врахування обох ярусів національної ідентичності, про які тут йшлося. Акцентуємо на кількох важливих принципах організації освітнього середовища в полікультурному просторі закладів загальної середньої освіти, дотримання яких є обов'язковим і які доречно узагальнити, як відсутність дискримінації за національними ознаками:

- інтеріоризація цінностей національної ідентичності в межах держави;
- толерантність;
- інтеркультурний діалог;
- полікультурна освіта і виховання;
- виховання ціннісного ставлення до багатонаціонального соціуму.

Організація всієї освітньо-виховної діяльності загальноосвітньої установи за зазначеними принципами – це щоденна копітка робота всього педагогічного колективу і кожного вчителя зокрема. Це не окремі заходи, а цілісна система, яка охоплює всі сфери діяльності школи – урочну навчально-виховну, позаурочну навчально-виховну та позашкільну, управлінську та організаційну на всіх рівнях, а також роботу з батьками та іншими стейкхолдерами.

І тут є один дуже важливий нюанс. Відомо, що досягнення істини, або уявлення, що приймається як істинне, можливо тільки за умови ситуації комунікації або

ситуації діалогу. Незаперечним є те, що всі перераховані основні принципи і сам процес формування багатоярусної національної ідентичності можуть бути реалізовані за умови ведення діалогу (в буквальному сенсі як процесу комунікації і в переносному сенсі – як діалогу культур). Тому на передній план виходить питання мови, на якому буде здійснюватися цей діалог.

Семіосфера як засіб розвитку багатоярусної ідентичності

Наведемо таку цитату. «Існування мови як системи символів розкриває одну з основних особливостей людського буття: не може бути неопосередкованих відносин ні між людиною і світом, ні між однією людиною й іншою. Посередником між ними завжди є мова», – зазначає дослідниця Л. Озадовська (Луцянець та ін., 2004: 252). Поняття семіосфери (Ю. Лотман) розглядає діалог як обмін інформацією, закодований у семіотичній системі (мові).

З огляду на багатонаціональний простір, що утворюється в загальноосвітньому закладі поліетнічного регіону, мусимо констатувати, що кожна дитина, що вступає до навчання, має свою семіотичну систему, яка складається не тільки з особливостей національної мови та культури, вже засвоєних на початковому етапі соціалізації, а й «особливостей семіопсихологічної організації індивідуальної мовної свідомості» (Луцянець та ін., 2004: 256). Тому виникає надзвичайно складне завдання об'єднання безлічі індивідуальних мовних свідомостей всіх учасників процесу шляхом знаходження спільних (єдиних) для всіх учасників спілкування смислів, і краще, що можливе в цій ситуації, – вивчення однієї мови спілкування як семіосфери, загальної для всіх. В державі Україна це українська мова.

Тобто до зазначених принципів потрібно додати принцип формування єдиної семіотичної системи на основі єдиної державної мови, яка виконає функцію міжнаціонального спілкування – ведення діалогу для породження загальних для всіх членів соціуму смислів і засвоєння культури в єдиній для всіх учасників семіосфері.

Разом із тим має тривати міжкультурний полілог, який буде виявляти різні концептуальні підходи, пізнавальні установки, ціннісно-сміслові аспекти. З одного боку, це розвиває особистість на основі етнічної семіотичної системи, з іншої – породжує загальну ціннісно-сміслову систему, що, зрештою, зможе забезпечити національну ідентичність.

Зауважимо, що, говорячи про розвиток особистості, в тому числі обдарованої, потрібно пам'ятати про ще один важливий

методологічний підхід – теорію соціальної комунікації (семіосоціопсихології) Т. Дридзе як універсальний соціокультурний механізм, що забезпечує саму можливість громадських інтеракцій. До парадигмальних основ семіосоціопсихології належать: комунікація, текстова діяльність, текст, діалог. Комунікація реалізується у формі обміну діями породження і інтерпретації текстів – у текстовій діяльності. Текст трактується в семіосоціопсихології як одиниця комунікації, є ієрархією комунікативно-пізнавальних програм, які об'єднуються загальною концепцією або задумом партнерів по спілкуванню. Текстова діяльність у цьому випадку є одним із ключових механізмів соціокультурної регуляції, яка забезпечує через залучення до діалогу суб'єктності – свідомості, інтелекту, інтенції, волі й емоцій суб'єкта спілкування, саму можливість обміну діяльністю та її продуктами між людьми (Дридзе, 1999). Діалог трактується дослідницею як режим, або умова комунікації. Саме цей режим відокремлює комунікативні процеси від процесів інформаційно-поточного характеру, коли відправник і одержувач залишаються на різних полюсах інформаційного каналу. Разом із тим наявність так званого ефекту діалогу дозволяє відрізнити їх від інших (псевдокомунікації – спроб діалогу, що не завершилися адекватними інтерпретаціями комунікативних інтенцій, і квазікомунікації – ритуальних «дійств», що підміняють живе спілкування і таких, які й не мали діалогу за вихідну умову). Мета справжнього діалогу – «ідентифікації» – адекватна інтерпретація комунікативної інтенції партнера по спілкуванню. Її значення виявляється первинним щодо згоди/незгоди з партнером, оскільки згода і незгода завжди співвіднесені з тим, що було зрозумілим (Дридзе, 2000: 22). Для інтелектуально обдарованої особистості необхідною умовою розвитку стає формування навичок розуміння, осягнення тексту у спільній семіотичній системі, тобто когнітивна процедура. Таким же значущим є і породження тексту для передачі інформації і сенсів. Ці вміння можна узагальнити не лише як комунікативні, а також як утворення спільної семіосоціологічної сфери.

Висновки

Таким чином, узагальнюючи викладене, доходимо висновків. Самоідентифікація і розвиток обдарованої особистості в сучасному полікультурному просторі має відбуватися як процес формування багатоярусної ідентичності. Особливо значимим це є для обдарованих дітей, оскільки для їх самовираження необхідна успішна адаптація, яка є можливою лише за умови,

з одного боку, збереження їх семіосфери, зумовленої етнічною приналежністю, а з другого – формуванням семіосфери національної ідентичності як умови їх успішної соціальної адаптації. У полікультурному соціумі адаптацію можна вважати успішною за умови прийняття етнічної ідентичності конкретної особистості, сформованої під час первинної адаптації, усіма іншими членами спільноти, що допоможе реалізуватися цьому індивіду в особистісному аспекті. У той же час необхідною умовою реалізації особистості в соціальному аспекті є формування її національної ідентичності як основної об'єднувальної характеристики громадянської спільноти. Умовою успішної адаптації є дотримання принципу недискримінації за національною ознакою. Обов'язковим є дотримання принципу культурного полілогу на основі єдиної державної мови, процедур створення інформаційних повідомлень для продуктивної комунікації, що, з одного боку, розвиває особистість, а з іншого, сприяє створенню національної ідентичності на основі інтеріоризації загальних цінностей і смислів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляєва С.О. Національна ідентичність в умовах багатоетнічної країни: науково-методичні підходи та реалії освітнього процесу. *Національна ідентичність як проблема науки й освіти* : матер. наук.-практ. конф., Київ, 12 березня 2020 р. Київ, 2020. С. 15–17.
2. Бойченко М.І. Виміри і версії національної ідентичності: філософський погляд. *Національна ідентичність як проблема науки й освіти* : матер. наук.-практ. конф., Київ, 12 березня 2020 р. Київ, 2020. С. 18–20.
3. Дридзе Т.М. Две новые парадигмы для социального познания и социальной практики. *Социальная коммуникация и социальное управление в эоантропоцентрической и семиосоциопсихологической парадигмах* : в 2 кн. / отв. ред. Т.М. Дридзе. Москва : Изд-во Ин-та социологии РАН, 2000. Кн. 1. С. 5–42.
4. Дридзе Т.М. Социокультурная коммуникация: текст и диалог в семиосоциопсихологии. *Социокультурное пространство диалога*. Москва : Наука, 1999. С. 58–77.
5. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників : метод. посіб. / М.С. Гальченко та ін. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 136 с.
6. Котова І.Б., Гусейнов Р.Д., Гусейнова І.С. Личность: ресурсы развития : учебн. пос. Ростов-на-Дону : Издательство РИПК и ППРО, 2017. 262 с.
7. Кремень В.Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Національна ідентичність як проблема науки й освіти* : матер. наук.-практ. конф., Київ, 12 березня 2020 р. Київ, 2020. С. 38–41.
8. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.

9. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) : монографія. 2-ге вид., доп. Київ : Т-во «Знання» України. 2013. 471, [1] с.
10. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії : монографія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2008. 718 с.
11. Світоглядні імплікації науки : монографія / В.С. Лук'янець та ін. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2004. 408 с.
12. Ткаченко Л.І. Адаптація обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти: педагогічний аспект. *Рідна школа*. 2019. № 5–6. С. 19–24.
13. Ткаченко Л.І. Розвиток обдарованості як педагогічна проблема. *Педагогічний альманах*. 2019. Вип. 44. С. 25–30.

REFERENCES

1. Bilyayeva, S. (2020) Natsional'na identichnist' v uslovyakh bahatoetnichnoyi krayiny: naukovo-metodychni pidkhodi ta realiyi osvithnoho protsessu [National identity in a multiethnic country: scientific and methodological approaches and realities of the educational process], *Natsional'na identichnist' yak problema nauky i osvity*, materialy Naukovo-praktychnoi konferentsii [National identity as a problem of science and education, Proceedings of the Scientific and Practical Conference]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Boichenko, M. (2020) Vymiry i Versiyi natsyonal'noi identichnosti: filofs'kyi pohlyad [Measurements and versions of national identity: a philosophical view], *Natsional'na identichnist' yak problema nauky i osvity*: materialy Naukovo-praktychnoi konferentsii [National identity as a problem of science and education, Proceedings of the Scientific and Practical Conference]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Dridze, T. & Dridze, T. (Ed.). (2000). Dve novyye paradigmy dlya sotsial'nogo poznaniya i sotsial'noy praktiki [Two new paradigms for social knowledge and social practice]. In *Sotsial'naya kommunikatsiya i sotsial'noye upravleniye v ekoantropotsentricheskoj i semiosotsiopsikhologicheskoy paradigmatkh* [Social communication and social management in eco-anthropocentric and semi-socio-psychological paradigms]: in 2 vols. Vol. 1. (pp. 5–42). Moskva : Izd-vo In-ta sotsiologii RAN [in Russian].
4. Dridze, T. (1999). Sotsiokul'turnayakommunikatsiya: tekst i dialog v semiosotsiopsikhologii [Sociocultural communication: text and dialogue in semiosociopsychology]. In *Sotsiokul'turnoye prostranstvo dialoga* [Sociocultural space of dialogue] (pp. 58–77). Moskva : Nauka [in Russian].
5. Galchenko, M., Androsovich, K., Tkachenko, L., Kovaleva, O., Naidenova, L., (2018). *Interaktyvna psykhologo-pedahohichna pidtrymka sotsializatsiyi obdarovanykh starshoklasnykyv* [Interactive psychological and pedagogical support for the socialization of gifted students]. Kyiv : Instytut obdarovanoyi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Kotova, I., Guseinov, R., Guseinova, I. (2017). Lichnost': resursy razvitiya. [Personality: development resources]. Rostov-na-Donu : Izdatel'stvo RIPK i PPRO [in Russian].
7. Kremen, V. (2020). Natsional'na identychnist' yak umova samozdiysnennya ukrayins'koyi natsiyi [National identity as a condition of self-realization of the Ukraini-

an nation]. *Natsional'na identichnist' yak problema nauky i osvity: materialy Naukovo-praktychnoi konferentsii* [National identity as a problem of science and education, Proceedings of the Scientific and Practical Conference]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Kremen, V. (2009). *Filosofiya lyudynotsentryzmu v stratehiyakh osvitynoho prostoru* [Philosophy of anthropocentrism in the strategies of educational space]. Kyiv: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].

9. Kremen, V., Tkachenko, V. (2013). *Ukrayina: identychnist' u dobu hlobalizatsii (nacherky metadystyplinar-noho doslidzhennya)* [Ukraine: identity in the age of globalization (sketches of metadisciplinary research)]. 2nd ed., ext. Kyiv: Tovarystvo "Znannia" of Ukraine [in Ukrainian].

10. Krymskii, S. (2008). *Pid syhnaturou Sofii* [Under the signature of Sophia]. Kyiv: [in Ukrainian].

11. Luk'yanets', V., Savchenko, O., Ozadovs'ka, L. (2004). *Svitohlyadni implikatsiyi nauky* [Worldview implications of science]. Kyiv: Vydavnytstvo PARAPAN [in Ukrainian].

12. Tkachenko, L. (2019). *Adaptatsiya obdarovanykh uchniv u zakladakh zahal'noyi seredn'oyi osvity: pedahohichnyy aspekt* [Adaptation of gifted students in general secondary education institutions: pedagogical aspect]. *Ridna shkola*, 5–6, 19–24.

13. Tkachenko, L. (2019). *Rozvytok obdarovanosti yak pedahohichna problema* [Development of giftedness as a pedagogical problem]. *Pedahohichniy al'manakh*, 44, 25–30.

*Стаття надійшла до редакції 17.12.2020.
The article was received 17 December 2020.*

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

УДК 811.161.2:808.5

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-2>**ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДИЧНИЙ ОРІЄНТИР
У ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ**

Горобець Світлана Іванівна,
керівник навчального відділу
Інститут філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
s.horobets@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7307-7672

У статті розкрито роль використання текстоцентричного підходу у формуванні риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови та літератури. Висвітлено змістову характеристику провідних дефініцій дослідження. Обґрунтовано поняття «компетентність», що виражається в готовності педагога ефективно використовувати внутрішні і зовнішні ресурси для вирішення професійно-педагогічних завдань.

Уточнено поняття «текстоцентричний підхід», «текст», «навчальний текст», визначено, що текстоцентричний підхід дає змогу досліджувати функціонування текстів різних типів, стилів мовлення відповідно до ситуації спілкування; доведено, що найбільш актуальними й перспективними є сприймання, аналіз, створення, продукування навчальних текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення фахового й соціокультурного змісту. Охарактеризовано структуру риторичної компетентності як ієрархію трьох основних компонентів, а саме когнітивного, практико-діяльнісного, особистісного.

Визначено виняткову роль відомостей з лінгвістики тексту для формування риторичних умінь і навичок, чому сприяє текстоцентричний аспект навчання української мови, який передбачає систематичне опрацювання текстів різних типів, стилів і жанрів, що, безумовно, впливає на вдосконалення риторичних умінь з урахування принципів наступності та перспективності. Подано теоретичне осмислення проблеми навчання української мови на текстовій основі у різні періоди.

Акцентовано увагу на риторичному аналізі тексту, який вирізняється своєю багатогранністю, оскільки охоплює цілий твір: від аналізу дискурсу до вибору слів. У статті стверджується, що аналіз проблемних, оригінальних текстів вчить розумінню мовленнєвих тонкощів, сприймання нетрафаретних висловлювань, розвиває мовне чуття, необхідне для оратора, вчить критично мислити і створювати власні висловлювання, є ефективним засобом мовленнєвого виховання майбутніх вчителів української мови та літератури і прийомом формування у них професійних компетентностей.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні лінгводидактичних засад компетентно орієнтованого навчання в професійному освітньому просторі майбутнього вчителя-словесника. Потребує подальшого вивчення питання розроблення авторської моделі формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови засобами інформаційних комунікаційних технологій.

Ключові слова: навчальний текст, текстоцентризм, текстоцентричний підхід, риторичний аналіз тексту, комунікативні вправи.

**TEXTCENTRIC APPROACH AS A METHODOLOGICAL GUIDELINE
IN THE FORMATION FORMING THE RHETORICAL COMPETENCE OF FUTURE
TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE**

Horobets Svitlana Ivanivna,
Head of the Training Department
Institute of Philology
of Borys Grinchenko Kyiv University
s.horobets@kubg.edu.ua
orsid.org/0000-0001-7307-7672

The article reveals the role of using a text-centric approach in the formation of rhetorical competence of future teachers of Ukrainian language and literature, highlights the semantic characteristics of the basic concepts of the study.

The concept of “competence”, which is expressed in the readiness of the teacher to use internal and external resources effectively to solve professional and pedagogical problems, is substantiated.

The concepts of “text-centric approach”, “text”, “educational text” are specified, the concept of “text-forming competence” is substantiated, it is determined that the text-centric approach gives the chance to study the functioning of different types of texts, styles of speech according to a communication situation; it is proved that the most relevant and promising are the perception, analysis, creation, production of educational texts of different styles, types, genres of professional and socio-cultural content speech.

The structure of rhetorical competence is characterized as a hierarchy of three main components.

The exceptional role of information on the linguistics of the text for the formation of rhetorical skills has been identified. Emphasis is placed on the fact that this is facilitated by the text-centric aspect of learning the Ukrainian language, which involves the systematic processing of texts of different types, styles, and genres, which certainly affects the improvement of rhetorical skills based on the principles of continuity and perspective.

Emphasis is placed on rhetorical analysis of the text, which differs in its versatility, as it covers the whole work, from discourse analysis to the choice of words. The article states that the analysis of problematic, original texts teaches the understanding of speech subtleties, perception of non-stenciled utterances, develops the sense of speech necessary for a speaker, teaches critical thinking and creating their own utterances, is an effective means of speech education for future teachers of Ukrainian language and literature and the method of forming their professional competencies.

We see the prospect of further research in the substantiation of the linguodidactic principles of competence-oriented learning in the professional educational space of the future vocabulary teacher. The issue of developing an author’s model of forming the rhetorical competence of future teachers of the Ukrainian language by means of information and communication technologies also requires further study.

Key words: *educational text, text-centrism, text-creating activity, rhetorical analysis of the text, communicative exercises.*

Вступ

Сучасні інтеграційні та глобалізаційні процеси, які відбуваються в Україні, потребують підвищених вимог до зростання професійного та культурно-освітнього рівнів фахівців усіх галузей, докорінного поліпшення кваліфікації кадрів, оскільки окремо зумовлені інтегруванням національної системи освіти у європейський та світовий освітній простір. У цьому контексті особливого значення набуває проблема професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, яка в освітньому процесі вищого закладу освіти включає цілісну систему розвитку професійно значущих умінь і навичок методичної грамотності та риторичної компетентності. Розвиток мовної освіти в Україні XXI століття зумовлений новими соціальними завданнями, що поставлені перед сучасним закладом освіти, а саме формуванням у здобувачів освіти умінь і навичок самостійно будувати висловлювання різних жанрів, які є необхідними у процесі подальшого навчання та майбутній професійній діяльності, вміло входити в мовленнєву комунікацію з урахуванням ситуації спілкування та особистості співбесідника.

У психолого-педагогічних дослідженнях стверджується, що саме компетентнісний підхід найбільшою мірою відображає процеси модернізації вищої школи, оскільки є основою для формування високого рівня фахової підготовки (О. Любашенко); спрямований на ґрунтовне оволодіння майбутніми фахівцями практичними вміннями й навичками, на відміну від усталеної тех-

нології формування знань, умінь і навичок (Л. Шиянюк); передбачає поступову переорієнтацію традиційної освітньої парадигми, в основі якої лежить формування знань, умінь і навичок, у систему, яка спрямована на створення умов для оволодіння майбутніми фахівцями ключовими, загальногалузевими та предметними компетенціями (О. Пометун).

Незважаючи на відмінності у підходах до реалізації компетентнісного підходу, думки багатьох учених збігаються в тому, що гуманний у своїй основі компетентнісний підхід пов’язаний з ідеєю всебічного розвитку студента не лише як особистості, здатної вирішувати конкретні проблеми у різних сферах життя, але й як професіонала, оскільки спрямований на досягнення освітнього результату, а саме формування компетентностей (ключових, загальнопредметних та предметних).

Під компетентністю розуміємо особистісну характеристику, інтегровану здатність студента, засновану на набутих знаннях, життєвому та навчальному досвіді, цінностях і здатностях, що дає змогу ефективно діяти або виконувати певні функції. Компетенція – це вужче поняття, складник компетентності, що характеризує сукупність знань, умінь, навичок та ставлень у певній галузі діяльності.

Українська мова є джерелом формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури, перед якими в професійній діяльності постають такі важливі проблеми, як донесення до молодого покоління культурного та духов-

ного надбання українського народу, оживлення його мовних і риторичних багатств, сприяння його свідомому засвоєнню та використанню у власному мовленні.

Вкрай важливим складником у підготовці майбутніх учителів української мови та літератури стає формування риторичної компетентності у процесі навчання й виховання, оскільки вони мають не тільки добре володіти українською мовою, але й почуватися відповідальними за її теперішнє й майбутнє, ставитися до неї як до важливої суспільної цінності, розвивати у здобувачів освіти високоморальні якості, які дадуть змогу їм стати активними повноправними громадянами України та самореалізовуватися як особистості.

Вирішувати поставлені завдання зможуть лише ті вчителі, які здатні переконувати, мати високий рівень педагогічної моральної культури, вести за собою до поставлених цілей, риторичної компетентності.

З'ясувавши зміст та сутність поняття «риторична компетентність», ми виділяємо її складові компоненти, а саме когнітивний, практико-діяльнісний, особистісний.

Когнітивний компонент включає такі складові частини риторичної компетентності, як знання поняття риторика, зв'язок риторики й культури, поняття про мовну діяльність, знання риторичних засобів, розташування задуму мови, риторична рефлексія.

Практико-діяльнісний компонент включає такі вміння, як правильне визначення якісного складу риторичної ситуації, розгорнення теми виступу з проблеми, розташування мовних ідей у риторичній ситуації, побудова дій у риторичній ситуації, здійснення рефлексії.

Особистісний компонент передбачає розуміння значущості риторичної культури, усвідомлення власної потреби у створенні риторичної події, потребу вдосконалення риторичних знань.

Виділені компоненти риторичної компетентності виступають як складові частини спільної мети формування риторичної компетентності майбутнього вчителя.

З цих позицій ми можемо сказати, що технологія формування риторичної компетентності майбутнього вчителя – це діяльність, що максимально реалізує високі закони навчання й забезпечує кінцеві результати, тобто сформованість когнітивного, практично-діялісного та особистісного компонентів.

Робота над риторичним аналізом тексту сприяє формуванню таких умінь, як здатність до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановки мети й вибору шляхів її досягнення; здатність логічно пра-

вильно вибудовувати усну й письмову мову; здатність до підготовки та редагування текстів професійного і соціально значимого змісту (Любашенко, 2007).

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Теоретичне осмислення проблеми навчання української мови на текстовій основі у різні періоди різноаспектно подано у працях науковців, зокрема лінгвістів. Отже, вивчено особливості усної форми тексту (Л. Булаховський, І. Ковалик, М. Крупа, М. Стельмахович); текст як одиницю писемного мовлення (М. Бахтін, І. Гальперін, В. Мельничайко); монологічність тексту (Д. Баранник, І. Білодід, С. Єрмоленко, А. Коваль, О. Пономарів); діалогічний текст (Т. Винокур, В. Іваненко, Е. Палихата, Л. Щерба); текст як складне синтаксичне ціле (О. Кучерук, О. Москальська, М. Поспелов); ознаки тексту (Н. Валгіна, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко); стилістичну належність тексту (Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентиліук); технологію роботи з текстом (З. Бакум, О. Глазова, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, К. Плиско, В. Шляхова); текстову основу навчання (О. Біляєв, О. Горошкіна, О. Кучерук, М. Пентиліук).

Актуальність статті зумовлена розвитком сучасної лінгводидактики, що поєднує компетентнісний і текстоцентричний підходи. Недостатнє розроблення проблеми, необхідність пошуку шляхів опанування риторичною компетентністю зумовлюють вибір теми статті.

Метою статті є обґрунтування актуальності текстоцентричного підходу до формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури.

2. Методологія та методи

Для реалізації поставленої мети використовувалися такі методи наукового пошуку, як теоретичні (аналіз психологічної, психолінгвістичної, лінгвістичної та методичної літератури, метод системного аналізу для виокремлення й обґрунтування принципів, особливостей навчання риторики у вищій школі, обґрунтування ефективності використання текстоцентричного підходу до формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників під час вивчення мовознавчих дисциплін); емпіричні (педагогічне спостереження за освітнім процесом, анкетування, бесіда, тестування).

3. Результати та дискусія

Результати дослідження в галузі формування риторичної компетентності студентів на основі компетентнісного, текстоцентричного, комунікативно-діялісного, когнітивно-комунікативного, особистісно зорієнтованого, функційно-стилістичного,

соціокультурного підходів (лінгвісти Н. Бабич, О. Волкова, Л. Мацько, В. Русанівський, Л. Струганець, С. Єрмоленко; лінгводидакти О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, С. Караман, Т. Ладиженська, М. Пентиліук, Т. Симоненко) визначили актуальність пошуку нових підходів, методів та прийомів щодо проблеми формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури через застосування текстоцентричного підходу.

На початку XXI століття продовжується реформування української освіти відповідно до вимог гуманістичної парадигми, стандартів освіти країн Європейського Союзу. Питання формування та розвитку риторичної компетентності нині стає все більш актуальним як для загальної середньої освіти, так і для професійної підготовки студентів у ЗВО, оскільки важливою умовою професійної самореалізації фахівця, його належної конкурентоспроможності та здатності до творчості у професійній царині є вміння комунікувати, тобто спілкуватися та взаємодіяти з різними людьми, налагоджувати контакти й розширювати продуктивні зв'язки тощо.

З огляду на стрімкий розвиток сучасного світу, зміни в системі комунікації, все більше значення розвитку вмінь і навичок комунікування, а також на основі вивченої та проаналізованої науково-методичної літератури риторичну компетентність нині доцільно розглядати як невід'ємний аспект професійної підготовки фахівців різного профіля, що розвиває в них систему соціально та професійно важливих якостей, зокрема культуру мовлення, мислення, спілкування та поведінки, що сприяє успішності та конкурентоспроможності у фаховій діяльності.

У сучасній лінгводидактиці текст розглядають як засіб навчання, а саме вивчають технологію роботи з текстом (З. Бакум, Є. Голобородько, Т. Донченко, О. Кучерук, Г. Михайловська, Л. Овсієнко); збагачення словникового запасу учнів на різних етапах мовленнєвого розвитку (Н. Гавриш, Н. Голуб, Т. Донченко); функціонування текстів наукового стилю (Л. Варзацька, Л. Мацько, В. Мельничайко).

Осмислення ролі тексту у процесі мовної комунікації в різних сферах людської діяльності зумовило появу у лінгводидактиці текстоцентричного підходу до навчання, теоретичне розроблення якого розпочалась у 70-ті роки XX століття, коли в методику розвитку зв'язного мовлення, крім мовної діяльності, обґрунтовано увійшли розгляд та аналіз результату акту комунікації, певного мовного витвору, тексту. Аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати, що досі

в назві підходу спостерігаються розбіжності. Разом із поняттям «текстоцентричний» натрапляємо на синонімічні «текстоорієнтований», «текстотворчий», «текстовий». У дослідженні ми будемо послуговуватися терміном «текстоцентричний підхід», який за семантичним наповненням та дидактичним аспектом найбільш повно віддзеркалює концептуальну засаду в організації освітнього процесу майбутніх учителів української мови та літератури.

У процесі опрацювання наукової літератури та спеціальних досліджень з'ясовано, що текстоцентричний підхід розглядають дослідники (М. Пентиліук, Л. Шиянюк) як найбільш доцільний відповідно до цілей комунікативно-діяльничої та когнітивної методик і як найбільш перспективний для систематизації та аналізу мовного матеріалу.

Формування мовної особистості майбутніх учителів української мови та літератури, що відповідає обсягу й характеру комунікативних потреб у межах професійної діяльності, може бути реалізоване на основі тексту, який студенти сприймають, аналізують, продукують, створюють, визначають функціонування в ньому певних мовних явищ, установлюють смислові та граматичні зв'язки, здійснюють удосконалення вмінь досягати визначених мовцем комунікативних цілей, тобто того, що має безпосередній вихід на мовленнєву практику, а текстоцентричний підхід до навчання української мови є необхідною умовою досягнення нової якості вищої освіти, головним змістом якої є формування професійних знань, розвиток комунікативних умінь і навичок студентів шляхом осмислення змістової та семантичної структури тексту.

Як зауважує М. Пентиліук, проблемою сучасної людини є невміння розуміти тексти. Вона стверджує, що більшість людей «страждають» небезпечними захворюваннями, тобто готові відтворити (переказувати) тексти, не розуміючи сенсу; «вихоплюють» окремі відрізки, більш знайомі або ті, які привернули увагу, і видають їх за розуміння всього тексту; довільно стискають, скорочують текст, спотворюючи його зміст; приписують тексту смисли, ігноруючи контекст. Перераховані «захворювання» можна подолати за допомогою риторичного аналізу тексту. Поступово складається стійка тенденція до цілісного сприйняття й розуміння перш за все того, що написано або сказано в тексті автора, з подальшим оформленням свого ставлення (Пентиліук, 2011).

Текст у сучасній риторичній розглядають у контексті поняття «риторичний текст», визначення якого як засобу реалізації автором власних уявлень і поглядів, засобу пле-

кання й вираження власної індивідуальності, засобу розвитку автора як суб'єкта спілкування позиціонують Л. Горбач і С. Мінеєва: «Нехудожній, авторський, адресний текст (продукт (результат) риторичної діяльності) певного різновиду, який реалізує наміри суб'єкта вплинути в конкретній ситуації спілкування, спрямований на інших суб'єктів за допомогою комунікативної активності». Вважаємо цю дефініцію вичерпною, адже вона містить усі суттєві для риторики характеристики, такі як суб'єктність, адресність, функційна спрямованість, ситуаційність, комунікативна орієнтованість. Проте в контексті розуміння тексту як лінгвістичної категорії вважаємо за необхідне окреслення його риторичних аспектів у сенсі риторичної діяльності. Текст завжди був основою риторики, а риторика, на думку В. Тюпи, вивчає живу практику спілкування, є наукою про природу людського спілкування, його комунікативну практику. Автор стверджує, що текст із риторичних позицій «варто розглядати як явище інтерактивне, тобто передбачати певну стратегію взаємодії». Подібні твердження висловлює Н. Голуб, уважаючи текст формою комунікації, одиницею комунікативної взаємодії. На підставі зазначеного виділяємо в понятті «текст» як третьому рівні комунікативної четвірки аспект спілкування як риторичний (Голуб, 2013: 2–8).

Поділяємо думку М. Пентиліук, яка зауважує, що текстоцентричний підхід до навчання мови «орієнтує викладача на текстову основу занять, на використання текстів для засвоєння всіх рівнів мовної системи». Саме в процесі вивчення одиниць мови на текстовій основі реалізується текстоцентризм, що передбачає «розгляд їх засобів та функціональних можливостей у структурі тексту, в умовах звичайного виявлення їх значень та текстоутворювальної ролі, що дає змогу органічно поєднати засвоєння структурно-семантичних ознак та явищ, що вивчаються, а також формування мовленнєвих умінь» (Пентиліук, 2008).

Текст лежить в основі текстоцентричної парадигми, якій у другій половині ХХ століття поступилась традиційна лінгвістика з її тяжінням до описовості, абстрагування й аналітичності. На думку М. Пентиліук, межі семантичного простору мовної одиниці у текстоцентричній парадигмі стали визначатися не тільки обсягом лексичного значення виокремленого слова, але й загальною семантикою тексту, його композицією та структурою, внутрішнім контекстом і підтекстом, ситуацією мовного спілкування. Текстоцентричний підхід уможливив репрезентацію синхронного функціонування

лексичної семантики в текстах різних типів, жанрів мовлення відповідно до сфери, умов і настанов мовної комунікації, дав змогу залучити до тлумачення значення мовної одиниці ширший контекст, тому тексти почали розглядати не як мовний матеріал, а як самостійний аспект дослідження. Дослідниця робить висновок, що текстоцентричний підхід є функційно-типологічним і відтворює традиційну класифікацію, яка наближує типи мовлення до жанрів. Мова існує не в штучно створених ученими схемах, не в словниках та граматиках, а саме в текстах, об'єктивній дійсності її використання (Пентиліук, 2011).

Поділяємо думку М. Пентиліук про роль текстоцентричного підходу у реалізації усіх завдань навчання в їх комплексі, таких як:

- формування умінь і навичок точно, доречно, виразно висловлювати свої думки із дотриманням правил побудови висловлювань, переконанням слухачів у правильності своїх міркувань;

- удосконалення вмінь обговорювати різні моделі висловлювань, визначати їх позитивні сторони та недоліки;

- розвиток культури ведення дискусій, полеміки, диспутів із дотриманням правил спілкування та культури мовлення;

- формування мовленнєвої компетенції у єдності усного та писемного мовлення.

У сучасних педагогічних і методичних дослідженнях текстоцентричний підхід до навчання займає все більш активну позицію. Дійсно, практично весь процес навчання представлений у текстовому вигляді, будь то монолог вчителя (усний текст) або тексти в підручниках (письмовий текст). Це вимагає від студентів володіння текстовими вміннями, а саме вміннями оброблення текстової інформації. Насиченість навчального простору різноманітними в жанрово-стилістичному аспекті текстами й цілеспрямований їх відбір сприяють створенню на заняттях розвиваючого мовного середовища, сприятливо впливають на вдосконалення почуття мови, мовної інтуїції, розкриття творчого потенціалу студентів.

Завдання на основі тексту є одними з основних видів вправ із формування риторичної компетентності. Текст як готова мовна одиниця містить великі можливості для виявлення мовної, лінгвістичної, культурознавчої і комунікативної компетентності студентів. Науковці виділяють такі характеристики тексту, що дають змогу виділити його як основу для розвитку риторичних умінь і навичок: комунікативна спрямованість і комунікативна завершеність, інформативність, наявність підтексту, структурно-сміслова єдність,

цілісність, зв'язність, багатовимірність, діалогічність, орієнтованість на визначений тип читача, форма спілкування.

На думку педагогів і психологів, для успішного здійснення будь-якої діяльності необхідно, щоби суб'єкт діяльності мав знання про предмет своєї діяльності і вмів застосувати їх на практиці. В контексті текстової діяльності це означає, що студент повинен володіти знаннями про структуру тексту, правила його організації тощо, застосувати ці знання в усній і письмовій мові.

Нами визначено п'ять груп комунікативних вправ, таких як вправи аналітичного характеру за готовим текстом; вправи аналітико-мовного характеру за готовим текстом; вправи щодо переробки готового тексту (завдання, що вимагають виправлення тексту); вправи щодо створення нового тексту на основі зразка; вправи щодо створення нового тексту (без зразка).

Така класифікація ґрунтується на аналітичному, аналітико-синтетичному, репродуктивному та продуктивному характері діяльності студентів. Аналітична діяльність спрямована на формування й розвиток у майбутніх учителів української мови та літератури вміння розуміти текст, брати з нього необхідну інформацію, закладену автором, на усвідомлення комунікативного завдання тексту, осмислення мовних одиниць тощо. Ця діяльність передбачає такий аналіз тексту:

- комунікативний аналіз (метою є виявлення намірів та установки автора тексту, комунікативного завдання, визначення мовної ситуації, що обумовило це висловлювання);

- змістовно-композиційний аналіз (метою є постановка питань зі змісту тексту, виокремлення предмету й основної думки, ознак головного предмета, інформації, виділення засобів зв'язку в тексті, вміння озаглавити текст, обґрунтування заголовку, складання плану тексту, його композиційної схеми);

- мовленнєвий аналіз (метою є відбір мовних засобів, необхідних для реалізації теми й основної думки, визначення жанру тексту й провідних типів мовлення, обґрунтування вживання тих чи інших стилістичних та мовних одиниць);

- контекстний аналіз (метою є цілісне осмислення тексту та мовних одиниць).

Аналітичні завдання формують у майбутніх учителів української мови та літератури вміння виділяти ознаки тексту, засоби зв'язку, тип і стиль тексту, здійснювати комунікативне оцінювання мовних засобів. Вони дають можливість усвідомити залежність змісту та його мовного оформлення від комунікативних установок автора.

В особливу групу аналітичних вправ слід виділити завдання на пошук і диференціацію текстової інформації. Оскільки текст може містити інформацію різноманітного характеру, студенти повинні орієнтуватися у видах інформації, щоби уміти правильно та безпомилково знаходити її в тексті.

Орієнтація сучасного навчання українській мові на освоєння функціональних характеристик граматичних одиниць залежно від комунікативних завдань виводить на одне з провідних місць навчального процесу стилістичний аналіз тексту, основною метою якого є встановлення зв'язків між запропонованим текстом і типовою ситуацією спілкування.

Здійснюючи стилістичний аналіз, студенти знайомляться з різними способами мовного вираження, здійснюють правила вибору (згідно з комунікативними ситуаціями і сферами спілкування) потрібного елемента з низки одиниць, об'єднаних функціонально-семантичною схожістю, характеризують ситуацію спілкування, у якій може бути використаний текст (умови й завдання мовлення, де, з ким, з якою метою відбувається спілкування), називають основні стильові риси, які знайшли відображення в тексті, визначають стилістичні прийоми, використовувані автором задля посилення враження на адресата й виклику його адекватної реакції.

Аналітично-синтетичні вправи спрямовані на пізнання тексту як єдиного цілого, проникнення в образність мовних засобів тексту. Вони вимагають від студентів уміння порівнювати, оцінювати, узагальнювати. Це вправи на осмислення цілісного тексту, інтеграцію, згортання й переробку готового тексту, редагування, складання інформаційної моделі тексту певного типу й жанру.

Таким чином, добре продумана система вправ здатна сформувати і розвивати у студентів комунікативні вміння й навички, розкрити їх творчий потенціал, активізувати розумову діяльність, розвивати уяву, виховувати почуття мовлення, тобто розвивати їх риторичну компетентність.

Висновки

Проведене дослідження не претендує на вичерпність у з'ясуванні всіх аспектів висвітлення щодо навчального тексту як засобу формування риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови та літератури.

Таким чином, текст є основою розвитку комунікативних умінь і навичок, формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури. Текстоцентричний аспект передбачає осмислення тексту як мовленнєвого виразу.

В його основі лежить єдність мовної, мовленнєвої та правописної компетентностей. Реалізація текстоцентричного підходу створює об'єктивні умови для розгляду мовних явищ у їх взаємозв'язках та контексті словесної творчості; формування знань про мовну систему; реалізації внутрішньооб'єктивних, а також міжпредметних зв'язків особистісно орієнтованого навчання; формування мовленнєвої особистості.

Риторичний аналіз не тільки забезпечує правильне сприйняття й розуміння тексту, але й готує до створення власного висловлювання, формує у студентів риторичну компетентність, що сприяє ефективній педагогічній діяльності в сучасних умовах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні лінгводидактичних засад компетентісно орієнтованого навчання в професійному освітньому просторі майбутнього вчителя-словесника, метою якого є вдосконалення його методичного інструментарію та формування риторичної компетентності в умовах реалізації текстоцентричного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. Переваги і ризики запровадження компетентісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 47–58.
2. Голуб Н. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики: проблеми і перспективи. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3 (33). С. 2–8.
3. Дика Н. Мовна особистість: міждисциплінарний аспект. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2017. № 27. С. 4–7.
4. Дика Н., Микитенко В. Формування мовної особистості студента на засадах компетентісного підходу в умовах реформування освіти в Україні. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2017. Вип. 12. С. 59–63.
5. Любашенко О. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. 296 с.
6. Мацько Л., Мацько О. Риторика: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.
7. Нишета В. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 337 с.
8. Пентиліук М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Київ: Ленвіт, 2011. 256 с.
9. Пентиліук М. Формуючи риторичну особистість. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 5. С. 84–91.
10. Кучерук О., Голуб Н., Горошкіна О., Караман С. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія. Київ: КИТ, 2016. 258 с.
11. Словник-довідник української лінгводидактики: навчальний посібник / О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лук'янченко, Н. Мордовцева та ін.; за заг. ред. М. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2003. 149 с.

12. Шиянюк Л. Текстоцентричний підхід до формування риторичної культури студентів вищих технічних закладів I–II рівнів акредитації. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Вип. 55. Херсон: видавництво ХДУ, 2010. С. 361–367.

REFERENCES

1. Bibik N. (2015). Perevahy i ryzyky zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhdou v shkilnii osviti [Advantages and risks of introducing a competency-based approach in school education]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian pedagogical journal*, 1, 47–58 [in Ukrainian].
2. Holub N. (2013). Katehoriiniy aparat suchasnoi ukrainskoi lnhvodydaktyky: problemy i perspektyvy [Categorical apparatus of modern Ukrainian linguodidactics: problems and prospects]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, 3 (33), 2–8 [in Ukrainian].
3. Dyka N. (2017). Movna osobystist: mizhdystyplinamyi aspekt [Linguistic personality: interdisciplinary aspect]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Pedahohika. Psykholohiia: zb. nauk. pr. – Pedagogical education: theory and practice. Pedagogy. Psychology: a collection of scientific papers*, 27, 4–7 [in Ukrainian].
4. Dyka N., Mykytenko V. (2017). Formuvannia movnoi osobystosti studenta na zasadakh kompetentnisnogo pidkhdou v umovakh reformuvannia osvity v Ukraini [Formation of the student's language personality on the basis of the competence approach in the conditions of education reform in Ukraine]. *Ukrainskyi psykholoho-pedahohichnyi naukovyi zbirnyk – Ukrainian psychological and pedagogical scientific collection*, 12, 59–63 [in Ukrainian].
5. Liubashenko O. (2007). Lnhvodydaktychni stratehii: proektuvannia protsesu navchannia ukrainskoi movy u vyshchii shkoli: monohrafiia [Linguodidactic strategies: designing the process of teaching the Ukrainian language in higher education: a monograph]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf, 296 [in Ukrainian].
6. Matsko L., Matsko O. (2003). Rytoryka: navch. posib [Rhetoric: Tutorial]. Kyiv: Vyshcha shkola, 311 [in Ukrainian].
7. Nyshcheta V. (2008). Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly: monohrafiia [Methods of forming the rhetorical competence of primary school students: a monograph]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 337 [in Ukrainian].
8. Pentyliuk M. (2011). Aktualni problemy suchasnoi lnhvodydaktyky: zb. st. [Actual problems of modern linguodidactics: a collection of articles]. Kyiv: Lenvit, 256 [in Ukrainian].
9. Pentyliuk M. (2008). Formuiuchy rytorychnu osobystist. [Forming a rhetorical personality]. *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh – Ukrainian language and literature in secondary schools, gymnasiums, lyceums and colleges*, 5, 84–91 [in Ukrainian].
10. Kucheruk O., Holub N., Horoshkina O., Karaman S. (2016). Pedahohichna rytoryka: istoriia, teoriia, praktyka: monohrafiia [Pedagogical rhetoric: history, theory, practice: monograph]. Kyiv: KYT, 258 [in Ukrainian].
11. Horoshkina O., Yesaulova N., Lukianchenko O., Mordovtseva N. ta in.; za zah. red. Pentyliuk M. (2003). Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky: navch.

posib. [Dictionary-reference book on Ukrainian linguodidactics. Tutorial]. Kyiv: Lenvit, 149 [in Ukrainian].

12. Shyianiuk L. (2010). Tekstotsentrychnyi pidkhid do formuvannia rytorychnoi kultury studentiv vyshchyykh tekhnichnykh zakladiv I–II rivniv akredytatsii: [Text-centric approach to the formation of rhetorical culture of students of higher technical institutions of I-II lev-

els of accreditation]. *Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats. – Pedagogical sciences: a collection of scientific works*. Kherson: vydavnytstvo KhDU, 55, 361–367 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 18.12.2020.
The article was received 18 December 2020.*

УДК 372.881(592.36)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-3>

МОВНА ПОЛІТИКА В ДОШКІЛЬНОМУ СЕКТОРІ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ СІНГАПУРУ

Ісакова Єлизавета Павлівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Донбаська державна машинобудівна академія
isakovaliz@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8487-042X

Дослідження особливостей мовної освіти в дошкільному секторі країни, яка є мультинаціональною за складом населення і має високоякісну освітню систему, є корисним з точки зору запровадження ефективних та апробованих засобів оновлення та оптимізації вітчизняної дошкільної освіти. **Мета статті** полягає у вивченні та аналізі мовної політики Сінгапуру й засобів її реалізації в дошкільному секторі освіти країни. **Методи.** Робота ґрунтується на методологічних принципах науковості, об'єктивності та цілісності. В процесі дослідження застосовувалися такі методи наукових досліджень, як аналіз наукової літератури і нормативних документів, синтез, порівняння, узагальнення й систематизація отриманих даних.

Результати дослідження. Простежено основні напрями діяльності держави із забезпечення білінгвальної освіти в дошкільному секторі Сінгапуру, а також уніфікації та регулювання діяльності закладів дошкільної освіти Сінгапуру у сфері мовної освіти. Встановлено, що запропонована Міністерством освіти Сінгапуру концептуальна рамка «Виховання дітей раннього віку» дала змогу створити єдину концептуальну й методологічну базу для розроблення навчальних програм в окремих закладах дошкільної освіти. Іншим напрямом діяльності уряду Сінгапуру стало зменшення наслідків домінування англійської та китайської мов у дошкільному секторі країни, збільшення кількості програм вивчення малайської і тамільської мов у дошкільних закладах освіти задля забезпечення рівного доступу до мовної освіти для представників усіх етносів Сінгапуру за рахунок відкриття нових дитячих садочків із пропозицією вивчення англійської мови та трьох рідних мов на вибір.

Висновки. Визначено, що білінгвальна політика країни запроваджена з прагматичною метою об'єднання багатонаціонального суспільства й досягнення економічного росту, з одного боку, та збереження національної спадщини, культури й традицій етносів, які проживають у Сінгапуру, з іншого боку. Незважаючи на приватний характер дошкільного сектору освіти, уряд країни бере активну участь у його регулюванні та спрямовує свої зусилля на забезпечення потреб усіх етнічних груп населення в мовній освіті.

Ключові слова: мовна політика, мовна освіта, білінгвізм, дошкільна освіта, англійська мова, рідна мова, навчальний процес.

LANGUAGE POLICY IN THE PRESCHOOL SECTOR OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF SINGAPORE

Isakova Yelizaveta Pavlivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Language Training
Donbas State Engineering Academy
isakovaliz@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8487-042X

Studying language education in the preschool sector of a country, which is multinational and has a high quality education system, is useful in terms of implementing effective and proven means of updating and optimizing of domestic preschool education. **The purpose of the article** is to study and analyze Singapore's language policy and ways of its implementation in the country's preschool education sector. **Methods.** The work is based on the methodological principles of scientificity, objectivity and integrity. The research is based on such methods of scientific researches as the analysis of scientific literature and normative documents, synthesis, comparison, generalization and systematization of the received data.

Research results. The main directions of the state activity on providing bilingual education in the preschool sector of Singapore, as well as unification and regulation of the functioning of Singapore's preschool educational institutions in the field of language education are studied. It was found that the conceptual

framework “Nurturing early learners”, proposed by the Ministry of Education of Singapore, allowed creating a single conceptual and methodological basis for the development of curricula in each individual preschool institution. Another focus of the Singaporean government has been turned to reducing the impact of English and Chinese dominance in the country’s preschool sector and to increasing the number of Malay and Tamil language programs in preschools for ensuring equal access to language education for all Singaporean ethnic groups by opening new kindergartens with an offer to study English and three native languages (optional).

Conclusions. It was determined that the country’s bilingual policy was implemented with the pragmatic goal of uniting a multinational society and achieving economic growth, on the one hand, and preserving the national heritage, culture and traditions of the ethnic groups living in Singapore, on the other. Despite the private nature of Singapore’s pre-school education sector, the government is actively involved in regulating it, including language education, ensuring the principle of meritocracy by meeting the needs of all ethnic groups in language education at the pre-school level.

Key words: *language policy, language education, bilingualism, preschool education, English, native language, educational process.*

Вступ

В умовах сучасних глобалізаційних процесів питання якісної мовної освіти набуло особливої значущості. Конкурентоспроможність фахівців сьогодні визначається не тільки високим рівнем професійної підготовки, але й здатністю успішно взаємодіяти в різних комунікативних середовищах. Знання кількох мов значно розширює діапазон можливостей для навчання, виховання, розвитку людини і стає потребою для ефективного функціонування в сучасному глобальному комунікативно-інформаційному просторі. Багатомовність наполегливо входить у життя людини, інтегруючи її зі світовим економічним, політичним, культурним та іншими просторами.

Питанню мовної освіти громадян приділяється багато уваги в розвинутих країнах. В Україні останніми роками також відбувається процес активного реформування й оновлення різних сфер освітньої галузі, в якому забезпечення якісної мовної освіти є одним із пріоритетних завдань. Крім визнання української мови державною мовою і мовою навчального процесу на всіх його етапах, пріоритет також віддається вивченню іноземних мов. В пунктах 3, 4 статті 3 «Мова освіти» Закону про освіту зазначається, що держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти. У закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами, а саме державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу (Про освіту. Закон України, 2017). Англійська мова є найпоширенішою іноземною мовою, яку вивчають у закладах освіти України, що перш за все пов’язано з її міжнародним статусом “lingua franca”.

Дошкільний вік є найсприятливішим для початку білінгвальної освіти дитини. Вік від народження до 6–7 років є сензитив-

ним періодом для мовленнєвого розвитку особистості, яка зростає і розвивається. Численні дослідження психологів, лінгвістів і педагогів (Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Лурія, Ш. Амонашвілі, В. Запорожець, Н. Бонк, Е. Негневицька) засвідчують, що в цьому віці діти навчаються говорити майже без проблем. Це стосується як рідної, так і іншої мов. Розвиток фізіологічних і психічних процесів старшого дошкільника досягає того рівня, який забезпечує передумови для системного іншомовного навчання. Дошкільний вік (5–7 років) є одним з головних у мовленнєвому розвитку дитини, що пов’язано з легкістю процесу запам’ятовування, відсутністю мовних бар’єрів, які виникають у дорослих комунікантів. Крім того, раннє вивчення другої мови формує у дитини мовну інтуїцію, металінгвістичні здібності, а також сприяє творчому розвитку (Єфремова, Самедова, 2017: 42).

Однак, незважаючи на те, що навчання іноземним мовам у дошкільному віці є популярним у нашій країні, воно має факультативний, ненормований характер і реалізується на базі різних підходів та навчальних програм. Уніфікація і врегулювання процесу вивчення іноземних мов у дошкільних закладах України є бажаним із точки зору визначення очікуваних результатів такого навчання та їх відповідності вимогам початкової школи, у якій вивчення іноземної мови стає обов’язковим.

В процесі реформування різних сфер освіти в Україні доцільним є вивчення досвіду інших країн, які досягли певних успіхів у цьому напрямі. Особливої уваги заслуговують країни зі складним мовним ландшафтом і мультинаціональним складом. Вивчення шляхів вирішення мовного питання та впровадження й підтримки виваженої мовної політики в таких країнах буде корисним для реформування вітчизняної освітньої системи, зокрема в напрямі мовної освіти дітей дошкільного віку. Однією з таких країн, якій вдалося сформулювати

і запровадити ефективну мовну політику, є Республіка Сінгапур. Мовна політика Сінгапуру, з одного боку, забезпечила об'єднання країни і якісне вивчення англійської мови як передумови успішного функціонування фахівців на міжнародній арені, з другого боку, зберегла національну спадщину за рахунок вивчення рідних, етнічних мов, а з третього боку, сприяє забезпеченню рівних можливостей в освіті для всіх членів суспільства, починаючи з дошкільного віку, і підтримки принципу меритократії.

Мета статті полягає у вивченні мовного ландшафту Сінгапуру, дослідженні основних напрямів мовної політики країни в дошкільному секторі освіти та шляхів її реалізації, а також аналізі концептуально-методологічних засад запровадження мовної освіти в закладах дошкільної освіти країни.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

В Україні приділяється багато уваги питанню мовної освіти людини, зокрема іншомовної. Задля підвищення популярності й ефективності вивчення англійської мови Міністерством освіти і науки України було вжито низку заходів та ініціатив. Указом Президента України від 16 листопада 2015 року № 641/2015 2016 рік був визнаний роком англійської мови. У 2019 році Міністерство освіти і науки України схвалило Концепцію розвитку англійської мови в університетах, яка передбачає володіння англійською мовою на рівні не менш як B1 (Intermediate level – середній рівень) обов'язковою умовою для вступу, а B2 (Upper intermediate – рівень вище середнього) – для випуску із закладу вищої освіти, а також ввело обов'язковий вступний іспит з англійської мови для вступу в магістратуру для багатьох спеціальностей (Концепція розвитку англійської мови, 2019).

На рівні дошкільної освіти в нашій країні також вжито певних заходів задля модернізації системи мовної освіти дітей дошкільного віку. Міністерством освіти і науки було розроблено Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, який фактично є Державним стандартом дошкільної освіти і в якому передбачено всебічну мовну освіту дитини дошкільного віку. Вивчення української мови є обов'язковим компонентом дошкільної освіти і передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Вивчення іноземної мови включено до Базового компоненту як варіативний компонент, у якому особлива увага приділяється формуванню понятійного і лексичного мінімуму, що охоплює основні сфери життєдіяльності дітей

дошкільного віку, розвитку вмінь розуміти чуже мовлення, правильно вимовляти звуки, будувати та інтонувати речення, зачувати напам'ять вірші, спілкуватися, дотримуватися мовленнєвого етикету (Базовий компонент дошкільної освіти, 2020). Питання іншомовної дошкільної освіти в Україні на сучасному етапі потребує більш детального вивчення й реформування задля запровадження ефективної системи білінгвальної освіти дитини на цьому етапі її розвитку і забезпечення тісної спадкоємності дошкільного і шкільного етапів мовної освіти.

В розвинутих країнах Азії (Китай, Сінгапур, Південна Корея тощо) чітко простежується тенденція до державної мовної політики багатомовності, яка є відображенням цілеспрямованої державної мовної політики, орієнтованої на ефективність, прагматизм, забезпечення внутрішньої стабільності, а також на розширення кола можливостей для кожного представника кожної мовної общини (Яковлева, 2016: 38). На дошкільному рівні ця політика багатомовності реалізується через запровадження обов'язкової білінгвальної освіти, регулювання концептуальних і методологічних підходів до цього процесу на державному рівні, уніфікації навчальних програм та розроблення чітких очікуваних результатів білінгвальної освіти дошкільників задля їх якісного і легкого переходу до початкової школи. Вивчення мовної освіти в країнах Азії здійснюється більшою мірою іноземними дослідниками, такими як Ю. Куанг, Ю. Батлер, Д. Якобсон, Дж. Лим, Дж. Кім, В.К. Тан, Х. Гор, Л. Лі. Актуальність вивчення системи, принципів і підходів до мовної освіти дітей дошкільного віку в Сінгапурі визначається необхідністю дослідження позитивного досвіду реформування освітніх систем та запровадження ефективних засобів модернізації та оптимізації навчально-виховного процесу в сучасних умовах освітньої системи України.

2. Методологія та методи

Дослідження ґрунтується на методологічних принципах науковості, об'єктивності і цілісності. В основу дослідження покладено такі наукові підходи, як системний, соціокультурний, антропологічний та етнопедагогічний. Системний підхід дає змогу вивчати мовну освіту як систему з її структурою, принципами функціонування, яка перебуває у зв'язку з іншими компонентами всієї освітньої системи і яка постійно рухається, змінюється та розвивається. Соціокультурний підхід передбачає неможливість розгляду мовного розвитку людини без її тісного зв'язку із соціумом і його культурною спадщиною. Сутність антропо-

логічного підходу полягає в комплексному підході до педагогічної діяльності, урахуванні всіх сфер розвитку й життєдіяльності людини, які впливають на її навчання. Етнопедагогічний підхід проявляється в урахуванні інтернаціонального, національного та індивідуального компонентів навчально-виховного процесу. Задля визначення ключових напрямів регулювання мовної освіти дітей у закладах дошкільної освіти Сінгапуру нами застосовувалися такі методи наукових досліджень, як аналіз наукової літератури і нормативних документів, синтезу, порівняння, узагальнення й систематизації отриманих даних.

3. Результати та дискусії

Республіка Сінгапур отримала свою незалежність у 1965 році. Основні зусилля з розбудови держави уряд Сінгапуру спрямував на створення ефективної системи освіти як передумови виховання конкурентоспроможних фахівців на світовій арені. Активне реформування й модернізація дошкільної сфери як первинної ланки освітнього процесу розпочалися на початку ХХ століття. Дошкільний сектор є приватним у Сінгапурі, і на початок нашого століття кожен заклад у своїй діяльності керувався власними концепціями і поглядами на виховання й навчання. Задля створення засад, які б уніфікували, об'єднували і регулювали діяльність закладів дошкільної освіти Сінгапуру, уряд розробив і запровадив концептуально-методологічну базу функціонування закладів дошкільної освіти в країні. Концептуальна рамка «Виховання дітей раннього віку», яка була розроблена Міністерством освіти Сінгапуру у 2003 році, хоча й має рекомендаційний характер, стала концептуальною основою для створення навчально-виховних програм у кожному окремому закладі дошкільної освіти країни.

В основу концептуальної рамки «Виховання дітей раннього віку» покладено принцип цілісного розвитку дитини як особистості за допомогою інтерактивних видів навчання. Разом із розвитком фізичних, естетичних, пізнавальних, математичних здібностей маленьких дітей головним завданням цього етапу розвитку є розвиток білінгвальної компетенції і грамотності дитини. Згідно з чітко встановленими Міністерством освіти Сінгапуру очікуваними результатами навчання, після закінчення закладу дошкільної освіти дитина повинна вміти успішно взаємодіяти, вступати в діалоги, слухати, розуміти й відповідати на запитання, підтримувати просту бесіду (NEL. A framework, 2012) як англійською, так і своєю рідною мовою.

Білінгвізм є характерною ознакою освітнього процесу в Сінгапурі. Англійська мова виступає єдиною мовою навчального процесу, проте з початкової школи передбачається обов'язкове вивчення другої, етнічної мови. Обов'язкове білінгвальне навчання у початковій школі було запроваджено у 1966 році, а з 1969 року – у середній. Саме білінгвізм, з одного боку, надає великі соціальні та когнітивні переваги, забезпечуючи конкурентоспроможність в умовах глобалізованої світової економіки, а з іншого боку, підтримує культурну ідентичність спільноти за рахунок знання й розуміння цінностей, звичаїв і традицій етносів, які населяють країну. Крім того, встановлено, що білінгви більш здатні мислити критично й мультизадачно (NEL. A framework, 2012). До складу рідних мов увійшли три мови, а саме китайська, тамільська і малайська, відповідно до найчисленніших етнічних груп Сінгапуру.

Обов'язкова освіта в Сінгапурі починається з початкової школи. Дошкільна освіта є не обов'язковою, що приводить до різного рівня підготовки маленьких сінгапурців під час вступу у початкову школу, включаючи їх мовну компетенцію. У 2010 році Комітет з огляду вивчення рідної (етнічної) мови при Міністерстві освіти Сінгапуру оприлюднив звіт «Виховання активних учнів та дослідчених користувачів», у якому підтвердив той факт, що діти вступають до початкової школи з різним рівнем знання етнічної мови (MTL Review, 2010).

Домінування англійської мови в офіційному житті та освітньому процесі певною мірою зумовило витиснення етнічних мов із комунікативного простору Сінгапуру. У 2010 році Оглядова комісія з питання викладання других (етнічних) мов зазначила в своєму звіті, що в більшості сінгапурських сімей домінує англійська мова, а учням із англомовного середовища все менше подобається вчити рідну (етнічну) мову. Відбувається постійне зростання кількості монолінгвальних родин, які спілкуються лише англійською мовою. Якщо у 1991 році 28% китайських студентів не спілкувалися у повсякденному житті рідною, китайською мовою, то у 2010 році цей відсоток уже становив 59% (MTL Review, 2010). Така тенденція спостерігається і серед індійських та малайських студентів: кількість повністю англомовних студентів серед індійців зросла від 49% до 58% та від 13% до 37% серед малайських студентів відповідно (Wu, 2017: 280). Незважаючи на домінування англійської мови в комунікативному просторі Сінгапуру, знання рідної (етнічної) мови є важливим для сінгапурських студентів, адже її вивчення є обов'яз-

ковим у школі і супроводжується складанням іспитів на різних етапах навчального процесу, включаючи фінальні екзаменаци на отримання Загальнонаціонального сертифікату з освіти.

Мультиетнічність та білінгвальна мовна політика Сінгапуру робить дошкільні заклади дуже важливими в процесі опанування маленькими дітьми другої мови та їх підготовки до початкової школи, де вивчення рідної мови стає обов'язковим. Навпаки, для дітей, чия мова спілкування не є англійською, дошкільний навчальний заклад забезпечує їх перше знайомство з англійською мовою. Діти, які вивчають як англійську, так і свою етнічну мову до восьми років, як правило, мають більше шансів опанувати обидві мови на вищому рівні, ніж ті, хто починають пізніше. Двомовність також ефективно впливає на когнітивний розвиток дитини, оскільки двомовні діти здатні концентрувати свою увагу краще, ніж одномовні діти (NEL Competencies, 2010).

В книзі «Виховання дітей раннього віку. Мова і грамотність», яка є невід'ємною частиною концептуальної рамки «Виховання дітей раннього віку», визначено головні цілі й напрями навчання англійської мови дітей дошкільного віку на рівні

програм K1 (5 років) і K2 (6 років), а також компетенції, які повинні бути сформовані у дітей старшого дошкільного віку. Головна увага на цьому етапі приділяється аудіюванню й розвитку примітивної мовленнєвої компетенції дитини. Інтерактивний підхід допомагає викликати у дітей зацікавленість у вивченні мов.

Основні напрями навчання дітей рідній мові у закладах дошкільної освіти Сінгапуру викладені в другій книзі концептуальної рамки «Виховання дітей раннього віку. Вивчення рідної мови». В книзі зазначено, що у ранньому віці дуже важливо закладати фундаментальну базу для розвитку вмінь і навичок слухати й читати на рідній (етнічній) мові, запроваджувати етнічну культуру через знайомство з рідною мовою та забезпечення спілкування з рідними, друзями та спільнотою на своїй етнічній мові. При цьому дитина розглядається як активний учасник навчального процесу, під час якого вона із задоволенням навчається рідній мові, впевнено спілкується нею з оточуючими та знайомиться з національною культурою (NEL. MTL, 2013). Головними цілями у навчанні дітей рідній (етнічній) мові у дошкільному віці визначено такі:

Таблиця 1

Цілі навчання англійської мови у закладах дошкільної освіти Сінгапуру (NEL. Language and literacy, 2010)

№	Цілі навчання	Вміння та навички, які повинні бути сформовані у дитини
1	Навчити слухати повідомлення, розуміти їх, отримувати задоволення від спілкування англійською мовою	<ul style="list-style-type: none"> – Отримувати задоволення від прослуховування казок, оповідань, віршів англійською мовою; – слухати історії англійською мовою, розуміти, реагувати мімікою або жестами; – визначати головні події та героїв оповідання або казки англійською; – слухати інших людей, розуміти і відповідати на їх прості запитання; – розуміти та виконувати одно- та двомовні інструкції.
2	Навчити застосовувати англійську мову для передачі інформації і спілкування з іншими людьми	<ul style="list-style-type: none"> – Виразити свої потреби й бажання англійською мовою; – ставити прості питання й відповідати на них; – обговорювати картинки, малюнки, саморобки.
3	Навчити читати, розуміти прості тексти англійською мовою і отримувати задоволення від читання	<ul style="list-style-type: none"> – Знати алфавіт, впізнавати друковані англійські літери (маленькі й великі), прості слова (наприклад, своє ім'я); – розуміти прочитане, бути здатним його обговорювати; – демонструвати цікавість до книжок, вміти розрізняти заголовки, титульну сторінку, перше слово абзацу тощо; – переказувати оповідання чи казки, виділяти й описувати головних героїв.
4	Навчити використовувати малюнки, символи, літери для передачі думок та інформації	<ul style="list-style-type: none"> – Впізнавати і писати свої імена; – писати літери (великі і маленькі); – вміти користуватися товстим олівцем/маркером для написання букв; – застосовувати знаки, символи для передачі значень (наприклад, круг для позначення місяця); – вміти писати власне ім'я; – копіювати короткі речення із дотриманням правил письма (відступи, пробіли між словами тощо).

- формування інтересу до вивчення рідної мови;
- формування базових мовних знань та грамотності;
- ознайомлення з місцевою етнічною культурою (NEL. MTL, 2013).

Основними критеріями базового рівня сформованості мовної компетенції і грамотності визначено такі вміння:

- слухати й розуміти повідомлення рідною мовою;
- застосовувати рідну мову для передачі певного контенту;
- впізнавати слова рідної мови й читати прості тексти з допомогою дорослих,
- малювати знаки, символи, літери для вираження своїх думок (NEL. MTL, 2013).

Умовами успішної реалізації програми навчання рідній мові в дошкільних закладах є дотримання таких принципів:

- 1) принцип навчання рідній мові як живої мови;
- 2) принцип включення культурних елементів для заохочення дошкільнят до вивчення рідної мови;
- 3) принцип адаптації процесу навчання рідній мові до дітей з різними потребами;

4) принцип застосування активного, інтерактивного та автентичного підходів до проведення занять із рідної мови (Wu, 2017: 278).

Крім застосування концептуальної рамки «Виховання дітей раннього віку» як керівництва для створення навчальних програм у закладах дошкільної освіти Сінгапуру, Міністерством освіти були також визначені такі засади навчально-виховного процесу, які безпосередньо впливають на ефективність мовної освіти дітей дошкільного віку:

- 1) якість професійної підготовки вчителів англійської або рідної мови;
- 2) якість викладання та навчальних ресурсів;
- 3) чіткі й адекватні цілі навчальної програми;
- 4) сучасні інтерактивні підходи до викладання та навчання;
- 5) взаємозв'язок, розуміння й підтримка з боку органів керівництва дошкільним сектором;
- 6) фінансове забезпечення навчального процесу (Wu, 2017: 279).

Слід зазначити, що білінгвальна освіта на дошкільному рівні у Сінгапурі не

Таблиця 2

Цілі навчання рідній мові дітей дошкільного віку у закладах Сінгапуру (NEL. MTL, 2013)

№	Цілі навчання	Вміння та навички, які повинні бути сформовані у дитини
1	Формування інтересу до вивчення рідної мови, бажання брати участь і отримання задоволення від участі у заходах рідною мовою	<ul style="list-style-type: none"> – Проявляти бажання співати, грати, читати вірші, книжки рідною мовою; – вміти ставити прості питання; – намагатися вживати нові слова рідною мовою; – самостійно починати прості розмови рідною мовою; – розповідати про події рідною мовою; – вміти малювати знаки, символи рідної культури.
2	Формування базових мовних знань та грамотності	<ul style="list-style-type: none"> – Розпізнавати слова й читати з допомогою дорослих; – розуміти прості повідомлення та інструкції рідною мовою; – ставити прості запитання та відповідати на них; – співати національні пісні, розповідати короткі вірші рідною мовою; – вміти виражати особисті думки, потреби чи бажання рідною мовою; – брати участь у простих розмовах рідною мовою; – бути знайомим із друкованими книжками рідною мовою; – розпізнавати печатні літери, знайомі слова рідною мовою, власне ім'я; – переказувати події рідною мовою тощо.
3	Ознайомлення з місцевою етнічною культурою, традиціями і звичаями	<ul style="list-style-type: none"> – Взаємодіяти з друзями, родиною, спільнотою рідною мовою; – вітати людей та звертатися до них рідною мовою; – розповідати про свій досвід рідною мовою; – ставити прості питання й відповідати на них; – переказувати, малювати традиційні національні казки, оповідання; – виражати думки через оповідання, вірші, прислів'я; – цікавитись інформацією про фестивалі, традиції, звичаї свого етносу; – брати участь у різних заходах етнічної спільноти; – ділитися своїм досвідом дотримання національних традицій (наприклад, зустріч Нового року).

є обов'язковою, питання її застосування вирішується самостійно кожним дошкільним закладом. В дошкільному секторі Сінгапуру функціонують кілька таких програм мовної підготовки: комплексне навчання лише англійською мовою; білінгвальне навчання з вивченням англійської та рідної мов (китайської, малайської або тамільської); програми повного занурення в китайську мову. Навчальні програми більшості дошкільних закладів Сінгапуру базуються на двомовній системі освіти, яка спрямована на підготовку дітей до формальної освіти у початковій школі. У дошкільних закладах існують два основні типи двомовних програм, а саме програма занурення й структурована програма. Для програми занурення передбачено збалансований вплив обох, англійської та рідної, мов протягом дня. У дітей є два вчителі, які говорять різних мовах, і вони однаково взаємодіють з обома протягом дня. Наприклад, учитель з англійської мови проводить навчання з однією групою дітей, а учитель рідної мови – з іншою. Для структурованих програм процес навчання рідної мови обмежується певним часом, відведеним для цього.

Серед трьох офіційно визнаних у навчальному процесі рідних (етнічних) мов у дошкільних закладах Сінгапуру найчастіше пропонується для вивчення китайська мова, що пов'язано з більшим попитом на її вивчення серед населення. Китайці складають 75% усього населення Сінгапуру, малайці – 14%, індійці – 9%, інші національності – 2% (Population trends, 2016). Ще не так давно батьки, які хотіли, щоб їх діти вивчали малайську або тамільську мову, віддавали дітей до дитячих садків при мечетях або до спеціалізованих лінгвістичних центрів.

У 2014 році 53 дошкільних заклади із 360, які належать громадським фондам, пропонували програми вивчення тамільської мови як рідної, що склало 63% від загальної кількості дошкільних закладів із вивченням тамільської мови (Jayapragas, 2016: 93). В дитячих садочках, які належать громадським фондам, у 2006 році була введена єдина навчальна програма з тамільської мови. Вона ґрунтується на положеннях концептуальної рамки «Виховання учнів раннього віку» і схвалена Міністерством освіти Сінгапуру. Головний офіс громадського фонду самостійно розробляє навчальні та поурочні плани для всіх дитячих садочків, організовує щорічні семінари-тренінги, на яких вчителі навчаються застосовувати інтегрованій підхід у навчанні тамільської мови.

На сучасному етапі все більше дитячих дошкільних закладів починають розширювати свої програми і вводити тамільську

і малайську мови у свої навчальні плани. Цей факт пов'язаний з урядовою політикою, спрямованою на укріплення двомовності в сінгапурському суспільстві, з одного боку, та обов'язковістю вивчення рідної мови у школі, її екзаменаційним статусом і, відповідно, підвищеним інтересом до її вивчення з боку батьків маленьких дітей, з іншого боку. Наприклад, такий крупний оператор дошкільних закладів Сінгапуру, як «ЕтонХаус», у 2016 році почав проводити заняття з малайської мови в декількох своїх закладах, а у 2018 році – з тамільської. У 22 закладах провайдера «Моя перша школа» у 2015 році була введена малайська мова, а у 2016 році у двох закладах – тамільська. Найближчим часом оператор має намір збільшити кількість дошкільних закладів із вивченням малайської мови до 30, а тамільської – до 5. В системі дошкільних закладів «Моя перша школа» працюють 18 вчителів малайської і 2 учителя тамільської мов. Інший крупний оператор дошкільної освіти в Сінгапурі «Спарклотс» («Sparklots») керує 360 центрами здогляду за дітьми і дитячими садками, половина з яких зараз пропонує вивчення малайської мови, а більше 10% – тамільської (Teng, 2018).

Всі дитячі садки, які підпорядковуються Міністерству освіти, пропонують на вибір вивчення китайської, тамільської або малайської мови. Таких дитячих садків Міністерство освіти Сінгапуру до 2025 року планує мати 60 (МОЕ. А strong start). Міністерство освіти Сінгапуру пропонує у своїх дитячих садках на вибір батьків реалізацію двох освітніх програм, а саме «Хай-Лайт» та «СтарЛайт». Програма «Хай-Лайт» спрямована на цілісний розвиток дітей у шести навчальних областях, таких як естетика та творчість, відкриття світу, мова та грамотність, розвиток рухових навичок, нумерація, соціальний та емоційний розвиток. Програма «СтарЛайт» ще називається програмою грамотності й спрямована на формування двомовності у дітей раннього віку. За цією програмою для вивчення пропонується англійська мова та одна з трьох рідних мов. У дитячих садочках при Міністерстві освіти Сінгапуру процес формування двомовності у маленьких дітей спрямований на розвиток таких вмінь і навичок, як слухання й розуміння, розмовна діяльність, активна участь у різних видах навчальної та ігрової діяльності рідною мовою. Використовуючи свою рідну мову для щоденного спілкування з учителями та друзями, діти створюють міцну базу для вивчення мови у школі (МОЕ. А strong start).

Існують певні проблеми у викладанні рідних мов у закладах дошкільної освіти Сінгапуру. Визнання англійської мови єди-

ною мовою навчального процесу та її домінування в офіційному й побутовому комунікативних секторах надали рідним мовам своєрідний відтінок другорядності та незначущості. Знижений попит на вивчення рідних мов порівняно з попитом на англійську мову зумовив нерівномірність поширення програм їх вивчення у закладах дошкільної освіти. Збільшення програм вивчення рідних мов у центрах догляду за дітьми та дитячих садках відбувається здебільшого за рахунок урядових ініціатив.

Крім того, бракує кваліфікованих викладачів рідних мов та їх ефективної професійної підготовки. Через обмеженість спеціалістів та фінансів, коли немає можливості наймати двох вчителів для одночасного викладання, більшість програм із вивчення рідних мов, як правило, є структурованими, а не програмами занурення.

Висновки

Проведений нами аналіз мовної освіти сингапурських дітей дошкільного віку продемонстрував, що білінгвізм є характерною рисою освітньої системи Сингапуру. Основними мовами, які вивчають сингапурці, є англійська як обов'язкова мова навчального процесу та рідна мова свого етносу (китайська, малайська, тамільська). Метою такої мовної політики держави є, з одного боку, забезпечення конкурентоспроможності своїх фахівців на міжнародній арені в умовах глобалізованої економіки, а з іншого боку, збереження культурної спадщини, традицій, цінностей, підтримка національної єдності за рахунок вивчення рідних мов.

Від початкової школи вивчення другої мови є обов'язковим, що робить заклади дошкільної освіти важливим етапом з точки зору початкового ознайомлення маленьких дітей із мовою, формування примітивних мовленнєвих компетенцій, підготовки до навчання у початковій школі. Той фактор, що дошкільний сектор у Сингапурі є приватним, обумовлює відмінності і в навчальних програмах дошкільних закладів, і в кількості мов, які пропонуються як мовна підготовка малечі. Структура, обсяг та зміст навчальних програм варіюються залежно від поглядів на дошкільне виховання та філософські концепції керівництва самих закладів. Уряд країни активно намагається впливати на систему мовної підготовки дітей дошкільного віку за рахунок розроблення й запровадження концептуально-методичних засад навчального процесу та регулювання його ресурсного і кадрового забезпечення.

Задля уніфікації навчальних програм і створення рівних умов підготовки дітей раннього віку до навчання у початковій школі Міністерством освіти Сингапуру у співпраці з досвідченими фахівцями була розроблена концептуальна рамка «Виховання дітей раннього віку». Значна увага в цій концептуальній рамці приділяється білінгвальній підготовці дошкільнят. Розроблені також керівництва для педагогів «Мова та грамотність», «Викладання рідних мов», у яких чітко викладені основні цілі та напрями навчання англійській та рідній мовам на цьому етапі розвитку дитини. Хоча концептуальна рамка «Виховання дітей раннього віку» має рекомендаційний характер, більшість сингапурських провайдерів дошкільної освіти розробляють власні навчальні програми, спираючись на її основні концептуальні й методологічні положення.

Іншим напрямом діяльності Міністерства освіти Сингапуру у сфері регуляції мовного питання в дошкільному секторі освіти є збільшення кількості центрів догляду за дітьми та дитячих садків, які пропонують для вивчення як англійську мову, так і всі три офіційних рідних мови. Ще до недавнього часу кількість дитячих закладів з можливістю вивчати тамільську і малайську мови була дуже обмеженою, серед рідних мов домінувала китайська мова. Задля розширення пропозицій із вивчення всіх трьох рідних мов у закладах дошкільного виховання Міністерство освіти з 2014 року почало організовувати дитячі садки з повним діапазоном мовної освіти для дошкільнят. В таких закладах разом із програмою загального всебічного розвитку дитини пропонується програма білінгвального розвитку дитини («СтарЛайт») на базі інтегрованого підходу до вивчення мови. Кількість таких дитячих садочків постійно зростає.

Проведене нами дослідження дало змогу зробити такі висновки. Приватний характер дошкільного сектору освіти і необов'язковість білінгвальної освіти на дошкільному етапі розвитку дитини зумовили розбіжності у підходах і принципах навчального процесу в закладах дошкільної освіти Сингапуру. Крім домінування англійської мови, спостерігаються поширеність китайської мови та обмеженість пропозицій з вивчення малайської і тамільської мов. Уряд вживає ефективних заходів з регулювання та уніфікації концептуально-методологічної бази білінгвальної освіти дітей дошкільного віку, а також забезпечення рівних можливостей двомовної освіти для дітей різних етнічних груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. 2020. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 13.12.2020).
2. Ефремова Л., Самедова А. Билингвизм и особенности овладения иностранными языками у детей дошкольного возраста. *Теория и методика обучения и воспитания*. 2017. № 1. С. 40–44. URL: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/bilingvizm-i-osobennosti-ovladieniya-inostrannymi-yazykami-u-detey-doshkolnogo-vozrasta> (дата звернення: 13.12.2020).
3. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 13.12.2020).
4. Концепція розвитку англійської мови в університетах. 2019. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/.../2019-06-24-proekt-konts-angl-movi-1.docx> (дата звернення: 13.12.2020).
5. Яковлева О. Багатомовність українського суспільства як регулятивний фактор освіти і виховання в системі вищих навчальних закладів у контексті світового досвіду : дис ... докт. філос. наук : спец. 09.00.10. Київ, 2016. 416 с.
6. A strong start for every child at MOE Kindergarten. Ministry of education. *The republic of Singapore*. URL: <https://www.moe.gov.sg/preschool/moe-kindergarten> (дата звернення: 13.12.2020).
7. Jayapragas P. Leaders in education program: the Singapore model for developing effective principal-ship capability. *Current Issues in Comparative Education (CICE)*. 2016. V. 19, Issue 1. P. 92–108 URL: https://www.tc.columbia.edu/cice/pdf/08_Jayapragas.pdf (дата звернення: 13.12.2020).
8. MTL Review. Mother tongue languages review committee report: Nurturing active learners and proficient users. 2010. Ministry of education. *The Republic of Singapore*. URL: <http://www.moe.gov.sg/media/press/files/2011/mtl-review-report-2010.pdf> (дата звернення: 13.12.2020).
9. NEL. A framework. Nurturing early learners. A curriculum framework for kindergartens in Singapore. 2012. *Ministry of education. Republic of Singapore*. URL: <https://www.nel.moe.edu.sg> (дата звернення: 13.12.2020).
10. MTL. Language and literacy. Nurturing early learners. A curriculum framework for kindergartens in Singapore. Language and literacy. 2013. *Ministry of education. Republic of Singapore*. URL: <https://www.nel.moe.edu.sg/resources/frameworks-and-guidelines> (дата звернення: 13.12.2020).
11. NEL MTL. Nurturing early learners. A curriculum framework for kindergartens in Singapore. Framework for mother tongue languages. 2013. *Ministry of education. Republic of Singapore*. URL: <https://www.nel.moe.edu.sg/resources/frameworks-and-guidelines> (дата звернення: 13.12.2020).
12. NEL. Competencies. Nurturing our young for the future. Competencies for the 21st century. 2010. *Ministry of education. The Republic of Singapore*. URL: <http://www.moe.gov.sg/education/21cc> (дата звернення: 13.12.2020).
13. Population trends 2016. Ministry of trade and industry. *Department of statistics*. URL: <https://www.singstat.gov.sg/-/media/files/publications/population/population2016.pdf> (дата звернення: 13.12.2020).
14. Teng A. More pre-schools teaching Malay and Tamil. January, 2018. *The Straits times*. URL: <https://www.straitstimes.com/singapore/education/more-pre-schools-teaching-malay-and-tamil> (дата звернення: 13.12.2020).
15. Wu S.P. Translation of language policy from pre-school to primary school in Singapore: multiplayers at work. *Un(intended) language planning in a globalizing world: multiple levels of players at work* / C.Ch.S. Kheng (ed). 2017. P. 267–289. DOI: <http://doi.org/10.1515/9783110518269-015> (дата звернення: 13.12.2020).

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini. [A basic component of preschool education in Ukraine]. 2020. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
2. Efremova L., Samedova A. Bilingvizm i osobennosti ovladenija inostrannymi jazykami u detej doshkol'nogo vozrasta. [Bilingualism and peculiarities of mastering foreign languages by preschool children]. *Teorija i metodika obuchenija i vospitanija*. 2017. № 1. S. 40–44. Retrieved from: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/bilingvizm-i-osobennosti-ovladieniya-inostrannymi-yazykami-u-detey-doshkolnogo-vozrasta>.
3. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 roku № 2145-VIII. [On education. Law of Ukraine. 05.09.2017 № 2145-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Kontseptsija rozvytku anhliiskoi movy v universytetakh. [The concept of English language development in universities]. 2019. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/.../2019-06-24-proekt-konts-angl-movi-1.docx>.
5. Iakovleva O. Bahatomovnist ukrainskoho susilstva yak rehuliatyvnyi faktor osvity i vykhovannia v systemi vyshchikh navchalnykh zakladiv u konteksti svitovoho dosvidu [Multilingualism of Ukrainian society as a regulatory factor of education and upbringing in the system of higher educational institutions in the context of world experience]: dys ... d-ra filoz.n.: 09.00.10. Kyiv, 2016. 416 s.
6. MOE. A strong start for every child at MOE Kindergarten. Ministry of education. *The republic of Singapore*. Retrieved from: <https://www.moe.gov.sg/preschool/moe-kindergarten>.
7. Jayapragas P. Leaders in education program: the Singapore model for developing effective principal-ship capability. *Current Issues in Comparative Education (CICE)*. 2016. V. 19, Issue 1. P. 92–108. Retrieved from: https://www.tc.columbia.edu/cice/pdf/08_Jayapragas.pdf.
8. MTL review. Mother tongue languages review committee report: Nurturing active learners and proficient users. 2010. *Ministry of education. The Republic of Singapore*. Retrieved from: <http://www.moe.gov.sg/media/press/files/2011/mtl-review-report-2010.pdf>.
9. NEL. A framework. Nurturing early learners. A curriculum framework for kindergartens in Singapore. 2012. *Ministry of education. Republic of Singapore*. Retrieved from: <https://www.nel.moe.edu.sg>.

10. NEL. Language and literacy. Nurturing early learners. A curriculum framework for kindergartens in Singapore. *Language and literacy*. 2013. *Ministry of education, Republic of Singapore*. Retrieved from: <https://www.nel.moe.edu.sg/resources/frameworks-and-guidelines>.

11. NEL MTL. Nurturing early learners. A curriculum framework for kindergartens in Singapore. *Framework for mother tongue languages*. 2013. *Ministry of education, Republic of Singapore*. Retrieved from: <https://www.nel.moe.edu.sg/resources/frameworks-and-guidelines>.

12. NEL Competencies. Nurturing our young for the future. Competencies for the 21st century. 2010. Ministry of education. *The Republic of Singapore*. Retrieved from: <http://www.moe.gov.sg/education/21cc>.

13. Population trends 2016. Ministry of trade and industry. *Department of statistics*. Retrieved from:

<https://www.singstat.gov.sg/-/media/files/publications/population/population2016.pdf>.

14. Teng A. More pre-schools teaching Malay and Tamil. January. 2018. *The Straits times: web-site*. Retrieved from: <https://www.straitstimes.com/singapore/education/more-pre-schools-teaching-malay-and-tamil>.

15. Wu S.P. 15 Translation of language policy from pre-school to primary school in Singapore: multiplayers at work. *Un(intended) language planning in a globalizing world: multiple levels of players at work* / Kheng C.Ch.S. (ed). 2017. P. 267-289. DOI: <http://doi.org/10.1515/9783110518269-015>.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2020.

The article was received 17 December 2020.

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

УДК 37.015.31:796.011

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-4>**ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА РОБОТА З УЧНЯМИ
В СТРУКТУРІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ**

Григоренко Григорій Валерійович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методик викладання спортивно-педагогічних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
grigorenco226@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9710-0790

Григоренко Дарина Петрівна,
асистент кафедри методик викладання спортивно-педагогічних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
grigorenco226@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1470-3351

У статті надано теоретичний аналіз науково-методичної літератури та законодавчої бази, визначено актуальність і шляхи оптимізації здоров'язберігаючої функції освіти. **Мета** статті полягає в теоретичному аналізі та загальних практичних рекомендаціях щодо фізкультурно-оздоровчої роботи в структурі діяльності навчальних закладів. **Методи** дослідження: аналіз, порівняння, узагальнення; педагогічні спостереження, бесіди, вибіркоче опитування, анкетування; кількісний аналіз даних дослідження з використанням методів математичного опрацювання. **Учасники** дослідження: учні й учителі загальноосвітніх закладів міста. Дослідження проводилися в умовах навчально-виховної діяльності учнів на уроках фізичного виховання та заходах позакласної роботи. **Результати**. Наведено дані опитування щодо отримання необхідних знань з формування рухової активності, здорового способу життя, особистісного ставлення учнів до фізкультурних і спортивних заходів спонукали до оптимізації роботи в школі. Система фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів передбачала організацію позакласних і позашкільних оздоровчих, превентивних виховних заходів, активного оздоровчого відпочинку, релаксації з урахуванням навчального навантаження, вікових особливостей і психофізичного розвитку учнів. Розглядаються можливості педагогічного впливу освітньо-оздоровчого середовища та рекреації. Надано загальний опис квесту «Кроки до здоров'я», мета якого – залучення школярів до активних і регулярних занять фізичною культурою, виховання гармонійно розвиненої, соціалізованої особистості. Пропонується використання у виховній роботі наявних природних об'єктів, історичних пам'яток регіону для спортивно-оздоровчих заходів. Наведені приклади оптимальних форм роботи, які позитивно впливають на формування в учнів здоров'ятворчого світогляду, підтверджують отримані дані проведеного дослідження. Викладено узагальнені практичні рекомендації щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах у позаурочний час. **Висновки**. Застосування різноманітних форм заходів з фізкультурно-оздоровчої роботи з урахуванням психофізичних особливостей забезпечує позитивну динаміку формування свідомого ставлення учнів до фізичної культури, здорового способу життя, культури здоров'я.

Ключові слова: *фізкультурно-оздоровча робота, технології, форми, методи, рекреація, культура здоров'я, позаурочний час.*

PHYSICAL CULTURE AND RECREATION WORK WITH PUPILS IN THE ACTIVITY STRUCTURE OF A GENERAL EDUCATION INSTITUTION

Hryhorenko Hryhorii Valeriiovych,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Teaching Methods
of Sport-Pedagogical Disciplines
Donbas State Pedagogical University
grigorenco226@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9710-0790

Hryhorenko Daryna Petrivna,
Assistant at the Department of Teaching Methods
of Sport-Pedagogical Disciplines
Donbas State Pedagogical University
grigorenco226@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1470-3351

Is provided theoretical analysis of scientific and methodological literature and legal framework, the relevance and ways to optimize the health function of education. The **purpose** is a theoretical analysis and general practical recommendations for physical culture and health work in the structure of educational institutions. Research **methods**: analysis, comparison, generalization; pedagogical observations, interviews, sample surveys, questionnaires; quantitative analysis of research data using methods of mathematical processing. Research participants: students and teachers of secondary schools of the city. The research was conducted in the context of educational activities of students in physical education lessons and extracurricular activities. **Results**. The system of physical culture and health and sports activities provided for the organization of extracurricular and extracurricular health, preventive educational activities, active recreation, relaxation, taking into account the workload, age and psychophysical development of students. Possibilities of pedagogical influence of the educational and improving environment and recreation are considered. There is a general description of the quest "Steps to Health", the purpose of which is to involve students in active and regular physical education, education of a harmoniously developed, socialized personality. It is proposed to use in educational work the existing natural objects, historical monuments of the region for sports and recreation activities. The given examples of optimal forms of work, which have a positive effect on the formation of students' healthy worldview, confirm the data obtained from the study. The generalized practical recommendations concerning the organization of physical culture and improving work in general educational institutions in extracurricular time are stated. **Conclusions**. The use of various forms of measures for physical culture and health work, taking into account the psychophysical features provides a positive dynamics of the formation of a conscious attitude of students to physical culture, healthy lifestyle, health culture.

Key words: *physical culture and recreation work, technologies, forms, methods, recreation, health culture, extracurricular hours.*

Вступ

Фізичне виховання в освітній сфері як складова частина загальної системи освіти має закласти основи забезпечення та розвитку фізичного й морального здоров'я, особистісно орієнтованого формування культури здоров'я учнів, комплексного підходу в їх підготовці до активного життя.

Як зазначається в Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді, «основними завданнями фізичного виховання учнів є формування свідомого ставлення до свого здоров'я та здорового способу життя, підтримці життєвої енергії, хорошого настрою, зібраності, фізичної готовності до навчання, володіння рухами, задоволеності особистою фізичною підготовленістю, вміння цікаво проводити вільний час, високої рухової активності, наяв-

ності позитивних звичок». Дослідження з означеної проблеми зумовлені піклуванням про здоровий спосіб життя підростаючого покоління країни та завданнями державних програм, які потрібно вирішувати в освітньо-виховному просторі сучасного навчального закладу.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

У Навчальній програмі з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів (5–9 класи) визначено основні змістові лінії, серед яких є лінія «Здоров'я і безпека», яка передбачає, що учень повинен «свідомо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших; вміти організувати гру чи інший вид рухової діяльності, спілкуватися в різних ситуаціях фізкультурно-спортивної діяльності, ... розуміти зна-

чення рухової активності в житті людини для покращення здоров'я, формувати навички самоконтролю в процесі занять фізичною культурою, дотриматися правил безпечної поведінки під час уроків, змагань та інших форм фізичного виховання».

На провідну роль фізкультурно-оздоровчої роботи на уроках і в позаурочний час, яка спонукає школярів до активного фізичного розвитку, удосконаленню рухових навичок і зміцненню здоров'я, сприяє долученню учнів до занять фізичною культурою, спортом, указують В. Григоренко (2010), О. Каїнов (2018), Ю. Копилов (2016). Науковці Ю. Железняк, В. Кашкаров та І. Кравцевич (2002) акцентують увагу на тому, що фізкультурно-оздоровча робота є однією з важливіших складників освітнього процесу в школі в позаурочний час і пропонують різноманітні форми й методи її організації. В. Кашуба, Н. Гончарова, Г. Бутенко (2016) визначають ефективність використання засобів оздоровчого туризму як основи рекреаційно-оздоровчої технології у вихованні.

2. Методологія та методи

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі та практичних рекомендаціях щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями в загальноосвітніх навчальних закладах. Завдання: надати аналіз теоретичної, психолого-педагогічної та методичної літератури, інноваційного педагогічного досвіду з проблеми організації фізкультурно-оздоровчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах; визначити наявні резерви форм і методів фізкультурно-оздоровчих заходів, новітні педагогічні технології фізкультурно-оздоровчої роботи, які використовують учителі в позаурочний час; експериментально підтвердити, що рекомендовані в освітньо-виховний процес сучасні педагогічні технології завдяки особистісно зорієнтованому підходу до організації фізкультурно-оздоровчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах мають ефективні результати та сприяють формуванню здорової особистості. Методологічною основою дослідження є системно-структурний підхід для досягнення означеної мети. У ході роботи ми використовували такі методи дослідження: аналіз наукової, психолого-педагогічної, методичної літератури; педагогічні спостереження, вибіркові бесіди, опитування, анкетування для виявлення проблем та оцінювання практичного стану досліджуваної теми; кількісний аналіз даних дослідження з використанням методів математичного опрацювання. Учасниками дослідження були учні й учителі загальноосвітніх закладів міста.

3. Результати та дискусії

Фізкультурно-оздоровча робота загальноосвітнього закладу – це системна робота, яка передбачає створення різноманітних форм і засобів організації освітньо-виховного процесу, які охоплюють максимальну кількість учнів, батьків, учителів; залучення їх до систематичних занять фізичною культурою, спортом, пропаганда здорового способу життя. Фізкультурно-оздоровча робота з учнями потребує системного підходу до формування їхньої усвідомленої здоров'ярозвивальної діяльності. Категорію «здоров'ярозвивальна діяльність особистості» ми розглядали як свідоме, соціально-ціннісне ставлення до свого здоров'я, фізичне вдосконалення, формування активної позиції щодо здорового способу життя, бажання володіти новими оздоровчими технологіями та санітарно-гігієнічними знаннями тощо (Григоренко, 2016).

Ми провели опитування учнів щодо шляхів набуття ними необхідних знань з формування рухової активності, здорового способу життя та ставлення до особистого здоров'я. 91% респондентів зазначили, що отримують необхідну інформацію про ціннісне ставлення до здоров'я під час уроків, із популярної літератури, засобів масової інформації, з мережі Інтернет, спеціальних спортивних телевізійних передач, переглядів змагань, зустрічей із видатними спортсменами свого регіону. 32% учнів до фізичного самовдосконалення й ціннісного ставлення до здоров'я спонукали приклад вчителів фізичної культури, тренерів, керівників спортивних секцій. 29% учнів зазначили сімейні традиції, які сприяють здоровому способу життя, піклуванню за своє здоров'я. 8% учнів самостійно почали займатися фізичним удосконаленням під впливом однолітків, які свій вільний час проводять на спортивному або тренажерному майданчику. Отже, ми можемо констатувати той факт, що не тільки уроки фізичної культури, а й сам учитель, класний керівник, батьки мотивують школярів до фізичного самовдосконалення. Тому система оптимізації роботи фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів у школі передбачає як моніторинг навичок і вмінь, набутих у процесі занять, так й організацію позакласних і позашкільних оздоровчих, превентивних виховних заходів, активного оздоровчого відпочинку, релаксації. Сучасні методики організації фізкультурно-оздоровчої роботи вимагають нового підходу до організації фізичного виховання школярів (Безверхня, 2012).

Учителі максимально використовують наявні резерви фізкультурно-оздоровчих

заходів, систематично оновлюють новітніми технологіями фізкультурно-спортивну та оздоровчу роботу. Ми врахували в роботі й те, що фізкультурно-оздоровчі заходи проводяться для організації вільного часу учнів, їх усебічного фізичного вдосконалення, забезпечення активного відпочинку, набуття інформації щодо нових оздоровчих технологій збереження й зміцнення здоров'я.

Фізкультурно-оздоровча виховна робота побудована на систематичних та епізодичних видах позакласних занять. Систематичні заняття проводяться в секціях, гуртках фізичної культури (загальна фізична підготовка, з окремих видів спорту, спортивних ігор тощо) (Каїнов, 2018). Для виховання потреби систематично виконувати фізичні вправи, навчання елементарних знань і придбання вмінь, необхідних для самовдосконалення в галузі фізичної культури в загальноосвітніх закладах проводяться епізодичні заняття – заходи профілактичної спрямованості й пропаганди ціннісного ставлення до свого здоров'я. Вибір форм проведення заходів залежить від багатьох факторів: фізичної підготовленості, кількості учнів (хлопчиків і дівчаток у класі), віку школярів і його психофізіологічних характеристик, мотивації до занять фізичними навантаженнями, а також методичних рекомендацій до їх проведення.

Ми використовували в роботі різноманітні форми фізкультурно-оздоровчої спря-

мованості, які відображені на рис. 1, дотримуючись при цьому загальних методичних принципів і з урахуванням стану здоров'я школярів, їхнього віку, статі, загальної фізичної підготовки.

Такого роду заходи є не тільки засобом пропаганди здорового способу життя, а й вагомим стрижнем у соціалізації учнів. Особлива увага приділяється тим учням, які не відвідують спортивні гуртки, пасивні під час проведення масових заходів з фізкультурно-оздоровчої роботи. Через певний час вони починають проявляти зацікавленість та інтерес до подій, пов'язаних із фізичною культурою, спортом, збереженням особистого здоров'я. Спостерігаючи за роботою класного керівника, учителя й ураховуючи їхній досвід, можемо стверджувати, що серед учнів популярними є активні форми проведення заходів. Варто також зазначити, що в роботі педагоги чітко й системно практикують взаємну співпрацю сім'ї та школи. Із цього випливає висновок, що клас, сім'я і школа є колективом однодумців, основне завдання якого – виховати здорове підрастаюче покоління.

Найбільш захопливими для учнів є квести. Квест – це гра-пригода, під час якої її учасникам потрібно подолати смугу перешкод для досягнення поставленої мети, яка складається із завдань різного ступеня складності і спрямованості залежно від обраної тематики. Квест для підлітків може містити

Рис. 1. Форми роботи фізкультурно-оздоровчої спрямованості з учнями

інтелектуальні та спортивні завдання на спритність і кмітливість, який можна проводити на спортмайданчику, галявині.

Пропонуємо загальний опис квесту «Кроки до здоров'я», мета якого – залучення школярів до активних і регулярних занять фізичною культурою, виховання гармонійно розвиненої особистості. У квесті беруть участь кілька команд, він розвивається за лінійним сюжетом з логічним фіналом, який визначає переможця. Завдання підбираються враховуючи методику проведення цього ігрового методу, який підвищує фізичну підготовленість школярів, позитивно впливає на їхнє особистісне ставлення до здоров'я як людської цінності, сприяє їх соціалізації. Завдання «Робота головою», «Риболовля», «Лабіринт», «Склади пазл», «В'яжемо мотузку», «Переправа», «Подолай перешкоди» тощо не тільки подобаються учням, а й виконують основні завдання заходу – залучення їх до активних рухових дій і популяризації регулярних занять фізичною культурою. Фінал квесту необхідно зробити яскравим: усі учасники гри, правильно відповіли на останнє питання й отримали змогу знайти захований скарб з подарунками.

У системі роботи фізкультурно-оздоровчої спрямованості з учнями в позаурочний час ефективними є заходи в рекреації, які сприяють формуванню позитивних емоцій, соціалізації учнів. Емоційно сприймають учні пропозиції, що пов'язані зі спортивно-оздоровчим туризмом (Kashuba, Goncharova, Butenko, 2016). Теоретичне дослідження дефініції «спортивно-оздоровчий туризм» дало нам змогу узагальнити та сформулювати це поняття як вид активної діяльності людини, сутність якої полягає в комплексному відновленні фізичних, психосоматичних, емоційних і духовних сил засобами активного фізичного навантаження. Ураховуючи природно-рекреаційний потенціал нашої області, яка має унікальні за своїми показниками об'єкти, де збереглися неповторні рослини, ландшафти, історичні та культурні пам'ятки, уважаємо, що розповсюдженими й доступними для учнів є пішохідні туристичні маршрути (з обов'язковим урахуванням можливих перешкод і способів їх подолання), під час яких, крім фізичного навантаження, ефективно використовуються можливості ознайомлення учнів з місцевим краєзнавчим матеріалом, естетичного та емоційного збагачення.

Дослідження стосувалося вивчення впливу на учнів заходів з фізкультурно-оздоровчої роботи, у ході якого ми отримали та проаналізували необхідні нам дані. Вони характеризують позитивну динаміку

змін так: бажаю систематично займатися фізичною культурою – 17,8% (до експерименту – 13,3%); ставлю певні цілі в процесі фізичного виховання – 12,4% (до експерименту – 10,2%); самостійно цікавлюся й шукаю додаткову інформацію в галузі фізичної культури – 10,6% (до експерименту – 7,5%); самостійно займаюся фізичними вправами в умовах дозвілля – 10,3% (до експерименту – 8,6%); знаю фізкультурно-оздоровчі програми, проекти, бажаю бути їх учасником – 6,2 (до експерименту – 4,7%).

Наведені результати експерименту переконливо свідчать про те, що застосування різноманітних форм заходів фізкультурно-оздоровчої роботи з урахуванням психофізичних особливостей забезпечило позитивну динаміку формування свідомого ставлення учнів до фізичної культури, здорового способу життя, культури здоров'я.

Висновки

Спираючись на позитивні результати дослідження, можемо стверджувати, що система роботи фізкультурно-оздоровчої спрямованості в сучасній школі потребує об'єднання зусиль усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, батьків, громадських організацій для досягнення цілей виховання, формування здорового способу життя та культури здоров'я як особистісно-соціального феномена. Особливого значення фізкультурно-оздоровча робота в загальноосвітній школі набуває у зв'язку зі зростанням навчального навантаження, збільшенням кількості хворих дітей різних нозологій, несприятливими екологічними умовами, гіподинамією, що зростає. Перспективними питаннями подальших наукових досліджень убачаємо вивчення теоретичних положень і розробку практичних рекомендацій учителям початкової школи з питань вибору ефективних форм роботи фізкультурно-оздоровчої спрямованості з учнями та їхніми батьками в позаурочний час з метою формування культури здоров'я особистості школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безверхня Г.В. Організація і методика оздоровчої фізичної культури : методичні рекомендації. Умань, 2012. 72 с.
2. Григоренко Г.В. Здоров'ятворча компетентність підлітків та умови її формування в соціально-педагогічній діяльності загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2016. 315 с.
3. Жуковський Є.І. Самостійна фізкультурно-оздоровча діяльність школярів. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 44 с.

4. Каинов А.Н. Организация работы спортивных секций в школе : программы, рекомендации / авт.-сост. А.Н. Каинов. Волгоград : Учитель, 2018. 167 с.

5. Kashuba V.O., Goncharova N.N., Butenko H.O. Effectiveness of health tourism application as the basis of health related recreational technology in primary school pupils' physical education. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*. 2016. № 20 (2). P. 19–25.

6. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класи. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 19.10.2020).

7. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. *Світ виховання*. 2004. № 4 (5). С. 6–31.

8. Стасенко О.А. Організація фізкультурно-оздоровчої роботи у загальноосвітніх навчальних закладах: шляхи та перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 151–157.

REFERENCES

1. Bezverkhnya, H.V. (2012). Orhanizatsiya i metodyka ozdorovchoyi fizychnoyi kultury [Organization and methods of health physical culture]. Uman [in Ukrainian].

2. Hryhorenko, H.V. (2016). Zdorovyatvorcha kompetentnist pidlitkiv ta umovy yiyi formuvannya v sotsialno-pedahohichniy diyalnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Adolescent health competence and conditions for its formation in social and pedagogical activity of a comprehensive educational institution]. Slovyansk: vyd-vo B.I. Matorina [in Ukrainian].

3. Zhukovsky, Ye. I. (2013). Samostiyna fizkulturno-ozdorovcha diyalnist shkolyariv [Independent physical culture and health activities of students]. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka [in Ukrainian].

4. Kainov, A.N. (2018). Organizatsiya raboty sportivnykh sektiyy v shkole: programmy, rekomendatsiyi [Organization of work of sports sections at school: programs, recommendations]. Volgograd: Uchitel [in Russian].

5. Kashuba, V.O., Goncharova, N.N., & Butenko, H.O. (2016). Effectiveness of health tourism application as the basis of health related recreational technology in primary school pupils' physical education. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 20(2), pp. 19–25. DOI: 10.15561/18189172.2016.0203 [in English].

6. Navchalna prohrama z fizychnoyi kultury dlya zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv 5–9 klasiv [Curriculum in physical culture for secondary schools 5-9 grades]. Retrieved from <https://mon.gov.ua> [in Ukrainian].

7. Natsionalna prohrama vykhovannya ditey ta uchnivskoyi molodi v Ukrayini [National program of education of children and students in Ukraine]. (2004). *Svit vykhovannya - The world of education*, 4 (5), 6–31 [in Ukrainian].

8. Stasenko, O.A. (2016). Orhanizatsiya fizkulturno-ozdorovchoyi roboty u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: shlyakhy ta perspektyvy [Organization of physical culture and health work in secondary schools: ways and prospects]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, № 9.1 (36.1), 151–157 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 18.12.2020.
The article was received 18 December 2020.*

УДК 378:613.8

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-5>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Левицький Олександр Іванович,
викладач біології та основ медичних знань
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
sai_555@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9107-7502

Ковальчук Володимир Володимирович,
викладач фізичної культури
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
kovalchuk140278@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4308-0496

Стаття присвячена одній з актуальних проблем особливостей формування здорового способу життя студентів в умовах навчального закладу. Зазначено, що нині питання здорового способу життя набуло особливої актуальності. Проаналізовано характеристики, котрі включають низку педагогічних засобів формування ціннісного ставлення до здорового способу життя студентської молоді. Встановлено, що стан здоров'я молодого покоління – це один із важливих чинників здоров'я української нації. Наголошено на наданні студентам достатньої інформації про важливість здорового способу життя під час навчального процесу. Важливу роль у цьому питанні відіграють низькі функціональні показники у стані здоров'я та фізичному розвитку. З'ясовано, що серед захворювань поширеними є хвороби нервової системи (невротичні розлади) та органів чуттів. Описано, що студенти мають низьку емоційну стійкість, перебуваючи у стані стресу через навчання та міжособистісні стосунки з одногрупниками й викладачами. Звернено увагу на низку проблем, пов'язаних із серцево-судинною та дихальною системами (фарингіти, хронічні тонзиліти), захворюваннями кишково-шлункового тракту (гастрити та холецистити) та опорно-рухового апарату. Розглянуто основні чинники у формуванні здорового способу життя, такі як залучення студентства до занять фізичною культурою в позанавчальний час, втілення в повсякденний побут науково доведених рекомендацій щодо раціонального режиму праці, фізичної працездатності, відпочинку та харчування. Звернено увагу на те, що формування у студентської молоді здорового способу життя залежить від них самих, а не від лікарів та ліків. Зазначено, що медицина не допоможе, якщо студентство нехтує здоровими життєвими навичками. Доведено, що організм людини може бути здоровим лише за умов дотримання корисних для здоров'я звичок та чітких принципів (відсутність шкідливих звичок, систематична тонусна підтримка м'язів, загартування організму, раціональне харчування).

Ключові слова: здоров'я, навички, спорт, шкідливі звички, інформування студентів, основні складові частини здоров'я, навчання у ВНЗ, стрес, рухова активність.

FEATURES OF FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION

Levitskyi Oleksandr Ivanovych,
Teacher of Biology and Basics of Medical Knowledge
*Communal Institution of Higher Education "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council*

sai_555@ukr.net

orcid.org/0000-0001-9107-7502

Kovalchuk Volodymyr Volodymyrovych,
Teacher of Physical Culture
*Communal Institution of Higher Education "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council*

kovalchuk140278@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4308-0496

The article is devoted to one of the current problems, the peculiarities of the formation of a healthy lifestyle of students in the educational institution. It is noted that at present the issue of a healthy lifestyle has become especially relevant. Purpose: the characteristics are analyzed, which include a number of pedagogical means of forming a value attitude to a healthy lifestyle of student youth. It is established that the state of health of the young generation is one of the important factors in the health of the Ukrainian nation. It is noted that to provide students with sufficient information about the importance of a healthy lifestyle during the learning process. Methods: It is noted that low functional indicators in health and physical development play an important role in this issue. It has been found that diseases of the nervous system (neurotic disorders) and sense organs are common among the diseases. It is described that students have low emotional resilience, being in a state of stress due to learning and interpersonal relationships with classmates and teachers. Addressed a number of problems related to the cardiovascular and respiratory systems (pharyngitis, chronic tonsillitis), diseases of the gastrointestinal tract (gastritis and cholecystitis) and musculoskeletal system. The main factors in the formation of a healthy lifestyle are considered, namely the involvement of students in physical education classes outside of school hours, the implementation in everyday life of scientifically proven recommendations on rational work, physical performance, rest and nutrition. The results drew attention to the problem of forming a healthy lifestyle in student youth depends on themselves and not on doctors and drugs. It is noted that medicine will not help if students neglect healthy life skills. The conclusions prove that the human body can be healthy only if you follow good health habits and clear principles (absence of bad habits, systematic tonic muscle support, hardening of the body, proper nutrition).

Key words: *health, skills, sports, bad habits, informing students, main components of health, university education, stress, physical activity.*

Вступ

Всебічний аналіз специфіки формування навичок та досвіду здорового способу життя студентства є одним з найактуальніших питань сучасності. Дослідження формування здорового способу життя студентства є ключовим завданням суспільства, бо саме молодь складає національну еліту України. Варто зазначити, що сьогодні істотно погіршився стан здоров'я студентів, ось чому надзвичайно важливим завданням викладачів є проведення роз'яснювальної роботи.

Метою статті є розгляд фіксація, аналіз можливих стратегій формування позитивного ставлення до здорового способу життя студентської молоді засобами фізичного виховання та основ медичних знань.

У написанні статті ми спирались на праці В. Бальсевича, Е. Казіна, А. Лаптева, Л. Лубишева, В. Маркова, М. Моро-

зіва, О. Яременко, В. Крамар, О. Кляпець, Н. Чекмарьова та інших науковців. Проблемі формування здорового способу життя присвятили свої дослідження В. Петленко, С. Попов та В. Салов. В аспекті вузівської освіти цю проблеми розглядали такі дослідники, як І. Заплішний, Ф. Сипченко, К. Габріелян, С. Гвозд'їй, Ю. Григор'єва, І. Іванова, А. Козикін. Сучасні науковці, такі як Г. Беха, Т. Ващенко, Д. Глазько, Р. Давиденко, М. Купчинов, наголошують на ціннісних орієнтаціях молоді на здоровий спосіб життя. Е. Вільчковський, В. Платонов, Т. Круцевич, Т. Маляренко, Р. Узянбаєва, Л. Пахомова, Л. Поліщук, А. Щедрина у своїх працях порушували питання шляхів удосконалення проведення самостійних занять із фізичної культури та біології. Проте аналіз джерельної бази свідчить про необхідність подальшого доопрацювання.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Нині серед ключових завдань закладу вищої освіти є не лише освітній процес, але й оздоровлення студентства. Варто наголосити на тому, що нераціональне харчування, шкідливі звички, гіподинамія, психосоціальні стреси створюють передумови для формування факторів ризику різноманітних захворювань. Прикро зазначати, однак часто студенти не знають особистого функціонального стану організму після занять спортом. Більшість молоді позанавчальний час витрачає на роботу в Інтернеті та за комп'ютером, на виконання домашніх завдань. Багато студентів не володіє інформацією про власний фізичний розвиток або стан здоров'я. Саме тому у закладах освіти необхідно не лише залучати студентство до занять фізичною культурою, але й формувати в них свідоме ставлення до власного здоров'я на заняттях фізичної культури та основ медичних знань (Бондин, 2004).

Аналізуючи літературні джерела, розуміємо, що серед численних причин різкого погіршення рівня здоров'я студентства важливими є такі: глобальні соціально-економічні проблеми; низька матеріально-технічна база закладів освіти; відсутність мотиваційної поведінки до ведення здорового способу життя; недоопрацьована структура системи охорони здоров'я; фінансові проблеми; розумові й фізичні перевантаження в закладах освіти. Аналізуючи зазначені проблеми, бачимо гостру необхідність детального опрацювання причин та рекомендацій щодо впровадження здорового способу життя студентської молоді. На жаль, причин безліч: шкідливі звички та мала рухова активність, недотримання режиму та якості харчування, особистої гігієни.

2. Методологія та методи

Під час написання статті ми використовували такі методи, як аналіз науково-методичних джерел, задля розкриття сутності та пояснення основної термінології; опис можливостей формування навиків здорового способу життя під час занять із фізичної культури та основ медичних знань; педагогічне спостереження, метод тестування та діагностики стану сформованості проблем молодого покоління. Варто зазначити, що до методів формування здорового способу життя належать метод переконання, методи вправ, позитивного й негативного прикладу, методи заохочування та покарання. Використовуючи метод переконання, здійснюємо певний вплив на студентство через мову, слово, бесіду та розповідь, лекції та дис-

пути, телебачення та мережу Інтернет. Ми переконані в тому, що медіаіндустрія могла б стати основним методом формування здорового способу життя, однак, на жаль, телебачення, радіо й журнали не рекламують спорт та здоровий спосіб життя в такій кількості, як певні групи товарів. Цікавим є метод вправ, який використовується на заняттях фізичної культури. Чинне місце в педагогічній практиці посідає як позитивний, так і негативний приклад. Позитивним є приклад авторитетних для студентів людей (батьків, педагогів, тренерів). Вони ведуть здоровий спосіб життя й власним прикладом переконують студентів, формуючи в них певний тип поведінки, котрі дають хороші результати. На негативних прикладах студенти краще усвідомлюють переваги здорового способу життя.

У цьому контексті заняття фізичного виховання та основ медичних знань спрямовані на зміцнення здоров'я, формування мотиваційних орієнтацій та вольових якостей. Задля уникнення життєвих криз, труднощів та проблем щодо формування здорового способу життя потрібно ширше залучати студентство до фізичної культури та спорту як базової умови ведення здорового способу життя, це є одним із ключових завдань освітніх закладів (Бондин, 2004).

Заходи фізичної культури, що проводяться у закладах освіти, об'єднують студентство. Під час спортивно-масових, фізкультурно-оздоровчих заходів та змагань варто орієнтувати молоді на ведення здорового способу життя, проводити роз'яснювальні роботи щодо важливості забезпечення власного здоров'я задля професійної та суспільної діяльності. Усе це є рушійною силою у формуванні здоров'язберігаючої культури поведінки студентів. Результатом таких заходів є висвітлення їх у соціальних мережах та засобах масової інформації. Зазвичай це формує дозвілля молоді, адже після таких проєктів спорт та здоровий спосіб життя стають для студентства обов'язковими. Варто зазначити, що зі збільшенням участі молоді у суспільному житті покращується її змістовний духовний та культурний світогляд (Назарук, 2007).

Позанавчальна робота сприяє самостійному вибору певного виду заняття, яке відповідає власним здібностям і вподобанням. Вона відрізняється від навчальної більш вільними та ширшими формами в часі, зовнішнім оточенням, новітніми технологіями. Варто наголосити на тому, що колективний вплив є ключовим фактором впливу на особистість студента та супроводжується вихованням свідомого ставлення до власного здоров'я (Бахтін, 2007).

Ми наголошуємо на доцільності введення додаткових занять для студентів спеціальних медичних груп, таких як оздоровчо-рекреативне фізичне виховання (туризм, рухливі і спортивні ігри, фізкультурно-оздоровчі змагання). Цьому сприяють ранкова гімнастика, прогулянки, заняття рухомими видами спорту, танцями, які доступні кожному.

Без перебільшення можна сказати, що праця над спортивно-масовими заходами вимагає створення відповідних умов для формування в студентства стійкого інтересу до зазначеного виду діяльності. Саме тому викладачі фізичної культури та основ медичних знань повинні мати високий професійний рівень культури, бути ініціаторами всіх спортивно-масових та фізкультурно-оздоровчих заходів (Круцевич, 2000), націлювати студентство на культуру дозвілля засобами фізичного виховання та основ медичних знань, тому що більшості студентів необхідно чітко змінити спосіб життя. Отже, використання здоров'язберігаючого стилю поведінки є можливим за таких умов:

- допомога педагогів у зміні поведінкових навичок особистості студента;
- усвідомлення студентством зв'язку між станом здоров'я та способом життя;
- формування мотивації студентів у певному виді діяльності;
- особистий самоконтроль.

Викладачі дисциплін здоров'язберігаючого циклу зобов'язані вести роз'яснювальну роботу та інформувати студентство про те, що оздоровчі ефекти занять спортом проявляються не загально, а в конкретних змінах функціонування організму, зміцнюючи здоров'я, покращують життєдіяльність особистості. Нині постає необхідність трансформації занять із фізичного виховання задля активізації студентства до самостійних занять спортом у час дозвілля, вироблення навичок здорового способу життя з приділенням уваги обов'язковим практичним заняттям. На нашу думку, актуальності набуває питання створення сприятливих умов для рухової активності обсягом десять годин на тиждень. Саме такий обсяг сприяє позитивно на стан здоров'я студентів (Мельник, 2003).

Заслужують на увагу дослідження статистичних даних, що свідчать про підвищення в нашій державі негативних явищ, а саме наркоманії, алкогольної залежності, тютюнопаління, хвороб, що передаються статевим шляхом. Нині постає проблема підвищення алкоголізму, переважно пивного. На жаль, дані насторожують: 42% хлопців і 28% дівчат систематично вживають алкоголь (пиво), 7% студентів пробували наркотичні та психотропні речовини,

20% студентів задумувались про самогубство. Жахливими є дані про тютюнопаління: 80% хлопців та 70% дівчат палять, а почали палити ще до 18 років (Назарук, 2007).

Отже, на жаль, величезною проблемою є також зростання рівня поведінкових розладів та депресій, які пропорційні соціальним чинникам у студентському житті. Головними причинами є такі фактори: зміни темпів життя, перевтома та постійне нервопання, невпевненість у власних силах, шкідливі звички, нервова напруга та стрес, що сприяють розвитку депресій і поведінкових відхилень, а це може призвести до самогубства. Звісно, задля подолання цих станів частина студентів намагається виправити її, проаналізувавши помилки, проте інша частина замикається в собі, використовуючи цигарки та алкоголь. Нині збільшилась кількість осіб, котрі вживають наркотики, що призводить до демографічної кризи на державному рівні та скорочення життя, поширення ВІЛ-інфекції, зростання захворюваності. Прикро зазначати, але зараз на ці недуги хворіє не лише молодь віком до двадцяти п'яти років, але й діти, тому в педагогічній діяльності викладачі повинні детально інформувати про СНІД.

Особливої актуальності зараз набуває питання збереження та покращення репродуктивного здоров'я студентської молоді. Задля цілеспрямованого педагогічного впливу на заняттях з основ медичних знань варто вести бесіди зі студентами про контрацептиви, попередження небажаної вагітності, проблеми раннього початку статевого життя, інфекційних захворювань, що передаються статевим шляхом, величезну шкоду абортів. Ці фактори в майбутньому викликають проблеми репродуктивного здоров'я, безпліддя, прееклампсію, імпотенцію (Мельник, 2003).

Викладачам фізичної культури на свої заняттях варто не використовувати примус та тиск на молодь, а власним прикладом сформувати в них спортивні пріоритети і навички, адже гіподинамія та сидячий спосіб життя сприяють розвитку захворювань серцево-судинної системи. Педагогічна діяльність викладачів має бути спрямована на формування сприятливих умов для широкого впровадження спорту та раціонального харчування в повсякденне життя студентів.

Сьогодні все більшої популярності набуває твердження про те, що здоров'я характеризується поєднанням біологічних та соціальних факторів. Здоров'я – це не лише гарний фізичний стан, але й духовний та соціально-емоційний стан організму. Студенти повинні пам'ятати, що причини поганого самопочуття криються не в навко-

лишньому середовищі, а в особистій байдужості до самого себе (Сухарев, 1991).

3. Результати та дискусії

Здоров'язберігаючі освітні умови забезпечують високий рівень здоров'я студентів і виховання висококультурної особистості. Класифікація методик, котрі покликані сприяти здоровому способу життя, групуються за ступенем важливості цілей, завдань.

Формування системи здорового способу життя студентів вимагає вирішення цілої низки таких завдань:

- пошук актуальних, ефективних та науково обґрунтованих підходів до моделювання оздоровчої та педагогічної діяльності;
- формування стратегій управління здоров'язберігаючою діяльністю в освітньому закладі, яка даватиме постійний результат;
- аналіз педагогічних можливостей, котрі сприяють збільшенню ефективності досліджуваної проблеми.
- Викладачі на власному прикладі зобов'язані пропагувати істини здорового способу життя. Ми можемо виділити такі основні з них:

- мотиваційне формування навичок здорового способу життя;
- здійснення профілактичних бесід зі студентством щодо основ здорового стилю життя;
- системність будь-якого навчання здоровому способу життя.
- Необхідно зауважити, що така пропаганда включає в себе такі елементи:
  - формування уявлень студентів про здоровий спосіб життя, аналіз методів оцінювання здоров'я особистості;
  - розвиток студентської свідомості й культури здорового способу життя;
  - розроблення методичних рекомендацій та отримання знань і навичок здорового способу життя.

Процес формування здорового способу життя студентів базується на таких засадах: правильно спланований час на працю та відпочинок; режим харчування та правильність харчування; повноцінний сон; час для занять спортом; дотримання правил особистої гігієни; відсутність шкідливих звичок; психофізичний стан; інтимне життя, профілактика СНІДу та венеричних хвороб (Апанасенко, 1992).

З огляду на необхідність впровадження тенденцій здорового способу життя студентам варто прислухатись до таких порад:

- своєчасна підготовка до іспитів упродовж всього семестру;
- поєднання розумової праці, відпочинку та сну;
- удосконалення комунікативних якостей студентів між собою і викладачами ВНЗ;

- дотримання всіх норм харчування та санітарно-гігієнічних правил;
- самоконтроль студентів власного здоров'я;
- виховання потреби у спорті.

Необхідно зауважити, що здоровий спосіб життя – це система цінностей, настанов, цілий комплекс оздоровчих заходів, які формують гармонійний фізичний та емоційний розвиток. Для ефективного результату задля поліпшення, розвитку та вдосконалення організму варто внести всі рекомендації до щоденного життя, адже саме відмова від шкідливих звичок, загартовування, заняття спортом сприяють ефективності процесу оздоровлення (Крайг, 2000).

Висновки

Підсумовуючи вищесказане, ми можемо зробити висновок про те, що ключова роль у формуванні й збереженні здоров'я людини належить виключно їй самій, її способам життєдіяльності, цінностям, принципам. За результатами дослідження стає зрозуміло, що для того, аби бути здоровим, потрібно дотримуватись певних принципів, правил та обмежень, таких як раціональне харчування; спорт та фізичні навантаження; загартовування організму; особиста гігієна; відсутність шкідливих звичок (вживання алкоголю, наркотичних речовин, тютюнокуріння); відсутність негативних думок та позитивні емоції; інтелектуальний, розумовий, духовний та моральний розвиток; формування та розвиток сильних вольових якостей особистості. Головним завданням викладачів-педагогів є мотивація студентства до цілеспрямованої праці над собою з відновлення та розвитку її життєвих ресурсів, створення сприятливих умов, завдяки яким здоровий спосіб життя постає першочерговою вимогою. Аналізуючи та узагальнюючи вищезазначене, доходимо висновків про те, що основними елементами з вироблення навичок здоров'я студентства є фізичне виховання, спорт та правильна орієнтація молоді на здоровий спосіб життя. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є вивчення закордонного досвіду щодо проблем формування здорового способу життя та розгляд досвіду розвинених країн світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. Санкт-Петербург : Петрополис, 1992. 123 с.
2. Бахтін М. Гуманізм як принцип виховання сучасної молоді. *Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис*. 2007. Вип. 1. С. 117–120.
3. Бондин В. Здоровьесберегающие технологии в системе высшего педагогического образования.

ния. *Теория и практика физической культуры*. 2004. Вып. 10. С. 15–18.

4. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 992 с.

5. Круцевич Т. Концептуальні вимоги покращення системи фізичної культури молоді. *Збірник наукових праць*. 2000. Вип. 24. С. 21–24.

6. Мельник Ю. Формування культури здоров'я учнів як важлива складова роботи практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2003. 133 с.

7. Назарук Н. Психологічні засоби профілактики «професійного вигорання» вчителя. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2007. 320 с.

8. Сухарев А. Двигательная активность и здоровье подрастающего поколения. Москва : Знание, 1991. 90 с.

9. Шиян Б. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 248 с.

REFERENCES

1. Apanasenko H. (1992) *Evoliutsyia byoenerhetyky u zdorove chloveka [The evolution of bioenergy and human health]*. Petropolys [in Russian].

2. Bakhtin M. (2007) *Humanizm yak pryntsyyp vykhovannia suchasnoi molodi [Humanism as a principle of education of modern youth]*. *Vyshcha osvita Ukrainy – teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys*. 1, 117–120 [in Ukrainian].

3. Bondyn V. (2004) *Zdorovesberehaiushchye tekhnolohyy v systeme vyssheho pedahohycheskoho obra-*

zovanyia [Health-saving technologies in the system of higher pedagogical education]. *Teoriya y praktyka fiz. Kultury*. 10, 15–18 [in Russian].

4. Kraih H. (2000) *Psykhohohyia razvytyia [Developmental psychology]*. *Pyter*. [in Russian].

5. Krutsevych T. (2000) *Kontseptualnye predposlky sovershenstvovanyia system fizycheskoho vospytanyia molodezhy [Conceptual requirements for improving the system of physical culture of youth]*. *Zb. nauk. prats*. 24, 21–24 [in Russian].

6. Melnyk Yu. (2003) *Formuvannia kultury zdorovia uchniv yak vazhlyva skladova roboty praktychnoho psykholoha [Creating a culture of student health as an important component of the work of a practical psychologist]*. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. 3, 126–133 [in Ukrainian].

7. Nazaruk N. (2007) *Psykhohohichni zasoby profilaktyky “profesiinoho vyhorannia” vchytelia [Psychological means of prevention of “professional burnout” of the teacher]*. *Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka* [in Ukrainian].

8. Sukharev A. (1991) *Dvyhatelnaia aktyvnost y zdorove podrastaiushcheho pokolenia [Physical activity and health of the younger generation]*. *Moskva: Znanye* [in Russian].

9. Shyian B. (2004) *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv [Theory and methods of physical education of schoolchildren]*. *Navchalna knyha – Bohdan* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.12.2020.

The article was received 17 December 2020.

УДК 78:159.923
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-6>

ВПЛИВ МУЗИКИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Малашевська Ірина Володимирівна,
викладач постановки голосу

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
malash165@ukr.net
orcid.org/0000-0001-5075-997X

Лазука Михайло Миколайович,
викладач постановки голосу

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
lazyka842@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9781-5692

У статті порушено проблему впливу музики на сучасну особистість молодого покоління та особливості її сприймання. Доведено, що здатність музики впливати на людину залежить не лише від жанрової різноманітності самої музики, а й від різних соціальних і психофізіологічних особливостей особистості. **Мета дослідження** – визначити специфіку музики в процесі фізичного, естетичного та духовного виховання особистості. **Методи дослідження** – аналіз літературних джерел з музичної педагогіки, теорії та методики психології, дефектології та педагогіки; анкетування студентів. Зазначено, що музичне виховання, розглядаючи фізіологічні основи сприймання і виконання музики, найбільш успішно здійснюється на основі спеціальної методики, яка відповідає вродженим задаткам. Розглянуто авторські підходи до проблеми впливу музики на емоційний, естетичний та духовний розвиток молоді. **Результати дослідження** – аналіз авторських методик із впливу музики на організм людини. Зазначено, що величезна кількість світових та українських дослідників та діячів мистецтва зверталися до музичного фольклору та народної пісні, змістовий центр яких становлять моральні та духовні цінності. Сила емоційного впливу музичного твору залежить від правдивості художнього висвітлення історичних моментів, авторської манери, суспільно важливих оспіваних проблем. **Висновки.** Доведено, що саме музика викликає емоційний відгук у молодого покоління раніше від інших мистецтв. Описано значний вплив занять музикою на м'язову діяльність, на дихання, на кровообіг і кров'яний тиск, пульс і серцебиття. Наголошено, що в процесі спілкування з творами різних музичних жанрів формується естетична свідомість та духовний розвиток молодого покоління. Зазначено, що заняття музикою сприяють розвитку творчих здібностей молоді, тому що музика у своїй суті спонукає до творчості, яка неможлива без засвоєння певного поєднання специфічних знань, компетенцій та умінь. За допомогою музики діти відтворюють та передають свої емоції та почуття у самостійній творчості, яка багатосторонньо та комплексно впливає на особистість, що сприяє творчій самореалізації особистості.

Ключові слова: *сприймання музики, емоційне сприймання, емоційний вплив, почуття, емоційні стани, емоційна сфера дітей, мистецтво, музичний твір, духовні потреби, музичне мистецтво, особистість.*

INFLUENCE OF MUSIC ON THE FORMATION OF YOUNG GENERATION INDIVIDUALITY

Malashevska Iryna Volodymyrivna,
Voice Teacher

*Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council*
malash165@ukr.net
orcid.org/0000-0001-5075-997X

Lazuka Mykhailo Mykolaiovych,
Voice Teacher

*Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council*
lazyka842@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9781-5692

The article touches upon the problem of the influence of music on the personality of the child and the peculiarities of his perception. It is proved that the ability of music to influence a person depends not only on the genre variety of the music itself, but also on various social and psychophysiological characteristics

of the individual. The purpose of the research is to determine the specifics of music in the process of physical, aesthetic and spiritual education of a person. **Research methods** – analysis of literary sources on musical pedagogy, theory and methodology of psychology, defectology and pedagogy; questioning of students. It is analyzed that musical education, considering the physiological foundations of perception and performance of music, is most successfully carried out on the basis of a special methodology that meets innate inclinations. The author's approaches to the problem of the influence of music on the emotional, aesthetic and spiritual development of the younger generation are considered. **Research results** – analysis of author's techniques using music on the human body. It is noted that a huge number of world and Ukrainian researchers and artists turned to musical folklore and folk songs, the content centre of which is moral and spiritual values. The strength of the emotional impact of a piece of music depends on the veracity of the artistic coverage of historical moments, the author's manner, socially important glorified problems. **Conclusions.** It has been proven that it is music that evokes an emotional response in children before other arts. The significant effects of music practice on muscle energy, respiration, circulation and blood pressure, pulse and heart rate are described. It is noted that in the process of communicating with works of various musical genres, the aesthetic consciousness and spiritual development of the younger generation is formed. It is noted that music lessons contribute to the development of the creative abilities of the younger generation, because music inherently encourages creativity, which is impossible without mastering a certain combination of specific knowledge, competencies and skills. With the help of music, children reproduce and transmit their emotions and feelings in independent creativity, multi-sided and comprehensively affects the personality, contributes to the creative self-realization of the individual.

Key words: *music perception, emotional perception, emotional impact, feelings, emotional states, children's emotional sphere, art, musical work, spiritual needs, musical art, personality.*

Вступ

Дослідження формування духовного світу особистості підносить значення музичного мистецтва у системі естетичного виховання. Численні дослідження, присвячені вказаній проблемі, свідчать, що і нині музична творчість у корекційному плані має позитивну роль. Музика, викликаючи певні емоції у слухача, може прискорювати чи уповільнювати пульс, втамовувати біль, відволікати, схилити до сну, знімати втому та повертати бадьорість. Незважаючи на численні дослідження, ця тема залишилась недопрацьованою і потребує подальших досліджень.

У написанні статті ми спирались на праці В. Бехтерева, І. Тарханова, І. Догеля та ін. У розкритті основних специфічних понять – «емоційні стани», «емоційна сфера учнів», «музика», «мелодія», «музичний твір» і ін. – використовувалися дослідження О. Леонтєва, Б. Теплова, М. Боришевського, С. Максименко, Т. Титаренко, Ю. Швалб та ін. Варті уваги дослідження найбільших критиків-мистецтвознавців М. Рубінштейна, А. Рубінштейна, Р. Шумана, М. Римського-Корсакова та інших.

Мета статті – розглянути та зафіксувати, проаналізувати специфічний характер емоційних проявів особистості у ситуації сприймання музичних творів та особливостей впливу музики на емоційну сферу молодого покоління.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Актуальною проблемою сьогодення є пізнання особливостей і закономірностей процесу сприйняття музичних творів, їхній вплив на духовний та фізичний розвиток особистості, якими шляхами вони входять

у свідомість людини. Розв'язання цієї проблеми безпосередньо торкається питання цілющих властивостей музики, що пояснюється відповідним її впливом на підсвідомому рівні.

Різнобічний вплив музики на психіку людини досліджували В. Бехтерев, І. Тарханов, І. Догель, котрі наголошували на позитивному її впливі на діяльність нервової, дихальної систем, системи кровообігу та активну діяльність головного мозку. Вони доводили, що музичні твори, завдяки своїм властивостям впливати на внутрішній світ людини, допомагають хворим звільнитися від душевних переживань та є одним із перспективних сучасних методів лікування психічних розладів (Абдуліна, 2004).

Українські вчені Т. Бойченко, Л. Ващенко, Г. Шанських запропонували авторські музичні методики, які сконцентровані на цілісному й відокремленому використанні народної та фольклорної музики як головного чинника формування патріотичного та національного розвитку, доповнення іншими дидактичними прийомами для посилення їхнього позитивного впливу. Науковці Д. Кемпбел, І. Мамайчук зазначали, що музика вважається одним із найдієвіших видів корекційно-розвивального впливу на естетичний та духовний розвиток молодого покоління. Дослідники музичних здоров'язберезувальних технологій М. Гончаренко й В. Горащук зазначали, що лише музика зосереджує у собі величезний розвивальний потенціал, лише вона наділена певними специфічними якостями, котрі можуть передати емоції та переживання людського життя, вона найглибше передає людські почуття і таких якостей немає у жодному іншому виді мистецтва.

Музика серед інших мистецтв посідає чинне місце в духовному розвитку молодого покоління поряд з естетизацією. Відомо, що ще античні філософи наголошували саме на цьому. Специфічні властивості музики універсальні тому, що безпосередньо впливають на будь-яку особистість, не враховуючи її вікові та статеві особливості, соціальний стан, освіту та віросповідання. М. Коган зазначає, що музика відіграє все більшу роль не лише в художній культурі, а й у суспільному житті науки (Медушинський, 1979). Нині музика посідає чинне місце у сучасному культурному житті студентів. Опитавши студентів, нам стало відомо, що вони надають перевагу російській, а не українській естрадно-розважальній музиці, традиційному американському року. Значна частина студентства вибирає академічну класику. Незначна меншість слухає російський рок, українську та європейську сучасну музику. На жаль, вони не сприймають її як художньо цілісний твір, а лише фон. Нині процес навчання музичних дисциплін повинен бути цільним, синтезувати у собі духовні та наукові прагнення.

2. Методологія та методи

Під час написання статті ми використовували такі методи, як аналіз літературних джерел з педагогіки, психології, культурології та музичного виховання, теорії та методики дефектології, з метою розкриття сутності та пояснення основної термінології; опис; педагогічне спостереження, метод тестування та діагностики.

Видатний педагог В. Сухомлинський зазначав, що його вихованці надзвичайно сильно полюбили слухати мелодію осіннього дощу, квітучого поля та саду. Діти навчались відчувати та переживати красу навколо себе (Масол, 2004). За допомогою музики можна передавати найтонші емоції, які не передати словами, цим самим можливе проникнення педагога в усі віддалені куточки дитячого серця, отже, без музики не може бути повноцінним виховання (Абдуліна, 2004). Музика – ядро емоційної, естетичної, моральної та духовної культури молодого покоління.

Дослідники музичної творчості Л. Калуська та О. Ростовський порушували питання, пов'язані з підвищенням популярності та цікавості до української народної музики, фольклору та формуванням почуттів патріотизму та вихованням любові до народної творчості.

Використання музики з лікувальною метою сягає своїм корінням ще в сиву давнину, доісторичної доби, де вона була невід'ємним атрибутом релігійних та магичних ритуалів. Першими згадками про вплив

музики на людину є папіруси Древнього Єгипту, які були знайдені у 1889 р. англійським археологом Пітрі. У цих знахідках, котрі датуються 1500 р. до н.е., описано вплив музики на зцілення організму людини, лікування безсоння, очищення розуму та гармонізування душі, її використовували у лікуванні фізичних і психічних захворювань. Численними дослідженнями було доведено, що мелодія впливає на емоційний стан людини. Ще в Давній Греції вихованню засобами музики надавали великого значення, адже вважали, що вона пливає на організм людини різнобічно, тому вся грецька молодь повинна була навчатися співу та інструментальної музики. Наприклад, у Спарті, Фівах та Афінах всіляко заохочували до навчання гри на авлосі та хорового співу. Відомі грецькі діячі культури свої вірші не читали, а проспівували, доповнюючи їх грою на струнних інструментах. Давньогрецький мислитель, засновник філософської школи Платон у своїх працях надавав музиці провідну роль у вихованні характеру особистості, зазначаючи, що без неї неможливо виховати добродісного, врівноваженого, добросовісного громадянина та патріота (Козир, 2004).

Нині фахівці з дефектології дають поради батькам, чиї діти заїкаються чи не вимовляють певні звуки, записати в гурток хорового співу. Він нормалізує фізичний стан організму та піднімає настрій. Спів покращує серцебиття, дихання, жестикуляцію.

З огляду на те, що музика допомагає людям одужувати від різних хвороб, розслабляти, знімати втому, енергетично збуджувати, здійснює хороший вплив на системи дихання та кровообігу. Вчені стверджують, що класична музика найбільш позитивно впливає на розвиток інтуїції особистості молодого покоління. Піфагор – один з перших, хто зауважив лікувальний ефект музики, порівнюючи її з математикою, зазначав, що вони обидві гармонізують організм. У Давній Греції лікар Гіппократ музикою лікував безсоння та епілепсію (Пометун, 2004).

Науковець-енциклопедист, філософ і логік Аристотель зазначав, що музичні твори повинні сприяти трьом цілям – вихованню, очищенню та інтелектуальному розвитку. Ми розділяємо думки багатьох сучасних діячів, що за допомогою приємної мелодії можна зняти стрес, поліпшити психічний і фізичний стан організму людини. Також було відзначено, що музичні твори підвищують артеріальний тиск, а приглушена музика знижує напругу, заспокоює. Музика чинить безпосередній вплив на функціонування та роз-

виток психіки, фізіологію, емоційний стан, волю, пам'ять, сприйняття, навчання, інтелект, мовлення. Мелодія може збуджувати або заспокоювати, викликаючи позитивні та негативні емоції та думки. Музика активізує розумові здібності, працездатність та зосередженість, здатна допомагати молоді опанувати навколишню дійсність, красу навколишнього світу, довершеність поезії, живопису, театру, історії свого народу, фольклору, виступаючи специфічним генератором ціннісного ставлення до світу (Лутаєнко, 1974). Отже, необхідно змалку залучати молодь до музики, бо саме вона є запорукою розвитку ініціативи, самостійності, самовираження.

Велике значення має прослуховування григоріанських співів або ж просто народної музики, яке, впливаючи на почуття, емоційний стан особистості силою художніх образів, сприяє поглибленню і сповільненню дихання, заспокоєнню організму, вихованню здатності відчувати, активно сприймати, співпереживати твори мистецтва. У результаті численних досліджень виявлено, що дзвін дзвонів або дзвіночків, духовний і церковний спів, органна музика теж мають оздоровчий ефект, бо лікувальна дія таких звуків полягає в налагодженні вібрації хворих клітин організму (Козир, 2004). Класична музика сприяє покращенню емоційного здоров'я і самопочуття. Важливо використовувати цілющі впливи музики для активізації розумових здібностей учнів та студентів, а також працездатності та зосередженості, здатності розвивати та підвищувати їхній інтелект. Звукові вібрації стимулюють кровообіг, емоційний тонус. Під дією ритму активізується дихання, збільшується вентиляція легенів.

Закордонні діячі впевнені, що будь-яка весела й легка мелодія створює в особистості дитини макростимулятори мозкової активності, що надалі сприяє кращому засвоєнню мови, читання. Вони зазначають, що музика – мистецтво прямого та сильного емоційного впливу не лише на людину, а й на суспільство загалом, і кожен особисто повинен виховати у собі правильні музичні смаки та розуміння музики (Михайлова, 2008).

3. Результати та дискусії

Сприймання музичного твору має свою значну специфіку, класична музика позитивно впливає на фізичний та психічний стан особистості. У хворих, які її слухали, не тільки знижувався рівень артеріального тиску, це допомогло позбутися депресивних станів, стресів, тривог, переживань і страждань. Виходячи із цього посилення, в основі класичної музики зберігається

віковий художній досвід, мудрість різних історичних поколінь. Варто зазначити, що до музичної класики відносять не лише твори великих композиторів, а й кращі зразки народної музичної творчості (Бондар, 2007). Музика, мабуть, більше за інші мистецтва має велику силу естетичного впливу на суспільство. Класичні твори відзначаються багатством змісту, красою та досконалістю форм, саме тому їх варто використовувати під час проходження державної практики. Під час практичних занять з учнями студенти-практиканти звертаються до творчості таких геніальних і талановитих композиторів світової музичної культури: Й.С. Баха, Л. Бетховена, В.А. Моцарта, Ф. Шуберта, Дж. Россіні та Дж. Верді, Ф. Шопена, Г. Берліоза, Ж. Біде, К. Дебюссі, М. Равеля, Я. Сибеліуса, Р. Штрауса, Б. Бартока, І. Стравінського, С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича, Е. Гріга, М. Глінки та М. Лисенка. Звичайно, своєю увагою вони зобов'язані не оминати імена відомих українських композиторів: М. Скорика, М. Колеси, Л. Людкевича, Л. Ревуцького, А. Кос-Анатольського.

Численні дослідження зазначають, що у подоланні дратівливості допомагає музика Петра Чайковського. Саме тому під час інтегрованих та музичних занять студенти під час проходження практики використовували твори «Весняна пісня» Фелікса Мендельсона, «Гуморески» Антона Дворжака, «Американець в Парижі» Джорджа Гершвіна, «Угорську рапсодію № 2» Ференца Ліста, «Аве Марія!» Франца Шуберта, вальси Іоганна Штрауса, адже саме вони покращують поведінку та заспокоюють гіперактивних школярів. Музика активізує розумові здібності, працездатність та зосередженість молоді, сюди варто віднести прелюдії Фредеріка Шопена, «Полонез» Михайла Огінського та сюїти «Пер Гюнт» Едварда Гріга, музичні твори Джузеппе Верді (Поментун, 2004).

Студенти нашого закладу освіти, які грають у музичних гуртах та закінчили музичну школу, віддають перевагу блюзу, класиці, джазу, соул, каліпсо, реггі, арт- і джаз-року. Варто зазначити, що мелодія має безпосередній вплив на їхню особистість, однак не вся музика позитивно впливає. Беззаперечно, тривожна, войовничо-наступальна за характером музика викликає почуття роздратованості.

Численні наукові дослідження показали, що класична музика, а особливо твори Моцарта, сприяє творчому мисленню, бо несе у собі дуже потужний енергетичний заряд (симфонії і концерти для скрипок). Її мажорні тони налаштовують до перемоги

(Падалка, 2008). Проведене спостереження студентами за учнями під час проходження практики доводить, що, слухаючи класичні твори, у школярів істотно підвищуються розумові здібності, виникають бажання творити красу навколо себе, покращується успішність.

Варто зазначити, що музика в стилі бароко покращує пам'ять та заспокоює, тому вона часто використовується студентами під час проходження практики в інклюзивних класах, особливо для осіб з особливими освітніми потребами.

Нині молодим педагогам та студентам-практикантам треба пам'ятати про чинне місце фольклорних творів, що містять у своїй суті надзвичайно важливі цілющі властивості, в яких в історичній конкретиці описується національно-патріотична специфіка української народної музичної творчості, духовні та культурні ідеали в жанрах, де простежуються наші традиції, своєрідний склад мислення українців. Традиційний фольклор вміщує у собі досвід сотень поколінь нашого народу. Автентичний характер фольклорних творів активізує та розвиває мислення молодого покоління.

Беззаперечно, налічується ціла низка музичних творів, які психологічно націлені на певний вік молоді (різноманітні інструментальні п'єси спеціально створені композиторами для школярів). У педагогічних цілях варто використовувати твори: «Дитячий альбом» П. Чайковського, «Дитячий куточок» К. Дебюссі, «Дитячі сцени», «Альбом для юнацтва» Р. Шумана, «Дитяча музика» С. Прокоф'єва і багато інших. Відтінки емоцій дитини прослідковуються в циклі Дебюссі, котрий налічує у собі шість дитячих п'єс, в яких автор майстерно проникає в дитячу психологію. Просто й легко зрозуміти, що твори, у яких проявляються характерні особливості соціуму, інтонаційно змальовують найбільш характерні емоційні стани, притаманні молоді (Ковальова, 2013). У розвитку особистості музичне виховання чинить вплив також і на соціальні властивості, впливаючи на внутрішній світогляд молодого покоління, формуючи патріотизм та активну життєву позицію. У широкому сенсі варто зазначити, що у монументальних музичних творах соціальні рівні духовного світу переплітаються між собою. В процесі слухання музики виокремлюються загальні та особливі соціальні властивості людини, які сприяють проявам раціонального та чуттєвого начал у виховному процесі, формуючи уяву, інтуїцію, потребу у самовираженні. Сприйняття музики неможливе без естетичної і художньої свідомості.

Музичне виховання являє собою багатогранний процес формування духовно-естетичних потреб не лише студентства, а й усього суспільства, його моральні принципи, інтелектуальний та духовний розвиток, рівень сформованості естетичної культури. У широкому розумінні – це формування високоінтелектуальної особистості, а в більш вузькому – це розвиток здібностей та талантів до музики. Воно стимулює та корегує природні задатки особистості. Заняття музикою сприяють формуванню інтересу до навколишнього світу, підвищують естетичний, емоційний та духовний розвиток (Падалка, 2008).

Висновки

Отже, згідно з отриманими результатами, зазначимо, що музика посідає чинне місце серед інших видів мистецтв. Науково доведено, що чим більше уваги приділяється музичним дисциплінам, тим ширше розкриває себе особистість в інших сферах життєдіяльності. Отже, абсолютно всі музичні твори можна умовно класифікувати за рівнями впливу: на активізуючі, тонізуючі, заспокійливі та розслаблюючі. Музичне виховання є базовою ланкою здоров'язбережувальної технології, яка націлена на профілактику інфекційних та інших захворювань, терапевтичну реабілітацію здоров'я молодого покоління. Музичне мистецтво – це універсальна виховна система, котра націлена на оптимізацію процесу власного розвитку особистості. Чинне місце у музичному вихованні належить фольклору. Варто наголосити, що позитивні ефекти відбувались під час проходження практики студентами в школах, вони зазначають, що від прослуховування музичних творів у школярів відбувались зміни у покращенні емоційного стану, у соціальній поведінці. Музика сприяє самореалізації, розвитку індивідуальності та пізнанні себе, забезпечуючи відчуття душевного спокою та комфорту, вона знімає втому і заряджає позитивною духовною енергією творчу молодь. Краса українських народних пісень та музики сприяє зародженню у студентів та учнів творчого натхнення, породжує позитивні емоції, творчу самореалізацію, підсилює переживання, думки, сприяє вивільненню ендорфінів, має терапевтичні лікувальні та реабілітаційні властивості. Дослідники музичного мистецтва класифікують вплив музики на молоде покоління за такими напрямками, як: вплив музичних інструментів; вплив музики відомих діячів культури, індивідуальний вплив творів світових композиторів класиків; вплив традиційної автентичної народної музики та фольклору. Професійний педа-

гог за допомогою занять музичними дисциплінами підкреслює досягнення своїх вихованців, сприяючи підвищенню самооцінки у студентів. У перспективі подальших досліджень планується дослідження інтеграції музики у спортивне життя під час позакласних спортивних занять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдулина Є.Б., Николаева Е.В. Теория музыкального образования. Москва : Академия. 2004. 336 с.
2. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: їх сутність та структура. *Освіта та управління*. 2007. Київ. № 2. С. 95–99.
3. Ковальова С. Дидактична модель формування предметних компетентностей учнів на уроках музичного мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного учителя*. 2013. № 8. Ч. 1. 20 с.
4. Козир А.В. Компетентність як необхідний компонент професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін. *Рукописи книжок*. 2004. С. 195–230.
5. Лутаєнко В.С. Естетика мислення. Київ : Мистецтво. 1974. 243 с.
6. Масол Л. Концепція загальної середньої освіти. *Мистецтво та освіта*. 2004. № 1. С. 2–5.
7. Медушинський В.О. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. Москва : Музыка. 1979. 319 с.
9. Михайлова Л.М. Естетичне виховання молоді : компетентнісний підхід. *Вісник національного технічного університету України. Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. Київ. № 1. С. 158–162.
10. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
11. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у

сучасній освіті: світовий досвід і українські перспективи. Київ : Освіта України, 2004. 111 с.

REFERENCES

1. Abdulyna, Ye.B., Nykolaieva, E.V. (2004). *Teoriya muzykalnoho obrazovanyia*. Moskva: Akademyia 336 [in Russian].
2. Bondar, S. (2007). *Terminolohichniy analiz poniat "kompetentsiia" i "kompetentnist" u pedahohitsi: yikh sutnist ta struktura*. *Osvita ta upravlinnia* Kyiv. No. 2. S. 95–99 [in Ukrainian].
3. Kovalova, S. (2013). *Dydaktychna model formuvannia predmetnykh kompetentnostei uchniv na urokakh muzychnoho mystetstva. Problemy pidhotovky suchasnoho uchytelia*. No. 8. Ch. 1. 20 p. [in Ukrainian].
4. Kozyr, A.V. (2004). *Kompetentnist yak neobkhidnyi komponent profesiinoi maisternosti vykladachiv mystetskykh dystsyplin*. *Rukopysy knyzhok*. S. 195–230 [in Ukrainian].
5. Lutaenko, V.S. (1974). *Estetyka myslennia*. Kyiv: Mystetstvo. 243 p. [in Ukrainian].
6. Masol, L. (2004). *Kontseptsiiia zahalnoi serednoi osvity*. *Mystetstvo ta osvita*. No.1. S. 2–5 [in Ukrainian].
7. Medushynskiy, V.O. (1979). *O zakonernostiakh y sredstvakh khudozhestvennoho vozdeistviya muzyky*. Moskva: Muzyka. 319 [in Russian].
9. Mykhailova, L.M. (2009). *Estetychne vykhovannia molodi: kompetentnisnyi pidkhid*. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy. Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika* Kyiv. No. 1. S. 158–162 [in Ukrainian].
10. Padalka, H.M. (2008). *Pedahohika mystetstva*. Kyiv: Osvita Ukrainy, 274 [in Ukrainian].
11. Pometun, O.I. (2004). *Dyskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhodu v ukrainskii osviti. Kompetentnisnyi pidkhid v suchasnii osviti: svitovyi dosvid i ukrainski perspektyvy*. Kyiv: Osvita Ukrainy, 111 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.12.2020.

The article was received 16 December 2020.

СЕКЦІЯ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.015

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-7>**РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ
У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

Бобир Ольга Ігорівна,
аспірантка кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи
Університет імені Альфреда Нобеля
bobyrolga@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2563-7011

У статті розкрито особливості реалізації педагогічних умов формування художньо-естетичного світобачення студентів-художників. Визначено такі педагогічні умови: створення комфортного художньо-творчого середовища в освітньому процесі ЗВО; інтеракція змісту фахових дисциплін з предметами соціально-гуманітарного циклів, спрямована на формування компонентів художньо-естетичного світобачення художників; залучення студентів до позанавчальної художньо-творчої діяльності шляхом активізації внутрішньої мотивації зовнішнім стимулюванням; забезпечення пріоритету практичної діяльності у вирішенні художніх завдань через вивчення природи в умовах пленеру. Мета статті полягає в описі реалізації педагогічних умов ефективного формування художньо-естетичного світобачення студентів-художників.

Реалізація першої умови передбачала створення особливого мистецького клімату в освітньому просторі класичного закладу вищої освіти. Реалізація другої умови спрямована на оновлення й доповнення змісту навчальних програм новими темами, завданнями, введенням спецкурсів, що дасть змогу глибше оволодіти фаховими компетентностями в межах конкретної навчальної дисципліни. Реалізація третьої умови передбачала залучення студентів до відвідування художніх музеїв, галерей; неформальних зустрічей-бесід з митцями; створення творчих портфоліо; залучення студентів до художньо-виставкової діяльності. Реалізація четвертої умови спрямована на отримання естетичних і художніх вражень від навколишньої дійсності в умовах пленеру, під час якого формується світобачення художника, його розуміння взаємозв'язку природи та людини.

У процесі наукового пошуку нами використано такі методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація. Реалізація визначених нами педагогічних умов формування художньо-естетичного світобачення студентів-художників у класичних закладах вищої освіти країни за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» сприятиме підвищенню показників структурних компонентів означеного світобачення.

Ключові слова: світобачення, художнє середовище, творча діяльність, пленер, виставки, освітній процес.

**IMPLEMENTATION OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS
OF THE FORMATION OF THE ARTISTIC AND AESTHETIC MINDSET
OF WOULD-BE ARTISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING**

Bobyrolga Olha Ihorivna,
Postgraduate Student at the Department of Innovative Technologies
in Pedagogy, Psychology and Social Work
Alfred Nobel University
bobyrolga@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2563-7011

The article reveals the features of realization of pedagogical conditions of the formation of the artistic and aesthetic mindset of students-artists. The following pedagogical conditions are defined: creating a comfortable artistry environment in the educational process of the institution of higher education; interaction of the content of professional disciplines with the subjects of social and humanitarian cycles, aimed at the formation of components of the artistic and aesthetic mindset of artists; involvement of students in

extracurricular artistic and creative activities by activating internal motivation by external stimulation; ensuring the priority of practical activities in solving artistic problems through the study of nature in terms of plein air.

The purpose of the article was to describe the implementation of pedagogical conditions for the effective formation of artistic and aesthetic mindset of students of the first (bachelor's) level of education.

The implementation of the first condition provided for the creation of a special artistic climate in the educational space of the classical institution of higher education. The implementation of the second condition was aimed at updating and supplementing the content of educational programs with new topics, tasks and the introduction of special courses that will allow deeper acquire the professional competencies within a particular discipline. The implementation of the third condition provided the involvement of students in visiting art museums and galleries; informal meetings-conversations with artists; creating art portfolios; involvement of students in exhibition activities. The implementation of the fourth condition was aimed at obtaining aesthetic and artistic impressions of the surrounding reality in terms of plein air, during which the artist's mindset, its understanding of the interconnection between nature and man are formed.

In the process of scientific search, we used the following methods of research: analysis, synthesis, generalization, systematization. The implementation of these pedagogical conditions for the formation of artistic and aesthetic mindset of students-artists in the classical institutions of higher education of the country at the educational and qualification level 'bachelor' will increase the structural components of this mindset.

Key words: *mindset, artistic environment, artistic activities, plein air, exhibitions, educational process.*

Вступ

Світобачення є невід'ємним складником життя й діяльності людини, яке розвивається від народження й протягом усього життя й саме в сьогодишню епоху надлишку різноманітної й легкодоступної інформації посилюється необхідність формування в сучасного Homo Sapiens свідомого ставлення до навколишньої дійсності, яке базується на знаннях, життєвому досвіді та чуттєво-емоційному сприйнятті.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Мистецтво має унікальні можливості впливу на світобачення людини, яке, у свою чергу, засноване на художньо-естетичному світобаченні самого митця і є певним енергетичним посилом, який «трансляє» художник до глядача, впливаючи на його почуття та емоції й проникаючи в підсвідомість, а тому впливає сильніше на формування його світобачення. Щоб мати вплив на глядача, у художника має бути власне бачення світу, а тому процес формування художньо-естетичного світобачення необхідно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а і як засіб особистісного розвитку митця на основі його естетичних потреб та інтересів. Для формування художньо-естетичного світобачення художника необхідним є сприйняття й інтерпретація навколишнього світу, формування особистісно-ціннісного ставлення до дійсності, здатність до самореалізації, а найголовніше, набуття художніх знань і вмінь.

Сьогодні стає зрозумілим, що сформоване світобачення є результатом цілісного уявлення про життя й місце людини в ньому; одну з головних ролей у процесі формування особистості студента та його світобачення відіграє саме «Alma Mater».

Для становлення майбутнього фахівця з образотворчого мистецтва важливим є формування в нього цілісного художньо-естетичного світобачення в процесі чотирирічного циклу фахової підготовки. Реалізацію цього аспекту будемо розглядати в статті.

2. Методологія та методи

У процесі наукового пошуку нами використано такі методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація.

3. Результати та дискусії

Передусім зазначимо, що в дослідженні під педагогічними умовами формування художньо-естетичного світобачення майбутніх художників розуміємо цілісний взаємопов'язаний комплекс спеціально створених у межах навчального процесу заходів, що передбачає мотивацію студентів до художньо-творчої діяльності й підвищує рівень сформованості показників заявлених критеріїв компонентів художньо-естетичного світобачення.

Упроваджуючи педагогічні умови формування художньо-естетичного світобачення, спиралися на такі підходи:

– системний – полягав у пошуку оптимальних поєднань педагогічних засобів, форм і методів формування художньо-естетичного світобачення майбутніх художників, оскільки вся навчальна діяльність формується в педагогічно обґрунтованій, логічній послідовності;

– поліхудожній – передбачав взаємозв'язок між різними видами образотворчого мистецтва, що підсилювало вплив на свідомість студента та розширяло його художньо-естетичне світобачення. В. Яюєці (Яюєці, 2019) указує, що всі види мистецтва органічно поєднані потребою особистості до виявлення духовної сутності художнього образу;

– діяльнісний – передбачав постійний процес художньо-творчої діяльності студентів за для ефективного засвоєння змісту навчання;

– аксіологічний – передбачав усвідомлення студентами значення майбутньої професійної діяльності, розуміння мети навчання, прагнення до професійного вдосконалення;

– особистісно орієнтований – за реалізації такого підходу в процесі навчання розвивалися творчі здібності, художньо-естетичний смак і мислення студентів;

– контекстний підходи – передбачав моделювання майбутньої професійної діяльності задля руху студента від навчального процесу через квазіпрофесійну підготовку з виходом на фахову професійну реалізацію.

Дотримувалися таких принципів: взаємозв'язку теорії й практики, співтворчості викладача-художника та здобувача, принципу індивідуалізації, пріоритету практичної мистецької діяльності й принципу рефлексивності. Нами визначено чотири педагогічні умови, які сприятимуть ефективному формуванню художньо-естетичного світобачення студентів-художників: створення комфортного художньо-творчого середовища в освітньому процесі ЗВО; інтеракція змісту фахових дисциплін з предметами соціально-гуманітарного циклів, спрямована на формування компонентів художньо-естетичного світобачення художників; залучення студентів до позанавчальної художньо-творчої діяльності шляхом активізації внутрішньої мотивації зовнішнім стимулюванням; забезпечення пріоритету практичної діяльності у вирішенні художніх завдань через вивчення природи в умовах пленеру. Розглянемо сутність реалізації кожної педагогічної умови.

Реалізація першої умови (створення комфортного художньо-творчого середовища в освітньому процесі ЗВО) передбачала створення особливого мистецького клімату. Поділяємо думки О. Комаровської (Комаровська, 2009), що художньо-творче середовище складається з духовно-творчої та художньо-предметної складових. Отже, проведена робота у двох напрямках: насичення простору творами мистецтва і створення атмосфери творчості на заняттях.

Створення особливого мистецького середовища передбачало насичення простору ЗВО кращими зразками академічних робіт з рисунка, живопису та композиції; відібраних з методичного фонду кафедри; репродукціями картин відомих майстрів; оригіналами робіт сучасних майстрів регіону. Як зазначає О. Перепелиця (Перепелиця, 2014), художньо-творча виставка

є продуманою та оформленою експозицією предметів мистецтва задля публічної демонстрації.

Реалізація цієї умови розпочалася зі студентами експериментальної групи в I семестрі. За нашим спостереженням, загальний простір навчального середовища на кафедрах образотворчого мистецтва (коридори, фойє) оздоблений картинами, що створює особливу художньо-естетичну атмосферу. Однак у більшості художньо-навчальних майстернях естетична сторона залишається поза увагою через першочергове функціональне значення такого приміщення. Отже, студентам-першокурсникам були повідомлені теми аудиторних і самостійних робіт з тріади головних фахових предметів («Академічний рисунок», «Академічний живопис» і «Композиція») на I семестр і запропоновано підібрати роботи з методичного фонду кафедри, які б відповідали заданим темам, задля створення еталонної експозиції в їхній майстерні.

Оформленню студентських майстерень передувало знайомство здобувачів із методичним фондом кафедри (академічними навчальними завданнями студентів, виконаними на I–IV курсах в умовах майстерні; роботами, створеними під час літньої практики: постановками, написаними в умовах пленеру, етюдами пейзажів, композиційними начерками та ескізами; дипломними роботами), оскільки саме художня колекція кафедри є базою для викладання мистецьких дисциплін. Реалізація цієї частини умови відбувалася через технологію навчання «Learning by doing» (Щербак, Куклін, 2001), у якій засвоєння навчального матеріалу відбувається через активну роль студента як у теоретичному плані, так і в практичному (Волкова, 2018).

Другим кроком для наповнення майстерні художньо-естетичною атмосферою стало створення ілюстративного стенду з репродукцій картин. У процесі такої роботи використана технологія «пазл» (Волкова, 2018), коли спочатку кожен студент самостійно підбирав репродукції, а потім уся група їх зіставляла, обираючи найкращі варіанти для компонування. Третім кроком для створення особливого художньо-предметного середовища стали виставки «Однієї картини», які відбувалися протягом року, систематично оновлюючись кожного місяця.

Іншим напрямом «занурення» студентів у мистецьку діяльність стало створення комфортного духовно-творчого середовища. Для створення творчого настрою та позитивного емоційного фону на практичних заняттях з рисунка й живопису викладачі-предметники використовували

музичний супровід і тематичні кінофрагменти. Для «насичення» майбутніх фахівців художніми враженнями, активізації захоплення професією, викладачі фахових дисциплін використали технологію «комунікативної атаки», яка реалізовувалася через розповіді вражаючих історій з життя митців і декламування цитат відомих майстрів.

Під час реалізації цієї умови для встановлення довірливих взаємин між викладачем і студентами та для створення настанов на успіх використовувалася демократичний стиль взаємин; викладачі забезпечували індивідуальний підхід у навчанні, створюючи ситуацію успіху для кожного.

Реалізація другої умови (інтерація змісту фахових дисциплін з предметами соціально-гуманітарного циклів, спрямована на формування компонентів художньо-естетичного світобачення художників) передбачала оновлення й доповнення змісту навчальних програм новими темами, завданнями, спецкурсами задля оволодіння фаховими компетентностями.

Опрацювавши галузеві стандарти, проаналізувавши навчальні плани та програми дисциплін з підготовки бакалаврів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», ми дійшли висновку, що освітній процес має певні потенційні можливості для формування художньо-естетичного світобачення майбутніх художників. Водночас такі можливості мало використовуються в процесі професійної підготовки й лише частково та фрагментарно вирішується проблема формування саме художньо-естетичного світобачення. Тому на основі глибокого аналізу навчальних планів, змісту робочих програм фахових дисциплін і предметів соціально-гуманітарного циклу зроблено висновок про доцільність оновлення й доповнення їх змісту новими темами, завданнями та введенням спецкурсів, що дасть змогу глибше оволодіти фаховими компетентностями в межах конкретної навчальної дисципліни та сприятиме ефективнішому формуванню художньо-естетичного світобачення майбутніх художників.

Уважаємо, що фундаментальна професійна підготовка майбутніх художників, формування в них художньо-естетичного світобачення буде ефективнішим за умови тісного зв'язку дисциплін образотворчої грамоти та соціально-гуманітарних предметів, у навчальних планах яких буде закладена єдина лінія тематичного наповнення. Убачаємо, що тематичне наповнення предметів соціально-гуманітарного циклу має бути професійно спрямованим та органічно пов'язаним зі спеціальністю «Образотворче

мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», що дасть студентам змогу глибше опанувати фахові знання, а отже, сформулювати художньо-естетичне світобачення.

Нами оновлено зміст дисциплін: «Основи кольорознавства» (збагачено завданнями на вираження емоцій через колір), «Композиція» (оновлено навчально-логічними вправами з теоретичного аналізу, завданнями на розробку і створення формальної абстрактної композиції), «Академічний живопис» (написання натюрморту й погрудного портрету в умовах пленеру), «Декоративно-прикладне мистецтво» (біографічні бесіди), «Філософія» (збагачено лекціями з розкриття змісту біблійних сюжетів, які найчастіше можна побачити на полотнах митців), «Історія мистецтв» (дискусії на художньо-естетичну тематику, лекція щодо мистецької діяльності Національної спілки художників України). Крім того, в освітній процес упроваджені два спецкурси: «Техніка та технологія художніх матеріалів» та «Архетип тем в образотворчому мистецтві».

Реалізація третьої умови (залучення студентів до позанавчальної художньо-творчої діяльності шляхом активізації внутрішньої мотивації зовнішнім стимулюванням) складалася з реалізації таких позицій: систематичного відвідування студентами художніх музеїв і галерей, неформальних зустрічей-бесід з митцями регіону у творчих майстернях, створення власних творчих портфоліо студентами-художниками, систематична участь студентів у художніх виставках і залучення студентів до організації експозицій художніх виставок.

Крім того, використовуючи сучасні технології, будучи в ролі екскурсовода, викладачі ознайомлювали студентів з колекціями художніх музеїв світу, які представлені у віртуальному просторі. Серед таких музеїв і галерей були Метрополітен-музей, Британська національна галерея, Лувр.

Для підвищення показників когнітивного критерію в позааудиторний час зі студентами експериментальної групи проведено музейні години на базі художнього музею. Під час формувального етапу експерименту викладачі кафедри проводили персональні виставки, до організації яких залучали студентів-художників. Студенти навчалися основ експозиційної грамоти, особливостям формування експозицій з графічних і живописних робіт, скульптур і робіт декоративно-ужиткового характеру. У процесі таких робіт студенти набули вміння і навичок експозиційної роботи: монтажу й демонстрації експозицій, проведення реекспозиції, нагляду за станом експозиції, ведення поточної експозиційної документації.

На третьому році студенти створювали художнє портфоліо, яке передбачало фіксування індивідуальних досягнень за пройдений навчальний період і показувало творчу траєкторію, яка допомагала ефективно аналізувати й планувати подальшу творчу діяльність. О. Кайдановська (Кайдановська, 2013) визначає «портфоліо» як представлення надбань автора до потенційного замовника з метою отримання роботи («portare» – «носити» й «folium» – «лист для запису»).

Отже, залучення студентів до позанавчальної художньо-творчої діяльності шляхом активізації внутрішньої мотивації зовнішнім стимулюванням сприяло підвищенню всіх компонентів художньо-естетичного світобачення студентів-художників.

Реалізація четвертої умови (забезпечення пріоритету практичної діяльності у вирішенні художніх завдань через вивчення природи в умовах пленеру) відбувалася на навчальній літній пленерній практиці після першого та другого років навчання. Переконані, що саме живопис в умовах пленеру дає можливість студентам отримати всю повноту естетичних і художніх вражень від навколишньої дійсності; допомагає майбутньому художнику тонко підмічати й передавати кольорові особливості певного стану природи, впливу світлоповітряного середовища й простору. Крім того, на пленері формується світобачення художника, його розуміння взаємозв'язку природи та людини. Як зазначає О. Сова (Сова, 2018), навчання живописної грамоти ґрунтується на візуальному пізнанні навколишньої дійсності, що можливо лише в умовах роботи на природі.

Перша пленерна практика розпочалася з організаційних настановних зборів, на яких викладач ознайомлював студентів із самим поняттям «пленер», історією його виникнення, особливостями та значенням для художника. Метою пленеру першого року навчання було вивчення форм живої природи в їх природному стані (пропорції, ритми, динаміка, кольорові відношення) задля збагачення особистості студента як емоційно, так і широким вибором різнобарвлених пейзажних мотивів, що освіжає палітру художника.

Для отримання студентами повноцінного художнього досвіду використовувалися місця для проходження пленеру з різноманітними пейзажними мотивами, пам'ятниками архітектури тощо. До того ж студенти мали змогу працювати в різний час доби (зранку, вдень, увечері), що сприяло пізнанню різноманітної кольорової гамми й колориту в однакових пейзажних мотивах, що відобразилося в їхніх етюдах.

Перед студентами були поставлені завдання: передача різноманіття сонячного освітлення та повітряного середовища, що потребує швидкого письма мазками в техніці «a la prima» (за один прийом), із якою викладач ознайомив через особистий показ написання етюдів.

Для отримання студентами повноцінного художнього досвіду використовувалися місця для проходження пленеру з різноманітними пейзажними мотивами, пам'ятниками архітектури тощо. До того ж студенти мали змогу працювати в різний час доби (зранку, удень, увечері), що сприяло пізнанню різноманітної кольорової гамми й колориту в однакових пейзажних мотивах, що відобразилося в їхніх етюдах.

Акцентуємо увагу на художніх матеріалах, які використовували студенти. Так, зазвичай під час аудиторних занять із живопису студенти працюють у техніці олійного живопису, а система пленерних завдань передбачала знайомство з виразливими можливостями різноманітних художніх матеріалів, серед яких – акварель, гуаш, акрил. Графічні роботи виконувалися пастеллю, вугіллям, сангіною, тушшю й пером, лайнерами тощо.

У дні несприятливих погодних умов заняття переносилися в майстерню і студенти виконували начерки та замальовки краєвиду з вікна. Крім того, у такі дні відвідували зоологічні музеї, де була можливість вивчати художньо-анатомічну будову опудал тварин, птахів і комах.

Охоплення широкого спектру пленерних тем дало студентам змогу вдосконалювати свої художні вміння, відпрацьовувати й удосконалювати техніку виконання завдань, досліджувати нові натурні об'єкти в процесі художнього зображення та набувати нових естетичних та емоційних вражень від роботи на пленері.

Після закінчення чотиритижневого пленеру студенти робити експозицію виставки з написаних робіт, яка показала гарні результати й велику користь живописної практики для студентів. Самі ж студенти відкрили для себе нові можливості художніх матеріалів, отримали враження, зарядилися творчою енергією та спланували подальшу творчу роботу на період літніх канікул.

Висновки

Отже, реалізація першої умови (створення комфортного художньо-творчого середовища в освітньому процесі ЗВО) засвідчила, що в атмосфері доброзичливості й довіри, співтворчості й поваги, яка створена викладачем, студенти розкривають свій творчий потенціал, з'являється прагнення до вдосконалення професійної

майстерності та глибшого освоєння майбутньої професії. Реалізація другої умови (інтерація змісту фахових дисциплін з предметами соціально-гуманітарного циклів) сприяла більш фундаментальній професійній підготовці майбутніх художників, формуванню професійно-когнітивного компонента означеного феномена. Запропонована третя педагогічна умова (залучення студентів до позанавчальної художньо-творчої діяльності) дала можливість активізувати в студентів внутрішню потребу у творчості, підвищити рівень зацікавленості професією та дала поштовх до систематичного опанування практичної частини професії не лише в межах освітнього процесу закладу вищої освіти, а й у позанавчальний час.

Реалізація четвертої педагогічної умови (забезпечення пріоритету практичної діяльності у вирішенні художніх завдань через вивчення природи в умовах пленеру) дала можливість студентам отримувати всю повноту естетичних і художніх вражень від оточуючої дійсності й сформувати діяльнісний компонент художньо-естетичного світобачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
2. Кайдановська О.О. Портфоліо у професійній діяльності та освіті архітектора. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів : вид-во Львів. політ., 2013. С. 89–96.
3. Комаровська О.А. Художньо-освітній простір навчального закладу як передумова розвитку художньо обдарованої особистості. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : збірник наукових праць*. Вип. 2. Київ : Ін-т обдарованої дитини АПН України, 2009. 276 с.
4. Перепелиця О.В. Художньо-творча виставка як підсумок творчої діяльності колективу. *Наука і освіта*. 2014. С. 147–150.
5. Сова О.С. Формування художньо-педагогічних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі пленерної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2018. 325 с.

6. Щербак О.І., Куклін О.В. Організація підготовки фахівців із комерційної діяльності: навчальний посібник. Львів : Оріяна-Нова, 2001. 218 с.

7. Яюєці В. Формування поліхудожнього світогляду майбутніх учителів музики Китаю та України в процесі фортепіанного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 246 с.

REFERENCES

1. Volkova, N. P. (2018). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Interactive learning technologies in higher education: a textbook]. Dnipro : Universytet imeni Alfreda Nobelja. 360 p. [in Ukrainian].
2. Kaidanovska, O. O. (2013). *Portfolio u profesiinii diialnosti ta osviti arkhitekтора*. [Portfolio in the professional activity and education of an architect]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Lviv : vyd-vo Lviv. polit. P. 89–96 [in Ukrainian].
3. Komarovska, O. A. (2009). *Khudozhno-osvitnii prostir navchalnoho zakladu yak peredumova rozvytku khudozhno obdarovanoi osobystosti*. [Artistic and educational space of an educational institution as a precondition for the development of an artistically gifted personality]. *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia ta praktyka : zb. nauk. prats*. Vyp. 2. Kyiv : In-t obdarovanoi dytyny APN Ukrainy. 276 p. [in Ukrainian].
4. Perepelytsia, O. V. (2014). *Khudozhno-tvorcha vystavka yak pidsumok tvorchoi diialnosti kolektyvu*. [Art and creative exhibition as a result of the creative activity of the team]. *Nauka i osvita*. P. 147–150 [in Ukrainian].
5. Sova, O. S. (2018). *Formuvannia khudozhno-pedahohichnykh umin maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v protsesi plenernoï praktyky*. [Formation of artistic and pedagogical skills of future teachers of fine arts in the process of plein air practice] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Kyiv. 325 p. [in Ukrainian].
6. Shcherbak O. I., Kuklin O. V. (2001). *Orhanizatsiia pidhotovky fakhivtsiv iz komertsiinoï diialnosti: navch. posib*. [Organization of training of specialists in commercial activity: textbook]. Lviv : Oriiana-Nova. 218 p. [in Ukrainian].
7. Yaiuetsi, V. (2019). *Formuvannia polikhudozhnoho svitohliadu maibutnikh uchyteliv muzyky Kytaiu ta Ukrainy v protsesi fortepiannoho navchannia*. [Formation of polyartistic worldview of future music teachers of China and Ukraine in the process of piano education] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Kyiv. 246 p. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 17.12.2020.
The article was received 17 December 2020.*

УДК 37:796.015:351.74

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-8>

КОМПЛЕКСНЕ ПОЄДНАННЯ НАПРЯМІВ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ В МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Боровик Микола Олександрович,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 2

Харківський національний університет внутрішніх справ

boroviknik86@gmail
orcid.org/0000-0003-0943-6735

У праці розглянуто питання, пов'язанні з формуванням фізичної витривалості майбутніх офіцерів поліції шляхом комплексного поєднання напрямів фізичної, тактичної, вогневої та психологічної підготовки.

Розглянутий термін фізична підготовка поліцейського, а саме фізична підготовка поліцейських – це спеціалізована професійно-прикладна система фізичного виховання, яка спрямована на збереження здоров'я, творчої та трудової активності, усебічний розвиток фізичних і психічних якостей, спеціально-прикладних і життєво важливих умінь і навичок, необхідних для виконання службових завдань, визначені їй загальні та спеціальні завдання.

Ефективність виконання прийомів фізичного впливу працівниками поліції залежить від розвитку фізичних якостей. Розвиток швидкісного складника фізичної витривалості дає змогу випередити суперника, відреагувати швидше й виграти час у поєдинку. Вияв комплексних форм швидкісних рис тісно пов'язаний із рівнем розвитку сили, гнучкості, координаційних здібностей, досконалістю техніки виконання певної рухової дії.

Виконання прийомів фізичного примусу вимагає від поліцейських розвитку такої риси, як гнучкість.

Такі дії виникають під час застосування поліцейських заходів примусу, переслідування правопорушників, подолання різноманітних перешкод.

У складних, непередбачуваних умовах ефективніше виконуватимуть рухові завдання працівники з достатнім рівнем розвитку спритності. Основними елементами спритності є координованість, точність, своєчасність і раціональність рухів і дій.

Розвиток силового складника окремих груп м'язів дасть змогу вдосконалити прояв вибухової сили поліцейському, що є актуальним при затриманні правопорушника, який чинить злісну непокору.

Розкрита сутність тактичної, вогневої та професійно-психологічної підготовки майбутніх офіцерів поліції, визначені їх напрями й засоби реалізації.

Установлено, що забезпечення поєднання напрямів підготовки (фізичної, тактичної, вогневої та психологічної) можливо за умови оволодіння курсантами алгоритмами дій поліцейського в різних ситуаціях професійної діяльності як під час проведення навчальних занять, так і під час проходження навчальної практики і стажування на посаді.

Запропоновано приклад сценарію ситуаційного завдання на тему: «Групове порушення публічного порядку», що допоможе вирішити низку питань, а саме: 1) оволодіти діями при припиненні групового порушення публічного порядку; 2) удосконалювати дії з дотримання заходів особистої безпеки; 3) удосконалити тактики комунікації; 4) удосконалювати вміння здійснювати «контакт і прикриття».

Ключові слова: професійно важливі якості, курсант, професійна підготовка, фізична витривалість, ситуаційне завдання, комплексний підхід.

COMPLEX COMBINATION OF PROFESSIONAL TRAINING DIRECTIONS AND THE PURPOSE OF FORMATION OF PHYSICAL ENDURANCE IN FUTURE POLICE OFFICERS

Borovyk Mykola Oleksandrovych,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Tactical and Special Physical Training
Kharkiv National University of Internal Affairs

boroviknik86@gmail
orcid.org/0000-0003-0943-6735

This work covers issues related to the formation of physical endurance of future police officers through a comprehensive combination of directions of physical, tactical, fire and psychological training.

The term physical training of a police officer is considered. Physical training of police officers is a specialized professional-applied system of physical education, which is aimed at maintaining health, preservation creative

and labor activity, comprehensive development of physical and mental qualities, special-applied and vital skills and abilities needed to perform official tasks, its general and special tasks are defined.

The effectiveness of the use of techniques of physical impact by police officers depends on the development of physical qualities. The development of the speed component of physical endurance allows you to get ahead of the opponent, react faster and gain time in the fight. The manifestation of complex forms of speed features is closely related to the level of development of strength, flexibility, coordination skills, perfection of the technique of performing a certain motor action.

Realization of techniques of physical impact forces police officers to develop such a feature as flexibility.

Such actions occur during the use of police coercive measures, prosecution of offenders, overcoming various obstacles.

In difficult, unpredictable conditions, motor tasks will be performed more effectively by employees with a sufficient level of dexterity development. The main elements of dexterity are coordination, accuracy, timeliness and rationality of movements and actions.

The development of the force component of certain muscle groups will improve the manifestation of "the explosive force" of a police officer, which is relevant when apprehending an offender who commits malicious disobedience.

The essence of tactical, fire and professional-psychological training of future police officers is revealed, their directions and means of realization are defined.

It was found that providing a combination of directions of training (physical, tactical, fire and psychological) is possible if the cadets master the algorithms of police action in different situations of professional activity both during training and during training and internships.

An example of a scenario of a situational task on the topic: "Group violation of public order" is offered, which will allow to solve a number of questions, namely: 1) to master actions at the termination of group violation of a public order; 2) to improve actions on observance of measures of personal safety; 3) improve communication tactics; 4) to improve the skill of "contact and cover".

Key words: *professionally important qualities, cadet, professional training, physical endurance, situational task, integrated approach.*

Вступ

Ефективність виконання прийомів фізичного впливу працівниками поліції залежить від розвитку фізичних якостей. Розвиток швидкісного складника фізичної витривалості дає змогу випередити суперника, відреагувати швидше й виграти час у поєдинку. Вияв комплексних форм швидкісних рис тісно пов'язаний із рівнем розвитку сили, гнучкості, координаційних здібностей, досконалістю техніки виконання певної рухової дії.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Фахівцями (М. Булатова, Т. Круцевич, І. Медведєва, В. Платонов) доведено, що розвинені фізичні риси людини є передумовою ефективною професійної діяльності. Дослідження М. Ануфрієва, В. Ведернікова, О. Зарічанського, В. Монастирського, В. Пліска, В. Синьова свідчать, що досягнення високих результатів професійної діяльності можливе лише за умови належної психофізичної підготовленості правоохоронців.

Відповідно до положень чинних нормативних документів, визначення рівня фізичної підготовленості майбутніх офіцерів поліції здійснюють під час добору кандидатів на службу в поліцію, у подальшому під час щорічної підсумкової перевірки в системі службової підготовки поліцейських.

2. Методологія та методи

Рівень фізичної підготовленості кандидатів на службу в поліцію визначають шляхом тестування й визначення рівня розвитку основних фізичних рис і навичок

з метою встановлення придатності кандидата до служби в поліції та спроможності переносити фізичні навантаження без зниження працездатності під час виконання службових завдань, що стоять перед органами й підрозділами поліції. Тобто йдеться про необхідність визначення рівня фізичної витривалості майбутнього поліцейського.

Аналіз нормативів із загальної фізичної підготовки свідчить про зниження вимог до фізичної підготовленості працівників поліції загалом (за винятком кандидатів на службу до підрозділів поліції особливого призначення).

Поряд із цим останнім часом має місце недостатній рівень фізичного розвитку, слабка фізична й психологічна підготовленість кандидатів на навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Це в подальшому ускладнює процес оволодіння ними професійними вміннями й навичками, що вимагає розробки методики розвитку їхніх фізичних якостей, зокрема фізичної витривалості, стимулювання до занять фізичними вправами.

Метою статті є теоретичне обґрунтування комплексного підходу до формування фізичної витривалості майбутніх офіцерів поліції в процесі навчання шляхом поєднання напрямів фізичної, тактичної, вогневої та психологічної підготовки й забезпечення їх практичної спрямованості.

3. Результати та дискусії

До головних напрямів, що забезпечують формування фізичної витривалості як

інтегрованої характеристики особистості фахівця, на нашу думку належить *фізична підготовка, тактико-спеціальна (тактична), вогнева й психологічна*. Зазначені напрями професійної підготовки реалізуються через зміст навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки: «Спеціальна фізична підготовка», «Тактико-спеціальна підготовка» («Тактична підготовка»), «Вогнева підготовка», «Професійно-психологічна підготовка працівників поліції», «Юридична психологія».

Фізична підготовка – це спеціалізована професійно-прикладна система фізичного виховання, яка спрямована на збереження здоров'я, творчої та трудової активності, усебічний розвиток фізичних і психічних якостей, спеціально-прикладних і життєво важливих умінь і навичок, необхідних для виконання службових завдань (Ануфрієв, Бутов, 2003: 46). Її метою є підготовка фізично розвиненого офіцера поліції, який спроможний витримувати великі фізичні навантаження та психологічну напруженість і вирішувати завдання, які виникають у процесі служби, формування звички до самостійних систематичних занять фізичними вправами протягом усього життя.

У процесі фізичної підготовки курсантів вирішують загальні та спеціальні завдання. *Загальні завдання*: розвиток і вдосконалення фізичних якостей – витривалості, сили, швидкості, спритності; оволодіння руховими вміннями та навичками, необхідними для виконання службових завдань; виховання сміливості, рішучості, ініціативності, наполегливості, самостійності, впевненості у своїх силах, психічної стійкості; залучення до регулярних занять фізичними вправами та спортом; опанування теоретичних знань і практичних умінь самоконтролю за станом здоров'я в процесі занять фізичними вправами.

Спеціальні завдання: оволодіння прийомами самозахисту, рукопашного бою, обеззброєння й затримання осіб, що загрожують публічного порядку, особистій безпеці та безпеці громадян; формування вмінь долати природні та штучні перешкоди, виконувати спеціальні вправи; уміння орієнтуватися на місцевості.

У контексті формування фізичної витривалості спеціальна фізична підготовка має бути спрямована на розвиток основних фізичних рис: сили, швидкості, гнучкості, спритності.

Під час застосування прийомів фізичного примусу поліцейському необхідно виявляти силу, а отже, навантаження під час фізичної підготовки мають бути такими, щоб забезпечити найвищий прояв сило-

вих можливостей при виконанні рухових дій і збереження правильної техніки виконання прийомів.

Напружений графік професійної діяльності поліції вимагає розвитку в поліцейських фізичної витривалості (загальної та спеціальної). Загальна витривалість дає можливість упродовж тривалого часу виконувати роботу, що потребує високих вимог до серцево-судинної системи, системи дихання й центральної нервової системи. Розвинена загальна витривалість дає людині змогу: а) виконувати значний обсяг рухової діяльності; б) підтримувати високий рівень інтенсивності рухової діяльності; в) швидко відновлювати сили після значних навантажень. Спеціальна фізична витривалість (силова, швидкісна, координаційна) дає змогу зберігати ті самі показники, але в більш складних (нетипових, екстремальних) умовах. Розвиток фізичної витривалості (загальної й спеціальної) у майбутніх офіцерів поліції вимагає цілеспрямованої й спеціально організованої фізичної підготовки.

Ефективність виконання прийомів фізичного впливу працівниками поліції залежить також від розвитку *швидкості*. У науковій літературі швидкість розглядають як комплекс функціональних властивостей, що забезпечують виконання рухових дій за мінімально стислий проміжок часу. Розрізняють елементарні комплексні форми вияву швидкісних рис.

Розвиток швидкісного складника фізичної витривалості дає змогу випередити суперника, відреагувати швидше й виграти час у поєдинку. Вияв комплексних форм швидкісних рис тісно пов'язаний із рівнем розвитку сили, гнучкості, координаційних здібностей, досконалістю техніки виконання певної рухової дії.

Виконання прийомів фізичного примусу вимагає від поліцейських розвитку такої риси, як гнучкість. *Гнучкість* – це морфологічні й функціональні властивості опорно-рухового апарату, які визначають амплітуду різних рухів. Специфіка професійної діяльності працівників поліції передбачає виконання ними різноманітних рухових дій, деякі з яких потребують незначної амплітуди рухів у суглобах, а інші – майже граничної. Такі дії виникають під час застосування поліцейських заходів примусу, переслідування правопорушників, подолання різноманітних перешкод тощо.

Як зазначає В. Бондаренко (Бондаренко, 2018: 142), у складних, непередбачуваних умовах ефективніше виконуватимуть рухові завдання працівники з достатнім рівнем розвитку *спритності*. Спритність є однією з найбільш багатограних за структурою

та виявом фізичною рисою, яку тлумачать як здатність швидко, точно, цілеспрямовано, економно й винахідливо виконувати рухові завдання. Вона визначається здатністю точно здійснювати рухи, швидко перерозподіляти увагу з одних рухових дій на інші, знаходити оптимальні варіанти виконання вправи в разі зміни умов. Основними елементами спритності є координованість, точність, своєчасність і раціональність рухів і дій.

Тактична підготовка. Тактична (тактико-спеціальна) підготовка спрямована на підготовку працівників поліції, які володіють теоретичними знаннями, уміннями й навичками з питань тактики дій поліції в поліцейських операціях, у типових та екстремальних ситуаціях різноманітного характеру, готовності до практичних дій в екстремальних умовах і під час проведення поліцейських операцій, а також із забезпечення публічного порядку на основі вимог законів України, статутів, інструкцій та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції.

Тактична (тактико-спеціальна) підготовка майбутніх поліцейських спрямована на засвоєння теоретичних основ та основних принципів роботи засобів спеціальної техніки; оволодіння тактичними прийомами застосування спеціальної техніки; засвоєння правових основ застосування спеціальної техніки; набуття навичок практичної роботи з окремими зразками спеціальної техніки; застосування поліцейських заходів примусу (фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї), засобів спостереження, сигналізації та зв'язку при виконанні завдань з охорони публічного порядку й в інших умовах складної оперативної обстановки; застосування сучасних спеціальних технічних засобів, що знаходяться на озброєнні поліції; набуття навичок документального оформлення фактів використання технічних засобів та оформлення отриманих результатів застосування засобів спеціальної техніки.

Одним із напрямів тактико-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів поліції є набуття знань, умінь і навичок щодо забезпечення особистої безпеки, безпеки громадян і безпеки підпорядкованого особового складу при виконанні оперативно-службових завдань.

Згідно з визначенням А. Черкашина, особиста безпека – це система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, що дають можливість зберегти життя і здоров'я поліцейського, забезпечити високий рівень ефективності його професійних дій. Особиста безпека є результатом реалізації комплексу заходів,

спрямованих на зниження професійного ризику до реально можливого мінімуму, що дає змогу гарантувати збереження життя й здоров'я, нормальний психічний стан, дієздатність працівника поліції (Черкашин, Акіменко, Бондаренко, 2009: 235).

Для підвищення рівня особистої безпеки під час здійснення професійної діяльності поліцейський повинен володіти знаннями стосовно тактики забезпечення безпеки; особливостей дій під час наближення й контакту; дій поліцейського на місці події; дій під час опитування особи (заявника, потерпілого, свідка); тактично правильного здійснення поверхневої перевірки особи та її особистих речей; дій при супроводженні затриманого (у пішому порядку й на транспорті).

Реалізація завдань тактичної (тактико-спеціальної) підготовки майбутніми офіцерами поліції вимагає досить високого рівня їхньої фізичної підготовки й розвиненої фізичної витривалості, зокрема, у складних (екстремальних) ситуаціях професійної діяльності.

Важливим складником професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції є *вогнева підготовка*, основи якої закладають у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Мета вогневої підготовки – формування в майбутніх офіцерів поліції «міцного теоретичного підґрунтя ключових розділів вогневої підготовки: матеріальної частини зброї, заходів безпеки під час поводження зі зброєю, порядку та правил її застосування, використання, а також прийомів і правил ведення вогню з пістолета й автомата; розвиток у поліцейських навичок безпечного поводження зі зброєю; набуття впевненості в надійності й ефективності зброї, яка знаходиться на озброєнні Національної поліції» (Круцевич, 2012: 195).

Оволодіння зазначеними вміннями та навичками з вогневої підготовки вимагає розвитку фізичної витривалості, зокрема спеціальної фізичної витривалості (швидкісної та координаційної), оскільки ефективно (прицільне) використання вогнепальної зброї досягається саме за рахунок швидкого реагування (наприклад ухилення), здатності до контролю положення тіла, гнучкості й збереження статичності положення під час стрільби.

Швидкість дій поліцейського й уміння користуватися вогнепальною зброєю під час вогневого контакту зі злочинцем, як зазначають С. Гаврік, А. Черніков (Гаврік, Черніков, 2016: 116), є гарантією збереження життя та здоров'я. Фахівці підкреслюють, що під час підготовки майбутніх поліцейських необхідно формувати в них навички ведення вогню на випередження,

без якісного прицілювання, за стислий проміжок часу; на коротких дистанціях, під час руху, зі зміною позицій і з укриття; на тлі фізичних і психологічних факторів відволікання; в умовах обмеженої видимості тощо.

Формування зазначених умінь і навичок з вогневої підготовки й розвиток необхідних вольових рис і якостей особистості досягається шляхом моделювання конкретних професійних ситуацій на заняттях із вогневої підготовки й використання тренажерів (наприклад мультимедійного тиру), які відтворюють та імітують умови застосування вогнепальної зброї.

Особливе місце в професійній підготовці майбутніх офіцерів поліції посідає *психологічна (професійно-психологічна) підготовка* до професійної діяльності, яка починається й реалізується в освітньому процесі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання як під час засвоєння змісту відповідних навчальних дисциплін, так і в позанавчальній діяльності.

Психологічна підготовка має на меті формування в курсантів стійкої позитивної мотивації до правоохоронної діяльності; розвиток професійно важливих якостей; підтримання на високому рівні психологічної готовності до впевненого й ефективного виконання працівниками своїх службових обов'язків відповідно до посади та виду діяльності в типових та екстремальних ситуаціях; зміцнення згуртованості працівників довкола мети професійної діяльності, формування відповідної корпоративної культури в службових колективах; озброєння працівників психологічними вміннями й навичками, необхідними для успішної, безпечної й ефективно професійної діяльності, також психологічна підготовка є однією з умов швидкої адаптації людини до обставин, що пов'язані із загрозою для життя; спрямована на формування стійкості до негативних чинників оперативно-службової діяльності (Делікатний, 1995: 80).

Уважаємо, що для реалізації завдань із психологічної підготовки майбутніх офіцерів поліції в контексті формування фізичної витривалості доцільно використовувати такі форми роботи: тренінги щодо розвитку професійної пам'яті, уваги й спостережливості; психофізичні тренінги щодо подолання перешкод (ускладнення, смуга перешкод, лабіринти); ідеомоторне тренування; тренінги з використанням елементів несподіванки, дефіциту часу, шумових і вогневих ефектів (морально-психологічна смуга); тренінги щодо опанування ситуацій, пов'язаних зі сприйняттям страждань, крові, поранень, травм, убитих; навчання

основам аутогенного тренування; тренінги самонавіювання, самовпевненості, настрою; ситуативно-образне психорегулявальне тренування, уявне оцінювання курсантом індивідуально-ціннісних якостей і ситуацій, у яких він досяг успіху.

Узагальнюючи викладене вище, можемо сказати, що сутність комплексного підходу формування фізичної витривалості майбутніх офіцерів поліції полягає у використанні в усіх напрямках підготовки (фізична, тактична, вогнева, психологічна) методів, форм і засобів, які наближають процес навчання до реальних умов професійної діяльності (навчально-тренувальні стрілецькі комплекси, інтерактивний тир, штурмова смуга перешкод, тактичний полігон, лабіринти тощо), моделюють та імітують професійні ситуації (сюжетно-рольові ігри, сценарії, алгоритми дій у різних ситуаціях), що як сприяє розвитку фізичної витривалості, так і підвищує рівень підготовки майбутніх офіцерів поліції до професійної діяльності загалом.

Для оволодіння алгоритмами дій поліцейського курсантам пропонують комплекс ситуаційних завдань, вирішення яких вимагає знань і вмінь із фізичної, тактичної, вогневої підготовки, а також юридичних і психологічних засад професійної діяльності поліцейського. Ситуаційні завдання є інсценуванням певного правопорушення; ролі правопорушників і поліцейських виконують курсанти. Вирішення кожного ситуаційного завдання сприяє: 1) оволодінню курсантами правомірними та безпечними діями в конкретній ситуації; 2) удосконаленню професійних умінь і навичок (особистої безпеки, застосування заходів поліцейського примусу, фізичних прийомів самозахисту, прийомів застосування вогнепальної зброї); 3) підвищенню психологічної готовності до дій у складних умовах, розвитку вольових якостей особистості (рішучості, самовладання, упевненості тощо).

Розглянемо приклад сценарію ситуаційного завдання на тему «Групове порушення публічного порядку», вирішення якого дає змогу сформувати в курсантів алгоритм правомірних дій під час припинення групового порушення публічного порядку (таблиця 1).

Завдання заняття: 1) оволодіти діями при припиненні групового порушення публічного порядку; 2) удосконалювати дії з дотримання заходів особистої безпеки; 3) удосконалити тактики комунікації; 4) удосконалити вміння здійснювати «контакт і прикриття».

Час заняття: 160 хвилин. Місце: відкрита місцевість.

Таблиця 1

Алгоритм дій поліцейських у ситуації групового порушення публічного порядку

№	Зміст	Час (хв.)	Організаційно-методичні вказівки
1. Підготовча частина – 5 хв.			
1.1	Перевірка особового складу, доведення мети й завдань заняття.	5	Перевірити готовність слухачів до заняття. Звернути увагу на однострій і наявність спорядження.
2. Основна частина – 150 хв.			
2.1	Спідрейсери (група осіб) заблокували рух на дорозі, чинять опір, скоюють напад на поліцейських.	30	Зі складом групи ознайомитися за допомогою відеоматеріалу групових порушень публічного порядку. Опрацювати основні принципи під час проведення сценарію: - установити основні цілі; - установити основні завдання; - визначити основні помилки поліцейських у відеосюжеті; - довести заходи особистої безпеки всіх учасників при проведенні сценарію («правопорушникам» надається змога користуватися фактами порушення особистої безпеки патрульними – напад, заволодіння зброєю, утеча).
2.2	Частина 1 – Групове порушення публічного порядку, напад на поліцейських. 1. Підхід поліцейських до правопорушників. 2. Оцінювання обстановки, доповідь диспетчеру, виклик допомоги. 3. Відпрацювання принципів «контакт і прикриття». 4. Прибуття додаткових нарядів. 5. Утворення патрульної групи. 6. Координація дій поліцейських. 7. Затримання правопорушників. 8. Утримання периметру безпеки.	60	Група поділяється на дві частини. Перша підгрупа поділяється на пари. Спочатку на місце пригоди прибуває один наряд поліції. <i>Розподіл ролей:</i> - поліцейські – перша підгрупа. - правопорушники – друга підгрупа. <i>Звернути увагу на дотримання поліцейськими заходів безпеки.</i> При підході до правопорушників проводиться оцінювання обстановки (місце пригоди, наявність людей і т/з навколо, ступінь небезпеки). Після оцінювання обстановки до диспетчера доводяться відомості щодо ситуації, яка склалася, і викликається допомога.
			Після привітання поліцейські стають за схемою «контакт і прикриття» в позицію «інтерв'ю» і спілкуються з організатором. Працівники поліції наголошують: « <i>Блокування дорожнього руху – це порушення публічного порядку. Припиніть правопорушення.</i> » Після прибуття додаткових нарядів перший наряд патрульної поліції доповідає диспетчеру про факт їхнього прибуття й, можливо, про необхідність додаткових нарядів поліції. Перший і додаткові наряди патрульної поліції утворюють патрульну групу. Очолює патрульну групу старший наряду патруля, який першим прибув на місце пригоди. Старший патрульної групи доводить до відома відомості щодо ситуації та ставить завдання патрульній групі, розташовує всіх патрульних у єдине шиккування. Порядок, дистанція між патрульними в шикванні залежить від ступеня небезпеки. Старший патрульної групи подає команди: « <i>Припиніть правопорушення</i> », « <i>Не чиніть опір. Поліція буде застосовувати силу</i> ». У разі агресивної протидії активні правопорушники затримуються.

Продовження таблиці 1

			Затримання виконує одна патрульна пара. Інші поліцейські патрульної групи забезпечують периметр безпеки й дають змогу безперешкодно виконувати затримання. Периметр безпеки поліцейськими підтримується за рахунок: - голосових команд «Стій. Назад», «Я буду використовувати спеціальні засоби»; - жестів рукою «Стій»; - використання спеціальних засобів (газові балончики, кийок гумовий). Контроль дій правопорушників. Не ставати на одну лінію. Інформувати про небезпеку.
			<i>Зміна ролей підгруп. Проведення брифінгу з учасниками сценарію.</i>
2.3	Частина 2. Агресивна поведінка правопорушників, використання ними травмонебезпечних предметів, зброї.	30	У разі високого ступеня небезпеки патрульні не підходять до місця, де відбувається правопорушення. Поліцейські знаходяться на безпечній відстані й проводять такі дії: - постійний зв'язок з диспетчером, доведення ситуації, яка змінюється; - на відстані встановлюються активні правопорушники та організатори; - фіксують появу зброї; - попередження про небезпеку громадян, які знаходяться навколо. У разі використання правопорушниками зброї або смертельної загрози для патрульних поліції подається команда «Стій. Стрілятиму». У крайньому разі для припинення злочину використовується зброя на ураження. <i>Зміна ролей підгруп. Проведення брифінгу з учасниками сценарію.</i>
3. Заключна частина 35 хв.			
3.1	Підведення підсумків заняття	35	Узагальнення результатів заняття й визначення помилок з подальшим їх обговоренням. Указання на позитивні моменти під час проведення сценаріїв.

Матеріальне забезпечення: 1) поясне спорядження поліцейського зі спецзасобами (на кожного); 2) макети зброї (для кожного); 3) переговорний пристрій.

Реалізація сценаріїв здійснюється в такій послідовності:

1) підготовчий етап – постановка мети й завдань; ознайомлення з фабулою; розподіл ролей та інструктаж щодо їх виконання; оснащення учасників необхідним спорядженням;

2) етап реалізації – виконання ситуаційного завдання, що вимагає здійснення певних послідовних дій відповідно до фабули (непокора, погрози, намагання зникнути, напад на поліцейського тощо). Основною умовою є наближення до реальних умов діяльності поліції. Залежно від розвитку подій передбачено застосування поліцейських засобів примусу (фізичної сили та спецзасобів), виклик допоміжних сил тощо; 3) підведення підсумків – оцінювання ефективності дій всіх учасників ситуації; визначення правомірності дій; правильності кваліфікації дій правопорушників; дотри-

мання заходів особистої безпеки; взаємодія поліцейських за принципом «контакт і прикриття»; психологічний контроль; складання адміністративних документів.

Висновки

Проведення сценаріїв, які максимально наближенні до реальних умов професійної діяльності поліцейського, з використанням поясного спорядження зі спецзасобами, макета зброї, переговорного пристрою, які будуть реалізовуватися як на відкритій місцевості, так і на спеціальних полігонах, ставитимуть перед курсантами завдання, вирішення яких вимагає застосування знань і вмінь із фізичної, тактичної, вогневої підготовки, а також юридичних і психологічних засад професійної діяльності поліцейського, що буде мати комплексний вплив на розвиток їхньої фізичної витривалості.

Перспективним напрямом є практична перевірка запропонованого комплексного підходу до формування фізичної витривалості курсантів під час навчання в закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфрієв М.І., Бутов С.Є. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навчальний посібник / заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва, Є.М. Моїсеєва. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 338 с.

2. Бондаренко В.В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями : монографія. Київ, 2018. 524 с.

3. Гаврик С.Ю., Черников А.И. Совершенствование огневой подготовки полицейских. *Особенности подготовки полицейских в условиях реформирования системы МВС України* : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2016 р.). Харків, 2016. 268 с.

4. Делікатний С.К. Професійно-психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ. *Інформаційний бюлетень Республіканського навчально-методичного центру Української академії внутрішніх справ*. 1995. № 3. 154 с.

5. Теорія і методика фізичного виховання : у 2 т. / під ред. Т.Ю. Круцевич. Київ : Олімпійська література, 2012. Т. 1 : Загальні основи теорії та методики фізичного виховання. 392 с.

6. Черкашин А.І., Акіменко Д.О., Бондаренко Я.Г. Тактико-спеціальна підготовка працівників патрульної служби міліції України : навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2009. 272 с.

REFERENCES

1. Anufriiev, M.I., & Butov, S.Y. (2003). *Osnovy spetsialnoi fizychnoi pidhotovky pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav* [Basics of special physical training of law enforcement officers] Kondratieva, Ya.Yu., & Moiseie-

va, Ye.M. (Eds.). Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy [in Ukrainian].

2. Bondarenko, V.V. (2008). *Profesiina pidhotovka pratsivnykiv patrolnoi politsii : zmist i perspektyvni napriamy* [Professional training of patrol police officers: content and perspective directions]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Havryk, S.Yu., & Chernykov, A.Y. (2016). *Sovershenstvovaniye ognevoy podgotovki politseyskikh. Osoblyvosti pidhotovky politseyskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy* [Improving fire training of police officers], *Osoblyvosti pidhotovky politseyskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy – Peculiarities of police training in the conditions of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, 7. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Delikatnyi, S.K. (1995). *Profesiino-psykholohichna pidhotovka pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav* [Professional and psychological training of employees of internal affairs departments], *Informatsiyni biuleten Respublikanskoho navchalno-metodychnoho tsentru Ukrainskoi akademii vnutrishnikh sprav*, 3 [in Ukrainian].

5. Krutsevych, T.Yu. (Eds.). (2012). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia* [Theory and methods of physical education]. (Vols. 1-2), *Zahalni osnovy teorii ta metodyky fizychnoho vykhovannia – General foundations of the theory and methods of physical education* (Vols. 1). Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

6. Cherkashyn, A.I., & Akimenko, D.O., & Bondarenko, Ya.H. (2009). *Taktyko-spetsialna pidhotovka pratsivnykiv patrolnoi sluzhby militsii Ukrainy* [Tactical and special training of employees of the patrol service of the police of Ukraine]. Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.
The article was received 15 December 2020.*

УДК 378.14:37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-9>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Ведь Тетяна Миколаївна,
аспірант кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
tetyana.ved@hneu.net
orcid.org/0000-0002-4440-4248

Стаття присвячена проблемі розвитку трансверсальних компетентностей у сучасному суспільстві. Виявлено, що головним завданням освіти є адаптація до змін і забезпечення роботодавців спеціалістами, які зможуть успішно справитися з будь-якими труднощами сучасності. Необхідність виокремлення низки міждисциплінарних компетентностей, що забезпечують трансфер навчання та відповідають вимогам ХХІ століття, визначає актуальність дослідження. Мета статті полягає у виявленні передумов для формування трансверсальних компетентностей у суспільстві. Методологічний складник дослідження базується на комплексі теоретичних методів, таких як аналіз, обґрунтування й узагальнення наукової літератури, порівняння теоретичного матеріалу, метод систематизації отриманих результатів. Визначено, що сучасний освітній процес ґрунтується на засадах суспільства сталого розвитку, головна мета якого є задовольнити потреби сучасності, не ставлячи під загрозу потреби майбутніх поколінь. Концепція освіти для сталого розвитку є принципово новим поглядом на освіту, що ґрунтується на співвідношенні соціально-економічного добробуту з культурними та освітніми традиціями й позитивним ставленням до навколишнього середовища. Щоб сформувати підготовчу систему майбутніх фахівців, виявлено теоретико-методичні підходи, що є актуальними сьогодні. Відповідно до висвітлених аспектів розвитку суспільства, виокремлено синергетичний підхід, системний, діяльнісний і компетентнісний.

Наголошено, що необхідність імплементації трансверсальних компетентностей в освітній процес визначається тим, що вони відповідають швидкому темпу зростання соціально-економічних змін у суспільстві, які можна спостерігати глобально. Відзначено характерні риси трансверсальних компетентностей, які необхідні для їх формування в суспільстві. Доведено, що фахівець, який володіє трансверсальними компетентностями, є спеціалістом інноваційного типу, який може легко пристосуватися до будь-якого виробничого середовища й адаптуватися до змін суспільства. Відповідно до отриманих результатів, виявлено, що передумовами формування трансверсальних компетентностей у суспільстві базуються на принципах постмодернізму в освіті та засадах суспільства сталого розвитку. Серед основних передумов – постмодерністська освіта, навчання протягом усього життя, вимоги суспільства сталого розвитку й соціально-економічні зміни ХХІ століття, що формують нову парадигму навчання. Перспектива дослідження полягає в подальшому використанні теоретичних знань для проведення емпіричного дослідження, пов'язаного зі створенням моделі формування трансверсальних компетентностей у майбутніх менеджерів.

Ключові слова: трансверсальність, постмодернізм в освіті, суспільство сталого розвитку, трансверсальні компетентності, уміння й навички.

THEORETICAL BASIS OF TRANSVERSAL COMPETENCES FORMATION IN MODERN LEVEL OF SOCIETY DEVELOPMENT

Ved Tetiana Mykolaivna,
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

tetyana.ved@hneu.net
orcid.org/0000-0002-4440-4248

The article is dedicated to the problem of transversal competence development in modern society. It is defined that the main task of education is an adaptation to changes and providing employers with specialists who can easily face any challenges of modern society. The relevance of the research can be understood by the necessity to select a set of cross-disciplinary competences that provide transfer of learning and insurance that they comply with demands of the 21st century. Purpose of the study is to distinguish factors of transversal competences formation in society. Methodological part of the research consists of the set of theoretical methods such as analysis, synthesis, generalization and comparison of scientific literature and systematization of received results. The article emphasizes on the claim that modern process of education is founded on the ideas of sustainable society purpose of which is to appease to the society needs without jeopardizing needs

of the future generations. Concept of education for sustainable development is essentially new way of world view that exists on the balance between social and economic prosperity with cultural and educational traditions with positive impact on environment. In order to form a training system of future specialists, theoretical and methodological approaches have been identified that are relevant today. In accordance with the highlighted aspects of the development of society, are distinguished such approaches as: synergetic approach, systemic one, activity and competence approach. It is underlined that the necessity of transversal competence implementation into the educational process is defined by the correspondence with rapid growth of social and economic changes in the society that can be observed globally. Main peculiarities of transversal competences that are necessary for their formation in a society are pointed out. It is proved that the person who poses transversal competences is a specialist of innovative character that can easily adapt to any work sphere and any changes in the society. According to the received results, it is found out that factors for transversal competences formation in society are based on the principles of postmodern education and peculiarities of the sustainable society. Among main factors we can point out postmodern education, long live learning, directives of sustainable society and social and economic changes of the 21st century that form new paradigm of education. Future studies can be continued by applying theoretical knowledge in empirical research connected with the creating the model of transversal competence formation.

Key words: transversality, postmodernism in education, sustainable society development, transversal competences, skills and abilities.

Вступ

Сучасний стан суспільства й загалом світу характеризується процесами глобалізації та модернізації. Соціально-економічні зміни, такі як соціальна рівність, швидкозмінний технічний прогрес, економічне зростання, сталий розвиток і збереження довкілля, змушують людство адаптуватися для подальшого існування. Щоб вижити та процвітати в цьому конкурентному, швидкозмінному й технологічно-орієнтованому світі, необхідно оволодіти трансверсальними компетентностями, що стануть основними для будь-якої спеціальності.

Головним завданням освіти є адаптація до змін і забезпечення роботодавців спеціалістами, які зможуть успішно справитися з будь-якими труднощами сучасності (ЮНЕСКО, 2018). Потреба у виокремленні низки міждисциплінарних компетентностей, що забезпечують трансфер навчання та відповідають вимогам XXI століття, визначає актуальність дослідження.

Мета статті полягає у виявленні передумов для формування трансверсальних компетентностей у суспільстві.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Питання формування трансверсальних навичок постає саме зараз у період зміни парадигми освіти. Сучасні науковці стверджують, що нині в освіті період постмодернізму. Проблемою освіти постмодернізму займаються багато зарубіжних і вітчизняних дослідників: Лінда Ніколсон, Дженет Міллер, Жан Ф. Ліотард, Деніел Белл, Валентина Фурсова, Олександр Петров, Тетяна Подольська, Леонід Ваховський, Оксана Мілова, Ірина Утюж, Юрій Белов та ін.

Освіті сталого розвитку присвячені дослідження Стефана Стерлінга, Степанека Локхарта й Алекса Форбса; наукові праці Аліни Костін і Данієли Магдалени Будіу ґрун-

туються на вивченні розвитку трансверсальних компетентностей згідно з вимогами сучасної економіки; період освіти постмодернізму розкривають праці Джона Міллена, Ніколаса Бурбулеса, Дейва Хіла, Глена Ріковські; освіта сталого розвитку на вітчизняному просторі є предметом досліджень Тамари Петкевич та Ольги Висоцької, а Людмила Горбунова досліджує філософський аспект формування трансверсальних компетентностей. Незважаючи на значну кількість науково-педагогічних зарубіжних досліджень, проблема формування трансверсальних компетентностей у сучасному суспільстві не знайшла належного висвітлення у вітчизняних працях.

2. Методологія та методи

Методологічна основа дослідження ґрунтується на комплексі теоретичних методів, а саме: аналіз, обґрунтування й узагальнення наукової літератури, порівняння теоретичного матеріалу, метод систематизації отриманих результатів.

3. Результати та дискусії

Стрімкий розвиток науки й техніки XXI століття став для науковців справжнім викликом з боку як науки, так й освіти. Необхідно було швидко знайти пояснення цьому процесу, що відображено у філософії постмодернізму. Філософія постмодернізму в освіті саме пояснює ці зміни та інновації, що відбуваються сьогодні.

Постмодерністська течія в освіті акцентує свою увагу на невідповідності освіти між об'єктивними процесами розвитку наукового пізнання та процесами диференціації знання у зв'язку з появою нових знань і технологій.

Навчитися співіснувати та працювати як один механізм задля успішного й процвітаючого майбутнього, використовуючи різні сфери життя, є головним завданням сучасного суспільства (ОЕСР, 2009).

Одним із елементів постмодерну є рівень, що зростає, усвідомлення радикального різноманіття й потенційної непеєднуваності різних культурних форм життя, що підтримують індивіди. Мається на увазі не збільшення кількості таких відмінностей, а власне підвищена чутливість до цих змін. У сучасному світі засоби масової інформації, мобільність і нові форми комунікації наблизили один до одного різноманітні форми культур. Природа багатьох глобальних, політичних та економічних взаємозалежностей полягає в тому, щоб отримати взаємозв'язок між конфліктними переконаннями та цінностями (Бурбулес, 2009).

Сучасний освітній процес базується на засадах суспільства сталого розвитку, головна мета якого – задовольнити потреби сучасності, не ставлячи під загрозу потреби майбутніх поколінь. Концепція освіти для сталого розвитку є принципово новим поглядом на освіту, що ґрунтується на співвідношенні соціально-економічного благополуччя з культурними та освітніми традиціями й позитивним ставленням до навколишнього середовища. Вихід за межі набутих професійних знань і навичок є провідним завданням освіти третього тисячоліття (ЮНЕСКО, 2018).

Як зазначають О. Старожко, В. Крижко та В. Жигир, освіті сталого розвитку притаманні зміни в становленні нового складу мислення особистості, за якого всі соціально-економічні й соціально-екологічні процеси розглядаються з урахуванням принципів суспільства сталого розвитку (Старожко, 2020: 194).

Ольга Висоцька наголошує, що сталий розвиток – це стратегія соціоприродного розвитку, який забезпечує виживання й безперервний прогрес суспільства та не руйнує навколишнє середовище. Науковець підкреслює, що нова стратегія передбачає з'єднання економічної, екологічної та соціальної сфер діяльності (Висоцька, 2011: 10).

Пріоритетний напрям сталого розвитку полягає в оптимізації процесів життєдіяльності людства як в природному забезпеченні середовища, так і в позитивному відношенні в суспільстві. Глобалізація та модернізація створюють різноманітний і взаємопов'язаний світ. Щоб пристосуватися та функціонувати в сучасному суспільстві, індивіду необхідно оволодіти новими технологіями й опрацювати значну кількість інформації. Також людей спіткають колективні виклики для суспільства загалом, такі як баланс між економічним зростанням та екологічною стійкістю, між багатством і соціальною рівністю. У таких контекстах

компетентності, якими має оволодіти суспільство, щоб досягти своєї мети, мають бути більш складними, ніж просто відточити певні вузькоспеціалізовані навички (ОЕСР, 2009).

Щоб сформувати підготовчу систему майбутніх фахівців, потрібно також виявити теоретико-методичні підходи, що є актуальними сьогодні. Відповідно до висвітлених аспектів розвитку суспільства, можна виділити синергетичний підхід, системний, діяльнісний і компетентнісний.

Діяльнісний підхід в освіті характеризується цілісним поглядом на студента як на особистість. За такого підходу викладач має навчити майбутнього фахівця розвивати в собі навички самоорганізації, самостійного вирішення проблем професійного й особистого характеру. Людина отримує знання, які вона використовує для вирішення складних завдань. (Міклашевич, 2017). Отже, результатом діяльнісного підходу є розвиток у фахівців універсальних, трансверсальних компетентностей.

Системний підхід у педагогіці спрямовано на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків і зведення їх у єдину теоретичну картину. А кожен зі складників системи (її підсистем) можна розглядати, у свою чергу, як самостійну систему. Педагогічна система розглядається як будь-яке об'єднання людей, де їхня діяльність (пізнавальна, навчальна, трудова, етична, суспільно-політична, художньо-естетична, природоохоронна, ігрова, вільного спілкування тощо) є джерелом педагогічних цілей і засобом їх досягнення одночасно (Хренова, 2018: 211). Так, трансверсальні компетентності можна розглядати як систему, складниками якої є вмотивованість до прояву компетентностей, оволодіння змістом компетентності, уміння їх проявляти в різних життєвих ситуаціях тощо.

На засадах системи базується також і синергетичний загальнонауковий підхід. Синергетика вивчає закономірності виникнення, формування й розвитку систем, для яких є характерним відкритість, самоорганізація та нелінійність (Вірченко, 2009: 34).

За допомогою синергетичного підходу можна обґрунтувати динамічні зміни, що відбуваються зараз.

Сучасна економіка орієнтована на кадри, які набагато перевищують за рівнем освіти більшість випускників як середньої, так і вищої школи. Більш значущими й ефективними для успішної професійної діяльності є не розрізнені знання, а узагальнені вміння, які виявляються в здатності вирі-

шувати життєві та професійні проблеми, здібності до іншомовного спілкування, підготовка у сфері інформаційних технологій (Гулай, 2009: 3)

Вирішенням цього протиріччя є застосування компетентнісного підходу, тобто спрямованості педагогічного процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості (Курлянд, 2007).

У сучасних соціокультурних умовах виникає необхідність розширювати предметно-орієнтовані й загальні уміння та навички спеціалістів, використовуючи трансверсальні компетентності. Такі компетентності є універсальними й істотними; вони базуються на принципах генералізації знання та навичок, можливостей і відносин, на повазі до прав людини людської гідності, застосування дивергентного бачення на проблеми й ведення успішного міжкультурного діалогу. Формування таких трансверсальних компетенцій розвиватиме в спеціалістів навички, необхідні для існування в демократичному суспільстві (Сторожко, 2020: 193).

Необхідність імплементації трансверсальних компетентностей в освітній процес визначається тим, що вони відповідають швидкому темпу зростання соціально-економічних змін у суспільстві, які можна спостерігати глобально. Особливо це стосується трансформативного та всепоглинаючого впливу цифрових технологій у поєднанні з процесами глобалізації.

Трансверсальні компетентності визначаються як навички, які можна перенести з одного виробничого середовища в інше. Вони артикулюються відповідно до широкої основи навичок, що відповідають вимогам новітніх технологічних досягнень, мають трансдисциплінарний характер наукового знання й можуть бути застосованими через інтеркультурну комунікацію (Горбунова, 2016: 111).

Розвиток міждисциплінарних, трансферабельних компетентностей у молодих спеціалістів є однією зі стратегічних довгострокових цілей інтеграції сучасного освітнього процесу. Термін «трансферабельність» використовується для визначення вмінь і навичок, які можна застосувати в різних соціальних контекстах. Зараз відбувається перехід від предметно-орієнтованої освіти на навчальні програми, за яких результативність навчання взаємопов'язана з компетентностями, міжпредметною діяльністю та змішаним навчанням (ОЕСР, 2009).

Освіта сьогодення розвиває компетентності, що допускають і дають людям змогу відобразити свої дії через сучасний і майбутній соціальний, культурний, еко-

номічний і природний вплив як із вузької, так і глобальної перспективи. Вона вимагає від суспільства дій, що відповідатимуть складним ситуаціям відповідно до потреб сталого розвитку: опрацьовувати нові ідеї та підходи, брати участь у соціально-політичних процесах за умови прогресивного переходу суспільства до сталого розвитку (ЮНЕСКО, 2018: 39).

Трансверсальні вміння й навички в термінах європейського освітнього простору розуміються як такі, які відповідають вимогам нових спеціальностей і професій, які зараз тільки з'являються на працевлаштуванні рівні. Такі вміння й навички можна здобути не лише в процесі професійної діяльності, а під час відпочинку, навчання або тренування. Тобто це ті вміння й навички, які здобуті в одному контексті або для вирішення одного завдання чи проблеми, можуть бути застосовані в іншому контексті (Соболь, 2016).

Щоб навчитися застосовувати трансверсальні компетентності в сучасному суспільстві, необхідно розуміти їх характерні риси. Відповідно до дослідження Саймона Вайтмора (Вайтмор, 2018: 9), трансверсальним компетентностям притаманні такі особливості:

- міждисциплінарна й територіальна трансферабельність;
- можуть бути набуті як у професійному, так й в особистому середовищі;
- пов'язані із соціальними й інтерперсональними відносинами;
- крос-культурні та крос-функціональні у вивченні, але можуть поєднуватися зі змішаним навчанням;
- комунікація як ключовий елемент трансверсальних компетентностей;
- трансверсальні компетентності є основними інструментами в будь-якому контексті значних і швидкоплинних змін у суспільстві;
- трансверсальні компетентності можна розвивати навіть у дорослих людей, вони спрямовані на принцип освіти протягом усього життя;
- вивчаються, базуючись на досвіді через високо інтерактивний освітній процес (Вайтмор, 2018: 9).

Серед особливостей формування трансверсальних компетентностей необхідно відмітити те, що вони беззаперечно пов'язані з освітою протягом усього життя й соціально-економічними змінами суспільства. Також через свою трансферабельність їх можна застосовувати в різних контекстах.

Життя в період динамічного та конкурентоспроможного розвитку суспільства змушує людину постійно розвиватися й покращувати свої вміння. У іншому випадку відсутність розвитку призводить до екс-

ключі, яка може виражатися як у виборі більш універсального фахівця, так і взагалі використанні штучного інтелекту. Ефективні трансверсальні компетентності, інтегровані в освіту протягом усього життя, призведуть до успішного співіснування та співпраці на соціальному й економічному рівнях (Вайтмор, 2018: 43).

Трансверсальні якості є базисом для цінностей, пов'язаних із більш інклюзивним суспільством, зменшенням проявів расизму та дискримінації, розв'язанням проблем імміграції та демографічних змін не тільки в економічному контексті, а й у соціальному та етичному сенсі. Також їх інтеграція та адаптація є запорукою успіху добре функціонуючого суспільства (ЮНЕСКО, 2018).

Отже, фахівець, який володіє трансверсальними компетентностями, – це спеціаліст інноваційного типу, який може легко пристосуватися до будь-якого робочого середовища й адаптуватися до змін суспільства. Відповідно, аналіз вищезазначених особливостей трансверсальних компетентностей відповідає вимогам формування сучасного освітнього процесу.

Трансверсальні компетентності зараз є необхідними як у робочому середовищі, так і в особистому житті. Проте їх важливість істотно збільшується через значний розвиток суспільства, який зараз можна спостерігати по всьому світу. Особливо це стосується трансформативного та всепоглинаючого впливу цифрових технологій та Інтернету в поєднанні з іншими ефектами глобалізації.

Традиційна освіта, фокусуючись більше на когнітивних і технічних знаннях, не справляється з багатогранними трансформаціями інформаційних технологій, комунікації та глобального взаємозв'язку, тому необхідно імплементувати в освіту трансверсальні компетентності, щоб відповідати на процеси модернізації та глобалізації.

Висновки

Отже, передумовами формування трансверсальних компетентностей у суспільстві базуються на принципах постмодерністської течії в освіті й постулатах суспільства сталого розвитку. Серед основних передумов – постмодерністська освіта, навчання протягом усього життя, вимоги суспільства сталого розвитку та соціально-економічні зміни XXI століття, що формують нову парадигму навчання.

Перспектива дослідження полягає в подальшому використанні теоретичних знань для проведення емпіричного дослідження, пов'язаного зі створенням моделі формування трансверсальних компетентностей у майбутніх менеджерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. Вип. 110. С. 34–36.
2. Висоцька О.Є. Освіта для сталого розвитку : науково-методичний посібник. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с.
3. Горбунова Л. Ключові компетенції у транснаціональному освітньому просторі: визначення та імплементація. *Філософія освіти*. 2016. Вип. 2 (19). С. 97–117.
4. Гулай О.І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. *Вісник Національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2009. Вип. 2. С. 41–51.
5. Курлянд З.Н., Хмельюк Р.І., Семенова А.В. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / за ред. З.Н. Курлянд. Київ : Знання, 2007. 495 с.
6. Соболев Н. Трансверсальні уміння й навички в структурі професійної компетентності перекладача. *Вісник Національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Педагогіка»*. 2016. Вип. 4. С. 1–9.
7. Хренова В.В. Сучасні теоретико-методологічні підходи до фахової підготовки майбутніх учителів технології. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 37. С. 210–216.
8. Burbules Nicholas C. Postmodernism and Education. *The Oxford Handbook of Philosophy and Education*. Oxford University Press, 2009.
9. Cedefop (2008). European Training Thesaurus. URL: http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/3049_en.pdf (дата звернення: 14.12.2020).
10. OECD. Creating Effective Teaching and learning environments first results from TALIS. Paris : OECD, 2009. 310 p.
11. Starokozhko O., Kryzhko V., Zhygyr V. The transversal character of polyparadigmatic educational space. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020. Issue 3. P. 191–197.
12. UNESCO. Issues and trends in education for sustainable development. Paris : UNESCO Publishing, 2018. 271 p.
13. Whittermore Simon. Transversal Competencies for Future Proofing the Workforce. White paper : Skilla, 2018. 48 p.

REFERENCES

1. Virchenko V. Synerhetychnyy pidkhyd v ekonomichnykh doslidzhennyakh. [Synergetic approach in economic research] *VISNYK Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko national university of Kyiv*. Issue 110 (19), 34–36 [in Ukrainian].
2. Vysotska O. (2011). *Osvita dlia stalogo rozvytku: naukovo metodychnyi posibnik* [Education for sustainable development: manual] Dnipropetrovsk: Roial Print, 2011. 200 p. [in Ukrainian].
3. Gorbunova L. Klyuchovi kompetentsiyi u transnatsionalnomu osvithnomu prostori: vyznachennya ta implementatsiya [Key Competencies in Transnational Educational Space: the Definition and Implementation] *Philosophia osvity – Philosophy of Education*. Issue 2 (19). 97–117 [in Ukrainian].

4. Hulay O.I. Kompetentnisnyy pidkhd yak osnova novoyi paradyhmy osvity. [Competency approach as the basis of educational paradigm] *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical science.* Issue 2 (2009). 41–51 [in Ukrainian].

5. Kurlyand Z.N., Khmelyuk R.I., Semenova A.V. Pedahohika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of higher education]. Manual. editor Kurlyand Z.N Kyiv. Znannia, 2007. 495 p. [in Ukrainian].

6. Sobol N. (2016). Transversalni uminnya y navychky v strukturі profesiynoyi kompetentnosti perekkladacha [Transversal skills and abilities in the structure of profes-

sional competence of the translator] *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya: Pedagogika – Bulletin of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy.* Issue 4. 1–9 [in Ukrainian].

7. Khrenova V.V. Suchasni teoretyko-metodolohichni pidkhody do fakhovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv tekhnolohiyi. [Modern theoretical and methodological approaches to the professional training of future technology teachers] *Pedahohichnyy almanakh – Pedagogical almanac.* Issue 37(18). 210–216 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.12.2020.
The article was received 16 December 2020.*

УДК 37.016:811.111(477)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-10>

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Гагіна Наталія Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Національний університет «Чернігівська політехніка»
nataliagagina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5403-9221

Лось Олена Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Національний університет «Чернігівська політехніка»
lena@kilko.name
orcid.org/0000-0002-1729-4864

Стаття присвячена дослідженню ролі іноземної мови в контексті реалізації концепції неперервної освіти в Україні. Автори наголошують на важливості вивчення іноземної мови, яка забезпечує можливість академічної мобільності, успішного працевлаштування, конкурентоспроможності на ринку праці та самореалізації в будь-якій професійній діяльності, що в перспективі матиме позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни. У сучасних умовах іноземна мова, зокрема англійська, сприймається не тільки як навчальна дисципліна, а і як засіб міжкультурної комунікації, важливий інструмент спілкування в усіх сферах життєдіяльності людини. Тож навчання іноземної мови стає вагомим складником неперервної освіти. На думку авторів, ефективність системи неперервної освіти залежить від низки чинників, а саме відповідності знань і вмінь професійним та особистим потребам, ступеня активного залучення студентів у навчальний процес, забезпечення продуктивного зворотного зв'язку учасників освітнього процесу, реалізації принципу наступності в освіті, наявності стійкої мотивації, досягнення успіхів у навчанні. Оскільки провідна роль у реалізації концепції неперервної освіти належить державі, автори вважають необхідним створення таких умов: посилення іншомовної підготовки на всіх рівнях освіти й забезпечення загальнодоступного освітнього середовища для вивчення іноземної мови; удосконалення нормативно-правової бази неперервної освіти; наступність освітніх стандартів і програм; залучення роботодавців, міжнародних організацій та інших стейкхолдерів на всіх етапах професійної підготовки майбутніх фахівців, від дидактичної участі в розробці програм і стандартів до оцінювання якості освіти; забезпечення гнучкості, варіативності, студентоцентрованості освітніх програм і їх відповідності сучасним потребам ринку праці; створення нових форм організації навчальної діяльності; широке впровадження в освітній процес ефективних мультифункціональних платформ дистанційного навчання; організація навчальних курсів, зокрема іноземних мов, для активного працездатного та безробітного населення; залучення зарубіжного педагогічного досвіду, сучасних освітніх технологій; посилення підготовки та якісне підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: *неперервна освіта, навчання іноземної мови, мотивація, наступність освіти, професійна підготовка.*

FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE CONCEPT OF LIFELONG EDUCATION IN UKRAINE

Hahina Nataliia Viktorivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
for Specific Purposes

Chernihiv Polytechnic National University
nataliagagina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5403-9221

Los Olena Viktorivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
for Specific Purposes

Chernihiv Polytechnic National University
lena@kilko.name
orcid.org/0000-0002-1729-4864

The article discusses the role of a foreign language in the context of the realisation of the concept of lifelong education in Ukraine. The authors emphasize the importance of learning English as a foreign language which provides the opportunity for academic mobility, successful employment, competitiveness in the labour market and self-actualisation in any professional field, which in the long run will have a positive impact on social and economic development of the country. Nowadays a foreign language, English in particular, is considered not only as a discipline, but also a means of intercultural communication, an important tool of personal interaction in all spheres of human life. Therefore, learning English becomes an important component of lifelong education. According to the authors, the effectiveness of lifelong education depends on a number of factors, namely the compliance of knowledge and skills with professional and personal needs, the degree of active involvement of students in learning, productive feedback of participants in the educational process, implementation of the principle of continuity in education, sustained motivation, academic achievements. Since the leading role in the implementation of the concept of lifelong education belongs to the state, the authors consider it necessary to create the following conditions: to encourage foreign language training at all levels of the education system and provide favourable environment for learning a foreign language; to improve the regulatory framework for lifelong education; to ensure the continuity of educational standards and programmes; to involve employers, international organizations and other stakeholders in the process of training, including the development of curricula, standards, assessment of quality of education; to provide flexible, variable, student-centred programmes and their compliance with current labour market needs; to create new forms of organisation of educational activity; to introduce effective multifunctional distance learning platforms widely; to support foreign language training courses for employed and unemployed population; to integrate international teaching experience, modern pedagogical technologies; to enhance teacher training and professional development.

Key words: *lifelong education, foreign language teaching, motivation, continuity of education, professional training.*

Вступ

В останні роки в Україні спостерігається тенденція отримання населенням різних вікових категорій додаткової освіти, перекваліфікації або опанування кардинально нової професії, що спричинено збільшенням рівня безробіття, посиленням конкуренції на ринку праці, небажанням працювати за фахом у зв'язку з недостатньою заробітною платнею в галузі й іншими потребами, тому забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя залишається одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики. Удосконалення підходів до реалізації концепції неперервної освіти створить сприятливі

умови для її ефективного функціонування й у перспективі матиме позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Дослідження різних аспектів неперервної освіти відображено в роботах Л. Анциферової, А. Боричевської, О. Дубровської, С. Вершловського, Л. Вікторової, І. Войтовича, П. Джарвіса, О. Коротун, О. Левашова, М. Лейсестера, Л. Лук'янової, В. Мацкевича, Н. Ничкало, М. Ноулза, О. Огієнка, Л. Сігаєвої, П. Скейлза, Р. Сміта, Дж. Фільда та інших науковців. Концепт «навчання впродовж життя» стосується різних сфер життєдіяльності людини: соці-

альної, трудової, громадської, особистої, проте в сучасних соціально-економічних умовах розвитку українського суспільства особливої ваги він набуває у сфері зайнятості, праці та трудової міграції. Широки перспективи для успішного працевлаштування, конкурентоспроможності на ринку праці й самореалізації в будь-якій професійній діяльності, а також академічної мобільності відкриває володіння іноземною мовою, зокрема англійською, яка вже вийшла за межі просто навчальної дисципліни і стала засобом міжкультурної комунікації, соціокультурного розвитку в глобалізованому світі, важливим інструментом спілкування у сферах бізнесу, торгівлі, науки й техніки, культури і мистецтва, академічній, корпоративній та особистій сферах. Тож висвітлення необхідності навчання іноземної мови в контексті реалізації концепції неперервної освіти є метою статті.

2. Методологія та методи

У процесі дослідження місця й ролі навчання іноземної мови в контексті реалізації неперервної освіти в Україні автори вдалися до таких методів: аналізу, систематизації та узагальнення наукових поглядів на проблему неперервної освіти, дотичних нормативних документів, статистичних даних з проблематики дослідження; опитування, спостереження, аналізу результатів.

3. Результати та дискусії

Однією з восьми ключових компетентностей, зазначених в оновленій Європейській довідковій рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя, є багатомовна компетентність. Ця компетентність передбачає здатність ефективно використовувати різні мови для спілкування та ґрунтується на здатності розуміти, висловлювати й інтерпретувати поняття, думки, почуття, факти як в усній, так і в письмовій формі (слухати, говорити, читати й писати) у відповідному діапазоні суспільних і культурних контекстів згідно з бажаннями чи потребами (Council of the European Union, 2018). Так, Європейська Комісія спрямовує зусилля на співпрацю з урядами європейських країн для реалізації глобальної мети, а саме започаткувати вивчення іноземних мов у дошкільному віці та досягти рівня володіння принаймні двома іноземними мовами громадянами ЄС. Ця ініціатива передбачає впровадження вивчення двох іноземних мов з дошкільного віку й удосконалення навчальних програм у закладах середньої освіти для забезпечення високого рівня комунікативної компетентності випускників шкіл. На думку європейської спільноти, сприяння вивченню іноземних мов зможе

не тільки допомогти вільно навчатися та працевлаштуватися за кордоном, розуміти представників різних культур, ефективно вести бізнес у Європі, а й активно розвивати мовну індустрію у сферах письмового та усного перекладу, викладання іноземних мов, інформаційних технологій (European Union, 2020). Тож мультилінгвізм стає значною віхою розвитку освіти, що пов'язано передусім з мобільністю, що зростає, молоді та дорослого населення з третіх країн Європи.

Водночас попри зусилля, спрямовані на підвищення іншомовної компетентності, рівень володіння студентів іноземними мовами наприкінці обов'язкової середньої освіти залишається доволі низьким як в Україні, так і в більшості країн Європейського Союзу. З огляду на це, Європейська Комісія надала рекомендації стосовно загального підходу до викладання та вивчення іноземних мов, що спрямовані на посилення мовної підготовки в загальноосвітній середній школі для забезпечення відповідного рівня володіння іноземною мовою, встановленого в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти; упровадження концепції мовної обізнаності (свідоме використання мови), що створює умови для загальнодоступного освітнього середовища для вивчення іноземної мови, ураховуючи індивідуальні мовні здібності; надання можливості викладачам іноземних мов навчатися за кордоном; використання інноваційних, інклюзивних і мультилінгвальних методів і прийомів навчання іноземних мов із залученням таких платформ, як School Education Gateway та eTwinning (European Commission, 2019).

За даними аналітичного центру СЕДОС (Стадний, 2019), кількість українських громадян, що навчаються за кордоном, перевищила сімдесят тисяч. База даних охоплює тридцять вісім країн світу, насамперед Європи та Північної Америки. Станом на 2016–2017 навчальний рік 77424 особи з українським громадянством навчалися в закордонних університетах, що становило близько 8% від загальної кількості студентів, що навчаються в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) України на денних програмах. Найзапитованішими країнами для навчання за кордоном стали Польща (33370 осіб), Росія (11440), Німеччина (9638), Канада (3425), Італія (2536), Чехія (2471). Інтерес до навчання за кордоном посилює стимул до вивчення кількох іноземних мов, серед яких обов'язковою залишається англійська, тоді як другою є мова країни, де відбуватиметься навчання.

Тенденція до вивчення мов стосується не тільки молоді, яка традиційно вважається більш академічно мобільною, а й активного працездатного населення. Опитування, проведене серед держслужбовців Чернігівщини та студентів заочної форми навчання Чернігівського національного технологічного університету (84 респондента), засвідчило, що 43% опитуваних вивчають іноземну мову для професійних та особистих цілей, 36% – для особистих потреб, 21% – через необхідність у професійній діяльності (Гагіна, Лось, 2018). Значна кількість респондентів наголошує на перспективі подальшої міграції з метою працевлаштування.

За останні роки незалежності нашої держави різні країни Європи ставали напрямками руху трудових мігрантів, визначаючи пріоритетність мов для вивчення й допустимий рівень володіння. Так, для навчання в закордонних університетах у більшості необхідним є рівень володіння мовою навчання не нижче B2 (вище середнього), який підтверджується відповідним сертифікатом міжнародного зразка. За умови навчання в Європі на англійській мові, державна мова країни, є засобом щоденної побутової комунікації та в подальшому стає запорукою успішного працевлаштування в цій країні. У разі трудової міграції варіативність допустимого рівня володіння іноземною мовою залежить від низки чинників, серед яких найважливішими є кваліфікація працівника, вимоги роботодавця, рівень оплати й соціального захисту. Некваліфіковані працівники, інколи нелегальні, можуть опанувати мову безпосередньо в іноземному середовищі, не маючи на меті досягти досконалого володіння, тоді як посади, що потребують більшої кваліфікації, вимагають підтвердженого рівня володіння мовою ще на етапі отримання трудової візи. За таких умов самонавчання стає невід'ємним компонентом і рушійною силою в опануванні іноземної мови. Варто зазначити, що кожний, хто вивчає іноземну мову, обирає для себе доступний і найоптимальніший варіант, застосовуючи прийнятний для себе спосіб. Сьогодні існує чимало підходів, методик, способів вивчення іноземної мови, серед яких звичайній людині, що починає опанувати мову або планує вдосконалювати вміння та навички, іноді складно зорієнтуватися й зробити правильний вибір. Отже, прагнення до вивчення іноземної мови продовж життя та вибір відповідних методів, підходів, засобів безпосередньо залежить від поставленої мети й конкретних потреб людини.

Важливу роль у становленні та підтриманні мотивації до вивчення іноземної мови відіграє середня школа, яка повинна не тільки формувати комунікативну іноземну компетентність на належному рівні, а й сприяти усвідомленню важливості іноземної комунікації для успішної соціалізації та міжкультурного спілкування в глобалізованому світі. Школа закладає підґрунтя для розбудови наступного етапу в системі неперервної освіти, де іноземна мова стає засобом отримання додаткової інформації з інших галузей знань, формування навчально-дослідницьких умінь і провідним фактором професійної самореалізації. Утім більшість випускників шкіл недостатньо мотивовані до вивчення іноземної мови, оскільки не вбачають перспектив її застосування в майбутній професійній діяльності. До того ж відсутність чіткої орієнтації на загальні та професійні компетентності й цілісного уявлення про майбутню спеціальність не дає змоги здобувачам вищої освіти вибудувати на початковому етапі чіткий алгоритм досягнення навчальних цілей та досягнути пріоритетності іноземної мови в цьому процесі.

Низький рівень мотивації до вивчення англійської мови пов'язуємо також із неналежною наступністю в системі освіти загалом, за якої, на думку О. Левашова, освіта на кожному етапі сприймається не як наступний рівень неперервного процесу, а як ізольоване завдання, радше прагматичного характеру, як-то: скласти іспит або отримати диплом (Левашов, 2016).

Зважаючи на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, рівень володіння іноземною мовою випускників середньої школи має бути не нижче рівня B1. Якщо рівень володіння іноземною мовою вступників не є відповідним, ЗВО може сприяти його швидкому підвищенню шляхом організації інтенсивних мовних курсів. На практиці більшість нелінгвістичних ЗВО не акцентує особливої уваги на цьому, покладаючи відповідальність на самих студентів. До того ж не проводиться навіть скринінг вихідного рівня володіння мовою серед студентів з метою подальшого їх поділу на різнорівневі групи. Викладач не завжди має можливість ефективно визначити прогалини в підготовці студентів, починаючи навчання майже заново, що призводить до дублювання інформації, фрагментації навчального процесу, відсутності істотного прогресу в опануванні мови, що більш важливо, утрати мотивації та поступового зниження мовленнєвих умінь у студентів з достатнім вихідним рівнем володіння іноземною мовою. Крім того, часто недостатня

фахова обізнаність студентів на перших курсах навчання змушує викладача вдаватися до нестандартних рішень, адаптувати навчально-методичні матеріали до потреб студентів, не акцентуючи увагу на мовній досконалості. Утім вивчення іноземної мови в контексті неперервної освіти вимагає постійного розвитку комунікативної компетентності й збільшення обсягу набутих знань. У наявних реаліях вищої професійної освіти в Україні вбачаємо необхідним формування професійно зорієнтованої комунікативної компетентності, незважаючи на низький рівень володіння іноземною мовою, поступово збільшуючи словниковий запас, пропонуючи ситуативні моделі поведінки, необхідні для вирішення простих професійних завдань. Це ефективно реалізується лише за умови усвідомленої готовності студентів навчатися автономно, що передбачає їхню здатність до самостійності, критичної рефлексії, продуктивної діяльності; надання студентам більшої свободи вибору й відповідальності за прийняття рішень стосовно змісту, засобів, методів навчання тощо; урахування індивідуальних потреб і можливостей студентів; уміння суб'єктів навчання вибудовувати власну траєкторію та ефективні стратегії, відповідаючи за отримані результати.

Провідна роль викладача в процесі розвитку студентської автономії полягає в консультуванні, фасилітації, допомозі студентам на всіх етапах вивчення іноземної мови, від визначення завдань і вибору матеріалів до оцінювання досягнутих результатів; у підтримці мотивації до навчання; у сприянні розвитку рефлексивних умінь; у передбаченні труднощів і наданні порад щодо їх подолання. Така суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія уможливує становлення незалежної, творчої й відповідальної особистості, здатної до саморозвитку та навчання впродовж життя. У цьому зв'язку доречним уважаємо постійний обмін педагогічним досвідом між викладачами, можливість підвищення їхньої кваліфікації в країнах, мову яких вони викладають, апробацію новітніх технологій навчання, розробку відповідного навчально-методичного забезпечення.

Отже, ефективність системи неперервної освіти, на нашу думку, залежить від низки чинників: відповідності знань і вмінь професійним та особистим потребам; ступеня активного залучення студентів як суб'єктів навчання та їхньої можливості впливати на навчальний процес; забезпечення дієвого зворотного зв'язку між усіма учасниками освітнього процесу; реалізації принципу наступності на кожному рівні освіти

з використанням попереднього досвіду здобувачів освіти як ресурсу для подальшого навчання; наявності стійкої мотивації, безпечного, комфортного освітнього середовища; досягнення відчутних результатів та успіхів у навчанні.

Висновки

Розуміючи невід'ємну роль держави в реалізації концепції неперервної освіти в Україні, виникає необхідність створення таких умов: посилення іншомовної підготовки на всіх рівнях освіти й забезпечення загальнодоступного освітнього середовища для вивчення іноземної мови; удосконалення нормативно-правової бази неперервної освіти; наступність освітніх стандартів і програм; залучення роботодавців, міжнародних організацій та інших стейкхолдерів на всіх етапах професійної підготовки майбутніх фахівців, від дидактичної участі в розробці програм і стандартів до оцінювання якості освіти; забезпечення гнучкості, варіативності, студентоцентрованості освітніх програм і їх відповідності сучасним потребам ринку праці; створення нових форм організації навчальної діяльності; широке впровадження в освітній процес ефективних мультифункціональних платформ дистанційного навчання; організація навчальних курсів, зокрема іноземних мов, для активного працездатного та безробітного населення; залучення зарубіжного педагогічного досвіду, сучасних освітніх технологій задля вдосконалення освітнього процесу; посилення підготовки та якісне підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на дослідження принципів і підходів до організації навчальної діяльності в системі неперервної освіти й удосконалення методики навчання дорослих іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гагіна Н.В., Лось О.В. Роль сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні дорослих іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог, 2018. Вип. 1(69). Ч. 1. С. 96–99.
2. Левашов А.С. Преимущество обучения иностранным языкам на разных этапах непрерывного образования. *Актуальные научные исследования в современном мире* : сборник научных трудов XIV Междунар. науч. конф. (г. Переяслав-Хмельницкий, 26–27 июнь 2016 г.). Переяслав-Хмельницкий, 2016. Вып. 6 (14). Ч. 10. С. 56–61.
3. Стадний Є. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-zakordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku> (дата звернення: 15.11.2020).

4. Council of the European Union. (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*. P. 1–13. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7) (last accessed: 01.12.2020).

5. European Commission. (2019, May). Council Recommendation on a comprehensive approach to the teaching and learning of languages. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/council-recommendation-improving-teaching-and-learning-languages_en (last accessed: 11.12.2020).

6. European Union (2020, July). EU languages. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en (last accessed: 22.10.2020).

REFERENCES

1. Gagina N. V., Los O. V. (2018). Rol suchasnykh informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchanni doroslykh inozemnoi movy [The role of modern information and communication technologies in teaching a foreign language to adults]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*, 1(69), 96–99 [in Ukrainian].

2. Levashov A. S. (2016). Preemstvennost obucheniya inostrannym yazykam na raznyih etapah nepreryivnogo obrazovaniya [Continuity of teaching foreign languages at different stages of life-long education]. *Aktualnyie nauchn-*

ye issledovaniya v sovremennom mire: sbornik nauchnykh trudov HIV Mezhdunar. nauch. konf. (g. Pereyaslav-Hmel-nitskiy, 26-27 iyun 2016 g.), 6 (14), 10, 56–61 [in Russian].

3. Stadnyi Ye. (2019). Ukrainiske studentstvo za kordonom: dani do 2017/18 nachalnoho roku [Ukrainian students abroad: data for the 2017/18 academic year]. [in Ukrainian]. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainiske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku> (last accessed: 15.11.2020).

4. Council of the European Union. (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*, 1–13. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7) (last accessed 1.12.2020).

5. European Commission. (2019). Council Recommendation on a comprehensive approach to the teaching and learning of languages. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/council-recommendation-improving-teaching-and-learning-languages_en (last accessed 11.12.2020).

6. European Union. (2020, July). EU languages. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en (last accessed 22.10.2020).

*Стаття надійшла до редакції 18.12.2020.
The article was received 18 December 2020.*

УДК 378.091.33-027.22:373.2

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-11>

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРАКТИКИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Горобець Тетяна Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, викладач-методист,
викладач кафедри методики музичного виховання
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
hil.tanya@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1821-1119

Шкоба Василь Андрійович,
викладач-методист, викладач кафедри хорового диригування
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
lpkshkoba@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8180-358X

Метою дослідження стало висвітлення інноваційних підходів до організації педагогічної практики зі студентами спеціальності 025 «Музичне мистецтво» в умовах карантину, спричиненого пандемією Covid-19. У статті висвітлено поняття «практика» з психологічної, соціологічної та педагогічної точки зору; розкрито зміст поняття «педагогічна практика» та розглянуто її значення; окреслено методи проведення педагогічної практики на факультеті дошкільної освіти та музичного мистецтва у закладах дошкільної освіти під час карантинних обмежень; подано методичну систему організації практики з музики студентів педагогічного коледжу та вказано її основні завдання; визначено складники диригентсько-хорової та інструментальної підготовки студентів факультету; розглянуто поняття «карантин» та «інновація»; проаналізовано цифрові системи управління навчанням; зазначено зміст поняття «дистанційне навчання» та «дистанційні технології»; сформульовано поняття «педагогічна практика студентів педагогічного коледжу факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва».

Методологія проведеного дослідження передбачала застосування системного підходу до аналізу освітнього процесу закладу вищої освіти, зокрема в частині організації практичної підготовки бакалаврів музичного мистецтва. Дослідження проводилось із дотриманням таких методологічних принципів: об'єктивності, сутнісного аналізу, генетичного, єдності логічного й історичного, концептуальної єдності дослідження. До теоретичних та емпіричних методів дослідження включено: аналіз, синтез, моделювання, порівняння, узагальнення окремих положень наукових підходів для обґрунтування провідної ідеї дослідження, спостереження за освітнім процесом, аналіз педагогічної документації.

Дистанційне навчання в умовах карантину впроваджувалося в освітній процес завдяки дистанційним технологіям. Керівники педагогічної практики та викладачі коледжу застосовували Google Classroom, Telegram-канали, Viber та платформу для дистанційного навчання DistEdu. Для проведення занять використовують Zoom та читають лекції через Instagram. Під час карантину використання дистанційних технологій навчання у системі вищої освіти у період підготовки та проведення педагогічної практики виявилось досить дієвим. Завдяки онлайн-платформам та інструментам студентами-практикантами педагогічного коледжу проведено музичні заняття та святкові дійства у різних вікових групах закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: вища педагогічна освіта, музичне мистецтво, практична підготовка майбутніх учителів музики, дистанційне навчання, інноваційні педагогічні технології.

PREPARATION OF STUDENTS OF THE FACULTY OF PRESCHOOL EDUCATION AND MUSIC ART FOR PRACTICE IN PRESCHOOL EDUCATION IN QUARANTINE

Gorobets Tetiana Victorivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher-Methodologist,
Senior Teacher at the Department of Methods of Music Education
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council
hil.tanya@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1821-1119

Shkoba Vasyl Andriyovych,
Teacher-Methodologist,
Senior Teacher at the Department of Choral Conducting
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council
lpkshkoba@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8180-358X

The aim of the study was to highlight innovative approaches to the organization of pedagogical practice with students majoring in "025 Musical Arts" in quarantine caused by the Covid-19 pandemic. The article covers the concept of "practice" from a psychological, sociological and pedagogical point of view; the meaning of the concept "pedagogical practice" is revealed and its meaning is considered; methods of pedagogical practice at the faculty of preschool education and music art in preschool education institutions during quarantine restrictions are outlined; the methodical system of the organization of practice in music of students of pedagogical college is given and its main tasks are specified; the components of conducting-choral and instrumental training of students of the faculty are determined; the concepts of "quarantine" and "innovation" are considered; digital learning management systems are analyzed; the content of the concept of "distance learning" and "distance technology" is indicated.

The methodology of the study involved the application of a systematic approach to the analysis of the educational process of higher education institution, in particular in the organization of practical training of Bachelors of Music. The study was conducted in accordance with the following methodological principles: objectivity, substantive analysis, genetic, the unity of logical and historical, the conceptual unity of the study. Theoretical and empirical research methods include: analysis, synthesis, modelling, comparison, generalization of certain provisions of scientific approaches to substantiate the leading idea of the study, observation of the educational process, analysis of pedagogical documentation.

Distance learning in quarantine was introduced into the educational process through distance technologies. School teachers and college teachers used Google Classroom, Telegram channels, Viber and the DistEdu distance learning platforms. Zoom is used for classes and lectures are given via Instagram. During the quarantine, the use of distance learning technologies in the higher education system during the preparation and conduct of pedagogical practice proved to be quite effective. Thanks to online platforms and tools, students-interns of the pedagogical college conducted music lessons and festive events in different age groups of preschool children.

Key words: *higher pedagogical education, music art, practical training of future music teachers, distance learning, innovative pedagogical technologies.*

Вступ

Вимоги сучасності спонукають науковців різних підрозділів освіти до пристосування наявних схем знання до нових об'єктів та викликів сьогодення шляхом об'єднання практичних та теоретичних знань. Саме такий підхід дає можливість підготувати до практичної діяльності фахівців необхідної кваліфікації.

Мета статті полягає у висвітленні інноваційних підходів до організації педагогічної практики (за видами) зі студентами спеціальності 025 «Музичне мистецтво» в умовах карантину, спричиненого пандемією Covid-19.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Сучасні науковці звертаються до дослідження проблем підготовки студентів музичних факультетів педагогічних ЗВО, організації та проведення педагогічної практики саме у загальноосвітніх школах з предмета «Музика». Однак проблема організації педагогічної практики з музики студентів педагогічних коледжів у загальноосвітніх навчальних закладах досліджена не досить, а питання щодо організації педагогічної практики з музики студентів педагогічних коледжів у закладах дошкільної освіти майже не вивчалися.

2. Методологія та методи

Методологія проведеного дослідження передбачає застосування системного підходу до аналізу освітнього процесу закладу вищої освіти, зокрема в частині організації практичної підготовки бакалаврів музичного мистецтва. Дослідження проводилось із дотриманням таких методологічних принципів: об'єктивності, сутнісного аналізу, генетичного, єдності логічного й історичного, концептуальної єдності дослідження. До теоретичних та емпіричних методів дослідження включено: аналіз, синтез, моделювання, порівняння, узагальнення окремих положень наукових підходів для обґрунтування провідної ідеї дослідження, спостереження за освітнім процесом, аналіз педагогічної документації.

3. Результати та дискусії

Поняття «практика» (гр. – справа, діяльність) у психологічній енциклопедичній літературі формулюється як «предметно-чуттєва форма життєдіяльності людини, об'єктивна основа єдності всіх форм її світовідношення <...> Практика – фундаментальний світоглядно-методологічний принцип діалектико-матеріалістичної філософії і психології» (Горобець, 2012: 25).

Поняття «практика» трактується у багатьох психолого-педагогічних джерелах як рушійна сила людського суспільства та пізнання.

Відомо, що компетентність роботи студентів-практикантів залежить від якісної фахової підготовки.

Основні завдання педагогічної практики, на нашу думку, полягають у використанні сучасних методів і прийомів навчально-пізнавальної діяльності під час музичних занять у закладах дошкільної освіти; проведенні виховної і навчальної роботи з дітьми з використанням різних теорій навчання, практичних навиків і вмінь, методичних знань із мистецьких дисциплін; упровадженні дослідницько-педагогічної діяльності на підґрунті сучасних інтегративних технологій навчання; здійсненні самоосвітнього процесу, формуванні та реалізації професійної компетентності, на основі особистого творчого потенціалу; закріпленні та вдосконаленні вже наявних знань, застосовуванні їх для вирішення конкретних педагогічно-навчальних завдань; поглибленні самоконтролю.

Оскільки темою цієї статті є підготовка студентів педагогічного коледжу відділення «Музичне мистецтво» до проведення педагогічної практики у закладах дошкільної освіти саме в умовах карантину, варто з'ясувати, що таке «карантин».

За визначенням ВООЗ, карантин – це обмеження діяльності та/або відокремлення

від інших підозрілих на зараження осіб, які не хворі, або підозрілого на зараження багажу, контейнерів, перевізних засобів або товарів таким чином, щоб запобігти можливому поширенню інфекції або контамінації. Карантин запроваджують з метою обмеження контактів інфікованої або підозрілої на інфікування особи (осіб), тварини, вантажу, товару, транспортного засобу, населеного пункту на рівні країни або між державами (Фармацевтична енциклопедія, 2020).

Карантин у дитячих установах – сукупність заходів, спрямованих на запобігання поширенню інфекційних хвороб з епідемічного вогнища й ліквідацію самого вогнища. У разі виникнення інфекційного захворювання в дитячій установі хворого негайно ізолюють, повідомляють у відповідний відділ охорони здоров'я про появу інфекційного захворювання, проводять дезінфекцію приміщення, де перебував хворий, його одягу, постільної білизни, посуду, іграшок, витримують у карантині дітей, які мали контакти з хворим. Строк карантину залежить від захворювання (Офіційний інформаційний портал Кабінету Міністрів України, 2020).

Зрозуміло, що під час введення у навчальних та виховних закладах карантинних дій навчально-виховний процес здійснюється завдяки впровадженню інноваційних технологій.

На думку О. Корбут, поняття «інновація» означає нововведення, новизну, зміну. Науковець вважає, що інновація як засіб і процес припускає введення чого-небудь нового (Корбут, 2020).

Що стосується педагогічного процесу в професійній освіті, то «інновація» розглядається О. Корбут як введення нового в мету, зміст, методи і форми навчання, організацію спільної діяльності викладачів і студентів. Ідея дистанційного навчання, на думку науковця, полягає в тому, що взаємодія викладача й студента відбувається у віртуальному просторі за допомогою Інтернету (Корбут, 2020).

Нині існують такі цифрові системи управління навчанням, як: Blackboard (додаток для інтерактивного навчання, створення навчальних груп і обміну знаннями), Century Tech (платформа з інструментами для дистанційного навчання), Edmodo (інструменти і ресурси для управління класними кімнатами і віддаленого навчання учнів та студентів), Edraak (створення і публікація інтерактивного навчального контенту), Google Classroom (безкоштовний вебсервіс, створений Google для навчальних закладів з метою спрощення створення, поширення і класифікації завдань безпаперовим шляхом), Moodle (навчальна платформа,

призначена для об'єднання педагогів, адміністраторів і учнів (студентів) в одну надійну, безпечну та інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища), Schoology (віртуальне середовище навчання для шкіл і закладів вищої освіти, яке дозволяє користувачам створювати, керувати і ділитися навчальним контентом), Seesaw (платформа для створення цифрових навчальних портфелів та навчальних ресурсів), Skooler (інструменти для перетворення програмного забезпечення Microsoft Office в освітню платформу) (Кухаренко, 2020).

Під час карантинних дій у помаранчевій зоні рівня епідеміологічної небезпеки підготовка студентів факультету «Дошкільна освіта та музичне мистецтво» впроваджувалася шляхом проведення занять у межах навчального заходу. Адміністрацією коледжу було виділено велику хорова аудиторію для проведення такого виду навчання. У дні запланованої практики студенти однієї групи проводили планові музичні заняття. Викладачем-методистом з педагогічної практики коледжу було розроблено графік проведення занять. Троє студентів-практикантів одного викладача-методиста проводили по одному музичному заняттю та отримували оцінку.

Під час таких занять студенти-одногогрупники імітували дії дошкільнят різних вікових груп. Вони брали участь у проведенні ігор, виконували музично-ритмічні рухи, слухали заплановані для вибраної вікової групи музичні твори, вивчали пісні. Викладач-методист корегував дії студентів. Після проведення трьох музичних занять викладач-методист перевіряв плани-конспекти своїх студентів-практикантів та оцінював їхню роботу. У цей час наступний викладач-методист та його студенти-практиканти починали проводити заплановані музичні заняття.

На нашу думку, під час такого виду навчання студенти-практиканти мають можливість удосконалювати свої навички та уміння щодо всіх видів музичної діяльності під наглядом викладача-методиста. Під час карантинних дій у червоній зоні рівня епідеміологічної небезпеки у попередньому навчальному році викладачі-методисти та студенти-практиканти нашого коледжу працювали в онлайн-режимі. У класрумi формувалися групи з педагогічної практики для освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст та освітнього ступеня бакалавр окремо.

Під час дії червоної зони ми використовували платформу ZOOM. Викладач-методист та три члени його підгрупи зустрічалися на конференціях. Члени однієї групи студентів-практикантів заздалегідь готу-

валися. Під час проходження конференції один студент виконував обов'язки керівника музичного, а два інших – дошкільнят. Студенти проводили такі види музичної діяльності, як: музично-ритмічні рухи, показ та вивчення запланованої у плані-конспекті пісні, проводили бесіду щодо вибраного для слухання музики твору.

Код доступу на конференцію відсилали задіяним у групі студентам-практикантам та заступнику директора з виробничої практики.

У месенджер Viber студенти заздалегідь демонстрували виконання запланованих музичних творів та консультувалися зі своїми викладачами-методистами. Для цієї роботи використовувалися також програми: автоматичні e-mail оповіщення Google Alerts. Під час такого виду роботи студенти-практиканти знімали відеозвіти проведення всіх видів музичної діяльності та своїм викладачам-методистам. Здобувачі освіти також систематично відсилали своїм методистам для перевірки плани-конспекти занять.

Методисти, своєю чергою, заповнювали в електронному вигляді звіти щодо проведених музичних занять для заступника директора з виробничої практики. У цій документації висвітлювалися всі електронні джерела, на підставі яких проводилися заняття. Отже, у період карантинних дій сучасні науковці втілюють у навчальний процес інноваційні здобутки у галузі педагогіки та методики навчання.

У процесі підготовки до проведення занять з педагогічної практики зі студентами третіх курсів педагогічного коледжу факультету «Дошкільна освіта та музичне мистецтво» ми використовували такі інструменти, як Google Classroom, Telegram-канали, Viber.

У студентських спільнотах висвітлювалися та оцінювалися матеріали щодо підготовки до проведення запланованих занять, а саме: відео- та аудіоматеріали, конспекти занять та бесід щодо вибраного матеріалу (відомості про композиторів та авторів текстів пісенного матеріалу для проведення бесід, відео- та аудіоматеріалів музичних творів для слухання музики, нотний матеріал творів для музично-ритмічних рухів та пісень). Також викладач-методист мав можливість провести консультації та оцінити роботу практикантів.

Наголосимо на тому, що доступ до Classroomу групи «Педагогічна практика у закладах дошкільної освіти» мали також викладачі нашого коледжу з основного та додаткового інструментів, вокалу, диригування та методики музичного навчання.

У підготовчий період між музичними заняттями (під час консультацій) студенти нашого педагогічного коледжу у Viber виконували музичні твори «наживо» (пісні з дитячого музичного репертуару, твори для музично-ритмічних рухів, твори для слухання музики тощо) та отримували від керівників практики необхідні рекомендації та пропозиції щодо якості виконання музичних творів та підготовки супровідних матеріалів для проведення музичних занять у різних вікових групах дошкільнят.

Якщо, на думку викладача-методиста, вищевказані твори не відповідали вимогам щодо якості виконання музичного інструментального чи вокального твору, цей матеріал відправляли конкретно викладачам з основного інструменту або вокалу на доопрацювання. Після перевірки матеріалів викладачем-методистом коледжу (керівником практики) всі складники майбутнього музичного заняття узгоджувалися з керівником музичним базового закладу дошкільної освіти.

Завдяки вищевказаним віртуальним платформам студенти третіх курсів під час проходження педагогічної практики в умовах карантину брали участь у проведенні тематичних занять у старших, середніх та молодших групах закладів дошкільної освіти в онлайн-режимі.

Зазначимо, що студенти-практиканти нашого відділення, проводячи музичні заняття та свята в закладах дошкільної освіти під час карантину, використовували сервіси платформи Zoom. Цей сервіс дає можливість викладачам та студентам ділитися візуальною та вербальною інформацією. Завдяки активній участі в онлайн-заходах у межах платформи Zoom учасники освітнього процесу не тільки обмінюються запланованою інформацією, але й мають можливість отримати інформацію щодо оцінювання практичних результатів. Вказана платформа дає можливість спілкуватися та ділитися інформацією не тільки студентам та педагогам-методистам, а й музичним керівникам та вихователям дошкільних закладів, залученим до навчального процесу груп дошкільнят.

Викладачами-методистами педагогічного коледжу та керівниками музичними закладів дошкільної освіти вчасно та якісно була проведена робота щодо планової підготовки та перевірки знань та практичних навичок студентів-практикантів. Викладачі індивідуальних дисциплін (інструментальної, вокальної та диригентсько-хорових секцій), викладачі-методисти педагогічної практики в закладах дошкільної освіти та керівники музичні мали можливість оці-

нити якість роботи та рівень сформованості знань і навичок щодо індивідуальних занять з основного та додаткового інструменту, акомпанементу, вокалу та диригування студентів-практикантів третіх курсів педагогічного коледжу факультету «Дошкільна освіта та музичне мистецтво». Зазначені вище студенти виконували твори «наживо» у Viber та висилали відеоматеріали в Classroom.

Необхідно зазначити, що викладачі Луцького педагогічного коледжу під час карантину постійно підвищували свій професійний рівень. Науковці різних ланок професійної освіти в онлайн-режимі вибирали різноманітні платформи для дистанційного навчання.

Дистанційне навчання в умовах карантину впроваджувалося в освітній процес завдяки дистанційним технологіям. Керівники педагогічної практики та викладачі коледжу застосовували Google Classroom, Telegram-канали, Viber та платформу для дистанційного навчання DistEdu. Для проведення занять використовували Zoom та читали лекції через Instagram.

Висновки

Отже, під час карантину використання дистанційних технологій навчання у системі вищої освіти у період підготовки та проведення педагогічної практики виявилось досить дієвим. Завдяки онлайн-платформам та інструментам студентами-практикантами педагогічного коледжу проведено музичні заняття та святкові дійства у різних вікових групах закладів дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горобець Т.В. Методичні засади організації практики з музики студентів педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2012. 310 с.
2. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/3440/karantin> (дата звернення: 27.11.2020).
3. Офіційний інформаційний портал Кабінету Міністрів України. Коронавірус в Україні. Карантинні заходи. URL: <https://covid19.gov.ua/karantynni-zakhody> (дата звернення: 27.11.2020).
4. Корбут О.Г. Дистанційне навчання: моделі, технології, перспективи. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1123> (дата звернення: 25.10.2020).
5. Кухаренко В.М., Бондаренко В.В. Екстрене дистанційне навчання в Україні : колективна монографія. URL: http://dl.khpi.edu.ua/pluginfile.php/97667/mod_resource/content/1/ (дата звернення: 15.11.2020).

REFERENCES

1. Horobets, T.V. (2012). *Metodychni zasady orhanizatsiyi praktyky z muzyky studentiv pedahohichnoho koledzhu: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02.* [Methodical bases of the organization of practice on music of students of pedagogical college: dissertation]. Kyiv, 2012. 310 p. [in Ukrainian].

2. Farmatsevychna entsyklopediya [*Pharmaceutical encyclopedia*]. Retrieved from: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/3440/karantin> [in Ukrainian].

3. Ofitsiyinyi informatsiyinyi portal Kabinetu Ministriv Ukrainy. Koronavirus v Ukraini. Karantynni zakhody. [Official information portal of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Coronavirus in Ukraine. Quarantine measures]. Retrieved from: <https://covid19.gov.ua/karantynni-zakhody> [in Ukrainian].

4. Korbut, O.H. (2020). Dystantsiyne navchannia: Modeli, tekhnolohiyi, perspektyvy. [Distance learn-

ing: Models, technologies, prospects]. Retrieved from: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1123> [in Ukrainian].

5. Kukhareno, V.M., Bondarenko, V.V. (2020). *Ekstrene dystantsiyne navchannya v Ukraini: kolektyvna monohrafiya* [*Emergency distance learning in Ukraine: a collective monograph*]. Retrieved from: http://dl.khpi.edu.ua/pluginfile.php/97667/mod_resource/content/1/ [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.
The article was received 15 December 2020.*

УДК 378.147:629.5.072.8
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-12>

ФОРМУВАННЯ АКМЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ: СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

Калашнік Микола Миколайович,
аспірант кафедри педагогіки
Херсонський державний університет
Nikokalashik@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9607-2997

У статті розкрито розуміння українським і зарубіжними науковцями сутності і структури понять «компетентність фахівця» та «акмеологічна компетенція» стосовно професії судноводія. Проаналізовано різні авторські погляди на зміст і структуру поняття «компетентність фахівця». Розглянуто особливості застосування компетентнісного підходу у системі вищої морської освіти, розкрито його функціональне призначення в результативному вимірі. Звернуто увагу на специфіку реалізації принципу гуманізації у вищій морській освіті, спрямованого на формування «акме»-особистості. Здійснено порівняння підготовки морських і військових офіцерів в особистісно-діяльнісному ракурсі. Виходячи з цих позицій, дослідники визначають компетентність фахівця морського флоту як готовність вирішувати інтегровані завдання у межах своєї професійної діяльності на підставі знань, умінь та навичок сукупно із сформованою системою особистісних характеристик. Аналізуючи їхні праці, робимо висновок, що «сукупність якостей особистості» за своїми характеристиками та ознаками має відповідати специфіці об'єктів професійної діяльності фахівця, більше того, вона має бути зумовлена цією специфікою. З'ясовано актуальність формування акмеологічної компетенції в майбутніх фахівців, зокрема судноводіїв. Виявлено тенденції до теоретичного обґрунтування емпірично виявлених чинників, що зумовлюють особливості формування професійної компетентності фахівців різних спеціальностей. Так, у процесі формування акмеологічної компетенції майбутнього фахівця регулювальна функція належить самопізнанню, орієнтації на внутрішній світ, що стимулює формування і подальший розвиток «акме-особистості». Проаналізована специфіка акмеологічної компетентності судноводіїв у контексті галузевих професійних вимог і сучасних суспільно-економічних викликів. Висновується низка процесуальних ракурсів дослідження процесу формування акмеологічної компетенції майбутніх судноводіїв, розвитку їхніх особистих якостей, значимих для «акме»-особистості. Обґрунтована потреба використання діяльнісного підходу до формування акмеологічної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі їх професійної підготовки.

Ключові слова: акмеологічна компетенція, майбутні судноводії, підготовка до професійної діяльності, діяльнісний підхід, самопізнання, підготовка фахівців, особисті якості, акме-особистість.

FORMATION OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE SHIPMAKERS: CURRENT STATE OF PROBLEM DEVELOPMENT

Kalashnik Mykola Mykolayovych,
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy
Kherson State University
Nikokalashik@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9607-2997

The article, based on the analyzed experience of leading specialists, identifies approaches to modeling the process of formation of acmeological competence of future drivers in the process of their professional training. Approaches to modeling different pedagogical systems of professional education of future drivers are analyzed. The main components of acmeological competence and the process of formation of competencies of cadets of VMNZ are determined, their content and interrelation are revealed. It is shown that the formation of acmeological competence of future drivers is a dynamic process, which is determined by external and internal factors. After all, acmeological competencies of future drivers are understood as a written description of the named process, presented by means of the schematic representation of distribution of semantic-structural components of the named process with reflection of hierarchical (horizontal-vertical ordering) communications between elements. Based on this, the formation of acmeological competence of future drivers in the process of their professional training is defined as the formation of the actual "acme" – that is, such individual-somatic, psychophysiological and socio-professional state of personality, which allows cadets to achieve the highest performance in subject-cognitive activities. Accordingly, the “acmeological competence of future drivers”

will be formed, where the main tasks for its formation will be: in the cognitive sphere – the acquisition of acme-knowledge and acme-skills; in the personal sphere – the development of acme-qualities and acme-abilities, the formation of acme-abilities acme-values; in the professionally oriented sphere – the development of self-regulation of emotions and behavior, self-reflection, the formation of motivation for continuous self-improvement. And the introduction of the acmeological approach to the educational process will allow to orient the professional training of future drivers to the development of the necessary personal qualities; to implement contextual learning, the essence of which is to reproduce with the help of the whole system of didactic forms, methods and means of teaching the subject context of future professional activity.

Key words: *acmeological competence, future ship drivers, preparation for professional activity, activity approach, self-knowledge, training of specialists, personal qualities, acme-personality.*

Вступ

Результати вивчення нормативно-правових документів, що регламентують вимоги до якості підготовки фахівців для флоту, монографій та наукових розвідок українських і зарубіжних дослідників свідчать про те, що є об'єктивна потреба забезпечити акмеологічну компетенцію майбутніх судноводіїв. Саме ця складова частину професійної компетенції покликана забезпечити не лише мотивацію до формування «акме»-особистості, а й теоретико-прикладне підґрунтя для особистісно-професійного вдосконалення, що сприятиме зростанню якості виконання професійної діяльності.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Проблема вдосконалення підготовки майбутніх фахівців річкового та морського флоту привертає увагу науковців упродовж багатьох десятиріч. Так, формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах досліджувала М. Кулакова, процес формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін І. Сокол (Сокол, 2011), педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту вивчала Н. Черненко, у публікаціях А. Дулі розкрито особливості застосування положень компетентного підходу у підготовці фахівців морського транспорту; С. Волошинов (Волошинов, 2011) досліджував особливості застосування системного підходу до підготовки судноводіїв і т. д.

2. Методологія та методи

У психолого-педагогічній літературі зазвичай йдеться про «акме» як найвищий ступінь розквіту сутнісних сил людини, досягнення нею найбільш продуктивного стану, однак бракує наукових розвідок щодо доцільності формування акмеологічної компетенції у фахівців технічних спеціальностей. Зокрема, мало акцентовано увагу науковців на необхідності особистісно-професійного самовдосконалення майбутніх судноводіїв. У працях науковців, які досліджували проблему вдосконалення під-

готовки майбутніх фахівців річкового та морського транспорту, присутні тлумачення професійної компетентності та її складників, опис шляхів та технологій формування такої компетентності в курсантів ВМНЗ. Разом із цим немає узагальнюючого дослідження, в якому було б представлено аналіз доробок із проблеми формування акмеологічної компетенції майбутніх судноводіїв.

Метою статті є висвітлення стану розробки проблеми формування акмеологічної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі їх навчання у ВМНЗ.

3. Результати та дискусії

Питання формування професійної компетентності та її складових компетенцій набуло актуальності із запровадженням у системі вищої освіти компетентнісного підходу. Розгляду цієї проблеми присвячені доробки В. Лугового, О. Овчарук, О. Пометун, Г. Селевка, С. Сисоевої (Селевко, 2004; Овчарук, 2003; Пометун, 2004; Освітологія: витоки наукового напрямку, 2012) розвідки В. Кудрявцевої, Т. Зайцевої, Д. Осадчука, І. Сокол, В. Чернявського (Зайцева, 2012; Lucky Voyage, 2015; Чернявський) та ін. Аналіз праць названих науковців дає змогу виокремити такі основні ідеї запровадження компетентнісного підходу в систему вищої морської освіти: орієнтація навчального процесу на очікуваний (бажаний) результат; посилення практичної спрямованості освіти, опанування курсантами узагальнених способів діяльності; створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають здатність випускників ВМНЗ до стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного та інформаційно-комунікативного простору; відтворення у змісті компетентностей не лише когнітивної, операціонально-технологічної, а й мотиваційної та соціально-поведінкової складових частин; включення до переліку результатів навчання системи ціннісних орієнтацій. Тобто в основу компетентнісного підходу закладено стратегію формування сучасного фахівця, який вміє діяти у певних стандартизованих ситуаціях, приймати рішення та нести відповідальність за них на підґрунті

набутих знань, умінь, навичок та розвинутих особистісних якостей, необхідних для ефективно професійної діяльності. Українська дослідниця Т. Зайцева вважає, що компетентнісний підхід у системі вищої професійної освіти дозволяє: погоджувати мету навчання, яку ставить педагог, з особистими цілями студентів; розвантажувати студентів не за рахунок механічного скорочення змісту, а за рахунок підвищення долі індивідуальної самоосвіти; готувати студентів до свідомого і відповідального навчання, до необхідності постійної самоосвіти; забезпечувати ринок праці конкурентоспроможними фахівцями (Зайцева, 2012).

У компетентнісному підході відображено зміст сучасної освіти, який не зводиться до знаннево орієнтованого компонента, а передбачає набуття майбутніми фахівцями цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання соціальних ролей і ключових завдань у професійній діяльності через вияв набутих компетенцій. Цей висновок підтверджує О. Пометун, яка головним призначенням компетентнісного підходу вважає «зорієнтованість навчального процесу на формування і розвиток у майбутнього фахівця базових, загальногалузевих і предметних компетентностей» (Пометун, 2004: 64) та О. Савченко, яка компетентнісну освіту визначає як особистісно-діяльнісну та результативну, що зміщує акцент на здатності особи до практичної діяльності у певному контексті» (Педагогічний словник, 2000).

Більшість науковців вважають, що компетентнісний підхід передбачає переорієнтацію освітньої діяльності ВЗО з ретрансляції знань і формування навичок на створення умов для оволодіння випускниками науково обґрунтованим та документально визначеним комплексом компетенцій. Повністю погоджуємось, що запровадження компетентнісного підходу у систему вищої морської освіти значно підвищило вимоги до рівня і результативності підготовки спеціалістів і уможливило особистісно-професійну відповідність випускників ВМНЗ запиту сучасного ринку праці. Одночасно з цим змінилися вимоги й до організації професійної підготовки майбутніх фахівців та навчального процесу загалом.

О. Субетто головною категорією компетентнісного підходу визнає саме компетенцію, а компетентність вважає вторинною, похідною категорією. На думку ученого, «випускник у процесі навчання отримує комплекс компетенцій, які лише умовно можна вважати компетентністю <...>, компетентність формується переважно за рамками вищого навчального закладу під час

накопичення досвіду у відповідній професійній діяльності, тобто, виступає актуальною або реальною якістю» (Субетто, 1992: 32). В. Байденко, досліджуючи проблему професійної підготовки фахівців, компетентність фахівця визначає як «здатність виконувати особливі види діяльності залежно від завдань, проблемних ситуацій і т. і.» (Байденко, 2004: 5). Науковець зазначає, що конкурентоздатна особистість «здатна робити щось добре, ефективно у широкому контексті, з високим ступенем саморегуляції, саморефлексії та самооцінки, із швидкою, гнучкою та адаптивною реакцією на динамічну зміну обставин і середовища» (Байденко, 2004) і відповідати при цьому кваліфікаційним характеристикам з урахуванням вимог локальних і регіональних потреб ринків праці.

Учені А. Шипко, Ю. Грабовський, В. Таточенко вважають, що компетентність фахівця більше стосується процесу прийняття рішень, за яким слідує певні дії. У цьому ракурсі автори трактують компетентність як орієнтований на прийняття рішень специфічний різновид організації персоніфікованих знань і умінь у сферах життєдіяльності та професійної діяльності незалежно від складності ситуації, в якій перебуває особистість, і стверджують, що компетентність не залежить ні від об'єму знань, ні від їхньої міцності, глибини та системності. Як бачимо, поняття «компетентність фахівця» науковці напруга пов'язують із діяльністю, яка складається з двох частин: прийняття рішень і виконання дій. Саме з точки зору діяльнісного підходу нам імпонує позиція О. Заблоцької щодо залежності компетенції людини від її діяльності та наявності певного базису, що складається з відповідних знань і умінь, життєвого досвіду, способів діяльності та умінь їх використовувати (Заблоцька).

В. Звонников та М. Челишкова вважають компетентність фахівця інтегративним поняттям, яке розпадається на спектр компетенцій, які формуються на базі пов'язаних завдань та вмінь, і дозволяють ефективно виконувати дії або робочі функції щодо стандартів, що очікуються в цій діяльності. Н. Солянкін компетенцію розуміє як коло повноважень, окреслене в одержаному випускником нормативно-правовому документі (дипломі, сертифікаті), а компетентність – як здібність людини, підкріплену певними знаннями, вміннями, навичками та способами діяльності, яка й виявляється у певних видах діяльності. В. Веснін доходить висновку, що саме компетентність фахівця забезпечує здатність представників певної професії «виконувати

свої обов'язки якісно, швидко та безпомилково у будь-якій ситуації – як у звичайній, так і у позаштатній, зокрема екстремальній (Волошинов, 2011: 59).

Н. Болюбаш компетентність фахівця трактує як «інтегративну якість особистості, яка визначає здатність розв'язувати професійні проблеми та завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності з опорою на особистісні якості: знання, вміння, навички, життєвий досвід, здібності, цінності та нахили, представлені у вигляді сукупності компетенцій» (Болюбаш, 2011: 6). Вчена наголошує, що «професійна компетентність» являє собою «сукупність взаємозалежних якостей особистості, що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, необхідних, щоб якісно та продуктивно діяти стосовно них; компетентність означає володіння людиною комплексом відповідних компетенцій і включає її особистісне ставлення до них і предмету діяльності» (Болюбаш, 2011). Н. Яковлева вважає компетентність фахівця психічним новоутворенням у структурі особистості, що формується у процесі освоєння професійної діяльності та забезпечує вирішення предметних проблемних ситуацій (Яковлева, 1994). На наш погляд, такий підхід співвідноситься з акмеологічним, головним завданням якого виступає забезпечення максимального процесу розвитку та саморозвитку особистості в напрямі максимальної актуалізації всіх її людських та професійних ресурсів.

Грунтуючись на системному підході, дослідник М. Богачик розглядає компетентність фахівця як сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, мотивацій, переконань, цінностей, інтересів, особистісних якостей і досвіду, які необхідні для виконання діяльності чи досягнення певної мети відповідно до висунутих вимог. Як і група інших науковців, вона визначає компетенцію як сферу діяльності чи коло повноважень, в яких індивід може ефективно діяти на основі знань, умінь, навичок, мотивацій, переконань, цінностей, особистісних якостей та інтересів. Ю. Татур у кандидатській дисертації надає достатньо широке визначення поняття «компетентність фахівця» й акцентує увагу на результативному аспекті її прояву: «компетентність спеціаліста з вищою освітою – це проявлені ним на практиці прагнення і здатності реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної творчої (продуктивної) діяльності у професійній і соціальній сферах, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхід-

ність її постійного удосконалення» (Татур, 2004: 9). О. Овчарук, визначаючи внутрішню структуру компетентності фахівця, її складниками називає комплекс знань, пізнавальних і практичних умінь та навичок, ставлень, емоцій, цінностей, етичних норм та мотивації (Овчарук, 2003: 22).

Більш конструктивним, на наш погляд, є підхід до визначення структури поняття «компетентність фахівця» С. Лиска. Автор визначає не лише її компоненти, а й різноманіття функцій, що з ними пов'язані, а саме:

- соціально-правову (уміння взаємодіяти та контактувати з іншими суб'єктами соціальної дійсності – державою, соціальними інститутами, суспільними та громадськими організаціями, окремими громадянами);

- персональну (репрезентується здатністю до постійного професійного та особистісного зростання та самовдосконалення);

- спеціальну (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів професійної діяльності, уміння розв'язувати типові професійні завдання, оцінювати результати своєї роботи);

- аутокомпетентну (спроможність уявляти свої соціальні та суто професійні характеристики, володіти технологіями протистояння елементам професійної деформації тощо);

- екстремальну (здатність діяти в умовах позаштатних надзвичайних ситуацій, зокрема аварій тощо) (Луговий, 2009: 227–228).

Серед переліку авторських тлумачень вирізняються погляди О. Попової, яка під компетентністю судноводія розуміє «інтегральну сукупність мобільних професійно кваліфікаційних, творчих, соціально-гуманітарних і особистісних компетентностей (якостей), які детермінують його здатність та готовність до професійної діяльності в умовах підвищеної відповідальності та ризику, дають змогу отримувати у фаховій справі результати, які б відповідали вимогам науково-технічного прогресу сучасних соціокультурних норм і системі аксіологічних орієнтирів суспільства» (Попова, 2011: 357). До ключових складових частин професійної компетентності судноводія авторка зараховує: професійно морські якості особистості, професійні знання, вміння й навички з основ управління судном та всіма його навігаційними системами, соціально-управлінські якості (підтримання сприятливого психологічного клімату на судні тощо) (Попова, 2011: 351).

Дослідники визначають компетентність фахівця морського флоту переважно як готовність вирішувати інтегровані завдання в межах своєї професійної діяльності

на підставі знань, умінь та навичок сукупно із сформованою системою особистісних характеристик. Аналізуючи їхні праці, робимо висновок, що «сукупність якостей особистості» за своїми характеристиками та ознаками має відповідати специфіці об'єктів професійної діяльності фахівця, більше того, вона має бути зумовлена цією специфікою. Наприклад, робота оператора з певним технічним устаткуванням на борту судна вимагає від нього наявність комплексу технічних знань, умінь щодо безпосереднього керування цим устаткуванням, а також таких психологічних ознак, як уважливність, оперативність реагування на певні показники, швидке та грамотне перекодування цифрових даних, передача цих даних в інші судові структури тощо. Тобто компетентність передбачає багатофункціональність і різноплановість компетенцій фахівця, що дозволяють йому бути гнучким та більш вдало і швидко пристосовуватися до умов виконання певного професійного завдання.

У цьому ракурсі значущими є висновки Д. Корнеєва, який зазначає, що «компетентність судоводія детермінується його суб'єктністю і інтегрує в собі багатофакторний професійний потенціал», в якому автор виокремлює сформоване професійне мислення (Корнеєв, 2005: 24), та Г. Варварецької, яка у формуванні професійної компетентності у здобувачів морської освіти наполягає на позитивній усталеній налаштованості на виконання виробничих функцій, передбачених посадовою інструкцією, що передбачає розуміння і внутрішнє прийняття цілей і завдань вибраної професійної діяльності (Варварецька, 2013: 7).

Більшість науковців підготовку фахівців у вищому навчальному закладі розглядають як процес формування ключових/базових компетентностей: професійної, соціокультурної, правової, комунікативної, міжкультурної, математичної, економічної, організаційної, інформаційної, технологічної, здоров'язбережувальної та ін., кожна з яких складається з окремих компетенцій. Сьогодні існують різні підходи до визначення переліку професійно необхідних компетенцій, шляхів їх формування та показників, що характеризують особистісно-професійний розвиток майбутнього фахівця морської галузі. Наприклад, Є. Бондаревська продуктивним вважає просування особистості за алгоритмом: виникнення задуму, формування наміру, постановка мети, розвиток необхідних умінь і навичок. З огляду на це показниками розвитку автор називає здатність людини аналізувати (відрізнати одне від іншого), синтезувати (бачити зв'язок подій і явищ), розуміти людей, уміння

людини бути відповідальною, зокрема щодо визначення стратегії і тактики діяльності.

З'ясовано, що відповідно до предмета наукового пошуку науковці визначають різні пріоритети професійної підготовки. Так, І. Закір'янова вважає, що у студентів морських спеціальностей мають бути сформовані навички міжкультурного іншомовного спілкування на рівні вільної профільної комунікації (Закір'янова, 2012); М. Бабишена наголошує на необхідності формування комунікаційної компетентності у майбутніх судових офіцерів (Бабишена, 2015); С. Барсук обґрунтовує застосування комунікативно-когнітивного підходу у формуванні іншомовного професійного мовлення майбутніх судоводіїв; О. Фролова наполягає на підвищенні уваги до формування соціокультурної компетенції (Lucky Voyage, 2015: 2). Л. Герганов наголошує, що важливим чинником навчання має бути чітко засвоєне правило: «Безпека на морі залежить від професійної компетентності фахівців», тому «система професійної підготовки має гнучко реагувати на постійні зміни в технологіях виробництва і враховувати ключові проблеми глобалізації, що робить вкрай необхідним пошук шляхів соціального партнерства між освітою і ринком праці, роботодавцями і навчальними закладами». Заслуговує на увагу думка А. Дулі, яка вважає, що кожна компетенція має забезпечуватися певною кількістю дисциплін і практик, що поєднуються у відповідні модулі, зміст яких повністю відповідає стандартизованим вимогам.

Проблема професійної підготовки морських спеціалістів, судоводіїв зокрема, розглядається й зарубіжними науковцями. У ракурсі нашого дослідження привертає увагу праця російського науковця С. Мойсеєнко, який професійну діяльність морських фахівців зараховує до екстремальних видів людської діяльності, специфіка якої висуває особливі вимоги до процесу професійної підготовки та особистості здобувача освіти. Ф. Кнудсен звертає увагу на те, що через етнічні особливості членів інтернаціональних екіпажів кожна людина сприймає навколишній світ з позицій своєї культури, тобто у рамках певної ментальної програми, що й слід враховувати у навчальному процесі (Knudsen, 2009); необхідною складовою частиною професійної підготовки морських фахівців В. Шорт називає формування готовності до взаємодії в багатомовному середовищі; М. Прогуляки обов'язковим у процесі професійної підготовки майбутніх морських спеціалістів вважає вивчення соціокультурного контенту. Т. Дюран вважає доцільним викори-

стання у системі професійної підготовки фахівців у процесі здобуття ними вищої освіти моделі рівневих компетенцій, відповідно до якої майбутній фахівець поступово набуває таких компетенцій, як дані, інформація, знання, навички, «ноу-хау (здатність діяти певним чином відповідно до визначеної мети)», досвід.

Оскільки ми вважаємо схожими за специфікою підготовки професії військового і морського офіцерів, проаналізовано дисертаційні дослідження С. Каплуна та Д. Корнеєва (Каплун, 2010; Корнеєв, 2005). У першому запропоновано структуру професійної компетентності як системи ключових, базових та спеціальних компетенцій. Автор деталізує суть та значення структурних складників професійної компетентності майбутнього військового, визначаючи її «як єдність професійно-кваліфікаційних (професійно необхідні знання, уміння і навички професійної діяльності; продуктивність професійної діяльності, апробована під час практик та практичних занять), соціально-статусних (соціальний статус офіцера у соціальній системі української держави); особистісних (професійно значущі особливості характеру офіцера служби; висока мотивація до здійснення професійної діяльності та зростання рівня професіоналізму) характеристик» (Каплун, 2010: 9). Акцентуючи увагу на переважному значенні складників суто професійної спрямованості, дослідник вводить до структури поняття «компетентність фахівця» особистісний блок, спрямований на забезпечення високої мотивації до зростання рівня професіоналізму та розвитку професійно значущих рис характеру. Слушною вважаємо думку, що правильно організований процес професійної підготовки фахівців відповідного профілю сприятиме формуванню професійної компетентності майбутніх спеціалістів як суми ключових компетенцій, серед яких особистісно-комунікативна, психолого-педагогічна, організаційно-управлінська, аналітико-прогностична, економіко-інформаційна та спеціально-військова (Каплун, 2010: 14). Погоджуємось з автором, що компетенції майбутнього офіцера (військового чи морського) доцільно розглядати у статусі структурних складників його професійної компетентності, оскільки такий підхід забезпечує її багатофункціональність і різноаспектність, а у майбутньому – якість виконання фахівцем професійних обов'язків.

Д. Корнеєв структурними елементами професійної компетентності курсантів військових ВНЗ також вважає професійні ком-

петенції, які разом утворюють професійну компетентність майбутнього військового спеціаліста – таку «інтегративну властивість суб'єкта спеціалізованої діяльності, яка виражається сукупністю інтеріоризованих соціально і особистісно-значущих компетенцій у системі соціального і технологічного поділу праці» (Корнеєв, 2005: 7). Особливу увагу автор надає компетенціям як складникам професійної компетентності майбутнього військового, що пов'язані із суто психологічними ознаками його особистості, а саме: психолого-педагогічній (рефлексивність, здібність до емпатії, товарищескість, здібність до співробітництва) та аутопсихологічній (самосвідомість, розвиток сфери саморегуляції, рівень самоактуалізації) (Корнеєв, 2005: 12). На наш погляд, особливе місце у процесі професійної підготовки офіцера займає формування компетенції, визначеної автором як «аутопсихологічна». Її особливу значущість вбачаємо в тому, що вона безпосередньо спрямована на формування умінь саморегуляції в майбутнього офіцера в межах його професійного саморозвитку. Це надає нам підстави зробити висновок про особливе значення системи особистісних характеристик майбутнього судноводія, поза яких виконання професійних завдань на високому рівні неможливе.

І. Сокол формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв розглядає у процесуальній площині і наголошує на значущості теоретичного компонента підготовки таких спеціалістів, яка має містити такі компоненти:

- знання: нормативні (міжнародних та морських документів, основ морського права), теоретичні (основ судноводіння, управління операціями судна), процедурні (алгоритми виконання професійних дій);
- спеціальні вміння (виконання дій, пов'язаних з управлінням судна, забезпечення безпеки екіпажу на судні);
- універсальні вміння (аналізу виробничих ситуацій, комунікувати, працювати з інформацією) (Сокол, 2011: 16).

О. Дендеренко розглядає «професійну компетентність майбутнього судового механіка» з точки зору інтегративного підходу і визначає її як «інтегровану властивість професіонала, що складається з трьох взаємопроникаючих компонентів:

- когнітивного, який включає знання з фахових дисциплін та вміння їх отримувати і поповнювати;
- функціонально-діяльнісного, пов'язаного з виконанням професійних функцій і умінням виконувати професійну діяльність, що передбачає уміння моделювати вироб-

ничі ситуації, приймати професійні рішення і нести за них відповідальність;

– особистісного, пов'язаного зі здатністю актуалізувати особистісні якості та можливості для виконання професійних обов'язків, включаючи відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, творчість, незалежність і самовпевненість, працьовитість, орієнтацію на ефективність й якість, здатність до інноваційної діяльності та ризику, здатність до безперервного професійного зростання, саморозвитку й самовдосконалення (Освітологія: витоки наукового напрямку, 2012).

Здійснений аналіз наукових доробок останніх років надав підстави зробити висновок, що більшість українських і зарубіжних дослідників вбачає структурними складниками компетентності майбутнього фахівця різноманіття професійних компетенцій, які безпосередньо спрямовані на саморозвиток та актуалізацію індивідуальних ресурсів особистості. Проте структурні складники таких компетенцій залишаються невизначеними. Так, В. Якунін у своєму дослідженні обґрунтовує доцільність введення чотирьох основних елементів, один з яких має безпосереднє відношення до набуття професійних знань, умінь та навичок, а три інші спрямовані на здійснення процесу професійного самовдосконалення особистості, а саме:

– прагнення та здібності щодо самостійного творчого вирішення професійних завдань;

– соціально-психологічна готовність до роботи з іншими людьми та спроможність керувати ними;

– політична культура та ідейно-моральна зрілість (Якунін, 1998: 8–9).

Г. Нікітіна аргументує доцільність введення трьох основних блоків ключових професійних компетенцій:

– компетенції, що дозволяють формувати образ рішення проблеми (уміння бачити та усвідомлювати проблему);

– соціально-комунікативні компетенції (володіння технологіями грамотної комунікації та взаємодії, розв'язання конфліктів; працювати разом з іншими);

– компетенції, що спрямовані на професійний саморозвиток (знання особливостей своєї особистості, готовність до особистісного та професійного самовдосконалення) (Нікітіна, 2005).

Отже, більшість дослідників до структури компетентності майбутнього фахівця включає особистісний компонент (певну компетенцію), визначаючи зміст і назву різним чином, проте з єдиним призначенням – розвиток професійно важливих особистіс-

них якостей і властивостей. Майже кожен наголошує на необхідності включення до змісту та організації процесу професійної підготовки складової частини, спрямованої на формування такої компетенції.

Встановлено, що в останні роки науковці активно вивчають проблему гуманізації вищої освіти, професійно-технічної зокрема. Так, Є. Шиянов розглядає цей підхід як соціально-педагогічний феномен, сутність якого полягає у спрямуванні навчального процесу на розвиток особистості як суб'єкта творчої праці, пізнання та спілкування; Б. Коссов акцентує увагу на розв'язанні завдань узагальнення знань і вмінь особистісного рівня (Лиска, 2012: 9), О. Гук – на забезпеченні умов для самоствердження, самовираження і саморегуляції людини (Гук, 2012: 179).

В. Антонов вважає, що принцип гуманізації полягає у приділенні більшої уваги суспільства особистості, її психології, інтересам; зосередженні зусиль суспільства на вивченні соціально-гуманітарних дисциплін, що мають першорядне значення у життєдіяльності сучасної людини. Науковець вважає, що «професійна кар'єра сучасного фахівця зумовлена не лише його фізіологічними та модальними особливостями, а й психологічними та духовними якостями» (Антонов, 2018: 34). У своїй монографії автор співставляє поняття «професійна компетентність», яку розуміє як «системно-структурне багаторівневе інтегральне особистісно-діяльнісне утворення, що визначає ефективність професійних дій» та «акме-компетентність», яку трактує як «одну з характеристик професіоналізму, що відображає ступінь відповідності особи вимогам професії, і є фактором впливу на продуктивність діяльності» (Антонов, 2018: 158). Імпонує підхід ученого до визначення ключового елемента у формуванні названих компетентностей – акмеологічного особистісно-професійного потенціалу майбутнього фахівця, який базується на внутрішніх ресурсах особистості студента та здібностях у вдосконаленні цих ресурсів.

Т. Дерєка на підставі своїх досліджень стверджує: «З точки зору акмеологічного підходу суб'єкт саморозвитку знаходиться у просторі між двома полюсами – реальним, часто неоптимальним, та ідеальним засобами самоорганізації. Активність людини як суб'єкта розгортається якраз у цьому «реально-ідеальному» просторі та проявляється в постійному вирішенні протиріч між тією високоорганізованою живою системою, котру представляє сама людина, та об'єктивними умовами її життєдіяльності. Суб'єкт саморозвитку виробляє

визначений засіб організації своєї життєдіяльності, який залежить не тільки від його природних особливостей, але й значною мірою від його цінностей, установок, мети» (Дерека, 2015: 35). Тобто вчена акцентує увагу на виникненні реальних протиріч між двома сторонами особистості професіонала: колом конкретних повноважень, обов'язків чи завдань, які фахівець має виконувати максимально грамотно, з одного боку, та з іншого – реальною ситуаційною неготовністю виконувати ці функції високоефективно, оскільки наявний рівень розвитку актуальних здібностей чи якостей не завжди відповідає вимогам професії. Наприклад, в екстремальній ситуації, що пов'язана з прямою небезпекою для життя, працівник морського флоту не завжди в змозі швидко подолати стадію психологічного шоку і діяти згідно з посадовими інструкціями, використовуючи свої професійні знання, уміння та навички до тих пір, поки не опанує аутопсихологічні механізми.

Л. Абдаліна, розглядаючи професіоналізм із психолого-акмеологічної позиції, доходить такого висновку: розгляд понять «компетенція» і «компетентність», що «використовуються синонімічно, підтверджує «поле» їх спільних інтересів: компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що задаються щодо конкретного кола предметів і процесів і є необхідними для якісної продуктивної діяльності; компетентність – це володіння людиною відповідної компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї та до предмета діяльності» (Абдалина, 2014: 93).

Увагу привертають погляди авторів, які, спираючись на акмеологічний підхід, обґрунтовують суть, значення та специфіку акмеологічної компетентності та акмеологічної компетенції, що входить до її структури. Так, Н. Філонова у своєму дисертаційному дослідженні доводить, що акмеологічна компетенція майбутнього фахівця має містити стратегії та способи особистісного професійного розвитку, які забезпечують ефект максимально повної самореалізації не лише у професійній сфері, а й у життєдіяльності. Дослідниця у структурі акмеологічної компетенції виділяє шість основних компонентів: рефлексивний, проєктивний, когнітивний, операційний, організаційний, комунікативний, формування яких забезпечується через оволодіння стратегіями та спеціальними способами особистісного професійного розвитку (Філонова, 2009).

Авторка наголошує, що стимулюючими факторами виступають самоосвіта, прогностичність мислення, кар'єрність, іннова-

ційність та професійна взаємодія. Ми погоджуємося з дослідницею, що у процесі формування акмеологічної компетенції майбутнього фахівця регульовальна функція належить самопізнанню, орієнтації на внутрішній світ, що стимулює формування і подальший розвиток «акме-особистості». Логічним вважаємо обрання автором відповідних педагогічних стратегій і технологій особистісно-професійного розвитку, специфіка та спрямованість якого відповідає визначенням структурним компонентам акмеологічної компетенції, зокрема: рефлексивному – самооцінка і самоконтроль; проєктивному – цілепокладання і цілездійснення; когнітивному – надбання професійно значущої інформації; операційному – розвиток індивідуальних здібностей, що сприяють професійному зростанню; організаційному – самообілізація і самоуправління; комунікативному – розвиток перцептивного сприйняття, забезпечення продуктивної професійної взаємодії та спілкування, створення зон успішного соціального контакту (Філонова, 2009). Імпонує думка про доцільність системи роботи, спрямованої на формування у майбутнього фахівця статусу суб'єкта професійного саморозвитку, коли предметом індивідуальної уваги стають певні професійні, людські та особистісні ресурси, які самостійно актуалізуються на підставі звернення та використання спеціальних технік і методик.

Спираючись на принцип системності, А. Фоміних також акцентує увагу на значенні єдності таких структурних компонентів акмеологічної компетентності майбутніх фахівців: когнітивного, регулятивного, рефлексивно-статусного, нормативного, комунікативного. Науковець стверджує, що саме система цих компонентів дозволяє формувати спеціалізовані операціональні уміння акмеологічного значення (Фоміних, 2005). Вчена доводить необхідність формування в майбутніх фахівців системи знань щодо закономірностей та механізмів, що зумовлюють їхній особистісно-професійний розвиток та саморозвиток, підвищення рівня акмеологічної мотивації та суб'єктності особистості на підставі індивідуальної роботи та звернення до необхідних ресурсів. Аналіз підходу, що пропонує дослідниця, дозволяє визначити продуктивним акцент на суб'єктності особистості, оскільки саме цей фактор сприятиме розкриттю індивідуальних ресурсів та їх закріпленню у структурі професійної «Я-концепції». Аналіз підходів авторки до процесу формування акмеологічної компетентності дозволяє зробити висновок, що визна-

чення її структурних компонентів, а також її різновидів зумовлюється специфікою професійної діяльності.

С. Макаров, вивчаючи психолого-педагогічні умови і фактори формування акмеологічної компетентності управлінських кадрів, розглядає акмеологічну компетентність як системну, багатоструктурну та багаторівневу інтегральну якість, яка забезпечує фахівцю самостійне висування завдань у галузі самовдосконалення, самоактуалізації та самореалізації у різних сферах життєдіяльності та здатність до їх вирішення на ефективному рівні (Макаров, 2004). Автор пропонує вирізняти три основних структурних компонента акмеологічної компетентності:

1) мотиваційно-особистісний, що репрезентується акме-мотивацією, акмеологічними здібностями та психологічної готовністю до постійного саморозвитку;

2) когнітивний, який передбачає надбання системи акмеологічних знань та специфічних інтелектуально-емоційних умінь;

3) операційний, що реалізується в безпосередніх уміннях та навичках саморегуляції та самопізнання (Макаров, 2004).

Дослідник А. Майборода структурними елементами акмеологічної компетентності майбутніх офіцерів визначає мотиваційно-особистісний, когнітивний та операційно-діяльнісний. При цьому під акмеологічною компетентністю автор розглядає інтегральну характеристику особистості, «готовність та здібність набувати, використовувати, удосконалювати акмеологічні знання, уміння, навички та способи діяльності, які отримані в процесі навчально-виховної і творчої діяльності, для ефективного вирішення завдань, що виникають в особистісній і професійній сферах діяльності» (Майборода, 2014: 90). Категорію «акме» автор визначає як соматичний, фізіологічний, психічний і соціальний статус особистості, що характеризується зрілістю її розвитку, досягненням високих показників у діяльності та творчості. Провідними чинниками формування акмеологічної компетенції дослідник називає формування «мотивації особистості до акме-вершини, надбання акме-знань; визначення факторів, що впливають на цей процес, вироблення умінь і навичок використання різноманітних способів досягнення актуального «акме» (Майборода, 2014: 92). Ґрунтуючись на названих підходах, пропонуємо поняття «акмеологічна компетенція майбутнього судноводія» визначити у такий спосіб: засіб та результат актуалізації особистісних ресурсів, який дозволяє використовувати курсантам ВМНЗ спеціальності судноводіння акту-

альне «акме» для подальшого вдосконалення у предметно-професійній діяльності.

Висновки

Аналіз наукових праць українських і зарубіжних авторів дозволив дійти висновку, що основу структури професійної компетентності майбутнього судноводія мають становити два взаємопов'язаних блоки компетенцій: ті, що безпосередньо спрямовані на професію (загальнопрофесійна та спеціальна); ті, що забезпечують процес особистісної самореалізації (соціально-психологічна або аутопсихологічна). У формуванні другого блоку компетенцій пріоритетність має акмеологічний підхід, оскільки він функціонально спрямований на визначення шляхів досягнення фахівцем найвищого рівня професіоналізму.

Нині проблема акмеологічної компетентності/компетенції фахівців технічних спеціальностей перебуває на початковій стадії своєї розробки: чітко не обґрунтовано зміст та структуру базових понять, умови і фактори формування та розвитку.

Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з вивченням теоретико-методологічних основ акмеології викладачами ВМНЗ та розробленням інструментарію щодо впровадження акмеологічних технологій у процес підготовки майбутніх судноводіїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдалина Л.В. Професіоналізм преподавателя вуза как психолого-акмеологическая проблема. *Известия ВГПУ*. 2014. № 2(263). С. 92–94.
2. Антонов В.М. Інноваційна акмеологічна педагогіка: кіберакмеологічний аспект управління якістю освіти : монографія. Одеса : КУПРІЄНКО СВ, 2018. 295 с.
3. Бабишена М.І. Формування професійно значущих якостей майбутніх судових офіцерів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти», Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль : «Вектор», 2015. 20 с.
4. Байденко В.И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант). *Материалы ко второму заседанию методологического семинара*. Москва : Издательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004. 19 с. URL: http://www.rc.edu.ru/rc/bologna/works/baidenko_ll_sod.pdf (дата звернення: 13.12.2020).
5. Болюбаш Н.М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Ялта, 2011. 21 с.
6. Варварецька Г.А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх фахівців мор-

ського та річкового транспорту у процесі математичної підготовки. *Наука і освіта*. 2013. № 6. С. 78–82.

7. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала: пособие по кадровой работе. Москва: Юрист, 1998. 96 с.

8. Волошинов С.А. Реалізація дидактичного принципу наочності в алгоритмічній підготовці студентів засобами інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. Вип. 10. С. 173–182.

9. Герганов Л.Д. Розвиток професійної компетентності кваліфікованих фахівців морського профілю в навчальних центрах судноплавних компаній: тенденції та перспективи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2016. № 1. С. 76–82.

10. Гук О.Ф. Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 14. С. 179–187.

11. Дерека Т.Г. Акмеологічні засади неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання: концепція дослідження. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 7 (51). С. 31–39.

12. Заблоцька О.С. Компетентність, кваліфікація, компетенція як ключові категорії компетентнісної парадигми вищої освіти. URL: <http://zavantag.com/docs/2053/index37058-1.html> (дата звернення: 13.12.2020).

13. Зайцева Т.Г. Теорія і практика самоменеджменту психофізичних станів моряка з активізації людського ресурсу та подолання проблеми аварійності на флоті: монографія. Херсон: ХДМА, 2012. 136 с.

14. Закір'янова І.А. Оцінювання навчальних досягнень студентів морських спеціальностей вищих навчальних закладів з англійської мови. *Проблеми освіти: наук. збірник*. 2012. Випуск 70. Частина 1. С. 255–261.

15. Каплун С.О. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу у процесі вивчення спеціальних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Ялта, 2010. 22 с.

16. Корнеев Д.Г. Ситуативно-задачний підхід при формуванні компетентності судноводителя в умовах учебної імітації реальності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Казань, 2005. 200 с.

17. Коссов Б.Б. Обобщенность содержания высшего образования как фактор его развития. *Вопросы психологии*. 1995. № 2. С. 9–19.

18. Лиска С.І. Компетентнісний підхід у дослідженні професійної успішності особистості. *Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»*. 2012. Вип. 13. 268 с.

19. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал*. 2009. № 2. С. 13–25.

20. Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–143.

21. Майборода А.А. Технология формирования акмеологической компетентности курсантов. *Вестник командно-инженерного института МЧС республики Беларусь*. 2014. № 2(19). С. 89–95.

22. Макаров С.В. Психолого-дидактические условия и факторы формирования акмеологической компетентности кадров управления: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. Москва, 2004. 21 с.

23. Никитина Г.В. Педагогические условия развития ключевых профессиональных компетенций будущего учителя в педагогическом колледже: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Иркутск, 2005. 162 с.

24. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти. *Стратегія реформування освіти України*. Київ: К.І.С. 2003. 295 с.

25. Освітологія: витоки наукового напрямку: монографія / За ред. В.О. Огнев'юка; Авт. кол.: В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва, Л.Л. Хоружа, І.В. Соколова, О.М. Кузьменко, О.О. Мороз. Київ: ВП «Едельвейс», 2012. 336 с.

26. Педагогіка / под ред. В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. Москва, 2002.

27. Педагогічний словник / Редкол.: М.Д. Ярмаченко, І.А. Зязюн, В.М. Мадзігон, Н.Г. Ничкало, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська та ін.: За ред. М.Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2000. 516 с.

28. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 65–72.

29. Попова О.П. Особливості професійної діяльності майбутніх судноводіїв і сутність їх професійної компетентності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2011. Вип. 17. С. 353–359

30. Сокол І.В. Формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Херсон: Б.В., 2011. 20 с.

31. Субетто А.И. Творчество. Жизнь. Здоровье и гармония (Этюды креативной онтологии). Москва: Логос, 1992. 204 с.

32. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 3. С. 20–26.

33. Филонова Н.А. Развитие акмеологической компетенции преподавателя профессионального колледжа: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. Воронеж, Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, 2009. 263 с.

34. Фоминых А.Ф. Развитие акмеологической компетентности руководителей общеобразовательных учреждений: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. Москва: Психология педагогических профессий. 2005. 156 с.

35. Фролова О.О. Особливості професійної підготовки судноводіїв у вищих навчальних закладах. *Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. вебконф., м. Херсон, 15–16 травня 2013 року. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. С. 260–262.

36. Чернявський В.В. Стандартизація підготовки фахівців морської галузі на засадах компетентнісного підходу. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2307-4507/article/view/31784/28395> (дата звернення: 13.12.2020).

37. Яковлева Н.В. Психологическая компетентность и ее формирование в процессе обучения в вузе: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогическая психология». Ярославль, 1994. 20 с.

38. Якунин В.А. Педагогическая психология : учеб. пособие / Европ. ин-т экспертов. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В.А.: Изд-во «Полиус», 1998. 639 с.

39. Knudsen F. A Critical Approach to Culture as Collective Programming Applied to Cross-Cultural Crews. *WMU Journal of Maritime Affairs*. 2009. № 8(2). P. 105–121.

40. Lucky Voyage : навч. посібник / В.Ф. Кудрявцева, К.Л. Бойко, О.О. Фролова та ін. Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2015. 242 с.

41. Progulaki M. Dealing with culture in a socially responsible manner: a focus on the maritime industry. *WMU Journal of Maritime Affairs*. 2011. № 10. P. 7–23.

REFERENCES

1. Abdalina, L.V. (2014) *Profesionalizm prepodavatel'ia vuza kak psikhologo-pedagogicheskaiia problema*. [Professionalism of a university teacher as a psychological and acmeological problem.] *Izvestia VSPU*. No 2 (263). P. 92–94. [in Russian].

2. Antonov, V.M. (2018) *Inovatsiina akmeologia pedagogiki: kibernetichniia aspekt upravlinnia iakistiiv osviti* [Innovation acmeological pedagogy: cyberacmeological aspect of the management of education: monograph]. Odessa: KUPRINKO SV. [in Ukrainian].

3. Babishena, M.I. (2015) *Formuvannia profesiino znachusih iakosteiv maibutnih sudnovih oficeriv u prosivivjennia suspilno-gumanitarnih disciplin* [Formation of professionally significant qualities of future ship officers in the process of evolving suspicious-humanitarian] (Candidate's thesis) Research center of a problem of quality of preparation of experts. Ternopil National Pedagogical University Im. V. Hnatyuk. Ternopil: Vector [in Ukrainian].

4. Baydenko, V.I. (2004) *Konseptualnaia model gosudarstvenih obrazovatel'nih standartov v kompetentnostnom formate* [Conceptual model of state educational standards in a competency-based format (discussion option)]: [Electronic resource]. http://www.rc.edu.ru/rc/bologna/works/baidenko_II_sod.pdf. [in Russian].

5. Boliubash, N.M. (2011) *Formation of professional competence of potential economies by means of hemlock technologies*. (Candidate's thesis). Research center of a problem of quality of preparation of experts. Yalta. [in Russian].

6. Varvaretska, G.A. (2013) *Pedagogichni umovi profesiinoi spriamovanosti maibutnih fahiv morskogo ta training transport u prosiviv matimatichnoi pidgotovki* [Pedagogical think about the formulation of the professional directing of the potential for sea and river transport in the process of mathematical] *Science and education*. No. 6. P. 78–82. [in Ukrainian].

7. Vesnin, V.R. (1998) *Prakticheskii menedzhment personala: posobie po kadrovoi rabote*. [Practical personnel management: a guide to personnel work]. Moscow: Jurist. [in Russian].

8. Voloshinov, S.A. (2011) *Realizatsiia didaktichnoi prinsipa naojnosti v algoritme pidgotovki studentiv zasobami informatsiino-komunikativnogo seridovija* [Realization of the didactic principle of accuracy in the algorithmic training of students by means of information and communication pedagogical center]. *Information technologies in education*. 10. 173–182. doi: [in Ukrainian].

9. Gerganov, L.D. (2016) *Rozvitok profesiinoi kompetentnosti kvalifikovanih fahivjiv morskogo profilu v navgal'nikh jentrah sudnoplavnikh kompanii* [Development

of professional competence of qualified sailors in the naval centers of shipbuilding companies: trends and prospects]. *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University of V.O. Sukhomlinsky*, 1, 76–82. [in Ukrainian].

10. Guk, O.F. (2012) *Gumanizatsiia osviti u visjomi navjalnomu zakladi* [Humanization of the Holy Process in the Church of the Newborn]. *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*. 14. 179–187. [in Ukrainian].

11. Dereka, T.G. (2015) *Akmeologichni zasadi nepererivnoi profesiinoi pidgotovki fahivjiv fizichnogo viovannia: konsepsia doslidzhennia*. [Acmeological ambush of continuous professional training of physical education faculty: the concept of pre-education]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovation, technologies*. 7. (51) 31–39. [in Ukrainian].

12. Zablotska, O.S. *Kompetentnost, kvalifikatsiia, kompetentnost iak klucovi kategorii kompetentnostnoi paradigmat visjoi osviti*. [Competence, qualifications, competence as the keys to the categories of competence paradigms of high education]. Retrieved from <http://zavantag.com/docs/2053/index37058-1.html>.

13. Zaitseva, T.G. (2012) *Teoria i praktika samomenedzhmentu psihofizichnii stan moriakiv z aktivizatsiieiu lud'skogo resursu ta podolannia problem avariinosti na flotiv*. [Theory and practice of self-management of the psychophysical stances of a seaman with the activation of human resources and the problem of emergency in the fleet]. Kherson: HDMA. [in Ukrainian].

14. Zakir'yanova, I.A. (2012) *Osinuvannia navjalnih dosiagnen studentiv morskikh spetsialnostei visjiv navjalnih zakladiv z angliiskoi movi* [Otsinuvannia navchalnyh dosyagnenya studentiv morskikh spetsialnostei z angliskoi movi] [Otsinuvannia navchalnyh dosyagnenya students of maritime specialties of the naval naval pledges from the English language]. *Problems of education: sciences. zb.* 70. 1. 255–261. [in Ukrainian].

15. Kaplun, S.O. (2010) *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnih oficeriv slujb tilu u prosiviv vivjennia spetsialnih disciplin*. [Formation of professional competence of future officers of services for the process of development of special disciplines]. (Candidate's thesis). Research center of a problem of quality of preparation of experts. Yalta. [in Ukrainian].

16. Korneev, D.G. (2011) *Situativno-zadajniia podhod pri formirovanii kompetentnosti sudnovoditel'ia v usloviah uchebnoi imitatsii realnosti*. [Situational-task approach in the formation of the competence of the shipmaster in the context of educational simulation of reality]. (Candidate's thesis). Research center of a problem of quality of preparation of experts. Kazan [in Russian].

17. Kossov, B.B. (1995) *Obobshchennost sodergania visjogo obrazovannia kak faktor ego razvitiia*. [Generalization of the content of higher education as a factor in its development]. *Questions of psychology*. 2. 9–19. [in Russian].

18. Liska, S.I. (2012) *Kompetentnisnii pidhid u doslidzhenni profesiinoi uspijnosti osobistosti*. [Competent pidhid at the pre-professional success of the specialty]. Vyshiiy navchalny pledge "University of Economics and Law "KROK". Kyiv. [in Ukrainian].

19. Lugovy, V.I. (2009) *Evropeiska konsepsia kompetentnisnogo pidhodu u visjii skoli ta problema ii realizatsii v Ukrainiv*. [European Concept of Competent Approach at Vishii Schools and Problems of Realization in Ukraine]. *Pedagogy and psychology: Scientific-theoretical and informational journal*. 2. 13–25. [in Ukrainian].

20. Selevko, G. (2004) *Kompetentnosti i ih klasifikasija*. [Competence and their classification]. *Public education*. 4. 38–143. [in Russian].
21. Maiboroda, A.A. (2014) *Tehnologia formirovania akmeologijeskoj kompetentnosti kursantov*. [Technology of formation of cadets' acmeological competence]. *Bulletin of the command and engineering institute of the Ministry of Emergency Situations of the Republic of Belarus*. 2 (19). 89–95. [in Russian].
22. Makarov, S.V. (2004) *Psihologo-didaktijeskie uslovia i faktori formirovania akmeologijeskoj kompetensii kadrov upravlenia*. [Psychological and didactic conditions and factors of formation of acmeological competence of management personnel] (Candidate's thesis). Research center of a problem of quality of preparation of experts. Moscow. [in Russian].
23. Nikitina, G.V. (2005) *Pedagogijeskie uslovia razvitiia klujevih profesionalnih kompetensii budusego usitelia v pedagogiceskom koledje*. [Pedagogical conditions for the development of key professional competencies of a future teacher in a teacher training college (Candidate's thesis). Irkutsk. [in Russian].
24. Ovcharuk, O.V. (2003) *Kompetentnosti iak kluj formuvania zmistu osviti*. [Competence is the key to the formation of the vision of education]. *Strategy of reforming the education of Ukraine*. Kiev: K.I.S. [in Ukrainian].
25. Ognev'yuk, V.O., Sisova, S.O., Khoruzha, L.L., Sokolova, I.V., Kuzmenko, O.M., Moroz, O.O. (2012) *Osvitologia: vitoki naukovogo napriamu*. [Osvitology: rounds of science directly]. Kyiv: VP "Edelweiss". [in Ukrainian].
26. Slastenin, V.A., Isaev, I.F., Shiyarov, E.N. (2002) *Pedagogika*. [Pedagogy]. Moscow. [in Russian].
27. Editorial board: Yarmachenko, M.D. (ed), Zyazyun, I.A., Madzigon, V.M., Nichkalo, N.G., Savchenko, O.Ya., Sukhomlinska, O.V. (2000) *Pedagogijni slovník*. [Pedagogical vocabulary]. Kiev: Pedagogichna dumka. [in Ukrainian].
28. Pometun, O.I. (2004) *Diskusija ukrainskih pedagogov navkolo pitan zaprovadjennia kompetentisnogo pidhodu v ukrainskii osviti*. [Discussion of Ukrainian pedagogues about nutrition for the knowledgeable approach to Ukrainian education]. *Competent understanding of modern education: new information about the Ukrainian perspectives*. Kiev: "K.IS". 65–72. [in Ukrainian].
29. Popova, O.P. (2001) *Osoblivosti profesiinoi dialnosti maibutnih sudnovodiiv i sutnist ih profesiinoi kompetentnosti*. [Special features of the professional activity of the shipbuilding industry and the day of the professional competence]. *Pedagogy of the formation of creative specialties in schools and schools*. Kiev. [in Ukrainian].
30. Sokol, I.V. (2011) *Formuvannia profesiinoi kompetensii maibutnih sudnovodiiv u prosesi vivjennia fahovih disjiplin*. [Formation of professional competence of potential shipbuilders in the process of evolving fahavic disciplines] (Extended abstract of candidate's thesis). Kherson: B.V. [in Ukrainian].
31. Subetto, A.I. (1992) *Tvorjestvo. Jizn. Zdorovie I garmonia (itqdi kreativnoi antokogii)*. [Creativity. A life. Health and harmony (Sketches of creative ontology)]. Moscow: Logos. [in Russian].
32. Tatur, Yu.G. (2004) *Kompetentnost v structure modeli kajestva podgotovki spezialista*. [Competence in the structure of the quality model of specialist training]. *Higher education today*. 3. 20–26. [in Russian].
33. Filonova N.A. (2009) *Razitie akmeologijeskoj kompetensii prepodovatelja profesionalnogo koledja*. [Development of acmeological competence of a teacher of a professional college] (Candidate's thesis). Voronezh. Tamb. state un-t them. G.R. Derzhavin. [in Russian].
34. Fominykh, A.F. (2005) *Razvitie akmeologijeskoj kompetensii rukovoditelei objeobrazovatelnih ujerejdenii*. [Development of acmeological competence of heads of educational institutions] (Candidate's thesis). Moscow. Psychology of pedagogical professions. [in Russian].
35. Frolova, O.O. (2013) *Osoblivosti profesiinoi pidgotovki sudnovodiiv u uijih navjalnih zakladah*. [Special features of professional training of shipbuilders in the hands of other chief mortgages], *Psihologo-pedagogijni zasadi dialnosti fahivsa: istoria, teoria, praktika: materiali mijnarodnoi naukovo-praktijnoi veb-konferensii*. [Psychological and pedagogical ambush of faculty: history, theory, practice: materials of the musician. nauk.-practical. web conf.] Kherson: KVNZ "Kherson Academy of Continuous Education". [in Ukrainian].
36. Chernyavskiy, V.V. (2007) *Standartizasia pidgotovki fahivsviv morskoi galuzi na zasadah kompetentnisnogo pidhodu*. [Standardization of preparation of ships' galusies at ambushes of a competent approach]: [Publishing and editing]. Kyiv: In Yure. Retrieved from: <http://journals.uran.ua/index.php/2307-4507/article/view/31784/28395> [in Ukrainian].
37. Yakovleva, N.V. (1994) *Psihologijeskaia kompetentnost i ee formirovanie v prosese obusenja v vuze*. [Psychological competence and its formation in the process of teaching at the university]. (Extended abstract of candidate's thesis). Yaroslavl. [in Russian].
38. Yakunin, V.A. (1998) *Pedagogijeskaia psixologija*. [Educational psychology]. SPb.: Publishing house of Mikhailov V.A.: Publishing house "Polius" [in Russian].
39. Knudsen, F.A. (2009) *Critical Approach to Culture as Collective Programming Applied to Cross-Cultural Crews* / F. Knudsen, L.L. Froholdt. *WMU Journal of Maritime Affairs*. 8(2). 105–121.
40. Kudryavtseva, V.F., Boyko, K.L., Frolova, O.O. (2015) [Lucky Voyage] Kherson: TOV "VKF" STAR "LTD" [in Ukrainian].
41. Progoulaki, M. (2011) [Dealing with culture in a socially responsible manner: a focus on the maritime industry] *WMU Journal of Maritime Affairs*. 10. 7–23.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2020.
The article was received 16 December 2020.

УДК [378.016:159.9-051]:159.922.86-056.49
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-13>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Луцик Галина Олександрівна,
викладач кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненський державний гуманітарний університет
lutsik.galya@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3905-2038

Стаття присвячена теоретичному аналізу педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки. Проаналізовано зміст проблеми у науковій літературі, визначено основні педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками-девіантами. Виявлено, що в науковій літературі представлено узагальнення стосовно педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності, серед яких виділяють форми і методи організації освітнього середовища в закладі освіти, взаємодію між студентами-психологами та викладачами, включення студентів до розв'язання проблемних завдань професійного спрямування та реалізації творчого підходу у навчанні.

У процесі наукового пошуку нами використовувалися такі методи, як: аналіз та синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, конкретизація.

Констатовано, що розвиток складників готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, залежить від педагогічних умов, які реалізуються в процесі професійної підготовки.

Узагальнено, що педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, є тими педагогічними заходами, вимогами, зовнішніми впливами, які забезпечують конструювання освітнього простору, ефективний перебіг освітніх процесів та дозволяють формувати у майбутніх випускників готовність зазначеної якості.

Виділено педагогічні умови, які сприятимуть формуванню готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками-девіантами, зокрема: спрямованість освітнього середовища на якісну теоретичну підготовку майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки; реалізація практико-орієнтованого, акмеологічного та компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх психологів; рефлексивне ставлення студентів-психологів до здобуття освіти за вибраним фахом; використання інноваційних та проблемно-пошукових методів навчання, які сприятимуть формуванню пізнавальної активності майбутніх психологів.

Ключові слова: підлітки, девіантна поведінка, майбутні психологи, схильні до девіантної поведінки підлітки, готовність майбутніх психологів, формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE FORMATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' READINESS TO WORK WITH THE ADOLESCENTS PRONE TO DEVIANT BEHAVIOR

Lutsyk Halyna Oleksandrivna,
Teacher at the Department of Age and Pedagogical Psychology
Rivne State University of Humanities
lutsik.galya@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3905-2038

The article is dedicated to the theoretical analysis of pedagogical conditions of the formation of future psychologists' readiness to work with the adolescents prone to deviant behaviour. The content of the problem in the scientific literature is analyzed, the main pedagogical conditions of the formation of the future psychologists' readiness to work with deviant adolescents are determined. It is revealed that in the scientific literature the generalization concerning pedagogical conditions of formation of future psychologists' readiness to professional activity is presented, among which single out forms and methods of the organization of the educational environment in an educational institution, interaction between psychology students and lecturers, students' inclusion in solving problems of professional direction and implementation of a creative approach in teaching. Looking at the readiness of the future psychologists to work with the adolescents prone to deviant behaviour as the systemic formation that includes cognitive, motivational-value, creative-practical

and regulative components, we consider that the development of these components of readiness depends on the pedagogical conditions implemented in the professional training process.

In the process of scientific search, we used the following methods of research: analysis, synthesis, comparison, generalization, systematization, specification.

The pedagogical conditions of formation of future psychologists' readiness to work with adolescents prone to deviant behaviour are generalized as a set of pedagogical measures, requirements, external influences which provide construction of educational space, effective course of educational processes and allow to form readiness of the specified quality in future graduates.

Pedagogical conditions that will contribute to the formation of the future psychologists' readiness of this quality are highlighted, in particular: the focus of the educational environment on quality theoretical training of future psychologists to work with adolescents prone to deviant behaviour; implementation of practice-oriented, acmeological and competency-based approach in the training of future psychologists; reflective attitude of psychology students to education in the chosen field of study; use of innovative and problem-searching teaching methods that will contribute to the formation of future psychologists' cognitive activity.

Key words: *adolescents, deviant behaviour, future psychologists, adolescents prone to deviant behaviour, future psychologists' readiness, formation of future psychologists' readiness to work with adolescents prone to deviant behaviour, pedagogical conditions of the formation of future psychologists' readiness to work with adolescents prone to deviant behaviour.*

Вступ

Переорієнтація освітніх процесів в Україні на європейські стандарти вимагає підготовки висококваліфікованих працівників, які здатні швидко адаптуватися до динаміки ринку праці. Система вищої освіти повинна забезпечити якісну підготовку випускників, формування у них професійних компетентностей. Особливої актуальності проблема набуває для майбутніх психологів, які надають допомогу різним категоріям осіб. Тому випускники-психологи повинні не лише застосовувати здобуті знання у практичних ситуаціях, але й вміти швидко приймати обґрунтовані рішення, продукувати креативні ідеї, демонструвати індивідуальний підхід у роботі. У міру посилення деструктивних тенденцій у середовищі молоді майбутні психологи у роботі часто взаємодіють з підлітками девіантної поведінки.

Рівень готовності майбутніх психологів до роботи зі схильними до девіантної поведінки підлітками залежить від низки чинників, зокрема організації освітнього середовища у закладі вищої освіти.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Питання якісної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти частково представлені у наукових розвідках О. Бондаренко, Ж. Вірної, Т. Дуткевич, О. Затворнюк, С. Максименко, В. Панок, Н. Пов'якель, Л. Прудкої, В. Рибалка, О. Савицької, Н. Чепелевої та ін. Педагогічні умови формування готовності випускників-психологів до професійної діяльності в окремих галузях вивчали І. Баркаєва, О. Затворнюк, Т. Ковалькова, В. Ратєєва, Ф. Рекешева, Н. Сердюк, В. Сенишина, І. Яценко та ін.

Висновки дослідників зводяться до того, що організація процесу підготовки майбутніх випускників до роботи з підлітками девіантної поведінки забезпечує форму-

вання компетентного фахівця (Л. Вейланде, Р. Козубовський, М. Малькова, І. Островська-Бугайчук, М. Ярошко). Проте Т. Ковалькова зауважує, що професійна підготовка психологів у закладах вищої освіти характеризується низкою суперечностей, які виникають між «загальними, стандартизованими підходами до професійної підготовки психологів і специфікою галузі, в якій реалізовуватиметься їхній фаховий потенціал». Авторка звертає увагу на необхідність ефективної підготовки майбутніх психологів та недостатню змістову та методичну спрямованість їхнього навчання (Ковалькова, 2016: 7).

Очевидно, що процес формування готовності здобувачів-психологів до роботи з підлітками-девіантами залежить від педагогічних умов професійної підготовки, що реалізуються в закладі вищої освіти.

Метою статті є визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, на етапі навчання в закладах вищої освіти.

2. Методологія та методи

Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методологічні підходи, зокрема системний, структурно-функціональний, когнітивний. Дослідження окресленої проблеми вимагало використання теоретичних методів дослідження: аналізу та синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення, конкретизації.

3. Результати та дискусії

Система вищої освіти орієнтована на розвиток у майбутніх психологів здатності генерувати теоретичні знання в умовах професійної діяльності. Зазначена ціль професійної підготовки здобувачів вищої освіти реалізовується через формування у них відповідних компетентностей задля досягнення програмних результатів навчання.

У попередніх дослідженнях ми визначили, що готовність майбутніх психологів до роботи з девіантами є системним утворенням, яке включає когнітивний, мотиваційно-ціннісний, креативно-практичний та регулятивний компоненти, відповідний рівень розвитку яких забезпечує обізнаність та адекватну оцінку проблемної ситуації в умовах професійної діяльності, спрямованість на її розв'язання (Луцик, 2018). Ефективність професійної підготовки майбутніх психологів залежатиме від того, наскільки організація освітнього середовища сприятиме розвитку зазначених складників та становленню здобувачів як майбутніх фахівців.

Доцільним бачиться аналіз педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки.

У наукових публікаціях педагогічні умови розглядаються як чинники, що впливають на стан готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців, забезпечують ефективність навчального процесу (Затворнюк, 2016), орієнтовані на взаємодію з внутрішніми потребами здобувача, реалізують співпрацю між учасниками освітнього середовища (Ковалькова, 2016).

Грунтовне узагальнення щодо умов формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності представлено у доробку Ф. Рекешевої (2007). Дослідниця вважає, що формування психологічної готовності майбутніх випускників працювати за вибраним фахом забезпечує інтеграція особистісних (рівень соціального інтелекту, емоційно-ціннісне ставлення до себе, ціннісні орієнтації) та діяльнісних (процес навчання, практика) умов процесу підготовки (Рекешева, 2007: 7).

Зазначене дозволяє констатувати, що для формування компетентного фахівця, здатного працювати у вибраному напрямі надання психологічної допомоги, важливою є внутрішня мотивація, спрямованість здобувача, прагнення до самовдосконалення, що досягається через розширення змісту навчального курикулуму та входження в професію через практичні види діяльності (Затворнюк, 2016), впровадження в освітній процес неімітаційних та імітаційних методів, які активізують навчально-пізнавальну діяльність майбутніх психологів (Ковалькова, 2016), включення здобувачів у волонтерський рух, залучення їх до розв'язання практичних життєвих ситуацій (Ратеева, 2016).

Теоретичне дослідження зазначеної проблеми дозволяє констатувати, що окремі автори серед педагогічних умов виділяють також впровадження практико-орієнтованої та дослідницької діяльності у навчальний

процес (Баркаєва, 2009), створення умов для творчої активності студентів-психологів (Яценко, 2010), моделювання професійних навичок, проблемних лекцій (Синишина, 2019), професійно спрямованих комунікативних ситуацій (Сердюк, 2018).

Під педагогічними умовами формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, розглядаємо сукупність педагогічних заходів, вимог, зовнішніх впливів, які забезпечують конструювання освітнього простору, ефективний перебіг освітніх процесів та дозволяють формувати у майбутніх випускників готовність зазначеної якості.

Спираючись на запити стосовно кваліфікації психологів та програмні результати навчання, вважаємо за доцільне виділення таких педагогічних умов процесу підготовки здобувачів у закладах вищої освіти, які, ймовірно, сприятимуть формуванню готовності працювати з підлітками-девіантами:

- спрямованість освітнього середовища на якісну теоретичну підготовку майбутніх психологів до роботи зі схильними до девіантної поведінки підлітками;
- реалізація практико-орієнтованого, акмеологічного та компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх психологів;
- рефлексивне ставлення здобувачів-психологів до майбутньої професії та роботи з підлітками-девіантами зокрема;
- використання інноваційних та проблемно-пошукових методів навчання, які сприятимуть формуванню пізнавальної активності майбутніх психологів.

Виділені педагогічні умови сприяють формуванню окремих компонентів готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки (Луцик, 2018).

Реалізація першої педагогічної умови – *спрямованість освітнього середовища на якісну теоретичну підготовку майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки*, – забезпечує розвиток когнітивного компонента готовності зазначеної якості. Основною функцією когнітивного компонента готовності майбутніх психологів до роботи зі схильними до девіантної поведінки підлітками є забезпечення обізнаності здобувачів з теоретичними аспектами девіантної поведінки у підлітковому віці, узагальнення практичного досвіду роботи з цією категорією осіб, осмислення та узагальнення знань для подальшої професійної діяльності.

Впровадження першої педагогічної умови в процес підготовки психологів у закладах вищої освіти відбувається за рахунок викла-

дання навчальних дисциплін, інтегрованих курсів для здобувачів-психологів. З метою розширення знань студентів-психологів щодо проблеми девіантної поведінки нами було розроблено навчальні курси «Психологія важковиховуваних», «Робота з групами девіантних підлітків», що становлять вибіркового компонента освітньо-професійної програми першого рівня вищої освіти. Зазначені курси дозволяють не лише розширити знання здобувачів щодо проблеми девіантної поведінки, але й узагальнити практичний досвід роботи з ними.

Друга педагогічна умова – *реалізація практико-орієнтованого, акмеологічного та компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх психологів* – передбачає формування компетентностей здобувачів-психологів на засадах розвитку цінності для них професійної діяльності, через включення реальних психологічних ситуацій в освітній процес.

Впровадження другої педагогічної умови процесу підготовки майбутніх психологів передбачає створення такого освітнього середовища, в якому основний акцент ставиться на моделюванні практичних психологічних ситуацій, що демонструють проблемні моменти у роботі з підлітками-девіантами, пошук оптимальних рішень у цих ситуаціях, узагальнення кінцевого результату навчання (практико-орієнтований підхід). Активність та пошук шляхів вирішення проблемних ситуацій дозволяє майбутнім психологам не лише демонструвати отримані знання у практичних ситуаціях, отримувати навички роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, показувати рівень компетентності (компетентнісний підхід), але й мотивує професійно й особистісно зростати, творчо розвиватися та самовдосконалюватися (акмеологічний підхід).

Таким чином, реалізація другої педагогічної умови формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, дозволяє формувати креативно-практичний компонент, який передбачає розвиток умінь знаходити нестандартні рішення у практичних ситуаціях, творчо розвиватися. Разом із тим активний творчий пошук посилює мотивацію студентів до роботи з підлітками-девіантами, формує систему внутрішніх спонукань та прагнень допомогти їм соціалізуватися у середовищі однолітків, самоствердитися та засвоїти соціально схвалювані форми поведінки. Тому впровадження вказаної умови має позитивну тенденцію стосовно розвитку і мотиваційно-ціннісного компонента готовності.

Друга педагогічна умова формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками-девіантами забезпечується завдяки проходженню здобувачами вищої освіти навчальної та виробничої практики, участь у семінарах та конференціях, виконанню індивідуально-дослідних завдань, що пов'язані з вивченням особливостей девіантної поведінки у підлітковому віці.

Важливим компонентом готовності майбутніх психологів до роботи із зазначеною категорією клієнтів є розвиток здатності аналізувати, оцінювати, усвідомлювати свої професійні можливості. Зазначені вміння формують професійну свідомість майбутніх психологів. Тому доцільним бачиться впровадження в навчальний процес третьої педагогічної умови формування готовності майбутніх психологів до роботи в окресленому напрямі – *розвиток рефлексивного ставлення здобувачів-психологів до майбутньої професії загалом та роботи з підлітками-девіантами зокрема*.

Формування рефлексивного ставлення майбутніх психологів до професійної діяльності з девіантами відбувається за умови посилення пізнавальної активності студентів, систематичного осмислення навчального матеріалу, який буде цікавий для майбутньої професійної діяльності. Тому навчальний матеріал, який подається здобувачам, повинен демонструвати професійну спрямованість, актуальність, міжпредметні зв'язки, розширювати та поглиблювати базу знань майбутніх психологів. Зазначені вимоги слід враховувати у розробці навчальних курсів, подачі окремих тем, що стосуються девіантної поведінки підлітків.

Впровадження третьої умови формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, дозволяє розвивати регулятивний компонент готовності, який спрямований на усвідомлене самостійне регулювання професійної активності, формування позитивного ставлення до роботи з підлітками-девіантами.

Аналіз сучасного стану професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти дозволяє констатувати, що традиційні методи навчання не можуть сформувати повною мірою їх професійну готовність до роботи з підлітками-девіантами. Зазначене вимагає пошуку *інноваційних та проблемно-пошукових методів навчання, які сприятимуть формуванню пізнавальної активності майбутніх психологів*, що розкриває зміст четвертої педагогічної умови підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Доцільним бачиться поглиблене впровадження в освітній процес у закладах вищої освіти тренінгових методів роботи зі здобувачами, методу ментальних карт, технологій скрайбінгу (інноваційних методів навчання); кейс-методу, методу рольових ігор, методу проєктів, моделювання професійних ситуацій (проблемно-пошукових методів).

Зазначене дозволяє зробити узагальнення щодо комплексного впровадження педагогічних умов у процес підготовки майбутніх психологів до роботи з підлітками-девіантами. Розробка окремих навчальних курсів щодо проблеми девіантної поведінки, включення тем, які презентують теоретичні напрацювання та результати експериментальних досліджень прояву девіантної поведінки у підлітковому віці, до суміжних навчальних дисциплін сприяють створенню освітнього середовища, яке забезпечує якісну теоретичну підготовку майбутніх психологів до роботи з девіантами (перша педагогічна умова). Важливо не лише розробляти навчальні курси, але подавати інформацію здобувачам, орієнтуючись на принцип накопичення знань. Кожна тема, що стосується девіантної поведінки підлітків, повинна містити актуальну та нову для здобувачів інформацію, посилювати їх пізнавальну активність (третя педагогічна умова). Основою створення такого освітнього середовища є методи роботи, спрямовані на активну участь здобувачів в осмисленні матеріалу, а не на його пасивне заучування та поверхневість сприйняття. Сприяють цьому пошукові методи, які дозволяють здобувачам самостійно знайти відповіді на поставлену проблему, інноваційні методи, які демонструють нові способи вивчення проблемних питань (четверта педагогічна умова). Пізнавальна активність здобувачів мотивує їх розвивати практичний складник готовності до роботи з підлітками-девіантами, підвищувати компетентність у вирішенні проблемних завдань, розвиватися та самовдосконалюватися у професійному плані (друга педагогічна умова).

Систематичне впровадження зазначених педагогічних умов в освітній процес посилюватиме ефективність форм та методів роботи з майбутніми психологами, сприятиме формуванню готовності до роботи з підлітками-девіантами.

Висновки

Оптимізація процесу підготовки майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, забезпечується впровадженням в освітній про-

цес певних педагогічних умов, які сприяють розширенню знань студентів щодо особливостей девіантної поведінки у підлітковому віці, набуттю ними практичних умінь, посиленню пізнавальної активності, творчого пошуку, мотивації до професійної діяльності зазначеного напрямку, розвитку професійної свідомості. Виділені педагогічні умови процесу підготовки майбутніх психологів до роботи з підлітками-девіантами, на нашу думку, сприятимуть розвитку самостійності здобувачів, мотивуватимуть прагнення до саморозвитку та цілеспрямованість, підвищуючи ефективність освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз зазначеної проблеми. Перспективним видається реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, у практиці роботи закладів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баркаева И. Психолого-педагогические условия формирования готовности педагога-психолога к работе с девиантными подростками : автор. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Калининград, 2009. 25 с.
2. Затворнюк О. Формування у майбутніх психологів готовності до професійного самовдосконалення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 310 с.
3. Ковалькова Т. Формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 390 с.
4. Луцик Г. Структура готовності майбутніх психологів до роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки. Професійна освіта: проблеми і перспективи. ІІТО НАПН України. 2018. С. 30–36.
5. Ратєєва В. Формування готовності майбутніх психологів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності: практико зорієнтований аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. С. 125–132.
6. Рекешева Ф. Условия развития психологической готовности к профессиональной деятельности студентов-психологов : автор. дис. ... канд. пед. наук : 19.00.13. Астрахань, 2007. 24 с.
7. Сердюк Н. Педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2018. 275 с.
8. Синишина В. Психолого-педагогічні умови формування готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2019. С. 163–170.
9. Яценко И. Педагогические условия формирования готовности психологов в работе с семьями и детьми «группы риска» : автор. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Калининград, 2010. 21 с.

REFERENCES

1. Barkaeva, I. (2009). *Psihologo-pedagogicheskie uslovija formirovanija gotovnosti pedagoga-psihologa k rabote s deviantnymi podrostkami* [Psychological and pedagogical conditions for the formation of the readiness of a teacher-psychologist to work with deviant adolescents]. (Extended abstract of candidate's thesis). Russian State University by Immanuel Kant. Kaliningrad [in Russian].
2. Zatvorniuk, O. (2016). *Formuvannia u maibutnikh psykhologiv hotovnosti do profesiinoho samovdoskonalennia* [Formation of Future Psychologists' Readiness to Professional Self Improvement]. (Candidate's thesis). National Dragomanov Pedagogical University. Kyiv [in Ukrainian].
3. Kovalkova, T. (2016). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh psykhologiv do profesiinoy diialnosti v aviat-siinii haluzi u protsesi fakhovoi pidhotovky* [Formation of Future Psychologists' Readiness for Professional Work in Aviation Industry in the Process of Professional Training]. (Candidate's thesis). National Aviation University. Kyiv [in Ukrainian].
4. Lutsyk, H. (2018). *Struktura hotovnosti maibutnikh psykhologiv do roboty z pidlitkami, skhylnymi do deviantnoi povedinky* [The structure of future psychologists' readiness to work with adolescents susceptible to deviant behaviour]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy. IPTO NAPN Ukrainy*. 30–36 [in Ukrainian].
5. Ratieieva, V. (2016). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh psykhologiv do vykorystannia zasobiv estetoterapii u profesiinii diialnosti: praktyko zoriientovanyi aspekt* [Formation of future psychologists' readiness for using means of art therapy in professional activities: practice-

ented aspects]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 125–132 [in Ukrainian].

6. Rekesheva, F. (2007). *Uslovija razvitija psichologicheskoy gotovnosti k professional'noj dejatel'nosti studentov-psihologov* [Conditions for the development of psychological readiness for professional activity of students-psychologists] (Extended abstract of candidate's thesis). Astrakhan State University. Astrakhan [in Russian].

7. Serdiuk, N. (2018). *Pedahohichni umovy formuvannia konkurentozdatnosti maibutnikh psykhologiv u protsesi fakhovoi pidhotovky* [Pedagogical conditions of formation of competitiveness of future psychologists in the process of professional training]. (Candidate's thesis). Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Ternopil [in Ukrainian].

8. Synyshyna, V. (2019). *Psykhologo-pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh praktychnykh psykhologiv do profesiinoy diialnosti*. [Psychological and pedagogical conditions of formation of readiness of future practical psychologists to professional activities]. *Pedahohichni innovatsii u fakhovii osviti*. 163–170 [in Ukraine].

9. Jacenko, I. (2010). *Pedagogicheskie uslovija formirovanija gotovnosti psihologov v rabote s sem'jami i det'mi "gruppy riska"* [Pedagogical conditions of formation of readiness of psychologists in work with families and children of "risk group"] (Extended abstract of candidate's thesis). Russian State University by Immanuel Kant. Kaliningrad [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 16.12.2020.
The article was received 16 December 2020.*

УДК 378.147:81'24:629.5.072.8
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-14>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Мороз Олена Леонідівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови в судноводінні
Херсонська державна морська академія
alyona_moroz@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1483-9136

У статті визначено особливості професійно-мовленнєвої діяльності фахівців морської галузі. Професійно-орієнтована комунікативна компетенція визначається як важлива складова частина професійної підготовки морських фахівців, отже, ключовим завданням мовленнєвої підготовки у закладах вищої освіти є розвиток усіх складових частин цього феномена. Стверджується, що розроблення ефективної моделі формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції майбутніх фахівців морської галузі та підбір адекватної методики її викладання є неможливими без урахування усіх аспектів та особливостей професійної комунікації. Визначено, що специфіка сфери діяльності представників морської галузі зумовлює певні вимоги до професійно-орієнтованого мовлення морських фахівців. Доведено, що морську англійську мову можна визначати як підмову спеціальності, оскільки вона, по-перше, обслуговує спеціальну, окрему, самодостатню галузь діяльності, а також має свої специфічні особливості на всіх рівнях вивчення.

Ретельний аналіз нормативних документів, безпосередньо пов'язаних з організацією комунікації на морі, дав змогу дійти висновку про те, що стислість, ясність, точність та недопущення різнотлумачень є основними базовими вимогами щодо професійного мовлення фахівців морської галузі, адже від їх своєчасної, лаконічної і недвозначної комунікації залежить безпека судноплавства, життя людей та навколишнього середовища. З'ясовано, що, оскільки спілкування зазвичай відбувається в умовах дефіциту часу та психологічного напруження, то до суттєвих лінгвістичних особливостей стандартної морської фразеології належать перш за все мінімальне використання або навіть опущення вживання функціональних лексичних одиниць, таких як артиклі та допоміжні дієслова (*a/an, the, am/is/are* тощо). Крім того, визначено, що з огляду на можливі технічні перешкоди під час здійснення радіозв'язку та можливі шумові перешкоди під час особистого спілкування рекомендується уникати скорочених форм, які є типовими для повсякденного англомовного спілкування. Нарешті, особливістю професійного мовлення морських фахівців під час здійснення радіозв'язку є обов'язкове використання вербальних маркерів на позначення типу повідомлення та завершення фрази.

Ключові слова: професійно-орієнтоване спілкування, підмова спеціальності, професійна фразеологія, вербальні маркери, лінгвістичне наповнення тексту.

PECULIAR FEATURES OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE ACTIVITY OF FUTURE SEAFARERS

Moroz Olena Leonidivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the English Language Department for Deck Officers
Kherson State Maritime Academy
alyona_moroz@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1483-9136

The article specifies the peculiarities of professional communicative activity of future seafarers. Professionally-oriented communicative competency is defined as a fundamental component of the professional training of seafarers which, in turn, suggests that the key objective of language training in higher maritime educational institutions is the formation and development of all the components of this complex phenomenon. It is argued that the development of the effective model of professionally-oriented communicative competency formation of future seafarers and the selection of the adequate teaching methodology is doomed to failure if all the aspects and peculiar features of professional communication are not taken into thorough consideration. It is determined that the peculiar features of maritime sphere specialists' activity predetermine distinctive requirements to professionally-oriented communication of those working in shipping industry. It is proved that Maritime English can for sure be determined as professional sub-language because it, first of all, serves

for the specific needs satisfaction of one certain, independent, self-sufficient area of human activity and, at the same time, it has distinctive peculiar features at each level of teaching-learning process.

Extensive review and thorough analysis of statutory and requirements documents which are straightforwardly connected to the organization of the professional communication at sea provided for the conclusion that laconism, clarity and accuracy together with the zero tolerance towards the discrepancy are acknowledged as the key fundamental requirements to professional communication of seafarers, as the safety of navigation, human life and environment depend greatly on their timely, unambiguous and laconic communication. It is determined that because of the fact the professional communication usually occurs in the condition of press of time and psychological tension, the linguistic peculiarities of standard maritime phraseology are the following: the minimum use or even complete omission of the functional words, such as articles and auxiliary verbs (a/an, the, am/is/are etc.). Besides, it is stated out that due to the possible interferences while communicating by means of radiotelephone and VHF it is recommended not to use the shortened forms which are so typical for common spoken English. And, finally, one more specific feature of the professional communication of future seafarers when using VHF is the requirement to use specific word markers to specify the type of the message or the end of the phrase or the conversation.

Key words: *professionally-oriented communication, professional sub-language, maritime phraseology, verbal markers, linguistic scope of the text.*

Вступ

Відповідно до нормативних документів, які регламентують вимоги до мінімальних стандартів підготовки моряків, кожен морський офіцер має володіти на належному рівні англійською мовою для ефективного спілкування з членами екіпажу (STCW, 2010), отже, формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції та готовності здобувачів вищої морської освіти у вищих освітніх закладах є важливою складовою частиною їхньої професійної підготовки.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Сутність професійно-орієнтованого спілкування перебуває сьогодні в центрі уваги багатьох дослідників (Г. Андреева, Т. Боева, А. Вербицький, М. Гончарова, Н. Єршова, В. Зигерт, Г. Китайгородська, Е. Комарова, Л. Ланг, А. Леонтьєв, Б. Ломов, Л. Мазій, Л. Макар, А. Мудрик, В. Сементовська, Т. Сірик, О. Тарнопольський, Е. Трегубова, В. Хоменко, А. Щербов, R. de Beaugrande, L. Beamer, N. Chomsky, C. Cole, T. Hutchinson, J. Horck, D. Hymes, P. Trenker). Науковці, вивчаючи особливості формування культури мовлення, мовленнєвої компетенції, професійно-мовленнєвої компетентності, розробляють підходи до формування комунікативної компетенції, виділяють низку якостей, властивостей, чинників, що зумовлюють їх функціонування. Сучасні дослідники вивчають проблеми іншомовної професійної освіти та формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності майбутніх фахівців різних галузей (О. Гриджук, Р. Гришкова, О. Гулай, Л. Кайдалова, О. Киричук, К. Климова, О. Ковтун, З. Корнева, В. Кущнір, О. Ларіонова, В. Лівенцова, Г. Медвідь, А. Онуфрив, О. Павленко, О. Пономарьова, О. Романовський, І. Секрет, В. Сідоров, В. Смелікова, М. Сотер, О. Токарева). Вважаємо, що для розроблення ефективної

моделі формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції майбутніх фахівців морської галузі необхідно брати до уваги всі аспекти та особливості професійної комунікації. Отже, визначаючи поняття «професійно-орієнтована комунікативна компетенція», ставимо за мету виявлення особливостей професійно-орієнтованого спілкування судноводіїв порівняно зі спілкуванням фахівців інших сфер.

2. Методологія та методи

Специфіка сфери морської комунікації висуває особливі вимоги до використання лексичних і граматичних засобів мови, побудови речень і структури самого висловлювання. Все це підпорядковане одній меті, а саме максимальному задоволенню комунікативних потреб у цій сфері професійного спілкування. Важливість урахування лінгвістичного аспекту комунікативної діяльності фахівців морської галузі підтверджується тим, що це питання є предметом пильної уваги не лише науковців, але й міжнародної морської організації (ІМО), що втілилось у виданні певних нормативних документів, безпосередньо пов'язаних з організацією комунікації на морі, у яких викладені специфічні вимоги щодо цієї підмови спеціальності (Тарнопольський, 2004: 7).

На думку В. Лейчика, говорити про існування підмови тієї чи іншої спеціальності можна лише за таких умов: наявність певної спеціально важливої сфери діяльності чи знань; достатньо великий обсяг інформації, що обробляється в цій сфері; можливість виявлення специфіки на різних, якщо не на всіх рівнях вивчення мови (Лейчик, 1986: 23).

3. Результати та дискусії

У ході дослідження з'ясовано, що, по-перше, морська англійська мова обслуговує спеціальну, окрему, самодостатню галузь діяльності, в якій задіяні не лише фахівці з обслуговування судна (екіпаж),

але й численна кількість установ та персоналу берегового розташування, зокрема адміністрація порту, лоцманська служба, аварійно-пошукова служба, служба логістики, служба регулювання руху суден, тобто морською англійською послуговується уся сфера морського транспорту та перевезень, отже, перша умова виконується. По-друге, визначено, що обсяг інформації, що обробляється в цій сфері, є достатньо великим: це дані від параметрів судна та особистих даних членів екіпажу до повідомлень щодо можливої небезпеки, особливостей вантажу, який перевозиться, особливі умови в тій чи іншій зоні плавання тощо. Циркуляція й обробка цієї інформації мають у морській галузі фундаментальне значення, адже від точності і своєчасності обміну інформацією, надійності її збереження й відтворення, ефективності переробки залежать швидкість, точність і надійність усієї навігаційної системи, безпека людського життя та навколишнього середовища. Отже, друга умова також виконується. Власний багаторічний досвід викладання дає змогу стверджувати, що з огляду на відмінності вимог, які висуваються Міжнародною конвенцією з підготовки та дипломування моряків до фахівців різних рівнів функціонування, необхідно також враховувати специфічні завдання професійно-орієнтованої комунікативної підготовки залежно від рівня навчання (Мороз, 2019). Таким чином, спостерігаємо виконання усіх трьох умов, що дає підстави стверджувати, що необхідно виділяти морську англійську мову як підмову спеціальності.

Для з'ясування сутності професійно-орієнтованої комунікативної діяльності фахівців морської галузі необхідно визначити місце комунікації в їхній роботі, розкрити специфіку мовленнєвої діяльності як ключового компонента в процесі управління судном, з'ясувати основні форми мовленнєвих повідомлень, їх тематичну приналежність, лінгвістичні особливості тощо.

Від того, як розуміють один одного учасники морської професійної взаємодії, залежить безпека судноплавства, життя людей та навколишнього середовища, отже, вкрай важливо, щоб їхнє професійне мовлення було стислим, ясним, змістовним та однозначним, тобто таким, що не допускає різнотлумачень. Своєчасна, лаконічна і недвозначна комунікація є важливим чинником у забезпеченні безпечної та безперешкодної роботи всієї судноплавної галузі. За короткий проміжок часу судоводій має отримати максимальний обсяг інформації з мінімальними часовими витратами (Сме-

лікова, 2017: 53). Саме тому професійне спілкування фахівців морської галузі регламентується стандартами Міжнародної морської організації (ІМО), яка вбачає нагальну необхідність у стандартизації морської англійської мови, використовуваної для здійснення зовнішньої та внутрішньої комунікації у зв'язку зі збільшенням кількості суден, які беруть участь у міжнародній торгівлі, та кількості членів екіпажу, що розмовляє різними мовами.

З 1973 року ІМО розробляла та поліпшувала стандартний морський навігаційний словник (Standard Marine Navigational Vocabulary), який згодом було перероблено на стандартні морські фрази для спілкування (Standard Marine Communication Phrases). Такі зміни були вмотивовані мінливими умовами судноплавної галузі та мали на меті максимальне охоплення усіх головних вербальних комунікацій, які стосуються забезпечення безпеки. У 2000 році документ "IMO Standard Marine Communication Phrases" був прийнятий Асамблеєю ІМО, а користування зазначеними стандартними фразами увійшло до переліку кваліфікаційних вимог та посадових компетентностей усіх членів екіпажу. Безпечний зв'язок – це насамперед знання стандартної фразеології, тому документ ІМО «Стандартні морські комунікаційні фрази» є основним законом, що визначає правила для ведення професійно-орієнтованого спілкування, як зовнішнього, так і внутрішнього. Цей документ розроблений відповідно до інших важливих нормативних документів ІМО, таких як Конвенції ПДНВ та СОЛАС. Рекомендація ІМО з цього питання така: у ситуаціях, коли можливе застосування стандартної фразеології, зв'язок повинен здійснюватися точно відповідно до правил, моряки повинні віддавати перевагу використанню стандартної фразеології та уникати вживання інших, хоча й синонімічних, формулювань.

Стандартні фрази ІМО, що розроблялися і вдосконалювалися впродовж багатьох років, призначені для використання у більшості повсякденних ситуацій, однак важко передбачити фразеологію на всі можливі випадки, що можуть виникнути в процесі професійної діяльності морських фахівців, тому в документах щодо використання мови, прийнятих ІМО, уточняється, що SMCP побудовані на базових знаннях з англійської мови і вкрай важливо, щоб моряки володіли достатніми знаннями англійської мови.

До суттєвих лінгвістичних особливостей стандартної морської фразеології належить перш за все мінімальне використання

або навіть опущення вживання функціональних лексичних одиниць, таких як артиклі та допоміжні дієслова (a/an, the, am/is/are тощо). Це зумовлено тим фактом, що спілкування може відбуватися у надзвичайних, аварійних ситуаціях та/або за умови дефіциту часу, психологічного стресу під час сприйняття та передавання навігаційних повідомлень (IMO SMCP, 2000), тобто можемо стверджувати, що усна комунікація будується відповідно до принципу економії, діалоги характеризуються цілеспрямованістю та швидким темпом, отже, часу на розмірковування над тим, який артикль чи службове дієслово вживати відповідно до правил граматики, немає.

З огляду на можливі технічні перешкоди під час здійснення радіозв'язку та можливі шумові перешкоди в ході особистого спілкування рекомендується уникати скорочених форм, які є типовими для повсякденного англомовного спілкування (наприклад, вживання повних заперечних форм типу I do not intend, Hose is not connected замість їх скороченого розмовного варіанту I don't intend, Hose isn't connected). Отже, ключова вимога тут полягає у вимові кожного слова виразно та зрозуміло. Особливо це стосується передавання чисельної інформації під час повідомлення курсу судна, координат розташування того чи іншого об'єкта, швидкості руху судна та інших його параметрів. Задля запобігання непорозумінням у цьому разі регламентується чітко вимовляння кожної цифри числа окремо (наприклад, замість one hundred eighty five degrees North (185° N) необхідно говорити one – eight – five degrees North), а для вимови складних власних назв та/або незрозумілих слів рекомендовано вживати морський алфавіт для вимовляння по буквам.

Ще однією специфічною рисою професійно-орієнтованого спілкування морських фахівців є використання діалогу як переважної форми мовленнєвого спілкування, що зазнає постійних чергувань, має порівняно швидку зміну акцій та реакцій взаємодіючих індивідів. Отже, IMO визначила перелік специфічних маркерів повідомлень, які допоможуть безпомилково розпізнати тип повідомлення (наприклад, Instruction, Advice, Warning, Information), а також установила два такі ключові вербальні маркери: маркер на позначення завершення фрази (Over), що означає, що певне повідомлення завершене, співрозмовник може надати відповідь або запит про уточнення, та вербальний маркер на позначення завершення спілкування (Out), який дає чітко зрозуміти, що спілкування завершене.

Висновки

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що правила, які визначають норми перебігу професійного спілкування, базуються на таких засадах: вживані мовленнєві форми (команди, повідомлення) повинні забезпечувати мінімум викривлень і втрати інформації; одержання будь-якої інформації здебільшого має супроводжуватися повідомленням у відповідь; кількість слів у сеансах радіозв'язку і їх тривалість повинні бути (за можливості) мінімальними. Це мовлення є контекстним і стислим через знання членами екіпажу професійних ситуацій і застосування ними спеціальної професійної лексики, морської фразеології. Специфічною рисою професійного спілкування морських фахівців є лаконічність. Оскільки ведення перемовин за допомогою радіозв'язку не передбачає зорового сприйняття комунікантів, тобто в ньому відсутні сприйняття міміки, жестів, рухів тіла, а можливі радіоперешкоди не завжди дають змогу сприймати інтонаційний малюнок висловлювання, то особлива увага приділяється саме лінгвістичному наповненню тексту й слова як його одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лейчик В. Языки для специальных целей – функциональные разновидности современных развитых национальных языков. *Общие и частные проблемы функциональных стилей*. Москва, 1986. С. 16–28.
2. Мороз О. Особливості формування професійно-орієнтованої комунікації майбутніх фахівців морського флоту в умовах неперервної освіти. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 7.2 (71.2). С. 118–121.
3. Смелікова В. Підготовка майбутніх судоводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Херсон, 2017. 305 с.
4. Тарнопольский О., Кожушко С. Методика обучения английскому языку для делового общения. Киев : Ленвит, 2004. 192 с.
5. IMO Standard Marine Communication Phrases (SMCP). URL: <https://www.segeln.co.at/media/pdf/smcp.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
6. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978, amended (Consolidated text). Санкт-Петербург : ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. 806 с.

REFERENCES

1. Leychik V. (1986). *Yazyki dlya spetsialnyih tseley – funktsionalnyie raznovidnosti sovremennyih razvityih natsionalnyih yazykov* [Languages for special purposes – functional types of modern developed functional languages]. *Obschie i chastnyie problemy funktsionalnyih stiley* – General and specific problems of functional styles, 16–28 [in Russian].

2. Moroz O. (2019). Osoblyvosti formuvannya profesiino-orientovanoi komunikatsii maibutnikh fakhivtsiv morskoho flotu v umovakh neperervnoi osvity [Peculiar features of professional maritime communication formation of lifelong learning]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 7.2 (71.2), 118–121 [in Ukrainian].

3. Smelikova V. (2017). *Pidhotovka maibutnikh sudnovodiiv do profesiino-orientovanoho spilkuvannya zasobamy keis-tekhnologii* [Preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case-study]. (PhD Dissertation). Kherson [in Ukrainian].

4. Tarnopolskiy O., Kozhushko S. (2004). *Metodika obucheniya angliyskomu yazyku dlya delovogo obscheniya* [The methodology of English teaching for business communication]. Kiev : Lenvit [in Russian].

5. IMO Standard Marine Communication Phrases (SMCP). URL: <https://www.segeln.co.at/media/pdf/smcp.pdf>.

6. *International Standards on Training, Certification and Watchkeeping 1978 (consolidated edition)* (2010). Sankt-Peterburh: ZAO “TsNYMF” [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.

The article was received 15 December 2020.

УДК 374.091:[377.8+378]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-15>

ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДІЙ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ «ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ – ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Пермінова Людмила Аркадіївна,
докторка філософії з педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
імені професора Євгена Петухова
Херсонський державний університет
perminova@i.ua
orcid.org/0000-0002-6818-3179

Сучасна система організації навчання студентів вищих педагогічних закладів освіти перебуває у стані кардинальних змін. Потреба суспільства в компетентних, нестандартно мислячих, креативних фахівцях залишається актуальною. Її вирішення залежить від того, як спрацюють всі суб'єкти навчального процесу вищої школи. Зокрема, увага має звертатися на неперервність у навчанні студентів. Для нас цікавою є проблема послідовності, цілісності освіти в системі «педагогічний коледж – заклад вищої освіти». Дослідження присвячено проблемі формування універсальних навчальних дій студентів. У статті звертається увага на базові уміння і навички, які допомагають майбутнім фахівцям оволодіти необхідними компетентностями для конкурування на ринку праці.

Авторкою підкреслюється, що якість та результативність формування універсальних навчальних дій є головним чинником успішності студента. Окреслено зміст і складові частини поняття «універсальні навчальні дії», які часто розуміють як уміння вчитися. У статті підкреслено актуальність і необхідність формування такої якості у системі «педагогічний коледж – заклад вищої освіти».

У статті обґрунтовано групу умінь, які є актуальними для формування у студентів педагогічного коледжу і студентів-майбутніх учителів початкової школи. Серед них слід назвати внутрішню мотивацію, емоційний інтелект, креативність, критичне мислення, адаптивність і гнучкість, стійкість до стресів, самопрезентацію, комплексне вирішення проблем. Зокрема, авторкою виділено діяльнісний підхід як основний у формуванні універсальних навчальних дій. Такий підхід дає змогу розглядати навчальний процес як практико-орієнтований.

Зроблено висновки про необхідність формування універсальних навчальних дій студентів у системі «педагогічний коледж – заклад вищої освіти». Якісний процес формування окресленої компетентності може бути сформований за умов відповідного змістового наповнення психолого-педагогічної складової частини навчального плану.

Вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу має характеризуватися цілісною системою опанування ключовими компетентностями, базою для яких є відповідний рівень сформованості універсальних навчальних дій, які мають надпредметний, метапредметний характер; визначають цілісність загальнокультурного, особистісного і пізнавального розвитку особистості; забезпечують спадкоємність усіх ступенів освітнього процесу.

Перспективу подальших досліджень авторка вбачає у детальному аналізі та вивченні потенціалу закладів освіти з проблеми якості сформованості пізнавальних універсальних дій (загальнонавчальних, логічних, проблемних).

Ключові слова: професійна підготовка майбутнього педагога, універсальні навчальні дії, наступність у системі «педагогічний коледж – ЗВО», діяльнісний підхід, технології формування універсальних навчальних дій.

FORMATION OF UNIVERSAL LEARNING ACTIONS OF STUDENTS IN THE SYSTEM OF “PEDAGOGICAL COLLEGE – INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION”

Perminova Liudmyla Arkadiivna,
Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Educational Management
named after Professor Yevhen Petukhov
Kherson State University
perminova@i.ua
orcid.org/0000-0002-6818-3179

The modern system of organization of students' education in higher educational pedagogical establishments currently undergoes fundamental changes. The need of society for competent and creative experts with non-standard thinking remains relevant. Its solution depends on how all the subjects of the higher education process will work. In particular, attention should be paid to continuity in student learning. We are interested

in the problem of consistency, integrity of education in the system of pedagogical college-institution of higher education. The research is devoted to the problem of formation of universal educational actions of students. The article draws attention to the basic skills and abilities that help future professionals to master the necessary competencies to compete in the labor market.

The author emphasizes that the quality and effectiveness of the formation of universal educational activities is the main factor in student success. The content and components of the concept of “universal learning activities”, which are often understood as “learning ability”, are outlined. The article emphasizes the relevance and necessity of forming such a quality in the system of pedagogical college-institution of higher education.

The article substantiates a group of skills that are relevant for the formation of students of pedagogical college and students of future primary school teachers. Among them: intrinsic motivation; emotional intelligence; creativity; critical thinking; adaptability and flexibility; resistance to stress; self-presentation; comprehensive problem solving. In particular, the author highlights the activity approach as the main one in the formation of universal educational activities. This approach allows us to consider the learning process as practice-oriented.

Conclusions on the need for the formation of universal educational activities of students in the system of pedagogical college-institution of higher education. Qualitative process of formation of the outlined competence can be under the conditions of the corresponding semantic filling of psychological and pedagogical component of the curriculum.

The study of disciplines of the psychological and pedagogical cycle should be characterized by a holistic system of mastering key competencies, the basis for which is the appropriate level of formation of universal educational activities, which are supra-subject, meta-subject; determine the integrity of general cultural, personal and cognitive development of the individual; ensure the continuity of all stages of the educational process.

The author sees the prospect of further research in a detailed analysis and study of the potential of educational institutions on the problem of the quality of the formation of cognitive universal actions (general educational, logical, and problematic).

Key words: *professional training of the future teacher; universal educational actions, continuity in the system of “pedagogical college – ZVO”, activity approach, technologies of formation of universal educational actions.*

Вступ

Сучасна наука сьогодні, як ніколи, суттєво впливає на зміст, технології, рівень і якість навчання, отже, визначає нову стратегію розвитку освіти. В умовах реформування вищої школи пріоритетом залишається підготовка фахівців інноваційного типу, які здатні оволодівати освітньо-світоглядною парадигмою національно-державного творення.

Переосмислення цільових установок педагогічної професійної підготовки майбутніх фахівців вимагає нових педагогічних умов для організації роботи в системі «педагогічний коледж – заклад вищої освіти». Сучасний стандарт базової і повної середньої освіти, де провідними є системно-діяльнісний та компетентнісний підходи до навчання, передбачає побудову освітнього процесу з урахуванням формування універсальних навчальних дій, які забезпечують уміння вчитися, здатність до саморозвитку та самовдосконалення тих, хто навчається (Державний стандарт базової і повної середньої освіти, 2014). Поняття «універсальні навчальні дії» означає, як відомо, вміння вчитися, що забезпечить кожному учневі відповідний рівень самостійності у вибраному виді діяльності, дасть змогу ставити конкретні цілі, вибирати оптимальні ресурси для досягнення результату, вміти оцінювати навчальну діяльність, удосконалювати процес самоконтролю тощо. Таким чином, оволодіння універсальними

навчальними діями спонукає до засвоєння нових знань і вмінь, допомагає формувати відповідні компетентності, включаючи організацію засвоєння, тобто вміння вчитися.

На нашу думку, формування універсальних навчальних дій має відбуватися поступово і цілеспрямовано, такий процес має бути безперервним, включаючи заклади дошкільної освіти, школу, заклади передвищої і вищої освіти. Наші професійні інтереси націлені на проблему сформованості як універсальних навчальних дій, так і відповідних умінь у системі «педагогічний коледж – ЗВО».

Актуальність висунутої проблеми, формування універсальних навчальних дій студентів педагогічного факультету обумовлені складністю реалізації наступності в опануванні психолого-педагогічних дисциплін. Ми розуміємо, що ефективна реалізація компетентнісного підходу задля оволодіння предметними й особистісними компетенціями як найважливішого результату навчання учнів у школі не буде ефективною без усвідомлення фахівцями сутності розвитку учня, без розуміння того, що «навчання веде за собою розвиток» (Виготський, 1999), а розвиток відбувається в процесі навчання, слід підкреслити, за умов чіткої організації спільної діяльності вчителя і учня.

Отже, нами зроблено припущення, що формування універсальних навчальних дій під час вивчення дисциплін педагогіки і психології в системі «педагогічний

коледж – ЗВО» забезпечує мотивацію, стійкий інтерес до предмета, оптимальний вибір ресурсів, як особистісних, так і технологічних, реалізацію високого рівня самостійності опанування навчальним матеріалом, особистісної відповідальності за результативність навчальної діяльності. Це вимагає викладачів визначити наскрізні уміння та розробити технологію їх формування.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Аналізуючи результати психолого-педагогічних досліджень, констатуємо, що останнім часом значно зростає рівень інтересу до методики формування універсальних навчальних дій. Науковцями визначено їх склад і функції, що становить основу компетентності тих, хто навчається. Для реалізації запитів стейкхолдерів під час підготовки бакалаврів слід враховувати дидактичні принципи побудови безперервного освітнього процесу в системі «педагогічний коледж – заклад вищої освіти», зокрема орієнтація на кінцевий результат, спадкоємність рівнів освіти, цілісність і комплексність, співробітництво, співтворчість. Таким чином, організаторам навчально-виховного процесу слід постійно оновлювати як змістову, так і процесуальну складові частини освітнього процесу, проводити моніторинг успішності студентів задля визначення позитивних і негативних моментів формування компетентностей тих, хто навчається, та проводити своєчасну корекційну роботу. Як наслідок, формується готовність майбутніх фахівців до роботи в умовах нової школи, що вимагає від педагога спільної роботи з психологом під час проектування уроків, вибору ресурсних дидактичних засобів, організації і проведення навчальних і виховних заходів, контролю й оцінювання. Провідними у діяльності залишаються універсальні навчальні дії.

Метою статті є обґрунтування необхідності формування універсальних навчальних дій студентів в умовах системи «педагогічний коледж – заклад вищої освіти».

2. Методологія та методи

У процесі дослідження ми спирались на концепцію сучасної дидактики, концепцію формування універсальних навчальних дій, а також на загальнопсихологічну теорію діяльності, теорію поетапного формування розумових дій, положення теорії розв'язального навчання.

Задля підвищення результатів сформованості універсальних навчальних дій студентів нами застосовувались оптимальні для навчального процесу як у коледжі, так і у ЗВО таксономія Блума, проектна та ігрова діяльність, навчання у співпраці,

технологія створення ситуації успіху, інформаційно-комунікаційні технології тощо.

Для досягнення кінцевого результату дослідження було використано відповідні методи, такі як теоретичні (узагальнення психолого-педагогічної літератури, освітніх планів закладів вищої освіти); емпіричні, тобто діагностичні (спостереження для виявлення стану рівнів сформованості універсальних навчальних дій і умінь у контексті зміни умов, зокрема змішаного навчання, анкетування, виконання проектною роботи), прогностичні (експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик).

3. Результати та дискусії

Перехід із традиційної моделі підготовки фахівців початкової освіти на багаторівневу актуалізує проблему зміни змісту і технологій професійної підготовки в системі «педагогічний коледж – ЗВО». Це вимагає перегляду та узгодження змісту блоків основної освітньої програми, посилюючи в ній вміст способів професійної діяльності, технології діяльності, що забезпечують психолого-педагогічний супровід освітнього процесу, з урахуванням накопичених традицій навчальних закладів, досвіду модернізації регіональної системи освіти та особливостей регіонального ринку праці. Амбіції регіональних закладів вищої освіти спрямовані на те, що абітурієнти для вступу мають вибирати заклад відповідно до своїх запитів, тому університети зацікавлені у створенні такого навчального середовища, де студент отримає високу кваліфікацію для конкурування на ринку праці.

У 2019–2020 навчальному році було проведено опитування стейкхолдерів (24 особи) задля визначення сучасних вимог учителів початкової школи. Респондентами визначено найбільш важливі, серед яких слід назвати інструментальні компетенції (здатність до планування та організації (83%), до аналізу і синтезу (57%), навички управління інформацією (49%), прийняття рішень (61%), уміння вирішувати проблеми (71%)); системні (уміння генерувати ідеї (53%), уміння адаптуватися до нестандартних, нових ситуацій (91%), здатність діяти самостійно (69%)).

Як бачимо, показники достатньо високі. Наприклад, показник «адаптація в нестандартних ситуаціях» сьогодні найбільш актуальний у зв'язку з переходом на змішану форму навчання. 49% опитаних відзначили необхідність навичок управління інформацією. Це ще раз висуває проблему необхідності формування навичок роботи з різною інформацією та умінь її аналізувати, інтерпретувати. До речі, сформованість таких компетенцій дає змогу як студентам, так і вчителям уникати плагіату.

Однак такі показники, як прогнозування кінцевого результату (23%), самоорганізація фахівця (34%) практично мали низькі показники. Також недостатньо представлені міжособистісні компетентності для психолого-педагогічної діяльності (індивідуальні здібності, здатність вираження почуттів, здатність до самооцінки, співпраця у роботі в команді тощо).

Слід констатувати, що формування адекватних міжособистісних відносин є необхідною умовою професійної підготовки майбутнього педагога. Особливо останнім часом це стає вкрай необхідною складовою частиною формування професіоналізму майбутніх учителів. Досвід застосування форм змішаного навчання показує, що онлайн-спілкування викликає низку труднощів. Наприклад, загублено емоційне забарвлення спілкування, великими є ризики фізичного і психологічного перевантаження, що призводить до дратливості, небажання спілкуватися тощо. Н. Грабарем встановлено наявність таких соціально-психологічних проблем спілкування: Інтернет, який створює ілюзію живого спілкування; відсутність живого зворотного зв'язку, що може загальмувати людину у розвитку; складність розуміння всіх анонсів віртуалізації реального світу особистості (Н. Грабар, 2012).

Також важливою для роботодавців виявилась організаційно-методична складовою частиною діяльності, що реалізує високий рівень володіння методами і прийомами постановки та вирішення психолого-педагогічних завдань (володіння методами діагностики, знання теорії навчання, виховання й розвитку, застосування здоров'язберігаючі технології тощо).

Постає питання про те, які дії можна назвати універсальними. «Універсальні навчальні дії складають інваріантну основу навчально-виховного процесу, таким чином, створюють можливість самостійного успішного засвоєння нових знань і вмінь на основі формування компетенції вміння вчитися» (Асмолов, 2014). Ще одне визначення надає Л. Петерсон: «універсальні загальні способи дії (ключові компетентності) – засоби, якими повинна володіти людина, що задіяна у відповідних соціальних процесах, специфічні людські форми мислення, діяльності, кооперації та комунікації, що визначають «обличчя» сучасного світу і сучасної економіки» (Петерсон, 2000).

На думку науковців, до основних видів універсальних навчальних дій, які відповідають основним освітнім цілям, належать особистісні, регулятивні, знаково-символьні, пізнавальні й комунікативні (Заболотний, 2018). Слід зазначити, що організація навчально-виховного процесу має врахо-

увати всі види як систему формування універсальних навчальних дій. Зокрема, особистісна складовою частиною має на меті формування потреб у знанні власних особливостей, самосвідомості, інтересу до себе, що пов'язано із самооцінкою та емоційним ставленням до себе, стійкої мотивації, спрямованій на успіх. Регулятивні дії забезпечують організацію навчальної діяльності (цілепокладання, складання плану і визначення послідовності дій, прогнозування, контроль, коригування, оцінка, елементи вольової саморегуляції (Асмолов)). Пізнавальні універсальні дії пов'язані з творчою, розвивально-пізнавальною діяльністю особистості (формування відбувається різноманітними засобами активного навчання); постановкою і вирішенням проблем, що, за вимогами освітніх стандартів, є провідними, тому що націлені на уміння висувати проблему, підбирати ресурси для її вирішення. Такі дії пошуково-дослідницького характеру для підліткового віку є провідними. Комунікативні універсальні дії спрямовуються на формування соціальної компетентності (емпатія, рефлексія, навички ведення діалогу, вміння забезпечувати свою діяльність у співпраці з іншими, керувати собою в конфліктних ситуаціях тощо). Знаково-символьний блок включає дії, які забезпечують конкретні способи перетворення навчального матеріалу, зокрема моделювання.

Таким чином, змістове наповнення і сутність універсальних навчальних дій характеризує спільна діяльність, де відбувається обмін інформацією і виробляється відповідний продукт такої спільної корпоративної діяльності.

У дослідженні проблеми наступності формування універсальних навчальних дій нами виокремлено групу умінь, які є актуальними для формування у студентів педагогічного коледжу і студентів майбутніх учителів початкової школи. Серед них слід назвати такі, як внутрішня мотивація (стійкі інтереси для досягнення мети, внутрішнє переконання в правильності прийнятого рішення); емоційний інтелект; креативність (уміння нестандартно мислити, знаходити рішення в критичній ситуації); критичне мислення; адаптивність і гнучкість (отримання нового досвіду, вміння пристосовуватися до нових умов); стійкість до стресів (сукупність особистісних якостей, які дають змогу перенести інтелектуальні, емоційні навантаження); самопрезентація; комплексне вирішення проблем.

Для досягнення результатів нами організовано і проведено відповідну аналітичну роботу з висунутої проблеми в межах дисципліни «Педагогіка» першого бака-

лаврського рівня. Педагогам було запропоновано опитувальник задля визначення ставлення студентів до вивчення курсу «Педагогіка» та сформованості навичок навчальної і навчально-дослідницької діяльності. Опитано 34 студенти педагогічного факультету, 18 студентів коледжу. На першому проміжному зрізі нами отримано результати по першому курсу бакалавріату, що узагальнені в табл. 1.

Як бачимо, показники приблизно однакові. Однак слід зазначити, що сформованість внутрішньої мотивації практично у 80% перебуває на середньому та низькому рівнях. Причинами, на нашу думку, є неусвідомлений вибір професії, невідповідальне ставлення студента до навчальної діяльності, небачення кінцевого продукту своєї діяльності, який часто залишається без оцінки, що адекватно сприймається студентом. Достатньо високими виявилися показники навички роботи в команді. З іншого боку, опитування викладачів показало низький рівень володіння методикою організації групової роботи (оптимальність відбору студентів для спільної діяльності, дидактичне забезпечення роботи в групі, організація корпоративної роботи, оцінювання результативності).

Для реалізації процесуальної частини, спираючись на результати опитування викладачів (13 респондентів педагогічного факультету, 12 респондентів педагогічного коледжу), ми окреслили більш продуктивні технології формування універсальних навчальних дій студентів. Серед них значну роль відіграє проектна діяльність (78% респондентів). Практично всі структурні компоненти універсальних навчальних дій формуються в проектній діяльності. Як студенти, так і викладачі підкреслюють вагомність проектної діяльності. Зокрема, під

час проекту суб'єкти навчальної діяльності використовують ігрові, проблемні методи, здоров'язберігаючі технології. Студенти підкреслюють, що під час проектної роботи значно активізуються пізнавальна діяльність (47%), комунікація (62%), формується якість «самопрезентація» (71%), розвиваються навички прогнозування (34%), планування (46%), алгоритмізації дій (63%) тощо.

Рис. 1. Технології формування універсальних навчальних дій студентів

Провідною метою реалізації вибраних технологій є розвиток таких базових якостей особистості, як критичне мислення, рефлексивність, комунікативність, мобільність, самостійність, толерантність, відповідальність за власний вибір і результати своєї діяльності.

Також слід зазначити, що 57% респондентів назвали важливість реалізації в навчальному процесі здоров'язберігаючих технологій. Це зрозуміло. В умовах змішаного навчання і студенти, і викладачі під час організації діяльності активно реа-

Таблиця 1

Показники сформованості універсальних навчальних дій, %

Показники сформованості універсальних навчальних дій	Студенти I курсу, які мають передвищу освіту			Студенти I курсу після закінчення ЗОШ		
	В	С	Н	В	С	Н
Пізнавальна активність	15	64	21	18	60	22
Систематичність підготовки до занять	7	25	68	3	26	71
Сформованість навичок самостійної роботи	12	47	41	14	36	50
Сформованість навичок роботи з інформацією	11	46	43	12	43	45
Дослідницька активність	9	54	37	11	50	39
Внутрішня мотивація	16	44	40	21	33	46
Навички самоуправління навчальною діяльністю	5	38	57	9	31	60
Навички роботи в групі	24	54	22	26	55	19
Комунікація, уміння вести діалог	13	50	42	19	52	29
Самооціночні навички	27	49	24	32	40	28

лізують методи, прийоми, які спрямовані на збереження здоров'я. Це обумовлено підвищенням психологічної напруженості суб'єктів навчання, збільшенням часу перед комп'ютером, зниженням рівня емоційної напруженості тощо.

На жаль, лише близько 20% опитаних позначили необхідність проблемного навчання. Серед студентів складнощі викликає процес формулювання проблеми (92%), пошук шляхів її вирішення (76%). Проблемність навчання є важливою умовою формування універсальних навчальних дій, тому викладачам під час організації і проведення занять необхідно звертати увагу на проблемність наданих матеріалів.

Висновки

Таким чином, ми побачили зміни потреб сучасної студентської аудиторії, яка орієнтується не лише на знання, але й на забезпечення того, щоб студенти були орієнтовані на інноваційну діяльність, критично продумували складні проблеми, вміли працювати, спілкуватися в корпоративній діяльності.

Серед пріоритетів залишаються формування універсальних навчальних дій тих, хто навчається, тобто завданням педагогів є навчити вчитися. Таким чином, універсальні навчальні дії стають фундаментом для формування ключових компетенцій студентів.

Для дослідження важливим було окреслення проблеми формування універсальних навчальних дій для студентів закладів вищої та передвищої освіти. Нами з'ясовано, що навчання має бути неперервним. Вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу має характеризуватися цілісною системою опанування ключовими компетентностями, базою для яких є відповідний рівень сформованості універсальних навчальних дій, які мають надпредметний, метапредметний характер; визначають цілісність загальнокультурного, особистісного і пізнавального розвитку особистості; забезпечують спадкоємність усіх ступенів освітнього процесу.

У перспективі нами сплановано дослідити якість сформованості пізнавальних універсальних дій (загальнонавчальних, логічних, проблемних).

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А., Бурментская Г., Володарская И. и др. Проектирование универсальных учебных действий в старшей школе. *Национальный психологический журнал*. 2011. № 1 (5). С. 104–110.
2. Выготский Л. Педагогическая психология. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
3. Грабар Н. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 3–4. С. 82–85.

4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. 2014. URL: http://education.km.ua/?dep=page&dep_cp=279&dep_cur=280 (дата звернення: 10.10.2020).

5. Заболотний В., Осика А., Левченко І. Формування універсальних навчальних дій учнів початкової школи під час виконання навчально-дослідницьких проєктів. *Інноваційна педагогіка*. 2012. Вип. 5.

6. Заяшникова Н. Формирование универсальных учебных действий у учащихся начальной школы. *Концепт*. 2017. Т. 22. С. 33–42. URL: <http://e-koncept.ru/2017/670026.htm> (дата звернення: 10.10.2020).

7. Петерсон Л. Методические рекомендации по разработке основной образовательной программы (ООП) начального общего образования. URL: http://www.sch2000.ru/documents_letters/section.php?SECTION_ID=1632 (дата звернення: 10.10.2020).

8. Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / заг. ред. О. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 34–46.

REFERENCES

1. Asmolov A. (2011). *Proyektirovaniye universalnykh uchebnykh deystviy v starshey shkole* [Designing universal learning activities in high school]. *Natsionalnyy psikhologicheskyy zhurnal – National psychological journal*. № 1 (5). P. 104–110. [in Russian]
2. Vygotskiy L. (1991). *Pedagogicheskaya psikhologiya* [Pedagogical psychology]. *Pedagogy*. P. 480. [in Russian]
3. Hrabar N. (2012). *Sotsialno-psykhologichni problemy spilkuvannya u virtualniy realnosti*. [Socio-psychological problems of communication in virtual reality]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informohiia*. № 3–4. P. 82–85. [in Ukrainian]
4. Derzhavnyy standart bazovoyi i povnoyi serednoyi osvity (2014). [State standard of basic and complete secondary education]. [in Ukrainian]
5. Zabolotnyi V., Osyka A., Levchenko I. (2018) *Formuvannya universalnykh navchalnykh diy uchniv pochatkovoyi shkoly pid chas vykonannya navchalno-doslidnytskykh proektiv*. *Innovatsiyna pedahohika*. [Formation of universal academic activities at elementary schoolchildren at the performance of study research projects]. *Innovatsiina pedahohika – Innovation pedagogy*. № 5. [in Ukrainian]
6. Zayashnikova N. (2017). *Formirovaniye universalnykh uchebnykh deystviy u uchaschchikhsya nachalnoy shkoly*. [Formation of universal learning actions among primary school students]. *Concept*. 2017. Vol. 22, p. 33–42. [in Russian]
7. Peterson L. *Metodicheskiye rekomendatsii po razrabotke osnovnoy obrazovatelnoy programmy (OOP) nachalnogo obshchego obrazovaniya (NOO)* [Methodological recommendations for the development of the basic educational program (BEP) of primary general education (IEO)]. [in Russian]
8. Savchenko O. (2004). *Uminnya vchytysya yak klyuchova kompetentnist zahalnoyi serednoyi osvity* [Ability to learn as a key competence of general secondary education]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitoviy dosvid ta ukraïnski perspektyvy: Biblioteka z osvithoi polityky – Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: Library on educational policy*, p. 34–46. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 17.12.2020.
The article was received 17 December 2020.

УДК 378.016:745/749-03

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-16>

ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА

Подольанчук Станіслав Вікторович,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
декан факультету математики, фізики, комп'ютерних наук і технологій
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*
stas177vn@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9088-3342

Стаття присвячена проблемам підготовки бакалаврів декоративного мистецтва. Дослідження здійснювалось за допомогою методів аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування та узагальнення. Показана важливість вивчення матеріалознавства в декоративному мистецтві загалом та як складника професійної підготовки майбутніх фахівців зокрема. Змістова частина вивчення дисципліни поряд з ознайомленням здобувачів вищої освіти з основами матеріалознавства як науки та переліком основних властивостей матеріалів має включати в себе широкий спектр різноманітних груп матеріалів. До таких груп матеріалів та виробів варто зарахувати: металеві матеріали та вироби; матеріали та вироби з деревини; керамічні матеріали та вироби; скло та вироби зі скла; матеріали і вироби з природного каменю; матеріали і вироби на основі полімерів та мінеральних в'язучих речовин; текстильні матеріали та вироби; шкіра і хутро.

Доведена важливість детального вивчення різноманітних властивостей матеріалів. При цьому поряд із вивченням основних фізичних, механічних та хімічних властивостей матеріалів, посилена увага має приділятися тим властивостям, які необхідно враховувати бакалаврам декоративного мистецтва в процесі майбутньої професійної діяльності. До таких груп властивостей належать: технологічні, які характеризують здатність матеріалу сприймати різні технологічні операції щодо зміни форми, розмірів та окремих властивостей виробу; експлуатаційні, які пов'язані з умовами експлуатації та (або) впливом довкілля; екологічні, які характеризують ступінь впливу матеріалу на навколишнє середовище і живі організми; естетичні, які характеризують рівень художньої виразності матеріалу.

Показана доцільність ознайомлення здобувачів вищої освіти з основними групами методів обробки матеріалів та виробів, а саме: шляхом пластичного деформування, шляхом різання та за допомогою термічних методів. Підкреслена важливість вивчення різних способів обробки поверхні виробів (фарбування, лакування, емалювання, нікелювання, хромування), оскільки такі методи мають не лише естетичну складову частину, а й слугують важливим компонентом захисту виробів від дії різноманітних зовнішніх чинників.

Ключові слова: декоративні матеріали, декоративне мистецтво, властивості матеріалів, обробка матеріалів, обробка поверхні.

CONTENT FULL AND FEATURES OF THE STUDY OF MATERIAL SCIENCE IN THE TRAINING OF BACHELORS OF DECORATIVE ART

Podolyanchuk Stanislav Viktorovich,
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Mathematics, Physics, Computer Science and
Technologies

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University

stas177vn@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9088-3342

The article is devoted to the problems of training bachelors of decorative arts. The research was carried out using the methods of analysis, synthesis, comparison, abstraction and generalization. The importance of studying materials science in decorative arts in general and as a component of professional training of future specialists in particular is shown. The substantive part of the study of the discipline, along with the acquaintance of higher education students with the basics of materials science as a science and a list of basic properties of materials should include a wide range of different groups of materials. Such groups of materials and products should include metallic materials and products; wood materials and products; ceramic materials and products; glass

and glass products; materials and products made of natural stone; materials and products based on polymers and mineral binders; textile materials and products; leather and fur.

The importance of a detailed study of various properties of materials is proved. At the same time, along with the study of the basic physical, mechanical and chemical properties of materials, increased attention should be paid to those properties that must be considered by bachelors of decorative arts in the process of future professional activity. Such groups of properties include: technological, which characterize the ability of the material to perceive various technological operations to change the shape, size, and individual properties of the product; operational, which are related to the operating conditions and (or) environmental impact; ecological, which characterize the degree of impact of the material on the environment and living organisms; aesthetic, which characterize the level of artistic expression of the material.

The expediency of acquainting higher education students with the main groups of methods of processing materials and products, namely – by plastic deformation, by cutting, and using thermal methods is shown as well. The importance of studying different methods of surface treatment of products (painting, varnishing, enameling, nickel plating, chrome plating) is emphasized, as such methods have not only an aesthetic component but also serve as an important component of product protection from various external factors.

Key words: *decorative materials, decorative art, properties of materials, processing of materials, surface treatment.*

Вступ

Нині людство використовує чимало матеріалів, які можна класифікувати за різноманітними ознаками, розділивши, наприклад, на органічні та неорганічні, природного або штучного походження, кристалічні та аморфні тощо. Вивченню основ матеріалознавства в тому чи іншому обсязі надають великого значення в процесі підготовки фахівців найрізноманітніших спеціальностей, наприклад, хіміків, інженерів, перш за все, машинобудівної галузі, вчителів трудового навчання та технологій (Подольчук, 2018; Подольчук, 2019) тощо.

Матеріали є своєрідною матеріальною основою декоративного мистецтва. Щоб їхнє використання було більш ефективним, необхідно розуміти стан декоративних матеріалів, художні характеристики та перспективи розвитку (Zeng, Jiang, 2018: 298). У зв'язку з цим вивчення основ матеріалознавства в процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва є актуальним завданням.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Матеріали та вироби, використання яких має естетичну складову частину, визначаються великою різноманітністю та широким використанням в різних сферах людської діяльності. Так, наприклад, при класифікації будівельних матеріалів за призначення, поряд із конструкційними виділяють також спеціальні матеріали, до яких зараховують опоряджувальні або оздоблювальні (Пушкарьова, Кочевих, 2019: 25). Сучасні оздоблювальні матеріали поділяються на дві частини: для зовнішньої обробки та для оздоблення інтер'єру. Вони мають різне застосування через різне середовище, функції та попит (Zeng, Jiang, 2018: 298).

У декоративному мистецтві активно почати використовувати «розумні» матері-

али (smart materials). Такі матеріали (Nabil та ін., 2017: 281) можуть просто мати чутливі якості (струмопровідні тканини, електропровідні фарби тощо) або володіти фізично мінливими властивостями, які є оборотними та повторюваними. Це дозволяє їм певним чином реагувати на зовнішні подразники (зовнішня сила, тепло, світло, електрика), зокрема, зміною текстури, прозорості, кольору, форми, як, наприклад, «м'язові» дроти з пам'яттю форми (shape-memory muscle wires).

У рішенні композиції творчого задуму істотне значення відіграють якості матеріалу, а естетичні вимоги тісно пов'язані з його видом та специфікою (Пилипчук, Полубок, 2019: 39). Правильний вибір та впровадження декоративно-оздоблювальних матеріалів, декоративних покриттів та відповідної художньої обробки цих матеріалів – один із важливих чинників, що впливають на якість об'єктів художнього проектування в дизайні (Гервас, 2016: 3). Кожен учитель, пояснюючи питання створення традиційних декоративно-прикладних виробів, має знати важливість використання матеріалу, який призначений не лише для побутових потреб, а є також засобом для створення духовних та матеріальних цінностей культури (Катак, 2016: 24). Тому їх вивчення є важливим компонентом підготовки фахівців із декоративного мистецтва.

Метою статті є визначення змісту матеріалознавства, окреслення основних властивостей декоративних матеріалів та найбільш поширених методів декорування виробів у процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва.

2. Методологія та методи

У процесі проведення дослідження, спираючись на принципи науковості, об'єктивності, оптимальності та методологічні підходи (комплексний підхід, системний

підхід), були використані методи аналізу (наукової літератури та нормативних документів), синтезу, порівняння, абстрагування та узагальнення.

3. Результати та дискусії

Сучасне декоративне мистецтво характеризується не лише великим різноманіттям стилів та художніх засобів, а й широким переліком різних матеріалів, які використовують фахівці для максимально повної реалізації своїх творчих задумів. Нині в декоруванні фактично не існує ніяких застережень щодо виду матеріалу, який може бути використаний із цією метою. При цьому фахівцям декоративного мистецтва далеко не зайвим буде знати основні властивості матеріалів та методи їх обробки. З огляду на всі ці обставини дослідження питання вивчення матеріалів, які використовуються в декоративному мистецтві, має включати:

- змістовне наповнення дисципліни;
- вивчення основних властивостей матеріалів;
- ознайомлення з основними методами декорування виробів, виготовлених із різних матеріалів.

Змістовне наповнення дисципліни, яка може мати такі назви, як «Матеріали в предметно-просторовому середовищі», «Матеріали і технології в декоративному мистецтві» тощо, має хоча б в оглядовому варіанті ознайомити здобувачів вищої освіти з основами матеріалознавства як науки, з переліком основних властивостей матеріалів та має включати в себе їх широкий спектр. У зв'язку з цим доцільним вбачається вивчення таких груп матеріалів та виробів у процесі підготовки фахівців декоративного мистецтва:

- металеві матеріали та вироби (залізуюглецеві сплави та кольорові метали і сплави);
- матеріали та вироби з деревини;
- керамічні матеріали та вироби;
- скло та вироби зі скла;
- матеріали і виробиз природного каменю;
- матеріали і вироби на основі полімерів та мінеральних в'язучих речовин;
- текстильні матеріали та вироби;
- шкіра і хутро.

Матеріалознавство є дуже об'ємною і складною дисципліною, в якій велика роль відводиться вивченню різноманітних властивостей матеріалів, під якими зазвичай розуміють характерну реакцію матеріалу на зовнішні впливи (Захарченко, 2016: 9). При цьому можна виділити кілька груп таких властивостей, зокрема фізичні, хімічні, механічні, технологічні, експлуатаційні, екологічні, естетичні, вивчення кожної з яких фактично являє собою окремий науковий напрям.

Очевидно, що в процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва вивчення властивостей матеріалів варто обмежити лише тими темами, які знадобляться майбутнім фахівцям в їхній подальшій професійній діяльності. Водночас такі фахівці повинні мати хоча б загальну уяву про основні властивості, які характеризують той чи інший матеріал.

Так, серед фізичних властивостей важливими є густина як одна з основних фізичних характеристик, що визначається відношенням маси матеріалу до його об'єму, температура плавлення, за якої тверде кристалічне тіло переходить у рідкий стан (чи навпаки) і яка є важливою при роботі з легкоплавкими матеріалами, наприклад, парафіном, воском, окремими металами (олово, свинець), температура самозаймання, яка висуває додаткові вимоги з точки зору пожежної безпеки, зокрема, при застосуванні лаків і фарб або використанні легкозаймистих матеріалів (наприклад, паперу, окремих видів пластмас тощо).

Серед важливих механічних властивостей варто згадати *міцність* як здатність тіла чинити опір зовнішнім силам не руйнуючись, оскільки її забезпечення є обов'язковою умовою надійності будь-якої конструкції чи каркасу, *твердість*, яка характеризує здатність тіла чинити опір проникненню в нього іншого більш твердого тіла, що є важливим при виборі різноманітних поверхонь, наприклад, поверхонь кухонних меблів, *пластичність*, яка характеризує здатність матеріалу змінювати форму та розміри без руйнування.

Серед хімічних властивостей, які загалом характеризують здатність матеріалу до взаємодії з іншими речовинами, варто виділити корозійну стійкість як здатність опиратися руйнуванню внаслідок дії агресивного зовнішнього середовища, що обов'язково варто враховувати в процесі обробки та використання металевих виробів.

Слід зазначити, що знання згаданих раніше властивостей необхідні фахівцям будь-якого профілю, які мають справу з обробкою та (або) вибором матеріалів. В той же час у процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва особливу увагу варто звернути на вивчення технологічних, експлуатаційних, екологічних та естетичних властивостей.

Технологічні властивості загалом характеризують здатність матеріалу до сприйняття різних технологічних операцій, які виконують при різних методах та способах обробки і які полягають у зміні форми та розмірів виробу, характеру поверхні, механічних, оптичних та інших властивостей. У зв'язку з цим важливо знати здат-

ність виробу змінювати форму, наприклад, здатність згинатись, властивості матеріалів при механічній обробці, зокрема розпилюваність, пробійність, можливу зміну властивостей матеріалів при термічній обробці, особливо тих властивостей, зміна яких має незворотній характер, здатність до полірування тощо.

Експлуатаційні властивості зазвичай пов'язані з умовами експлуатації та (або) впливом довкілля і залежно від виробу можуть відображатись за допомогою достатньо великої кількості показників. Так, для машин, механізмів та різноманітного побутового обладнання важливими є довговічність, надійність, зносостійкість та ремонтпридатність, для будівельних конструкцій можна додати атмосферо-, волого- та морозостійкість. У процесі використання матеріалів та виробів у декоративному мистецтві також варто забезпечити довговічність як здатність виробу стабільно проявляти свої властивості, гігієнічність, яка характеризує збереження якостей матеріалу в процесі багаторазового очищення та миття поверхні водостійкість як здатність матеріалу зберігати свої властивості в разі тимчасового чи постійного зволоження водою.

Важливу роль останнім часом, у тому числі стосовно матеріалів, які використовуються в процесі декорування, відіграють екологічні властивості, які характеризують ступінь впливу матеріалу на навколишнє середовище та живі організми. Серед них особливе значення мають: токсичність, тобто здатність матеріалу під час виготовлення чи експлуатації за певних умов, особливо при підвищенні температури, виділяти шкідливі для здоров'я речовини; радіоактивність, яка зумовлена природними довго існуючими радіонуклідами, які часто присутні в гірських породах; здатність до повторної переробки, якою, зокрема, володіють сталі, скло, чимало кольорових металів і сплавів, частково деревина; здатність до утилізації, особливе значення якій варто надавати в процесі використання полімерів.

До найкращих екологічних і безпечних для здоров'я людини належать усі доступні природні матеріали: дерево (усі його породи), глина (кераміка, будь-яка продукція з неї), папір (на основі натурального дерева, рису і т. п.), тканина з натуральних ниток та волокон (Федор, 2012: 248). Майже всі штучно створені матеріали (полімери, деревоволокнисті плити, синтетичний лінолеум, синтетичні плитки для облицювання тощо) вважаються малоекологічними (Федор, 2012: 246). У процесі виробництва сировини дедалі більше починають орієн-

туватись на повторну переробку матеріалів та екологічно чисті виробничі процеси, що дає змогу зменшити шкоду для оточуючого середовища (Яковець, Шуцька, 2019).

Вивчення естетичних властивостей матеріалів, які характеризують рівень художньої виразності матеріалу та включають форму, колір, фактуру (видиму будову поверхні), малюнок (текстуру), є надзвичайно важливим для бакалаврів декоративного мистецтва. Проте такі питання, очевидно, варто розглядати в процесі вивчення дисциплін із циклу професійної підготовки.

Важливе місце в процесі вивчення матеріалів та виробів посідає обробка, яка вирішальною мірою залежить від їхніх властивостей, зокрема, міцності, твердості, пластичності тощо. Тому способи обробки, обладнання та інструмент залежно від виду матеріалу будуть дуже різними. У міру поглиблення наших знань про те, як під впливом обробки змінюється структура матеріалу, а виходить, і його властивості, учені виявляють дедалі більший інтерес до технології (Захарченко, 2016: 10).

Декорування виробів фактично є різновидом обробки, тому воно також залежить від виду та властивостей матеріалу. У цьому сенсі можна окреслити лише найбільш загальні способи обробки, які властиві технічній галузі загалом. Серед таких способів можна виділити:

- обробку шляхом пластичного деформування, до якого можна, наприклад, зарахувати гнуття металевих виробів, плетіння з лози тощо;
- обробку різанням, перш за все виробів із металу та деревини;
- термічну обробку виробів, наприклад, обпалювання кераміки, гартування металевих виробів.

Важливе місце в декоруванні виробів належить різноманітним способам обробки поверхні, які часто мають не лише естетичне значення. Вони також відіграють роль своєрідного захисного бар'єру, який запобігає руйнуванню виробів та забезпечує тривале збереження зовнішнього вигляду. До найбільш поширених способів обробки поверхні, який можна використати для більшості матеріалів, можна зарахувати фарбування (хоча хімічний склад фарб залежить від виду матеріалу). До інших способів обробки поверхні можна зарахувати лакування (переважно для виробів із деревини), емалювання, хромування, нікелювання тощо. Хоча значна частина цих способів реалізуються в умовах промислового виробництва.

Загалом варто зазначити, що способи обробки виробів із різних матеріалів за своєю технологією, обладнанням та інструмен-

том помітно відрізняються один від одного. Вони часто мають комплексний характер, включають багато різних етапів, тому їх вивчення значною мірою залежить від змістовного наповнення відповідних навчальних дисциплін і, очевидно, може стати темою окремого наукового дослідження.

Висновки

Таким чином, вивчення матеріалознавства в процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва має велике значення як із точки зору ознайомлення з матеріальною основою виробів, так і з погляду суттєвого впливу виду матеріалу на якість об'єктів декорування. З огляду на фактичну відсутність серйозних застережень щодо використання матеріалів у декоративному мистецтві змістовне наповнення дисципліни має включати в себе вивчення всіх основних груп матеріалів, а саме: металевих матеріалів та виробів, матеріалів та виробів з деревини, кераміки, скла, природного каменю, матеріалів і виробів на основі полімерів та мінеральних в'язучих речовин, текстильних матеріалів та виробів, шкіри та хутра.

Важливе значення в процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва слід приділяти вивченню властивостей матеріалів, як загальних (фізичних, хімічних, механічних), так і тих, які є важливими в процесі виготовлення та подальшого використання виробів, а саме технологічних, експлуатаційних, екологічних, естетичних. При цьому в змісті дисципліни обов'язково мають бути відображені питання основних методів обробки матеріалів та виробів (пластичне деформування, різання, температурою), включаючи найбільш поширені методи обробки поверхні (фарбування, лакування, емалювання, нікелювання, хромування). Очевидно, що врахування та реалізація всіх окреслених питань дасть змогу забезпечити надійну основу для якісної підготовки бакалаврів декоративного мистецтва.

Загалом варто зазначити, що запропоноване змістовне наповнення вивчення матеріалознавства в процесі підготовки бакалаврів декоративного мистецтва, зокрема щодо вивчення основних груп матеріалів, є доволі повним та збалансованим. Перспективи подальшого наукового пошуку слід зосередити на конкретизації вивчення властивостей матеріалу (перш за все технологічних, експлуатаційних, екологічних та естетичних) залежно від його виду і особливостей використання в предметно-просторовому середовищі та на постійній актуалізації методів декоративної обробки матеріалів. Особливу увагу при цьому слід звернути на сучасні

методи обробки поверхні виробів, які були б доступні широкому колу фахівців та які б гармонійно поєднували технологічну та естетичну складову частину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гервас О.Г. Художня обробка матеріалів : навч.-метод. посібник. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. 162 с.
2. Захарченко В.О. Матеріалознавство та основи технології виробництва товарів : навч. посібник. Харків : ХДУХТ, 2016. 251 с.
3. Пилипчук О.Д., Полубок А.П. Рішення творчого задуму художньо-декоративної форми в залежності від застосованих матеріалів. *Science Rise*. 2019. № 4. С. 36–39.
4. Подолянчук С.В. Вивчення технічних дисциплін як важлива складова підготовки вчителя трудового навчання. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 1. С. 91–94.
5. Подолянчук С.В. Системний підхід до вивчення технічних дисциплін при підготовці вчителів трудового навчання та технологій. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2019. № 1(19). С. 102–110.
6. Пушкарьова К.К., Кочевих М.О. Матеріалознавство для архітекторів та дизайнерів : навч. посібник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
7. Федор О.О. Екологічність сучасних матеріалів в оздобленні інтер'єру. *Науковий вісник Закарпатського художнього інституту*. 2012. № 2. С. 245–250.
8. Яковець Ю.М., Щуцька Г.В. Використання екологічних та нетрадиційних матеріалів для виготовлення та оздоблення галантерейних виробів. *Технології та дизайн*. 2019. № 4. URL: https://drive.google.com/file/d/12TtflDtrAlcEqpDNyHAS-Kjc2_sCKe8g/view. (дата звернення: 08.12.2020).
9. Kamak, A.O. The importance use of traditional decorative applied art in of school system of training to art, labor and technology. *European Journal of Natural History*. 2016. №1. Pp. 22–25.
10. Nabil S., Kirk D. S., Plötz T., Trueman J., Chatting D., Dereshev D., Olivier P. Interioractive: smart materials in the hands of designers and architects for designing interactive interiors. *Proceedings of the 2017 Conference on Designing Interactive Systems*. Edinburgh, UK, 10–14 June 2017. Edinburgh, 2017. Pp. 379–390.
11. Zeng, J., Jiang, M. The Role and Application of Decorative Materials in Interior Design. *2nd International Conference on Social Sciences, Arts and Humanities (SSAH 2018)*. Tianjin, China, 09–10 June 2018. Tianjin, 2018. Pp. 298–302.

REFERENCES

1. Hervas, O.H. (2016). *Khudozhnia obrobka materialiv : navch.-metod. posib. [Art processing of materials: teach.-method. manual]*. Uman : FOP Zhovtyi O.O. 162 s. [in Ukrainian].
2. Zakharchenko, V.O. (2016). *Materialoznavstvo ta osnovy tekhnolohii vyrobnytstva tovariv : navch. posib. [Materials science and foundations of technology of production of goods: teach. manual]*. Kharkiv : KhDUHT. 251 s. [in Ukrainian].

3. Pylypchuk, O.D., Polubok, A.P. (2019). Rishenia tvorchoho zadumu khudozhno-dekoratyvnoi formy v zalezhnosti vid zastosovanykh materialiv [The decision of the creative idea of an art-decorative form depending on the applied materials]. *Science Rise*, 4, 36–39 [in Ukrainian].

4. Podolyanchuk, S.V. (2018). Vyvchennia tekhnichnykh dystsyplin yak vazhlyva skladova pidhotovky vchytelia trudovoho navchannia [Study of technical disciplines as an important component in the training of teacher of labour education]. *Aktualni problemy pidhotovky vchytelia trudovoho navchannia ta tekhnolohii serednoi shkoly: teoriia, dosvid, problem – Actual problems in the training of teacher of labour education and technologies of secondary school: theory, experience and main problems*, 1, 91–94 [in Ukrainian].

5. Podolyanchuk, S.V. (2019). Systemnyi pidkhid do vyvchennia tekhnichnykh dystsyplin pry pidhotovtsi vchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii [System approach to teaching technical disciplines in training of teachers of labour education and technologies]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of modern teacher training*, 1(19), 102–110 [in Ukrainian].

6. Pushkarova, K.K., Kochevykh, M.O. (2019). *Materialoznavstvo dlia arkhitektov ta dyzaineriv : navch. posib. [Materials science for architects and designers : teach. manual]*. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. 424 s. [in Ukrainian].

7. Fedor, O.O. (2012). Ekolohichnist suchasnykh materialiv v ozdoblenni interieru [Ecological nature of modern materials in interior decoration]. *Naukovyi visnyk*

Zakarpatskoho khudozhnoho instytutu – Scientific Bulletin of the Trans Carpathian Art Institute, 2, 245–250 [in Ukrainian].

8. Yakovets, Yu.M., Shchutska, H.V. (2020). Vykorystannia ekolohichnykh ta netradytsiinykh materialiv dlia vyhotovlennia ta ozdoblennia halantereinykh vyrobiv [The use of ecological and non-traditional materials for the manufacture and decoration of haberdashery]. *Tekhnolohii ta dyzain – Technology and design*, 4. URL: https://drive.google.com/file/d/12TtFLdtrAlcEqpDNyHAS-Kjc2_sCKe8g/view. (data zvernennia – date of application : 08.12.2020) [in Ukrainian].

9. Kamak, A.O. The importance use of traditional decorative applied art in of school system of training to art, labor and technology. *European Journal of Natural History*. 2016. № 1. Pp. 22–25.

10. Nabil, S., Kirk, D.S., Plötz, T., Trueman, J., Chatting, D., Dereshev, D., Olivier, P. Interioractive: smart materials in the hands of designers and architects for designing interactive interiors. *Proceedings of the 2017 Conference on Designing Interactive Systems*. Edinburgh, UK, 10–14 June 2017. Edinburgh, 2017. Pp. 379–390.

11. Zeng, J., Jiang, M. The Role and Application of Decorative Materials in Interior Design. *2nd International Conference on Social Sciences, Arts and Humanities (SSAH 2018)*. Tianjin, China, 09–10 June 2018. Tianjin, 2018. Pp. 298–302.

*Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.
The article was received 15 December 2020.*

УДК 378.01+378.147

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-17>

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ЕТАПІВ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ФАСИЛІТАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Попова Олена Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
tubaeva@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1611-5956

Цапко Алла Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
alla.tsapko@hnpu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-5629-4448

У статті доведено актуальність спеціальної підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації, яку визначено як вид педагогічної взаємодії, що забезпечує усвідомлений, інтенсивний і продуктивний розвиток і саморозвиток її учасників, ставить за головну мету діяльності створення сприятливих передумов для реалізації внутрішніх ресурсів кожного учня.

Результатом професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації є відповідна підготовленість, яку визначено як стійке інтегративне особистісне утворення, що включає професійні мотиви, цілі, загальнонаукові та професійні знання й уміння, особистісні якості майбутнього педагога, що забезпечують продуктивну взаємодію з учнями й надання їм ефективної педагогічної підтримки.

У структурі підготовленості майбутніх учителів до педагогічної фасилітації виокремлено такі компоненти: мотиваційно-інтенційний (стійкі професійні мотиви, потреби, інтереси, цінності та установки; педагогічна спрямованість на фасилітаційну педагогічну діяльність; позитивне ставлення до учня як найвищої цінності; прагнення до професійного й особистісного самовдосконалення); когнітивно-позиційний (знання про фасилітацію: суті й механізмів фасилітаційної взаємодії; ідей і положень особистісно орієнтованого навчання, шляхів його здійснення; принципів виховання; вікових і психологічних особливостей учнів; знання з педагогічної конфліктології); процесуально-досвідний (наявність груп умінь, необхідних для здійснення педагогічної фасилітації); особистісно-рефлексивний (наявність професійно-особистісних якостей, необхідних для здійснення педагогічної фасилітації). Розроблено й обґрунтовано педагогічну технологію підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації, що передбачає реалізацію організаційно-підготовчого, стимульовально-настановчого, когнітивно-діяльницького, праксеологічно-досвідного та рефлексивно-корегульовального етапів.

Ключові слова: майбутній учитель, педагогічна фасилітація, професійна підготовка, підготовленість до педагогічної фасилітації, педагогічна технологія.

JUSTIFYING THE TECHNOLOGY STAGE CONTENT OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR PEDAGOGICAL FACILITATION IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITY

Popova Olena Volodymyrivna,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
tubaeva@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1611-5956

Tsapko Alla Mykolaivna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogy
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
alla.tsapko@hnpu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-5629-4448

The article proves the relevance of special training of future teachers for pedagogical facilitation, which is defined as a type of pedagogical interaction that provides conscious, intensive and productive development

and self-development of its participants and which aims to create favorable conditions for the implementation of internal resources of each student.

The result of professional training of future teachers for pedagogical facilitation is the appropriate training, which is defined as a stable integrative personal formation, that includes professional motives, goals, general and professional knowledge and skills, personal qualities of the future teacher, that provide productive interaction with students and effective pedagogical support with them.

The structure of the readiness of future teachers for pedagogical facilitation includes the following components: motivational-intentional (stable professional motives, needs, interests, values and attitudes; pedagogical orientation to facilitative pedagogical activity; positive attitude to the student as the highest value; desire for professional and personal self-satisfaction); cognitive-positional (knowledge of facilitation: the essence and mechanisms of facilitation interaction; ideas and provisions of personality-oriented learning, ways of its implementation; principles of education; age-related and psychological characteristics of students; knowledge of pedagogical conflictology); procedural and experimental (the presence of groups of skills that are necessary for the implementation of pedagogical facilitation); personality-reflexive: (the presence of professional and personal qualities necessary for the implementation of pedagogical facilitation). The pedagogical technology of preparation of future teachers for pedagogical facilitation is developed and substantiated, which provides realization of organizational-preparatory, stimulating-instructive, cognitive-activity, praxeological-experimental and reflexive-corrective stages.

Key words: *future teacher, pedagogical facilitation, professional training, readiness for pedagogical facilitation, pedagogical technology.*

Вступ

Сучасні теорія і практика освіти спираються на гуманістичну парадигму, яка спрямована на забезпечення можливостей широкого вибору в різних сферах діяльності учня, його самовизначення і самореалізацію. Проте реалізація такої парадигми можлива тільки за умови розвиненого у вчителів нового педагогічного мислення. Такий педагог спочатку налаштований на те, щоб не підганяти учня під свої (державні, громадські, особисті) уявлення про те, яким він має стати, а сформувавати його майбутній образ, індивідуальну траєкторію особистісного розвитку, виходячи з нього самого, за його безпосередньої участі. Отже, ключовою фігурою на шляху гуманістичного перетворення закладу освіти стає педагог-фасилітатор – учитель, який здатний спонукати і надихати вихованця на інтенсивний, усвідомлений духовно-моральний саморозвиток відповідно до пріоритетних особистісних сенсів життєдіяльності.

На жаль, як свідчать результати поведеного нами пілотного дослідження, у більшості випускників педагогічних ЗВО не сформована готовність до фасилітаційної взаємодії на достатньому рівні (78% із 417 респондентів). Це призводить до того, що, декларуючи прихильність гуманістичній парадигмі, значна частина педагогів залишаються на авторитарних, технократичних позиціях, відмінною ознакою яких є маніпулятивний підхід до тих, хто навчається. Для таких учителів характерна відсутність гуманістичної спрямованості, наявність труднощів у зміні власної позиції щодо іншого, відсутність емпатії та емоційної чуйності, невміння і небажання враховувати іншу точку зору. Такі педагоги часто орієнтуються, всупереч потребам та прагненням

учнів, на реалізацію власних інтересів, інтересів батьків, колег, адміністрації.

Необхідність зміни позиції вчителя, орієнтація його на ідею натхнення, допомоги та підтримки учня в їхньому особистісному становленні і розвитку ставлять завдання цілеспрямованої підготовки майбутнього вчителя до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Аналіз наукової літератури з порушеної проблеми засвідчив, що різні аспекти проблеми підготовки майбутнього вчителя до педагогічної фасилітації досліджені в працях багатьох вчених: О. Врублевської (1999), О. Дімової (2002), О. Галіцан і З. Курлянд (2020), І. Жижині (2000), М. Казанжи (2007), С. Коломійченко (2020), О. Трухан (2020), О. Фісун (2011), О. Фокши (2019) та ін. У працях учених розглядаються детермінанти педагогічної фасилітації, питання упровадження в освітній процес форм, методів і технік фасилітації, підготовки до фасилітаційного спілкування як продуктивного виду педагогічної взаємодії, становлення гуманістичної спрямованості особистості тощо. Незважаючи на широкий спектр досліджень феноменології педагогічної фасилітації в освіті, потребують уточнення детермінанти підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації (суті, структури, змісту тощо), розроблення технології означеного процесу та його науково-педагогічного забезпечення.

Як відомо, установки та принципи роботи викладача-фасилітатора (від англ. *facilitate* – об'єднувати, сприяти, допомагати), а також сам термін, висунуто К. Роджерсом і визначено як основу в становленні гуманістичної педагогіки (Роджерс, 27).

У психолого-педагогічній літературі поняття «*фасилітація*» визначається як вид педагогічної взаємодії, яка забезпечує усвідомлений, інтенсивний і продуктивний розвиток і саморозвиток її учасників, котра ставить за головну мету діяльності створення сприятливих передумов для реалізації внутрішніх ресурсів кожного учня. Як слушно зазначає О. Фісун, основними характеристиками такої педагогічної взаємодії є взаємопізнання, взаєморозуміння, узгодженість спільних дій і взаємовплив між усіма суб'єктами освітнього процесу (Фісун, 2011: 9).

У педагогічних дослідженнях поняття «*фасилітація*» здебільшого використовується в дослідженнях міжособистісної взаємодії педагога і учня в освітньому процесі, адже фасилітаційна діяльність учителя здійснюється у площині конструктивно-діалогічної, перцептивно-невербальної, інтерактивної комунікації в освітньому просторі закладу освіти, базується на здатності вчителя конструювати розвивальне середовище школи на гуманістичних і демократичних принципах. У такому випадку педагогічна фасилітація розглядається як стимулюючий, ініціювальний, заохочувальний вплив на саморозвиток, самовиховання того, хто навчається (Коломійченко, 2010; Фокша, 2014 та ін.).

Завданнями педагогічної фасилітації є надання підтримки у формуванні позитивної Я-концепції учня, який прагне до саморозвитку, реалізації внутрішніх ресурсів, творчого потенціалу. У такому разі процес трансляції від учителя здобувачам освіти певних знань і цінностей перетворюється на вільний акт співпраці, співтворчості, який активізує саморозвиток кожного учня, його повноцінну самореалізацію як особистості.

З огляду на вищезазначене, роль і значення педагогічної фасилітації полягає в тому, що такий вид професійно-педагогічної діяльності вчителя забезпечує педагогічну підтримку особистісного зростання учня та педагогічний супровід його освітніх досягнень, актуалізує прагнення учня до самоідентифікації, саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяє реалізації індивідуальних особливостей того, хто навчається (його пізнавальних можливостей, творчого потенціалу, внутрішніх інтенцій, нахилів, здібностей, талантів, прагнень) (Галицян, Курлянд, 2020).

Мета статті – репрезентувати зміст етапів авторської технології підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації.

2. Методологія та методи

Методологічною основою дослідження є вироблені у світовій гуманістичній філосо-

фії, психології та педагогіці ідеї про самоцінність особистості та про іманентно властиві їй потреби постійного вдосконалення, положення про єдність свідомості й діяльності, ідея про взаємозв'язок педагогічної фасилітації і загальнолюдських цінностей, сенсу життя, любові, свободи, творчості, гідності, ідея цілісності особистості. Системотвірними для нас були також положення педагогіки саморозвитку як методологічної основи виховання і навчання, положення системно-синергетичного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного та екофасилітаційного підходів до організації педагогічного процесу.

У процесі дослідження застосовували комплекс **методів**, що відповідають меті та завданням дослідження: вивчення і аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури з проблеми; узагальнення педагогічного досвіду; педагогічний експеримент; спостереження; тестування; анкетування; бесіди; вивчення продуктів їхньої діяльності; методики самооцінювання і експертних оцінок та ін.

3. Результати та дискусії

Професійну підготовку майбутніх учителів до педагогічної фасилітації визначаємо як цілісний динамічний процес, що передбачає спеціально організовану, керовану з боку викладачів навчально-виховну діяльність студентів, яка відображає специфіку педагогічної праці, професійних завдань, які необхідно вирішити випускнику педагогічного університету.

Науково-методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації вимагає розроблення і обґрунтування відповідної технології (Порова, Кабанська, Попов, 2018). Виокремлення етапів технології потребувало визначення суті і змісту структурних компонентів підготовленості майбутніх учителів до педагогічної фасилітації як результату відповідної підготовки.

Підготовленість майбутніх учителів до педагогічної фасилітації розглядаємо як стійке інтегративне особистісне утворення, що включає професійні мотиви, цілі, загальнонаукові та професійні знання й уміння, особистісні якості майбутнього педагога, що забезпечують продуктивну взаємодію з учнями, надання їм ефективної педагогічної підтримки. Іншими словами, вказана підготовленість інтегрує в собі два складника: психологічну готовність до означеного виду діяльності і фасилітаційну компетентність.

Повною мірою погоджуємося з М. Дьяченком і Л. Кандибовичем (Дьяченко, Кандибович, 2003), які стверджують, що психологічна готовність – це первинна, необхідна

і фундаментальна умова успішного здійснення будь-якої діяльності. Психологічна готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності, у тому числі до педагогічної фасилітації, зумовлюється стійкими професійними мотивами, потребами, інтересами, цінностями та установками, педагогічною спрямованістю на певний вид діяльності, гуманістичною спрямованістю на учня як основи позитивного ставлення до учня, прагненням до професійного й особистісного самовдосконалення.

Фасилітаційну компетентність вчителя визначаємо як його інтегральну характеристику, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, наявність особистісних якостей, яких достатньо для досягнення мети означеного виду професійно-педагогічної діяльності, а також його професійно-фасилітаційну позицію, котра полягає в готовності ставити перед собою цілі та приймати рішення, спрямовані на допомогу учневі в його саморозвитку і самореалізації (Шевченко, 2014).

З урахуванням вищенаведених положень у *структурі* підготовленості майбутніх учителів до педагогічної фасилітації нами виокремлено такі компоненти:

1) *мотиваційно-інтенційний*: стійкі професійні мотиви, потреби, інтереси, цінності та установки; педагогічна спрямованість на фасилітаційну педагогічну діяльність; позитивне ставлення до учня як найвищої цінності; прагнення до професійного й особистісного самовдосконалення;

2) *когнітивно-позиційний*: знання про фасилітацію: суті й механізмів (форм, методів, прийомів, засобів) фасилітаційної взаємодії; ідей і положень особистісно-орієнтованого навчання, шляхів його здійснення; принципів виховання (гуманізму, виховання в діяльності та спілкуванні, стимулювання учнів до саморозвитку тощо); вікових і психологічних особливостей учнів (їхніх мотивів і потреб, інтересів і нахилів, розумових процесів тощо); знання з педагогічної конфліктології;

3) *процесуально-досвідний*: наявність груп умінь, необхідних для здійснення педагогічної фасилітації:

– інтелектуально-прогностичних (уміння критично аналізувати, зіставляти й порівнювати педагогічні факти та явища освітнього процесу, давати їм оцінку, аргументувати своє ставлення до них, збирати й аналізувати інформацію про особистісні особливості здобувачів освіти; передбачати наслідки взаємодії з учнем тощо);

– проектувально-управлінських (уміння керувати навчальною діяльністю учнів; розвивати їхню ініціативу; надавати учням різні

види педагогічної підтримки; здійснювати педагогічний супровід; формувати адекватні педагогічні цілі фасилітаційної взаємодії, вибирати способи для їх реалізації тощо);

– комунікативно-емпатійних (уміння налагоджувати фасилітаційну взаємодію з учнями, викликати в них довіру; встановлювати та підтримувати доброзичливі взаємини з учнями, спонукати їх до активної діяльності; встановлювати зворотний зв'язок; адекватно варіювати стиль спілкування; відчувати психологічний стан учня, визначати причини змін у його поведінці; співпереживати учневі; аналізувати й вирішувати конфліктні ситуації; діяти в нестандартних ситуаціях тощо);

– рефлексивно-оцінні вміння (рефлексивні вміння, уміння правильно оцінювати результати педагогічної фасилітації; здійснювати корекційно-педагогічну роботу з учнями);

4) *особистісно-рефлексивний*: наявність професійно-особистісних якостей, зокрема: гуманістичної спрямованості, комунікативних (доброзичливість, толерантність, тактовність, емпатійність, відкритість, щирість, чуйність тощо), здатності до рефлексії. Слід підкреслити, що визначені компоненти є взаємозалежними і знаходяться в тісному взаємозв'язку.

Зважаючи на структуру підготовленості майбутніх учителів до педагогічної фасилітації, логіку процесу підготовки здобувачів вищої освіти до її здійснення, а також, урахуовуючи положення системного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного та екофасилітаційного підходу, виділили такі етапи технології досліджуваного процесу: організаційно-підготовчий, стимулювально-настановчий, когнітивно-діяльнісний, праксеологічно-досвідний та рефлексивно-корегувальний.

Метою і завданнями організаційно-підготовчого етапу технології є поглиблення професійної компетентності викладачів щодо здійснення підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації. В процесі проведеного нами пілотного дослідження встановлено, що більшість викладачів (86% від 275 опитаних) потребують поглиблення теоретичної і практичної підготовленості в означеному напрямі. Організаційно-підготовчий етап передбачає також розробку навчально-методичного забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації: відбір навчально-методичного інструментарію (форм, методів, засобів), підготовку навчально-методичних матеріалів (розробка курсів за вибором для студентів і викладачів із проблеми педагогіч-

ної фасилітації; підбір завдань, вправ для вироблення відповідних умінь і навичок студентів; розробка рекомендацій і пам'яток майбутнім учителям щодо професійного самовдосконалення у зазначеному напрямі тощо); моделювання особистісно орієнтованих стратегій роботи зі студентами, допомога їм у визначенні індивідуальної траєкторії професійного розвитку і самовдосконалення як учителя-фасилітатора.

Стимулювально-настановчий етап розробленої технології передбачає формування спрямованості на підготовку до педагогічної фасилітації у професійній діяльності, яка включає: визнання майбутнім учителем гуманістичних цінностей як власних ціннісних пріоритетів; усвідомлення майбутніми вчителями ролі і значення педагогічної фасилітації для їхнього всебічного розвитку, саморозвитку і виховання; цільові установки, особистісно значущі пізнавальні і професійні мотиви до оволодіння методикою інтегрованого навчання означеного виду професійно-педагогічної діяльності.

У процесі пілотного дослідження було з'ясовано, що значна кількість студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва (75% з 275 опитаних) не усвідомлює значущості педагогічної фасилітації як чинника цілісного впливу на становлення й розвиток особистості учня. Переважна кількість майбутніх педагогів (88%) зазначили, що навіть не замислювалися про необхідність спеціальної підготовки до означеного виду професійно-педагогічної діяльності.

На підставі отриманих даних дійшли висновку про доцільність стимулювання майбутніх учителів щодо спеціальної підготовки до педагогічної фасилітації. У процесі реалізації зазначеного етапу технології студенти мають усвідомити роль і значущість педагогічної фасилітації, яка побудована на принципах гуманізму, глибокої взаємоповаги, рівноправного партнерства вчителя та учня, створення сприятливого морально-психологічного клімату під час педагогічної взаємодії.

На когнітивно-діяльнісному етапі студенти мають оволодіти знаннями (психолого-педагогічними, методичними, конфліктологічними тощо) й уміннями, які необхідні для успішного здійснення педагогічної фасилітації.

Праксеологічно-досвідний етап розробленої технології передбачає набуття майбутніми вчителями досвіду реалізації отриманих знань і умінь у реальному освітньому процесі, а також набуття досвіду фасилітаційної діяльності під час педагогічної практики у закладах освіти.

На *рефлексивно-корегувальному етапі* здійснюється корекція змісту, форм і методів відповідної підготовки майбутніх учителів на основі оцінки викладачами й самооцінки студентами результативності запровадженої технології. На зазначеному етапі передбачається залучення студентів до професійного самовиховання як учителя-фасилітатора.

Висновки

Педагогічна фасилітація спрямована на підвищення продуктивності освіти (навчання, виховання) і розвиток суб'єктів освітнього процесу за рахунок особливого стилю спілкування і особистості педагога. Результатом підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації є відповідна підготовленість, у структурі якої виокремлено мотиваційно-інтенційний, когнітивно-позиційний, процесуально-досвідний та особистісно-рефлексивний компоненти. Науково-методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації вимагає розробки і обґрунтування відповідної технології. Результатом професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації є відповідна підготовленість, яку визначено як стійке інтегративне особистісне утворення, що включає професійні мотиви, цілі, загальнонаукові та професійні знання й уміння, особистісні якості майбутнього педагога, що забезпечують продуктивну взаємодію з учнями й надання їм ефективної педагогічної підтримки. Педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації передбачає реалізацію організаційно-підготовчого, стимулювально-настановчого, когнітивно-діяльнісного, праксеологічно-досвідного та рефлексивно-корегувального етапів. Концептуальну основу розробленої технології становлять положення системно-синергетичного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного та екофасиліативного підходів до організації педагогічного процесу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці навчально-методичного інструментарію (форм, методів, засобів) реалізації репрезентованої технології з урахуванням особливостей фахової підготовки майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галицан О.А., Курлянд З.Н. Детермінанти підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації у професійній діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 1. С. 172–174.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы : учеб. пособие. Минск : Тест, 2003. 352 с.

3. Коломійченко С.Ю. Підготовка майбутнього вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах до організації фасилітаційного спілкування з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2010. 20 с.

4. Роджерс К. Свобода учитися. М. : Смысл, 2002. 527 с.

5. Шевченко К.О. Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Психологічні науки* : збірник наук. праць. 2014. Вип. 2.13 (109). С. 258–263.

6. Фісун О.В. Формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2011. 20 с.

7. Фокша О.М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2019. 240 с.

8. Popova O., Kabanska O., Popov V. The essence and technology of pedagogical forecasting of development of innovation processes in education. *Educational Studios: Theory and Practice: monograph*. Prague-Vienna: Premier Publishing, 2018. P. 273–279.

REFERENCES

1. Halitsan, O.A., Kurliand, Z.N. (2020). Determinants of preparation of future teachers for pedagogical communication in professional activity. *Innovative pedagogical research*. Vyp. 21. T. 1. S. 172–174. [in Ukrainian].

2. Diachenko, M.Y., Kandybovych, L.A. (2003). *Psykholohyia vysshei shkoly : ucheb. posobye*. Mynsk : Test. 352 s. [in Russian].

3. Kolomiichenko, S.Yu. (2010). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh do orhanizatsii fasylytatsiinoho spilkuвання z uchniamy : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity"*. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].

4. Rodzhers, K. (2002). *Svoboda uchytisia*. M. : Smysl. 527 s. [in Russian].

5. Shevchenko, K.O. (2014). *Pedahohichna fasylytatsiia u konteksti profesiinoi kompetentnosti vchytelia*. *Psykholohichni nauky: zb. nauk. prats. Vyp. 2.13 (109)*. S. 258–263. [in Ukrainian].

6. Fisun, O.V. (2011). *Formuvannia fasylytuyuchoi pozytsii vchytelia v systemi naukovo-metodychnoi roboty zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity"*. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].

7. Foksha, O.M. (2019). *Pedahohichni umovy formuvannia fasylytatsiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei u profesiinii pidhotovtsi : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity"*. Odesa. 240 s. [in Ukrainian].

8. Popova, O., Kabanska, O., Popov, V. (2018). The essence and technology of pedagogical forecasting of development of innovation processes in education. *Educational Studios: Theory and Practice: monograph*. Prague-Vienna: Premier Publishing. P. 273–279. [in English].

*Стаття надійшла до редакції 18.12.2020.
The article was received 18 December 2020.*

УДК 378.147.016:504

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-18>

СТАЛІЙ РОЗВИТОК І ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Чистякова Людмила Олександрівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
докторантка кафедри педагогіки і менеджменту освіти
*Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені
Володимира Винниченка*

LChist@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9076-2484

У статті розглядається місце екологічної культури в системі цінностей сталого розвитку суспільства, зокрема, в процесі підготовки вчителів трудового навчання та технологій, які своєю чергою здатні реалізовувати екологічну освіту учнівської молоді. Зазначається, що лише кореляція наукових здобутків та практичних навичок сприяє формуванню здорового екологічного мислення та свідомості, а також призводить до змін у поведінці окремої особистості та формуванні екологічно відповідальних спільнот.

Визначаються фактори, які зумовлюють екологічну спрямованість освітнього процесу. Серед них – швидкий ріст виробництва, надмірне споживання, велика кількість відходів тощо, що створюють значне навантаження на екосистему планети. Відповідальне споживання та мінімізація негативного впливу на екологію є концептуальним виходом з екологічної кризи, в яку прямує людство. Серед локальних, але значимих кроків її подолання, є екодизайн, в основі якого лежить формотворення виробів з еко-матеріалів та із застосуванням екотехнологій, що враховують усі етапи життєвого циклу виробу – від створення до утилізації. При цьому головною метою екодизайну є збереження природних ресурсів.

У процесі опанування професії майбутнім учителям трудового навчання та технологій під час реалізації проєктної діяльності (в тому числі з екодизайну) запропоновано впровадження технології «Апсайклінг» («upcycling»). Розглянуто історію явища, етапи його появи й реалізації в побуті. Представлені сучасні світові й вітчизняні бренди індустрії моди, які сповідують філософію повторного використання.

Вагомості результатам дослідження надає демонстрація алгоритму реалізації навчально-творчого проєкту переробки текстильних виробів. Пропонуються етапи пошуку технологій, проєктно-конструкторський та власне технологічний із використанням різних технік, які до всього удосконалюють навички студентів із конструювання та технології пошиття одягу. Таким чином досягається головна мета еколого спрямованого навчання – синтез теоретичних засад і практичних навичок, які уможливають формування екологічного мислення майбутнього вчителя.

Ключові слова: екотехнології, екодизайн, екологічна культура, проєктна діяльність, текстильні матеріали.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL EDUCATION: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF TRAINING TEACHER OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES

Chystiakova Liudmyla Oleksandrivna,
Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at the Pedagogy and Management of Education Department
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

LChist@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9076-2484

The article considers the place of ecological culture in the system of values of sustainable development of society, in particular, in the training of teachers of labor education and technology, which, in turn, are able to implement environmental education of young students. It is noted that only the correlation of scientific achievements and practical skills contributes to the formation of healthy environmental thinking and consciousness, as well as leads to changes in individual behavior and the formation of environmentally responsible communities.

The factors that determine the ecological orientation of the educational process are determined. Among them: rapid production growth, excessive consumption, large amounts of waste, etc. create a significant burden on the planet's ecosystem. Responsible consumption and minimizing the negative impact on the environment is a conceptual way out of the crisis in which humanity is heading. Among the local but significant steps in

overcoming it is ecodesign, which is based on the formation of products from eco-materials and the use of ecotechnologies that take into account all stages of the product life cycle – from creation to disposal. The main purpose of ecodesign is to preserve natural resources.

When mastering the profession, future teachers of labor training and technology in the process of project activities (including ecodesign) are offered the introduction of “upcycling” technology. The history of the phenomenon, stages of its appearance and realization in everyday life are considered. Modern world and domestic brands of the fashion industry, which profess the philosophy of reuse, are presented.

The demonstration of the algorithm of realization of the educational and creative project of processing of textile products gives weight to results of research. Stages of search of technologies, design and actual and technological with use of various techniques which to all improve skills of students on designing and technology of tailoring are offered are offered. Thus, the main goal of ecologically oriented learning is achieved – the synthesis of theoretical principles and practical skills that enable the formation of ecological thinking of the future teacher.

Key words: *ecotechnologies, ecodesign, ecological culture, project activity, textile materials.*

Вступ

Пріоритетним напрямом освітньої політики в Україні є його екологізація. Нині освіта орієнтована на досягнення цілей сталого розвитку, в основі яких є сприяння процвітанню і захисту планети. Зміна поглядів на роль освіти в розв'язанні проблем екологічного характеру, нові вимоги до професійної діяльності вчителів в умовах сталого розвитку актуалізують проблему підготовки майбутніх фахівців у контексті екологічної освіти.

Усвідомлення цінностей сталого розвитку суспільства, до яких зараховуємо екологічну культуру, яка формується в процесі здобуття освіти, ставить питання якісного оновлення системи екологічної підготовки та розвитку екологічної культури майбутніх учителів, зокрема вчителів трудового навчання та технологій, здатних реалізовувати екологічну освіту учнівської молоді.

Прийнятий у 2019 році Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року» визначає, що однією із стратегічних цілей і завдань впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку є запровадження екологічної освіти та виховання, усієї просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості (Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року», 2019).

Науковці, досліджуючи різні аспекти екологічної освіти, наголошують:

1) для того, щоб розкрити весь свій потенціал, екологічна освіта має розглядатися не як розрізнена дисципліна, а інтегрована має застосовуватися в інших дисциплінах та повсякденному житті;

2) важливим чинником запобігання дезінформації та розвитку хибних уявлень з екологічних питань є спілкування між науковою спільнотою та практиками освіти, яке є ключовим для екологічної освіти;

3) екологічні знання сприяють формуванню здорового екологічного мислення та свідомості, а також призводить до змін у поведінці та формування екологічно відповідальних спільнот (Цілерер, 2015).

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Трудове навчання у середній школі та технології у старшій школі – два навчальних предмета, які інтегрують в собі знання інших предметів, що вивчаються в закладах загальної середньої освіти, які формують технологічно грамотну особистість у процесі проектно-технологічної діяльності. Оскільки технологічна діяльність тісно пов'язана з дотриманням екологічних норм, важливою є екологічна підготовка вчителів цієї галузі. У навчальній програмі «Трудове навчання 5–9 класи» наскрізною змістовою лінією є «Екологічна безпека та сталий розвиток», яка націлена на формування соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості в учнів, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь (Трудове навчання, 2017).

Логічним є запровадження в освітній процес технологій, які сприяють формуванню у студентів готовності до дій на користь навколишнього природного середовища і самої практичної перетворювальної діяльності, оскільки в умовах розв'язання проблем забруднення довкілля актуальними є питання ощадливого використання природних ресурсів та довговічного використання вже існуючих речей.

Мета статті полягає у визначенні особливостей впровадження екодизайну, в основі якого лежить формотворення виробів з екоматеріалів та із застосуванням еко-технологій, у процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

2. Методологія та методи

Нині актуальним питанням педагогічної освіти технологічної освітньої галузі є підго-

товка креативних, творчих, екологічно грамотних, висококваліфікованих спеціалістів. Серед основних умінь, якими має володіти майбутній вчитель трудового навчання та технологій, є екологічні уміння, які передбачають наявність сформованої здатності володіти системою екологічних технологій взаємодії з різними об'єктами в процесі професійної еколого-практичної діяльності.

Питання формування та розвитку екологічної культури майбутніх фахівців висвітлені в роботах В. Бойчука, Г. Глухової, В. Гончарука, Л. Курняк, В. Крисаченка, Л. Лук'янової, С. Совгіри, А. Суравегиної. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій висвітлені у дослідженнях А. Гедзика, Л. Гриценко, О. Коберника, М. Корця, В. Сидоренка, В. Стешенка, Г. Терещука, В. Титаренко, А. Цини, С. Ящука та ін.

Незважаючи на достатню кількість праць щодо фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, їх теоретичної та практичної підготовки, залишаються відкритими питання ролі творчої праці, екологічної компетентності майбутніх фахівців. Удосконаленню підготовки сприяє виконання студентами творчих проєктів із технології екологічної переробки матеріалів.

3. Результати та дискусії

В останні десятиріччя людство активно обговорює проблеми навколишнього середовища, оскільки швидкий ріст виробництва, надмірне споживання, велика кількість відходів створюють значне навантаження на екосистему планети. Відповідальне споживання та мінімізація негативного впливу на екологію нині стають визначальними. Одним із напрямів цієї концепції є екодизайн, в основі якого лежить формотворення виробів з екоматеріалів та із застосуванням екотехнологій, що враховують усі етапи життєвого циклу виробу – від створення до утилізації. При цьому головною метою екодизайну є збереження природних ресурсів.

За визначенням Сіма ван дер Рина та Стюарта Коуана, які стали засновниками екодизайну, «екологічний дизайн – це будь-яка форма дизайну, яка мінімізує екологічні руйнівні наслідки, інтегруючи себе в процеси активної діяльності» (Ryn, & Cowan, 1996: 18). Тобто уся предметно-перетворювальна діяльність має здійснюватися таким чином, щоб зменшити або зовсім виключити негативні впливи на довкілля.

Однією з технологій, які опановують майбутні учителі трудового навчання та технологій під час реалізації проєктної діяльності (в тому числі з екодизайну), є технологія «Апсайклінг» («upcycling»). Ця технологія

відповідає положенням Концепції кругової економіки, відображеної у доповіді Європейської комісії від 4 березня 2019 «Report on the implementation of the Circular Economy Action Plan», в якій наголошується про уможливлення більш широкого повторного використання та переробки різних матеріалів (European Commission, 2019). Продукти та послуги, розроблені круговим способом, можуть мінімізувати використання ресурсів та сприяти повторному використанню, відновленню та переробці матеріалів надалі (там само: 3).

Одним із перших, хто використав термін «upcycling» у значенні переробка, був Райнер Пільц, коли у 1994 році в інтерв'ю журналу «Salvo» говорив про необхідність творчої утилізації матеріалів, наголошуючи на переробці непотрібних речей і наданні їм ще більшої цінності.

Трансформація старих речей у нові без залучення нових ресурсів або з мінімальним використанням нових, створення нового функціоналу для предметів, які не можна використовувати за основним призначенням, – основа апсайклінгу. Історично люди використовували цей метод перероблення речей задовго до появи самого терміну «апсайклінг», коли ремонтували, оновлювали, трансформували речі. Як правило, це було спричинено недостатністю коштів і матеріальних ресурсів, бідністю та обмеженістю у придбанні необхідних речей.

Економічна нестабільність, війни, розруха змушували людей знаходити способи задовольнити потреби в одязі чи предметах інтер'єру. Із поношеного одягу дорослих перешивали дітям, із шматочків яскравих клаптиків тканини шили картаті ковдри, з ящиків для зброї виготовляли тумби чи шафи тощо. Нині, навпаки, перенасичення ринку товарів зумовлює пошук шляхів уповільнення споживання, переробки відходів та зменшення навантаження на довкілля.

Технологіями, в основі яких лежить екологічна переробка матеріалів, є ресайклінг і апсайклінг. Відмінності між цими технологіями визначають Н. Чупріна та М. Сусук, коли стверджують: «Ресайклінг – це переробка відходів виробництва та побутового вжитку. Тобто звичайне сміття сприймається як вторинна сировина, яку можна ще неодноразово використовувати. Це робиться з метою зменшення кількості неорганічних відходів, які забруднюють планету дуже швидкими темпами та неймовірно довго розпадаються. <...> Ресайклінг означає повторну обробку матеріалів, але при цьому вони кожного разу втрачатимуть якісь свої якості та властивості. Це, звичайно, сповільнює процес забруднення,

але повністю його не нівелює. Мабуть, саме тому виник дещо свіжіший вид ресайклінгу – апсайклінг. Це не тільки збереження первинних функціональних характеристик сировини, а й їх вдосконалення та покращення. Дуже часто залишки якоїсь діяльності або старі об'єкти не можна просто реставрувати, зате з них можна створити нові. В цьому і полягає основна ідея апсайклінгу» (Чупріна, Сусук, 2014).

Активно впроваджують технологію апсайклінг в індустрію модного одягу дизайнери, оскільки ця технологія відповідає концепції «зменшення споживання – повторне використання – переробка». Серед світових брендів індустрії моди технологію апсайклінг використовують H&M, Diesel, Zara, Nike. Активними пропагандистами повторного використання одягу є дизайнери Стелла Маккартні та Джон Гальяно. Філософію повторного використання пропагують українські бренди Remade, Uli Uliа, Раріа-губашка, МоD44, Rehach, Preapoklo, дизайнери Соломія Бутковська, Ольга Гаєвська, Олег Звонарьов, Яся Хоменко, Ксенія й Антон Шнайдер та ін. Цього року в Україні презентовано новий апсайкл-проект Bettter, спрямований на популяризацію відповідального споживання, реалізацію виготовлення нових речей із вінтажних або пошкоджених речей. Сировиною для нових колекцій слугують речі секонд-хенд, які купують у різних країнах світу.

Впровадження технології «апсайклінг» в освітній процес майбутніх учителів трудового навчання та технологій є фаховою підготовкою, оскільки навчальними програмами з трудового навчання та технологій передбачено реалізацію проектів із вторинної переробки матеріалів, зокрема орієнтовний проект «Друге життя старим речам». Відповідно, і майбутні вчителі мають бути готовими до реалізації таких проектів.

Впровадження технології вторинної переробки матеріалів можливе:

- в процесі опанування курсу «Основи дизайну» (основи екодизайну, вибір екоматеріалів, дизайн предметів інтер'єру тощо);
- під час вивчення тем із дисципліни «Матеріалознавство»;
- в практичній роботі з «Основ проектування та моделювання»;
- під час виконання завдань «Технологічного практикуму».

Особливе значення у впровадженні технології «апсайклінг» має введення курсу «Екологічна переробка матеріалів», де здійснюється теоретична і практична підготовка майбутніх фахівців відповідно до положень екологічної освіти. Конкретизуємо практичну підготовку на прикладі теми «Екологічна переробка текстильних матеріалів».

В основі опанування теми є досвід шведських шкіл із творчого римейку з використанням одягу та текстильних відходів, коли студенти визначають ідею нового виробу, можливості матеріалу та методи переробки (Hofverberg, Maivorsdotter, 2018).

Студентам пропонується завдання творчого проекту – із будь-якої речі власного гардеробу, яка вже не використовується, створити нову, актуальну в сьогоденні. Мета проекту – творчо переробити текстильний виріб одягового призначення.

Реалізація проекту здійснюється в кілька етапів. Перший – пошук технологій перероблення або оновлення виробу: від простого оздоблення до кардинальної зміни моделі. На цьому етапі здійснюється пошук ідей щодо виконання роботи, порівняння з моделями-аналогами, виконання ескізів майбутньої моделі, добирається відповідна технологія, доцільна у кожному конкретному випадку.

Другий етап – проектно-конструкторський, де вивчається проектування швейних виробів, технологія пошиття чи оздоблення, вибирається оптимальний варіант римейку моделі, розробляється конструкція та підбираються матеріали.

Третій етап – технологічний, в якому здійснюється безпосереднє виготовлення нового виробу. Використовуються техніки аплікації, вишивки, оздоблення мереживом і тасьмою тощо. Більш складними є вироби, в яких повністю змінюється утилітарна властивість речі – з чоловічої сорочки перешивається жіноча блуза, зі штанів – спідниця, із сукні – спідниця і жилет і т.д. Зазначимо, що на цьому етапі удосконалюються навички студентів із конструювання та технології пошиття одягу, оброблення окремих вузлів та виробу загалом.

Окремо зазначимо перероблення одягу, де використовуються техніки в'язання – коли окремі деталі (коміри, рукави, частини пілочки чи спинки) доповнюються в'язаними гачком чи спицями елементами. Це надає моделі особливого унікального вигляду.

Ще однією технологією, що використовується у процесі перероблення одягу, є технологія «печворк», коли з невеличких клаптиків тканини створюється цільне полотно, яке використовується для пошиття нового виробу. Нині технологія «печворк» стала актуальною і надзвичайно популярною у світі моди. Її використовують у створенні своїх колекцій відомі світові дизайнери. Так, наприклад, весняно-літня колекція 2021 Dolce&Gabbana Women's майже повністю складається зі строкатих моделей, що поєднуються з окремими клаптиків тканини.

Останній етап реалізації проекту – заключний, де відбувається захист проекту, визначаються економічна та екологічна

доцільність виготовлення виробу, відбувається демонстрація виробу.

Варто зазначити, що реалізація таких проектів майбутніми учителями трудового навчання та технологій сприяє розвитку творчих здібностей, креативності, пошуку нестандартних рішень, відповідальності студентів. Кожна виготовлена річ – неповторна, унікальна, має інноваційний дизайн, адже для її створення застосовуються індивідуальний підхід і дизайнерське бачення кожного окремого студента. Крім того, порушується питання екологічного впливу на навколишнє середовище – перероблена річ ще матиме «друге життя», а не викинеться на смітник. Очевидно, що в умовах еколого-перетворювальної діяльності відбувається розвиток екологічної культури студентів, і виконання таких проектів сприяє екологічній активності майбутніх фахівців.

Висновки

Однією з перспективних технологій, яка покликана заощаджувати ресурси та зберегти навколишнє середовище від значної кількості непотрібних речей, є технологія «апсайклінг». Творче переосмислення та перероблення вже непотрібних речей у нові можливе на уроках трудового навчання та технологій, де розвивається креативність, індивідуальність, художнє бачення та навички предметно-перетворювальної діяльності. Відповідно, зростають вимоги до вчителя, який, окрім спеціальних фахових компетентностей, повинен мати високий рівень екологічної культури, адже оновлення технологічної освітньої галузі передбачає якісно новий рівень екологічної освіти учнівської молоді. Удосконаленню екологічної підготовки майбутніх учителів сприяє реалізація творчих проектів у межах опанування курсу «Екологічна переробка матеріалів».

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробленні сучасних науково-методичних комплексів із формування та розвитку екологічної культури на теоретичному і практичному рівнях у процесі фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, розробці засобів моніторингу рівня сформованості екологічної культури, впровадженні в освітній процес інноваційних технологій задля розвитку екологічної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року : Закон України від 28.03.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 25.11.2020).

2. Трудове навчання 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL:

<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html> (дата звернення: 25.11.2020).

3. Чупріна Н.В., Сусук М.Б. Апсайклінг та його визначення як напрямку екодизайну в сучасній індустрії моди. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Мистецтвознавство. Архитектура. 2014. № 3. С. 38–41.

4. Hofverberg, Hanna, Maivorsdotter, Ninitha. Recycling, crafting and learning – an empirical analysis of how students learn with garments and textile refuse in a school remake project. *Environmental Education Research*. Volume 24, Number 6, 3 June 2018, pp. 775–790(16)

5. Öllerer, K. (2015) Environmental education – the bumpy road from childhood foraging to literacy and active responsibility, *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 12(3), 205–216. DOI: 10.1080/1943815X.2015.1081952 (дата звернення: 25.11.2020).

6. Report on the implementation of the Circular Economy Action Plan. (European Commission, 2019). URL: https://ec.europa.eu/commission/publications/report-implementation-circular-economy-action-plan-1_en (дата звернення: 25.11.2020).

7. Ryn, S.V., & Cowan, S. (1996). *Ecological design*. Washington, DC: Island Press.

REFERENCES

1. Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky na period do 2030 roku [About the Basic principles (strategy) of the state ecological policy for the period till 2030]: *Zakon Ukrainy vid 28.03.2019 № 2697-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

2. *Trudove navchannya 5–9 klasy. Prohrama dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv* [Labor training 5–9 classes. Program for general educational institutions] URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>

3. Chuprina N.V., Susuk M. B. (2014). Asaiklinh ta yoho vyznachennia yak napriamu ekodyzainu v suchasniy industrii mody [Upcycling and its definition as a direction of ecodesign in the modern fashion industry]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. Mystetstvoznavstvo. Arkhytektura*. № 3. S. 38–41.

4. Hofverberg, H., Maivorsdotter, N. (2018). Recycling, crafting and learning – an empirical analysis of how students learn with garments and textile refuse in a school remake project. *Environmental Education Research*. Volume 24, Number 6, 3 June 2018, pp. 775–790(16)

5. Öllerer, K. (2015) Environmental education – the bumpy road from childhood foraging to literacy and active responsibility, *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 12(3), 205–216, DOI: 10.1080/1943815X.2015.1081952.

6. Report on the implementation of the Circular Economy Action Plan. (European Commission, 2019). URL: https://ec.europa.eu/commission/publications/report-implementation-circular-economy-action-plan-1_en

7. Ryn, S.V., & Cowan, S. (1996). *Ecological design*. Washington, DC: Island Press.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.

The article was received 15 December 2020.

СЕКЦІЯ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 159.973

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-19>**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ
ОСОБЛИВОСТЕЙ У РАЗІ АУТИСТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ
У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**Крикуненко Юлія Олександрівна,
аспірант*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*

kja23@ukr.net

orcid.org/0000-0003-0736-001X

Ефективність процесу соціалізації дитини з розладами аутистичного спектра залежить від низки складних невирішених питань, а також від теоретико-методологічного розроблення корекційних програм. Незважаючи на велику кількість праць, які присвячені дослідженню різних аспектів розвитку дітей з РАС, необхідно констатувати, що у вітчизняній та зарубіжній літературі так і не сформовано усталеної, повноцінної дефініції з цього питання.

Мета статті – огляд теоретичного аспекту дослідження мовленнєвих особливостей у разі аутистичних порушень у дітей дошкільного віку. Проведений аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури щодо проблеми виникнення РАС, його сутності, мовленнєвих особливостей і комунікативної взаємодії дітей з оточуючими. Охарактеризовані прояви мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра, які впливають на процес соціалізації. Розглянуто різноманіття особливостей поведінки дітей з РАС та характерні риси особистості.

Встановлено, що розлади аутистичного спектра у дітей мають низку характерологічних особливостей розвитку та поведінки, які не притаманні іншим нозологіям, а саме: стереотипність рухів та проявів, порушення комунікації (вербальної та невербальної), регідність інтересів, відсутність зацікавленості у взаємодії з оточуючими. Більшість науковців прийшли до думки, що РАС – це специфічний стан розвитку дитини, який проявляється у сенсорно-перцептивних розладах та дефіциті, а тому потребує детального вивчення та розроблення корекційних методик, які дадуть можливість корегувати розвиток особистості. Виявлено, що дошкільники з розладами аутистичного спектра мають низку труднощів у встановленні соціальної взаємодії, що пов'язано з характерологічними особливостями розвитку, суттєво впливає на процес соціалізації дитини у суспільство. Дослідники зазначали, що інклюзивна освіта дітей з РАС повинна базуватися на двох напрямках: корекції поведінки та формування навичок та умінь. Методи корекції повинні розроблятися індивідуально шляхом комплексного підходу до стану особистості.

Ключові слова: аутистичні порушення, РАС, мовленнєвий розвиток, комунікативна діяльність, соціалізація.

**THEORETICAL ANALYSIS OF THE STUDY OF SPEECH FEATURES
IN AUTISTIC DISORDERS IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE**Krykunenko Yuliia Oleksandrivna,
Postgraduate Student*Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko*

kja23@ukr.net

orcid.org/0000-0003-0736-001X

The effectiveness of the process of socialization of a child with autism spectrum disorders depends on a number of complex unresolved issues, as well as on the theoretical and methodological development of correctional programs. Despite the large number of works devoted to the study of various aspects of the development of children with ASD, it should be noted that in the domestic and foreign literature has not formed an established, full definition of this issue.

The purpose of the article is to review the theoretical aspect of the study of speech features in autistic disorders in preschool children. The analysis of domestic and foreign literature on the problem of RAS, its essence, speech features and communicative interaction of children with others. Manifestations of speech development in preschool children with autism spectrum disorders that affect the process of socialization are characterized. The variety of behavioural features of children with ASD and personality traits are considered.

It is established that autism spectrum disorders in children have a number of characterological features of development and behaviour that are not inherent in other nosologies, namely: stereotyped movements and manifestations, communication disorders (verbal and nonverbal), regression of interests, lack of interest in interacting with others. Most scientists have come to the conclusion, that RAS is a specific state of a child's development, which manifests itself in sensory-perceptual disorders and deficits, and therefore requires detailed study and development of corrective techniques that will allow to correct personality development. It was found that preschoolers with autism spectrum disorders have a number of difficulties in establishing social interaction, which is associated with the characteristics of development, and significantly affects the process of socialization of the child in society. The researchers noted that the inclusive education of children with ASD should be based on two areas: behaviour correction and the formation of skills and abilities. Correction methods should be developed individually through a comprehensive approach to the individual.

Key words: autistic disorders, ASD, speech development, communicative activity, socialization.

Вступ

В останнє десятиліття спостерігається активне зацікавлення суспільства проблемою розладів аутистичного спектра. Ці питання хвилюють дослідників, науковців, державних діячів та батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Важливу роль у цьому питанні відіграє тяжкість розвитку дітей з РАС. Велика кількість питань залишається без точної відповіді, це стосується: етіології розладу, різкого зростання поширеності його та невелика кількість висококваліфікованих спеціалістів, не досить досліджені особливості мовленнєвого розвитку, а особливо окремі складники комунікативної діяльності, відсутність сучасних українських запатентованих та апробованих методик, які б надавали якісну корекційну допомогу дітям з РАС. Проведений аналіз дає змогу констатувати, що дослідницьке поле відкрито для нових спроб вирішення зазначених проблем.

Для дітей з розладами аутистичного спектра характерні різні порушення, які тісно пов'язані з особливостями соціальної взаємодії і комунікації, саме вони впливають на можливість дитини жити повноцінним життям та призводять до ізоляції. Мовлення – важлива складова частина розвитку дитини, саме тому велика кількість дослідників приділяє увагу цьому аспекту становлення особистості.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Для ефективного процесу соціалізації кожна дитина повинна володіти мовленням, яке є умовою спілкування з оточуючими. На думку Е. Сепіри, «мова – потужний фактор адаптації у суспільстві». Для дітей з розладами аутистичного спектра характерні різні прояви мовленнєвих особливостей, які досить часто відрізняються ступенем вираженості від здатності легко вступати в комунікацію з оточуючими до повної втрати можливості спілкуватися.

Вивченням мовленнєвих особливостей у разі аутистичних спектрів у дітей займалися як зарубіжні, так і вітчизняні

вчені: К. Лебединська, О. Ткач, М. Шеремет, Д. Шульженко, Т. Куценко, О. Купчак, Н. Базима, К. Островська, Х. Качмарик, Л. Дробіт, Т. Козій, Д. Велюш І. Недозим та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз досліджень мовленнєвих можливостей дітей дошкільного віку з аутистичними порушеннями.

Завдання статті – охарактеризувати особливості формування мовленнєвих процесів дітей з РАС.

2. Методологія та методи

Нині постає досить актуальне питання стосовно включення дітей з різними нозологічними особливостями у соціум та освітній простір. Все це вимагає організованого індивідуального підходу до виявлення характерологічних рис дітей, які мають аутистичні порушення, що потребує якісного підходу до підбору корекційних методик, абілітації та розвитку такої дитини. Особливо гостро постає питання вчасної та якісної ранньої педагогічної діагностики, які дадуть змогу виявити специфіку розвитку кожної дитини, що дозволять виокремити найбільш ефективні методи корекції.

3. Результати та дискусії

Сучасне розуміння феномена «аутистичні порушення» досить складне. Це пов'язано з багатьма чинниками: періодичний перегляд класифікацій порушення, відсутність точних причин виникнення у дітей, відсутність якісних сучасних українських сертифікованих методик, які дозволять проводити корекцію та абілітацію розвитку дітей з аутистичними порушеннями, відсутні спеціалісти, які готові вчасно діагностувати стан дитини. Все це призводить до того, що такі діти певний час перебувають в ізоляції від суспільства або залишаються в такому стані надовго, що обтяжує долю такої особистості та її родини.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, більш ніж 25% дітей у всьому світі мають розлади аутистичного спектра. Більшість з них не мають можливості отримати якісну та кваліфіковану допомогу, особливо це стосується дітей, які прожива-

ють у невеликих містах та селах. За даними Міжнародної програми з оцінювання освітніх послуг (Pisa) 2019 р., освітня відстань, яка існує між дітьми із сільської місцевості та містами, становить майже 2 роки.

Аутистичні порушення належать до категорії найбільш поширених особливостей розвитку дитячої популяції, які істотно змінюють траєкторію розвитку та впливають на комунікативні можливості дитини. Розлади аутистичного спектра охоплюють низку специфічних особливостей розвитку та поведінки: порушення вербальної та невербальної комунікації, соціальної взаємодії, стереотипність рухів та ригідність інтересів.

Підходи до характерологічних особливостей РАС протягом усіх 80 років постійно змінювалися. Стан розвитку, який був описаний Л. Каннером у 1943 р., постійно піддається перегляду та змінам до підходів корекції. Автор першим охарактеризував клінічну картину, яка спостерігається у разі розладів аутистичного спектра. Каннер акцентував свою увагу на особливостях порушення мовленнєвого розвитку. Він наголошував на формуванні комунікативної сторони мовлення досліджуваних, дії яких не були спрямовані на соціальну взаємодію з оточуючими, у разі коли мовлення було відсутнє повністю, Л. Каннер відзначав відсутність компенсаторних можливостей у вигляді жестів або міміки, що суттєво впливало на розвиток та формування особистості.

Клінічна картина розвитку, яка спостерігається у дітей з розладами аутистичного спектра, характеризується особливостями відчуження від реального світу. Для дошкільників з РАС характерними є неможливість спілкуватися з оточуючими людьми, неможливість повторювати за дорослим, що є фундаментальною складовою частиною навчальної діяльності, відсутня реакція до умов (комфортних або некомфортних).

На думку В. Вітюк та Л. Тарасюк, основа, на якій ґрунтується несформованість комунікативної функції, – «хворобливий невротичний досвід», відсутність досвіду спілкування з оточуючими в ранньому віці та ситуація, яка не сприяє користуванню мовленням.

Прояви відхилень мовленнєвого розвитку у дітей з розладами аутистичного спектра дуже різнобарвні. У кожній дитини спостерігається своя траєкторія становлення. Шаблон клінічної картини у разі цього стану відсутній. Міжнародні діагностичні методики приділяють свою увагу поведінковим проявам, акцентуючи також на етіології та патогенетичних показниках.

Т. Куценко вважає, що «комунікативні проблеми у разі розладів аутистичного спектра є більш складними порівняно з таким у разі мовленнєвих розладів». Саме тому можна спостерігати у дітей з РАС широкий спектр особливостей розладів експресивного мовлення.

Корекція мовленнєвих особливостей у разі аутистичних порушень повинна бути ціленаправлена в кожному окремому випадку. З цією метою слід враховувати етіологію, патогенетичні показники та динаміку, яка спостерігається в кожній клінічній картині розвитку дитини дошкільного віку з розладами аутистичного спектра.

Розвиток імпресивного та експресивного мовлення у дітей з РАС суттєво відрізняє їх від однолітків. Батьки починають звертати свою увагу, коли дитина досягає дворічного віку. Особливості розвитку наявні раніше, але родина не помічає або намагається уникати, а саме: крик дитини складно диференціювати, відсутність гуління, невиразність звуків, які використовуються, відсутня імітація за дорослим.

Н. Жукова, Е. Мастюкова та Т. Філічева акцентували увагу на те, що дитина з аутистичними порушеннями неточно використовує жести та інтонацію та не намагається виконувати прості інструкції дорослого. Ці показники унеможливають будування простих комунікативних актів у ранньому віці.

Т. Куценко у своїй праці вказував, що розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок – дуже складний процес у дитини з РАС, він охоплює період раннього віку і суттєво впливає на становлення особистості в майбутньому, унеможлиблює якісне формування академічних навичок.

О. Купчак стверджував, що порушення процесу спілкування у дітей з розладами аутистичного спектра виокремлюється в двох різновидах: комунікативному дефіциті та комунікативній екзальтації. Комунікативний дефіцит спостерігався у дітей з гіпокомунікативністю, які не проявляли зацікавленості до оточуючого світу та не намагалися встановлювати контакти та соціальні зв'язки з людьми. Комунікативна екзальтація – діаметрально інший стан у дитини з РАС, який характеризувався гіперкомунікативністю, надлишковою емоційністю та розгальмованістю. Автор звертав увагу на наявність в обох випадках порушення мотиваційного складника у мовленнєвій діяльності (Купчак, 2011).

Н. Базима у своїй праці зазначала, що аутистичні порушення мають різноманітні форми прояву, що впливає на соціальний, когнітивний та мовленнєвий розвиток, що

позначається на різних сферах функціонування психіки дитини. Вона відзначала, що психічний розвиток спостерігається у «особливих умовах» з порушеннями чутливості організму дитини та відсутності регуляції поведінкових проявів.

Для дітей з розладами аутистичного спектра характерні: усамітнення, відсутність намагання встановити комунікативні зв'язки з оточуючими, схильність до стереотипної поведінки, відчуження від навколишньої дійсності, слабкість емоційної реакції стосовно близької людини (матері чи батька), наявність ритуалів, зниження реакції на подразники та підвищена тривожність. Нестача навичок, які орієнтовані на соціальні стимули, низька концентрація уваги, відсутність наслідування призводять до значних труднощів у спілкуванні.

Аутистичні порушення мають яскраву спектральність, що відрізняє їх від інших станів, типові симптоми та прояви можуть комбінуватися і різнитися за ступенем тяжкості. Розлади спектра аутизму – це не окремий стан, а комбінація розладів, що впливає на когнітивний, мовний та емоційний розвиток, накладаючи відбиток на будову соціальних зв'язків з оточуючими. Більшість науковців схиляються до думки, що патерни симптомів цього стану, рівень можливостей кожної дитини та динаміка розвитку призводять до наявності різноманітних комбінацій та налічують різні ступені тяжкості порушення.

Л. Рибченко зазначає важливість включення дітей з розладами аутистичного спектра в дошкільний освітній простір, що позитивно впливає на розвиток особистості, рівень комунікативних умінь та процес соціалізації.

Розлади аутистичного спектра – одне з найтяжчих порушень повноцінного розвитку особистості, для якого характерні низка особливостей комунікативних та соціальних навичок, стереотипність інтересів та патерність поведінки. Прояви дітей з РАС яскраво відрізняються від однолітків, для них характерні сенсорно-перцептивні розлади та дефіцити. Слід зазначити, що сюди належать гіпо- та гіперсенситивність до подразників і стимулів оточуючого середовища, вибірковість уваги та низький рівень переключання, що сповільнює формування когнітивних, моторних, мовленнєвих навичок і спостерігається в регуляції та плануванні поведінки.

К. Островська, Х. Качмарик, Л. Дробіт наголошували на важливості комплексної діагностики, яка буде торкатися як медичних показників, так і лабораторно-інструментального обстеження. Всебіч-

ний скринінг дозволить надалі ефективно організувати корекційну допомогу дитині з аутистичними порушеннями (К. Островська, Х. Качмарик, Л. Дробіт, 2017).

У своїх монографії Д. Шульженко зазначала, що інклюзивна освіта дітей з РАС – система корекційно спрямованих методів на запобігання особливостей прояву аутистичного спектра порушень засобами навчально-виховного процесу. Метою корекції є послаблення різнобарвних порушень, які спостерігаються у разі аутистичного спектра та посилення когнітивних, комунікативних навичок особистості.

Л. Колупаєва, О. Таранченко у своїй праці звертали увагу, що діти з аутистичними розладами мають особливості розвитку мовлення та труднощі в побудові соціальних стосунків з оточуючими людьми. Автори наголошували про відсутність єдиного критерію РАС та звертали увагу на невизначеність певних важливих симптомів для діагностування цього стану (Л. Колупаєва, О. Таранченко, 2019).

Сучасний розвиток педагогічної та корекційної науки активно сприяє дослідженню особливостей розвитку дітей з РАС, що спостерігається в працях. У результаті вивчення й аналізу сучасних літературних джерел ми дійшли висновку, що наукові розробки в останні десятиліття характеризуються підвищеною зацікавленістю до дослідження проблем навчання, корекції, а особливо соціалізації дітей з розладами аутистичного спектра в освітній простір, на це вказує велика кількість публікацій сучасних науковців: Н. Базими, О. Купчак, Т. Куценко, Д. Шульженко, Л. Колупаєва, О. Таранченко, К. Островської, Х. Качмарик, Л. Дробіт та ін.

Висновки

Слід підкреслити, що ефективна корекційна допомога дитині з аутистичними порушеннями вимагає вчасної та комплексної діагностики. Корекція розвитку мовлення дітей з РАС залежить від роботи логопеда, дефектолога, невролога, психіатра, реабілітолога та ін. педагогів, які повинні супроводжувати дитину. Саме ці аспекти ми плануємо досліджувати та висвітлювати більш детально у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 304 с.
2. Логопедія : підручник / За ред. М.К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.
3. Островська К.О., Качмарик Х.В., Дробіт Л.Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного

спектра : навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2017. 124 с.

4. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.

5. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей. Київ, 2009. 385 с.

REFERENCES

1. Kolupaeva, A.A. (2019). Bringing children together with special educational needs in an inclusive middle: a basic methodical book / A.A. Kolpayeva, O.M. Taranchenko. Kharkiv: Vidavnystvo "Ranok", 304 s.

2. Speech therapy. Pidruchnik / Ed. M.K. Sheremet. Kyiv: Vidavnichy Dim "Slovo", 2015. 776 p.

3. Ostrovska, K.O., Kachmarik, H.V., Drobit, L.R. (2017). Fundamentals of diagnostics of children with autism spectrum disorders. Navchalnyy posibnik. Lviv: Vidavnichy Center of the Lviv National University named after Ivan Franko. 124 p.

4. Skripnik, T.V. (2010). Phenomenology of autism: Monograph. Kyiv: Vidavnitstvo "Fenix". 320 s.

5. Shulzhenko, D.I. (2009). Fundamentals of Psychological Correction of Autistic Disorders in Children. Kyiv. 385 s.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.

The article was received 15 December 2020.

СЕКЦІЯ 6. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

UDC 378.018.43

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-20>**NEW CHALLENGES FOR DISTANCE EDUCATION**

Havrylenko Kateryna Mykolaivna,
Candidate of Pedagogical Studies,
Senior Teacher at the Linguistics Faculty

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
asdi15@i.ua
orcid.org/0000-0001-9474-1990

The world has recently been divided by the pandemic, which has caused a number of medical, economic and political problems worldwide. In education, it has forced the education institutions to switch to distance learning. As a result, it has become, on the one hand, an incentive for the introduction of innovative technologies, and on the other – an indicator of its main shortcomings and problems. The paper outlines the main challenges and discrepancies caused the rapid distance education implementation brought to life by the unexpected introduction of global studying remotely.

The paper studies a concept of distance education in a range of scientific works in order to find its clear definition in the scientific literature and makes an effort to distinguish the key features of distance learning through the comparison of didactic principles used in traditional teaching with modern ideas of distance education. The educational subjects' interaction without direct communication with the teacher resulted in persuading the educational community in the inevitability of creating a specific didactic system suitable for new forms of learning. It is stated that the application of modern information technologies and successful teaching methods is not the only necessary condition for effective learning.

The analysis has been made of the main difficulties teachers and learners undergone in the process of changing to the remote way of teaching. A range of techniques for maintaining teacher-student interaction is regarded as a beneficial solution on condition of establishing clear rules for such communication. However, recent observations proved that the habit of foolhardy relying on technical devices in order to achieve ready-made answers have deteriorated the learners critical thinking, lessened creativeness and abilities to express their ideas clearly and correctly, which might even sometimes impede expressing thoughts both orally and in written form.

The paper emphasizes the importance of developing a national unified system of distance education for regulating the relationship between distance learning participants and coordination of theoretical, methodological and organizational support.

Key words: *distance education concept, distance learning, distance education, education through life, online learning, traditional educational system.*

НОВІ ВИКЛИКИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Гавриленко Катерина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач факультету лінгвістики

*Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*
asdi15@i.ua
orcid.org/0000-0001-9474-1990

Нещодавно світ розділений пандемією, яка спричинила низку медичних, економічних і політичних проблем. В освіті це змусило навчальні заклади перейти на дистанційне навчання. Як результат, це стало, з одного боку, стимулом для впровадження інноваційних технологій, а з іншого – індикатором основних його проблем і недоліків. У статті розглядаються основні виклики та розбіжності, спричинені швидким упровадженням дистанційної освіти.

Аналізуються описані в низці наукових робіт концепції дистанційної освіти задля знаходження її чіткого визначення в науковій літературі та робиться спроба визначити ключові особливості дистанційного навчання шляхом порівняння дидактичних принципів, що використовуються в традиційному навчанні, із сучасними ідеями дистанційної освіти. Наголошується, що дистанційне викладання навчальних предметів без безпосереднього спілкування з викладачем переконало освітню спільноту в необхідності створення особливої дидактичної системи, придатної для нових дистанційних форм навчання.

чання. Зазначається, що застосування сучасних інформаційних технологій і методів навчання є недостатньою умовою його ефективності.

Також наведено перелік основних труднощів, які поставали перед викладачами та студентами в процесі переходу на дистанційний спосіб навчання. Наголошується на необхідності встановлення чітких правил спілкування задля успішної взаємодії між викладачем і студентами, зокрема у використанні електронної пошти, соціальних мереж і різноманітних месенджерів. Також розглядається низка негативних наслідків бездумного запровадження технічних засобів для навчання і спілкування, надмірне використання яких заради пошуку готових відповідей і рішень може призвести до погіршення критичного мислення студентів, завадити розвитку їхніх творчих здібностей і здатності чітко й правильно висловлювати свої думки та ідеї, навіть спричинити складнощі в спілкуванні як усній, так і в письмовій формі.

У результаті розгляду особливостей запровадження дистанційного навчання в час світової пандемії наголошується на важливості розробки єдиної національної системи дистанційної освіти для врегулювання взаємин між усіма суб'єктами дистанційного навчання та координації його теоретичного, методологічного й організаційного забезпечення.

Ключові слова: концепція дистанційної освіти, дистанційне навчання, дистанційна освіта, освіта протягом усього життя, онлайн-навчання, традиційна освітня система.

Introduction

In modern conditions of pandemics spreading around the country and the world, our society is undergoing a number of transformations in all spheres of our life. In order to prevent the spread of infection, the Ministry of Education recommended the educational establishments to change traditional form of teaching to distance one. The pandemic in the spring of 2020 has undoubtedly been a powerful driver for digitalization in education. All subjects of the educational process had to urgently get acquainted with distance learning techniques. Due to the fact that the crisis affected around 421 million students worldwide, it was necessary to determine the forms of distance education and the outline the main questions that were brought by unexpected introduction of global studying remotely (UNESCO, 2020).

1. Theoretical substantiation of the problem

The concept of distance education has not been clearly defined yet, but is widely used in the scientific literature. A number of authors define this concept as a specially organized, purposeful process of remote interaction between teachers and students, aimed at knowledge acquisition, skills and abilities development (Means and others, 2014), or as an systematic interaction between a teacher and students aimed at the set educational goals achievement (Head and others, 2002). The backbone of this concept contains a key idea of distance learning as a process and as an interaction, which should be regarded as a two-way activity.

Most of modern scientists agree with the definition of distance education either as a remote learning process, when the learner is separated by distance; or educational technology, which gives an opportunity for every person living in any place to study according to the program of any college or a university;

or a new form of studying based on the principle of independent learning (Head and others, 2002). However, most of scientists agreed on the idea of regarding the distance learning as a *process* and *interaction* between students and teachers.

2. Methodology and methods

In distance learning, the teaching methods and forms of interaction between the teacher and students differ significantly. It is necessary to identify the distinctive characteristics of this type of education. V. Kukharenko distinguishes the following features of distance learning: students receive ready-made materials in printed or digital form, the meetings between a teacher and a student are possible but not necessary, participants of the educational process can live in the same or different area, but training can take place in an asynchronous mode (time discrepancy), and, in our opinion, the most significant difference of distance learning is the interaction not only between learners and the teacher, but also an independent interaction between individuals and groups of learners as well as self-studying process supported by a specific didactic system and specially tailored materials (Kukharenko, 2018).

However, the analysis of papers devoted to the problem of distance learning has shown that a number of authors understand distance learning only as a learner's separation from the learning institution by distance (Milthorpe and others, 2018), which is definitely not enough for comprehensive contextualization of distance learning concept. The aim of this paper is to outline the main aspects of contextualization of new challenges and demands for distance education in modern conditions.

3. Results and discussions

The basic concepts in didactics are *learning* and *education*. Distance learning and distance education is a new phenomenon in pedagogy, and therefore it is important to

clarify the meaning of the concept of *learning* in conditions or remote studying as the way of teacher-student/students interaction.

It should be noted that traditional teaching is carried out taking into account a wide range of didactic principles such as consistency and systematic approach, learners' individual needs consideration, knowledge acquisition and upbringing etc. In distance teaching, it is necessary to consider the existing didactic experience for the educational process taking into account traditional principles as a basic core for goals setting and content selection.

However, it is not reasonable to accentuate the main emphasis on teaching aids and didactic principles only. The educational subject interacts with the object through the teaching aids, but does not work exclusively with the teaching aids. The subjects must select training aids that correspond with their educational needs. The teacher, for example, gives basic information that needs to be acquired, but she also provides a list of additional materials, since within the framework of modern educational process, the model of *education for life* has been reoriented to the model of *education through life*. The student definitely can refer to additional materials, which requires from the teacher to be able to navigate the network, to search for electronic texts and libraries, and to know how to use audio and video materials in teaching, whereas the student should be able to work independently. Moreover, the absence of direct contact with the teacher determines the appearance of special learning system, and results in creating a specific didactic system.

It should be mentioned that the effectiveness of teaching does not increase due to the fact that teaching employs modern information technologies. "It is quite obvious that the teaching aids are simply means for delivering knowledge to the student, but affects its acquisition no more than a truck delivering food affects products nutrition" (Milthorpe and others, 2018). The principle of delivery is not important and the emphasis should be made on the purposeful double-sided activities of the educational process participants. Learning should be regarded as a communicative process of interaction between subjects and objects of education by means of learning tools.

Distance learning is a part of general system of education, which is fully or partially carried out by means of computers and communication technologies. Distance education assumes the availability of certain means for data receiving and transmitting, and demands the development of unified protocols of its subjects' interaction, appropriate software

application, as well as an administrative group management (Milthorpe and others, 2018).

In conditions of the pandemic, the transition to distance learning suddenly became a reality, albeit a forced one. The transfer to online education has made significant changes in the working conditions of teachers, thereby exacerbating the changes in the content and amount of working hours, methods of rationing and labour control; which added to relatively low wages, etc. (UNESCO, 2020).

Most of teachers noted technical difficulties in switching to remote way of teaching. Among the main problems there was the necessity to sort out quickly new information about online educational platforms and make a choice of few suitable for educational purposes; insufficient knowledge of modern computing devices and lack or complete absence of a timely technical assistance from the educational institution; poor quality of internet connection, etc.

All these causes resulted in a range of psychological difficulties aggravated by the general condition of forced self-isolation, the flow of various information about the pandemic around the world, and concerns about their families' health and well-beings. Almost half of the teachers faced problems in organizing work from home. First of all, not all teachers' living conditions permitted to arrange a personal working space. Secondly, not everyone possesses an individual up-to-date computer and many teachers were forced to share their workplace with other family members. Thirdly, additional problems of from home arose from the presence of little children.

However, despite the devastating consequences of the pandemic, the current events should be viewed as an opportunity for the development of digital learning. After overcoming the crisis, education will no longer return to its traditional state, and this can be viewed as a step towards to a new technological reality. It will bring us to the development of new skills and professional techniques from both the teaching staff and university authorities. The level of digital skills and competencies will directly affect the quality of higher education. However the educational environment cannot be completely virtual since a person is a social being.

We have already mentioned the importance of information in the educational process. It is even more important to focus not only on the technical support of such exchange, but on the activities of the educational process participants. Both the learner and the teacher should process the acquired information. Moreover, it is also necessary to take into account the skills and abilities developed as

a result of such data exchange. For example, if the task is to read the text and complete the post-reading exercises, obviously, it is not appropriate to use video or audio materials.

After the last months of fast organization of distance learning, the teachers have faced a huge amount of problems that have significantly complicated their work. First of all it is difficult to observe students' activities even in the real classroom, saying nothing about any possibility of following them during online classes. Especially when everything becomes more complicated due to constant communication failures, and unstable Internet connection, the unsatisfactory quality of files with learning materials, or technical problems with computers. Moreover, the most of teachers suffer from overabundance of communication and necessity to be available 24/7.

Nowadays there is a range of opportunities for virtual communication such as social networks, different messengers, and more traditional emails. Difficulties have frequently arisen with any of those means of communication as both chats and email might quickly become overloaded with messages, which resulted in problematic navigation among the flow of messages and letters. The only solution for the teacher in such situation is to organize communication with students and establish clear rules for such communication. For example, to set the mandatory requirements for the format of letters with homework: what to write in the subject of the letter, how to structure its body, and to name the attached files, etc. It is obvious that we should not hope for full rules compliance, but it will be possible to lessen or even avoid uncontrolled communication chaos.

However, remote learning has a great number of benefits. It's well known what a great challenge for teachers might be to conduct video lessons in traditional classrooms. On the one hand, the advantages of remote learning technologies are obvious as it is favourable for creating a situation as close as possible to the real one and even record your own video lesson: along with watching a video students are able to establish eye contact with the teacher and receive a visual representation of what is happening. On the other hand, not many teachers can work live, or they may feel uncomfortable and not confident. They might get proper training, of course, but it takes some time and needs to be fitted in the busy teachers' schedule in the current extreme situation. An alternative to live broadcast is a preliminary recording of a video lesson, which could be available at any time, and the student can always review it and repeat the learned material.

For most teachers, the transition to distance learning did not come as a surprise. And if it were not for technical problems (instability of the Internet, the lack of computers for many students, which they tend to replace with a smartphone), the majority of teachers managed to build an efficient learning system in a new format, especially those who used the techniques of reverse mentoring, when the teacher provided an educational process and the student also help the teacher to adjust to the digital world.

Sooner or later, students and teachers will return to the classroom, and distance learning technologies will develop in normal conditions. In this regard, let us speculate about some of the obvious and less obvious consequences of digitalization. First of all the process of searching for information on the Internet facilitates the students' abilities to read fluently and quickly without going into the depth, which leads to the loss of the ability to perceive large texts. As a result, the ability to think, analyze, and process information decreases while students tend to focus on searching for ready-made answers. Digital technologies deprive student from their main activity – development of mental abilities and creativity. The analysis of students' individual works also indicated that screen addiction contributes to illiteracy and inability to express own ideas clearly and correctly. The habit of relying on a gadget everywhere and in every situation is formed now from early childhood, which causes its use even automatically and without any special need.

Students nowadays tend to prefer typing on the keyboard instead of handwriting. Meanwhile, without the developed writing skill, it is harder to formulate own thoughts. Students writing by hand usually possess better ideas as even before their pen touches the paper, they have to formulate a sentence in their mind. For computer typewriting students don't need to precise their thoughts beforehand, because everything can be changed and corrected any time. Therefore, a person who cannot write by hand would most likely not be able to formulate their thoughts and ideas correctly. Handwriting requires a higher level of abstract thinking.

Perhaps, in the future, the teacher might be excluded from the educational process. With the availability of readymade textbooks, students can stop communicating with each other, won't need to study in a group, and even to be physically present in some educational institution. But that will bring us to inability to develop communicative competencies and inability to work in a team. Technical devices and technologies are designed

to make people's life easier, whereas their excessive use can influence personal mental and physical health, especially in a young age.

The overall situation with digital educational environment forced teachers to give a new format to traditional professional skills and competencies and to adept methodological techniques and lecture material quickly, without testing it checking and correcting, beforehand. Most of the teaching staff had to work in front of the computer for more than six hours a day and as a result, extra hours for preparation of teaching material changed into endless working time. And these are by no means all the problems and difficulties faced by the teaching staff in the current conditions.

There is also an urgent need for creating and developing a unified system of distance education on the state level as a complex of educational services provided to every individual and based on a specially tailored information and technical means. It should be noted that at the national level, the process of development of a state distance learning system is rather slow, and distance learning remains without a legitimate regulatory support. In our country distance education legislation is still in the process of developing and coordination of main terminology and technology for distance learning application. As a result, participants in the distance learning process are left without theoretical, methodological and organizational support. This, in our opinion, is the main reason for the differentiating of the concepts of distance learning and distance education still being relevant (Distance learning regulations, 2020).

Conclusions

In conclusion it should be noted that the adjustment to new technologies takes time for developing a proper educational system and tools for remote or blended learning, we need incentives, and the most important, we need to train specialists who can teach a teacher to work in a new technological environment. Otherwise, at best, we can expect a more or less successful imitation of traditional teaching activities from a teacher suddenly forced to switch to online teaching and left alone. In this case, all discussions about any possibility of a professional development or teaching efficiency will be in vain.

The range of negative outcomes of distance education in current crisis has caused many negative judgements from the higher education teachers as they often believe that it is not efficient and destroys the traditional system of education. Meanwhile, distance education contributes to the appearance of a new system of education and attributes to its new quality. Among other things, it will contribute

to the creation of a unified system of education and does not reject the traditional learning; it will organically integrate various types and technologies of learning.

BIBLIOGRAPHY

1. Bernard R.I., Abrami P, Borokhovski E. A Meta-Analysis of Three Types of Interaction Treatments in Distance Education. 2009.
2. Положення про дистанційне навчання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (date of access: 11.12.2020).
3. Head T.J.B., Lockee B., Olive K.M. Method, Media, and Mode: Clarifying the Discussion of Distance Education Effectiveness. *Quarterly Review of Distance Education*. 2002. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ657870> (date of access: 11.12.2020).
4. Кухаренко В.М. Перешкоди впровадженню дистанційного навчання. *Дистанційна освіта: реалії та перспективи* : матеріали 1-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф., 12 грудня 2018 р. Харків : ХНПУ і м. Г.С. Сковороди, 2018. С. 35–38.
5. Means B., Bakia M., Murphy R. Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How. New York : Routledge, 2014. 232 c.
6. Blended English: Technology-enhanced teaching and learning in English literary studies / N. Milthorpe, R. Clarke, L. Fletcher, R. Moore, H. Stark та ін. *Arts and Humanities in Higher Education*. 2018. № 17. С. 345–365.
7. The COVID-19 outbreak is also a major education crisis / UNESCO. 2020. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition> (date of access: 11.12.2020).

REFERENCES

1. A Meta-Analysis of Three Types of Interaction Treatments in Distance Education (2009) Robert M. Bernard, Philip C. Abrami, Eugene Borokhovski, C. Anne Wade, Rana M. Tamim, Michael A. Surkes, Edward Clement Bethel 10.3102/0034654309333844 Review of Educational Research
2. Polozhennia pro dystantsiine navchannia (2020) [Distance learning regulations] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Tex>.
3. Head, T. J. B., Lockee, B., & Olive, K. M. (2002). Method, Media, and Mode: Clarifying the Discussion of Distance Education Effectiveness. *Quarterly Review of Distance Education*, 3, 61–68. <https://eric.ed.gov/?id=EJ657870>.
4. Kukharenko V. M. (2018). Obstacles to the introduction of distance learning. *Distance Education: Realities and Prospects: Materials of the 1st All-Ukrainian Scientific-Practical.*, December 12, 35–38. <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/39602>.
5. Means, B., Bakia, M., & Murphy, R. (2014). *Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How*. New York: Routledge.
6. Milthorpe, N., Clarke, R., Fletcher, L., Moore, R., & Stark, H. (2018). Blended English: Technology-enhanced teaching and learning in English literary studies. *Arts and Humanities in Higher Education*, 17(3), 345–365.
7. The COVID-19 outbreak is also a major education crisis. (2020). UNESCO. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition>

Стаття надійшла до редакції 15.12.2020.
The article was received 15 December 2020.

Наукове видання

Збірник наукових праць

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 93

Коректура • *Пірог Н.В.*

Комп'ютерна верстка • *Калабухова С.Ю.*

Формат 64x84/8. Гарнітура *Pragmatica*.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 16,04.
Замов. № 0221/54. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.